

* 46. Y. 24.

MENTEM ALIT ET EXCOLIT

K.K. HOFBIBLIOTHEK
ÖSTERR. NATIONALBIBLIOTHEK

*46.Y.24

Digitized by Google

ANECDOTA

LITTERARIA

EX MSS. CODICIBUS

ERUTA

VOL. IV.

ROMAE

APUD ANTONIUM FULGONIUM

CIↄ Iↄcc LXXXIII

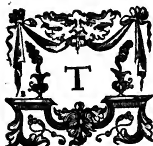
PRAESIDUM ADPROBATIONE.

Digitized by Google

LECTORIBUS ERUDITIS

EDITORES.

Andem post varias rerum, & temporis vicissitudines in lucem prodit IV. Anecdotorum volumen, cuius impressio primum dilata, dein post eius inchoationem diu suspensa, ac demum, superis bene iuvantibus, ad exitum quomodocumque perducta est. Quis enim & eventuum omnium, & fati viribus, quae se potissimum nobis obiecerunt, obluctari, aut praeeminere se posse confidat?

Rebus ergo ita ſe habentibus, eo nos modo adductos cernimus, ut inſtitutum hoc noſtrum iam abruptum omnino exiſtimare, atque volumen hoc ipſum tamquam operis noſtri poſtremum proponere aegre cogamur. Quare vela colligamus, & litterariae reipublicae, quam novo hoc eruditionis pabulo detinendam ſuſceperamus, tum pro conatibus noſtris libenter exceptis, tum pro negligentiis comiter tolleratis, gratos nos, ut decet, profiteamur. Non ignoramus quidem laborem hunc noſtrum multorum laudem tuliſſe: quod facile nos ad ipſum proſequendum animum adieciſſet. Neque

igno-

ignoramus quinetiam nonnulla aliquibus eorum, qui nobis adiutrices manus praebuerunt, excidiſſe, quae aut incuria fudit, aut humana parum cavit natura, quibuſque ut veniam facilius obtineamus, ipſa nos nunc aperire (quod ingenui potiſſimum animi eſſe nemo non fateatur) nequaquam verebimur. Occurrit ſiquidem in primo ipſo volumine *S. Baſilii magni epiſtolae ad Theodoram Canonicam ex Latina anonymi verſione fragmentum anecdotum, quod ex cod. ms. membr. ſaeculi* XIII. *bibliothecae monachorum congreg. Caſinenſis Florentiae, nunc primum in lucem profert Petrus Aloyſius Gallettius*

 Ro-

Romanus eiusdem congr. Abbas, nunc Episcopus Cyrenensis. Ast caveant eruditi Lectores, ne laudatum fragmentum pro anecdoto habeant; quandoquidem si consulant tomum III. operum S. Basilii editionis Garnerianae Parisiensis, incident in epistolam XXII. (*a*), quae anepigrapha est, quaeque tamen agit περὶ τελειότητος βίου μοναχῶν, *de perfectione vitae monachorum*, atque eius pars est fragmentum, quod superius designavimus. Cum enim argumentum huius epistolae affine esset alteri, quae scripta est πρὸς Θεοδώραν Κανονικὴν *ad Theodoram Canonicam*, quaeque in

(*a*) Pag.98.

in laudata editione disiuncta, censetur numero CLXXIII. tomo citato (*a*), hinc forte factum est, ut Latinus interpres, quem haud temere Ambrosium Camaldulensem quis existimet, aut etiam pius amanuensis, unam alteri subiunxerit, ut fere in unum ambo coaluerint. Ceterum haud confundendae videbantur, cum prima quidem, ex qua est fragmentum illud perperam pro anecdoto propositum, ad monachos inscripta sit, altera vero ad religiosam matronam, ut legentibus utramque epistolam facili negotio intelligere licet. Atque haec est prioris lapsus,

 quem

(*a*) Pag. 260.

quem editori lectores facile indulgeant, ingenua, & honesta confessio. In tomo eodem habetur sylloge epistolarum Italico idiomate conscriptarum, quarum agmen ducit, quae a civibus Florentinis ad Senenses missa est, quamque editor, scilicet cl. Iohannes Ludovicus Blanconius, cuius cura, & sumptibus haec volumina edebantur, exaratam refert a Carolo Marsupinio Florentinae reipublicae a secretis; quod tamen subnotatio ipsa litterarum a veritate alienum ostendit. Litterae enim datae sunt *die* XX. *iulii* MCCCCLIII., & cum Marsupinius vitam cum morte commutaverit hoc

hoc ipſo anno die xxiii. aprilis, numquam fieri poterat, ut litteras, poſt duos ab eius obitu menſes datas, ab ipſo exaratas haberemus. Quare potius ab homine, qui eius munus temporarie obiret (ſiquidem Benedictus Michaëlis filius Accoltius Arretinus, qui Marſupinio municipi ſuo ſucceſſit, nonniſi anno mccccLviii. eius locum obtinuit) conſcripta haec epiſtola haberi debet. Verum hoc nominis σφαλμα eſt, non vero anecdoti operis falſa venditatio. Hanc vero epiſtolam ſtatim ſubſequitur altera Nicolai Perottii civis Sentinatis, ſive Saxoferratenſis, & Archiepiſcopi Sypontini, ſcri-

pta ordini, populoque Saxoferratensi *ex insula curifugila die* XI. *nov.* MCDLXXIV., quam ipse Blanconius ut anecdotam exhibuit, cum tamen edita antea fuisset ab Apostolo Zenio in Vossianis dissertationibus (*a*). Hactenus vidimus, quae animadversione digna in tomum primum irrepserunt. Nunc prodeant, quae in altero locum immerito obtinuerunt. Ibidem ergo occurrit primum *epistola S. Meropii Paullini Episcopi Nolani ad Alethium ex codice ms. membranaceo saeculi* XV. *bibliothecae Mediceo-Laurentianae Florentiae, quam maxima ex parte anecdotam nunc primum*

(*a*) Tom.I. cap.XLVII. pag.258.

mum in lucem profert Philippus Angelicus Becchettius Bononienſis ordinis Praedicatorum. Aſt cum dein per alios innotuerit, illam laudatae epiſtolae partem, quae ut anecdota habebatur, penes poſtremam Veronenſem Paullinianorum operum editionem inchoari circa dimidium numeri x. epiſtolae XIII. ad Pammachium inſcriptae, eiuſque ſegmentum eſſe, editor poenitentia ductus, partim alium incuſans, partim excuſationem ex cauſſis nonnullis petens, lapſum ſuum palam edixit datis ad auctores Ephemeridum Romanarum litteris, qui ipſas dein erudito orbi communicarunt, ut facilius per ipſas verita-

ritatis ratio constaret (*a*). Bis etiam ad eumdem offendit lapidem laudatus Blanconius, qui in sylloge Latinarum epistolarum edidit Francisci Petrarchae epistolam ad Marchionem Nicolaum Estensem, tamquam a se exscriptam *ex ditissima Lipsiensis urbis bibliotheca, celeberrimo dictante Mascovio*, neque adhuc cognitam, cum tamen habeatur, ut cuilibet consulenti patebit, inter seniles Petrarchae epistolas (*b*), luculentissimis typis excusa. Ceterum bono fato factum est, ut nihil culpandum in

(*a*) *Efemeridi letterarie di Roma per l' anno* 1774. num. XXVI. pag. 203.

(*b*) Lib. XIII. epist. I. pag. 915. edit. Basileae.

in tertio volumine inventum hactenus fuerit; quod utinam & de hoc quarto praedicare usque liceat. Quis ergo erit qui confitentes sontes non absolvat, & sponte emissam accusationem venia dignam non censeat? Hoc dum a vobis, eruditi Lectores, communi nomine vehementer petimus, illud insuper postulamus, ut postremam hanc operis nostri partem, in qua litterariae lautitiae consueta tum elegantia, tum varietate nitescunt, comiter, ut & antea fecistis, amplectamini. Bene valete,

ELEN-

Google

ELENCHUS
OPUSCULORUM
Quae in hoc Vol.IV. continentur.

ren-

X. *Ia-*

IMPRI-

IMPRIMATUR,

Si videbitur Rmo Patri Magiſtro Sacri Palatii Apoſtolici.

F. A. Marcucci Patriarcha Conſtantinop. Viceſg.

VOlumen hoc IV. Anecdotorum plurium diligentia, & labore conlectum, praeſertim cl. viri Iohannis Chriſtophori Amadutii Graecae linguae in hac Romanae Sapientiae Univerſitate Profeſſoris, diu ab eruditis expetitum, in lucem tandem datum, libenter iuſſibus Rmi P. Thomae Mariae Mamachii Sac. Palatii Apoſtolici Magiſtri perlegi, nihilque in eo quod catholicae fidei, aut bonis moribus adverſetur reperi; quare vulgari tuto poſſe cenſeo. Ex bibliotheca Rom. Sapientiae VI. kalendas ſeptembres, anno repar. ſalut. MDCCLXXXII.

Proſper Petronius eid. biblioth. Praefectus.

IMPRIMATUR.

Fr. Thomas Maria Mamachius Ord. Praedicatorum, Sac. Palatii Apoſtolici Magiſter.

EUTHY-

Digitized by Google

EUTHYMII ZYGABENI

LIBRI INVECTIVI CONTRA BOGOMILOS

FRAGMENTUM

EX VATICANO CODICE ERUTUM

ET E GRAECA IN LATINAM LINGUAM CONVERSUM

A NICOLAO FOGGINIO

PRAEFECTO BIBLIOTHECAE CORSINIANAE.

Digitized by Google

IOHANNI CHRISTOPHORO AMADUTIO NICOLAUS FOGGINIUS S. D.

EN, *vir clariſſime, opuſculum Graecum, quod inter ſchedas meas ex cod. ms. deſcriptas, etſi mutilum, viſum eſt tamen tibi aptum ut interſereres Tomo IV. Anecdotorum, quorum editionem reipublicae litterariae bono diligenter curas. Illud ante hos plures annos deſcripſi ex codice Vaticano* 840. (a), *qui olim fuit Antonii Auguſtini Archiepiſcopi Tarraconenſis; & quia dum in Latinum idioma converterem, complura adnotavi, tum quod attinet ad Auctorem opuſculi, tum ad ea, quae in ipſo opuſculo leguntur, has quoque adnotationes ad te mitto, quibus uti poteris, ut tibi magis placuerit.*

II. *Itaque hoc primum adnotaveram, Euthymium Zygabenum opuſculi Auctorem monaſticam vitam egiſſe Conſtantinopoli in monaſterio Peribleptae, & doctrinae laude inclaruiſſe a tempore Alexii I. Comneni, cui acceptiſſimus fuit, & cuius iuſſu opus compoſuit inſcriptum*: Panoplia dogmatica orthodoxae fidei adverſus omnes haereticos ex Patrum ſcriptis contexta. *Marquardus Freherus* (b) *ſub Alexio II. Euthymium Panopliam concinnaſſe aſſeruit; ſed erravit profecto toto caelo, & hoc ex eo faci-*

(a) Pag. 185.

(b) *In Chronographia.*

facile liquet, quod Anna Comnena celeberrima Alexii I. filia luculentam huius operis mentionem fecerit (a). *Haec Panoplia latine tantum edita est Venetiis anno* CIↃIↃLV. *ex versione Petri Francisci Zini Veronensis; quae versio deinde recusa est Parisiis, ac tandem inserta Tom. XIX. Bibliothecae PP. Lugdunensis; & falso eam in Veneta editione textu Graeco munitam esse asserit Gerardus Iohannes Vossius* (b). *Textus Graecus Panopliae Euthymii typis excusus est primum anno* CIↃIↃCCX. *Tergovisti in Walachia. Porro Zinus in sua Latina versione, quae Euthymius contra Latinos collegerat, editor vero textus Graeci integrum titulum, qui contra Saracenos est, & quem Graece cum Latina versione Iohannis Iacobi Beureri iam ediderat e cod. ms. Palatino Fridericus Sylburgius in Saracenicis, nec non etiam quaedam in primis titulis, ubi de Trinitate disputatur, (hic certe veritus, ne Turcarum offensionem incurreret, ille vero fortassis ne operi auctoritatem, & pretium imminueret) praetermiserunt. Itaque nullam habemus hactenus perfectam Panopliae Euthymii editionem; quamvis huic adornandae plures non desint codices in bibliothecis superstites. Insignis inter eos est codex Caesareus Vindobonensis, quem ipsa Euthymii aetate scriptum putat Lambecius* (c): *nec minori in pretio fortasse est habendus regius Parisiensis, quem laudat Richardus Simonius* (d), *& quem*

(a) *Alexiad.* lib. XV. pag.490. edit. Reg.
(b) *De Historicis Graecis* lib.II. cap.27.
(c) Tom.V. pag.51.
(d) *Bibliothec. select.* Tom.I. pag.49.

& quem a Zini editione in pluribus differre testatur. Praeterea alium codicem praestantissimum ex oriente secum attulit Michael Eneman Svecus, de quo fuse edisserit Iohannes Albertus Fabricius (a). Etiam bibliotheca Vaticana plures suppeditare posset codices, utique non spernendos; quos inter notatu dignus praecipue est, qui num. 1447. signatur; etenim Pachomii cuiusdam Monachi scholia, & adnotationes in Euthymii Panopliam complectitur. Demum animadvertere iuvat Panopliae titulum XXIII., ubi de Bogomilis agitur, seorsim descriptum, veluti singularem libellum reperisse in codice Bodleiano Ioh. Christophorum Wolfium, & hinc ita illum edidisse Graece, & Latine in Historia Bogomilorum, eruditissimis notis illustratum.

III. Praeter Panopliam Euthymius multa etiam alia digessit opera, praecipue in sacras litteras. Commentarium in omnes Psalmos, & in sacrae Scripturae Cantica Latinum fecit Philippus Saulus Episcopus Brugnatensis, & post eius obitum hanc versionem Paullinus Turchius Ordinis Praedicatorum vulgavit Veronae anno CIↃIↃXXX. quae pluries deinde, semper tamen sine Graeco textu, recusa est. Solummodo praefationem, qua Auctor de natura, usu, scopo, multiplici Psalmorum genere, obscuritate, variisque versionibus Graecis diligenter admodum disputat, Graece & Latine publici iuris fecit Stephanus Moynius (b). Scripsit etiam Commentarium in quatuor Evangelia ex Chrysostomo, aliisque Patribus concin-

(a) Biblioth. Graeca Vol.VII. pag.461.

(b) Var. Sacr. Tom.I. pag.150.

natum, *ex quo loca quaedam Graece edidit Richardus Simonius* (a): *& quem integrum habemus tantummodo Latinum ex versione Iohannis Hentenii*, *editum Lovanii anno* CIↃIↃXLIV., *ac deinde recusum iterum iterumque diversis in locis*. *Graecus huius Commentarii textus exstat in codice Vaticano* 665., *mancus tamen*, *quia duos tantum priores Evangelistas complectitur Matthaeum & Marcum*. *Explanatio quaedam in Canticum Zachariae*, *quae in codice Vaticano* 669. *sub Euthymii nomine descripta reperitur*, *an pars sit Commentarii in Evangelium Lucae*, *an potius aliud peculiare opusculum mihi nunc certo non constat*. *Item in Epistolas Paulli Commentarium ex Patribus studiose Euthymius collegit*, *cuius Graecus codex in eadem Vaticana bibliotheca num*. 636. *notatus adservatur*. *Is nec Graece*, *nec Latine editus est*, *nisi pauca quaedam excipias*, *quae ex Commentario in Epistolam ad Timotheum affert ex eodem forte codice Leo Allatius* (b). *Tandem Epistolas etiam Catholicas suo Commentario adornaverat*, *teste Guillelmo Caveio* (c), *sed eius nullus mihi Graecus codex innotescit*.

IV. *Hisce libris*, *qui Euthymii sacram eruditionem testantur*, *plures accedunt*, *ex quibus eius elucet ingenium*, *& eloquentia*. *Etenim disputationem quamdam edidit de fide cum Saraceno Philosopho in urbe Cappadociae Melitene habitam*, *quam habet Graecus*

(a) *Hist. critic. novi Testam*. lib.I. p.110. 145. lib.III. pag.84.

(b) *De interstitiis Ordin. apud Graecos* p.196.

(c) *Histor. litter. Scriptor. ecclesiast*. pag.567.

cus Vaticanus codex 952. (a), *& quae, teste Lambecio* (b), *adservatur etiam in Graeco codice bibliothecae Vindobonensis. Praeterea sub eiusdem nomine occurrit in Vaticano codice* 820. (c) *oratio, cuius etiam meminit Allatius* (d), *inscripta*: Ἐγκώμιον εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, καὶ εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς ἁγίας αὐτῆς σοροῦ τῆς ἐν Χαλκοπρατίοις. Encomium de cultu beatissimae Deiparae praestando, & de dedicatione sanctae eius sori, quae est in Chalcopratiis. *Sancta sorus vel sancta theca appellabatur tum capsa ipsa, qua vestis, & lodices sepulcrales B. Mariae Virginis continebantur, tum aedes, in qua depositae illae reliquiae asservabantur. Duae autem erant hae thecae altera in aede Blanchernensi, Theophanonis Augustae religione inclyta* (e), *ubi omophorium, seu velum Deiparae custodiebatur, altera in aede B. Virginis Chalcopratiorum, ubi ceterae vestes, & fasciae religiose custodiebantur. Iam quisque intelligit, tum Blanchernas, tum Chalcopratios nomina esse locorum urbis Constantinopoleos, in quibus sacra haec templa Deiparae dedicata assurgebant. Disputant eruditi an hi Chalcopratii vicus quidam, seu platea fuerint, in quibus aerariae officinae sitae essent, an potius legendum sit Chartopratii, ibique chartarias officinas exstitisse arbitremur. Verum quaestionem hanc, utpote huic loco minus opportu-*

(a) Pag. 147.
(b) Tom. v. pag. 206.
(c) Pag. 301.
(d) *De Symeonum scriptis* pag. 108.
(e) Vid. *Theoph.* p. 223.

nam , libens praetermittam . Nec diutius immorandum quoque opinor in perquirendo aedis huius conditore , de quo non bene inter sè conveniunt Byzantini Scriptores . Id unum modo satis sit adnotasse , omnes in eo convenire , templum hoc antiquius Theodosio iuniore non fuisse . Hoc autem omnino praeterire non licet , Alexium I. Comnenum , quum, aerario exhausto, imminentibus imperii necessitatibus satisfacere non posset , argenteas valvas , ac vasa insuper nonnulla ex hoc templo abstulisse : quod quum aegre tulissent cives ; ac in Imperatorem rumores iniquos spargerent , ipsè convocatis proceribus ab hoc crimine purgare se studuit , iussitque , ut in posterum ex aerario regio annuum vectigal persolveretur , ut ii alerentur , qui in hac Deiparae aede divinas laudes quotidie celebrabant (a) . *Ad huius itaque templi dedicationem pertinet panegyrica , de qua loquimur , Euthymii oratio , in qua , ut ex eius inscriptione constat , plura etiam de cultu Deiparae praestando disputavit . Nec male fortassis , meo quidem iudicio , coniicere quis posset , ad hoc idem Chalcopratiorum Deiparae templum esse referendum aliud Euthymii* Encomium in zonam B. Mariae Virginis , *quod inter mss. Bodleianae bibliothecae codices recensetur . In eo namque templo , ut superius innuimus , vestes omnes , ac fasciae B. Virginis servabantur .*

V. *Utrum vero adscribenda Euthymio nostro sit etiam* Monodia , *sive oratio funebris* ad tumulum sanctissimi Thessalonicensis Archiepiscopi Domini Eustathii paucis ab eius obitu diebus recitata ,

(a) Vid. *Annam Comnen. Alexiad.* lib.VI. p.157.

tata, *quae sub eius nomine in codice Bodleiano describitur, neque cum aliis adfirmare ausim, nec solus inficiari. Si vere ad eum pertinet, ex ea intelligitur exactae admodum aetatis Euthymium obiisse. Quum enim Alexii I. iussu Panopliam scribere susceperit anno* CIↃCXVIII.*, facile est sibi persuadere ipsum tunc in primo saltem iuventae flore fuisse. Quia vero Eustathius anno* CIↃCXCIV. *in templo S. Demetrii Martyris Miroblytae concionem habuit ad populum, concedamus licet, quod hoc ipso anno mortem obierit, eius funebrem laudationem Euthymius nisi centum fere annos natus conficere haud potuit. Quin etiam centum annos praetergressus profecto confecisset, si habenda esset fides Alexandro Politio* (a)*, qui Eustathium Xiphilino anno* CIↃCXCVIII. *e vivis exempto superstitem putat, quia ipse memoratur ab Iohanne Citri Episcopo in responsione, quam dedit Constantino Cabasilae circa ordinem in ecclesiasticis officiis servandum. Nam quum Protecdicus, seu Iudex in criminalibus caussis Clericorum inter minora officia prius connumeratus ad maiorem gradum ab Iohanne Xiphilino fuisset evectus, idque aliquorum censuram suscitasset, in ea responsione Iohannes Citri Episcopus inquit, id optime a Xiphilino fuisse constitutum, atque ad eam innovationem Eustathii auctoritatem accessisse, qui id summopere commendaverat. Verum hoc non evincit, ut Politus censuit, Eustathium Xiphilino fuisse superstitem, & usque ad Iohannis illius Episcopi tempora pervenisse; sed*

(a) *In Praefat. ad Comment. Eustathii in Homer.* pag. XVI. & XVII.

ſed potius Xiphilino, dum ita faciendum decrevit, ſuum praebuiſſe aſſenſum. Quod quidem ex ipſius quoque Iohannis verbis erui poſſe videtur; dum enim Euſtathii meminit, ea praemittit verba τοῦ ἐν ἁγίοις, quae eum iam deceſſiſſe indicant, quoniam probos, ſanctoſque viros in pace Chriſti quieſcentes ita compellare conſueverant.

VI. *Hactenus Euthymii laudes proſequuti ſumus, ſed fateri oportet Graecorum ſchiſmati adhaeſiſſe: quod potiſſimum conſtat ex libello, cui titulus:* Κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, ἤτοι τῶν Ἰταλῶν, ὅτι οὐκ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ ἅγιον πνεῦμα. Adverſus Romae veteris cives, ſive Italos, quod non ex Filio procedit Spiritus Sanctus. *Leo Allatius* (a) *pluribus contenderat orthodoxiam Euthymii comprobare, ſed ab Iohanne Auberto monitus, ſe huiuſmodi libellum in bibliotheca Pariſienſi inveniſſe, non eſſe amplius defenſioni locum faſſus eſt. In eam ſententiam Allatius deſcenderat, quod in edita Panopliae Zini verſione nihil invenerat quod catholicae fidei, & Latinae eccleſiae adverſaretur; at in codice Graeco, quem ſupra laudavimus, Michaelis Eneman exſtat titulus XIII., qui ex Photio decerptus eſt, totuſque contra Romanos proceſſionem Spiritus Sancti a Patre & Filio aſſerentes conſcriptus. Idipſum invenitur in alio etiam codice ms. Panopliae, qui exſtat in bibliotheca regia Pariſienſi num. 1231., & hinc conſtat, praedictum libellum nihil eſſe aliud, niſi titulum XIII. Panopliae ſeparatim deſcriptum, tum in duobus codicibus*

(a) *De utriuſq. eccleſ. conſenſ.* lib. II. cap. X. pag. 642.

dicibus regiis (a) , *quorum unus ad manus venit Auberti, tum in tribus Vaticanis* (b) , *qui omnes Miſcellas quaſdam variorum excerptorum complectuntur. Hoc Bigotium olim animadvertiſſe teſtatur eius epiſtola, quam in Bibliotheca critica* (c) *edidit Saingiorius. Praeterea alium quoque Euthymii libellum habemus in ms. codice Vaticano Palatino 361., in quo ille contendit*, Chriſtum magna quinta feria cum diſcipulis ſuis legale paſcha celebraſſe; *& hinc intelligitur, non modo defenſionem ſuſcepiſſe errorum Photii, ſed etiam errorum, in quos incidit Michael Caerularius. An hic quoque libellus ex Panoplia excerptus ſit, certo affirmare non audeo, quum integrum ad manus non habeam Graecum textum Panopliae. Attamen ita eſſe vehementer ſuſpicor ex eo, quod ſcriptor Graecus a Leone Allatio* (d) *citatus narrat, Alexium Comnenum Zygabeno, Iohannique Furno iuſſiſſe* ἐκ πάντων τῶν θείων βίβλων λόγους ἐρανισάμενοι κατὰ τῶν αἱρέσεων τὴν δογματικὴν πανοπλίαν συνέταξαν· καὶ κατ᾽ αὐτῶν δὴ Ἰταλῶν διὰ τὴν προσθήκην τοῦ ἁγίου συμβόλου, καὶ τὰ ἄζυμα, ut ex omnibus divinis commentariis ſententias colligentes contra haereſes dogmaticam Panopliam componerent; & contra eoſdem Italos propter additionem in ſacro ſymbolo, & azyma. *Quod ſi de azymis Euthymius in Panoplia*

(a) Cod.1371. n.21., & Cod.2782. num.5.

(b) Cod.579. p.189., Cod.680. pag. 438., & Cod.717. pag.199.

(c) Tom. III. cap. X. pag.97.

(d) *De utriuſq. eccleſ. conſenſ.* lib. II. cap. X. pag.643.

Digitized by Google

plia scripsit, frustra sane Leo Allatius (a) *asseruit ex hoc capite erroris argui Euthymium non posse, quia adiaphoram quaestionem prosequutus esset. Quum enim Panopliam ad confutandas haereticas quaestiones exaraverit, manifesto statim argui potest, Latinorum sententiam, & ritum ita oppugnasse, ut illam haereseos insimulaverit, & hunc non modo illicitum, sed etiam uti invalidum & nullum reiecerit; in quo praecipue Michael Caerularius, eiusque sectatores a recta fide aberrabant, & ob quam potissimum caussam eos Leo IX. Pontifex refutaverat, atque damnaverat.*

VII. *Iam vero, ut ad opusculum, quod modo vulgandum est, proprius accedam, Euthymius contra Bogomilos illud concinnavit, quorum haeresim alio quoque singulari opusculo insectatus est, quod integrum Graece & Latine, eruditisque notis auctum, & illustratum ex codice Vindobonensi, in quo velut appendix Panopliae legitur, edidit Iacobus Tollius* (b). *Inscriptum est:* Victoria, seu triumphus de impia Massalianorum secta, *quia in eo non rationum momentis Bogomilorum errores discutiuntur, ac refutantur, sed singuli, uti iam refutati, anathematizantur. Codicem illum Vindobonensem iam descripserat Lambecius* (c), *& speciminis loco primos tres anathematismos vulgaverat. Idem Lambecius* (d) *nos docet in bibliotheca Vindobonensi aliquas etiam reperiisse epistolas contra Phundagiagitas, seu Bogomilos*

(a) *De consens.* p.462.
(b) *Insignia itinerar. Italic.* pag. 106. & seqq.
(c) Tom. III. pag.71.
(d) Tom. V. pag. 38. 127. 134.

milos conscriptas, missasque a monasterio Peribleptae in patriam suam, quarum epigraphem Tollius Graece recitat cum Latina versione, in qua verba τῆς μονῆς τῆς Περιβλέπτυ illustris coenobii *Latine reddidit; sed rectius sane reddidisset coenobii Peribleptae, hanc Graecam vocem intactam reliquens, quia est veluti cognomen illius coenobii, quo utebantur tamquam epitheto Virginis Deiparae, cui coenobium hoc erat dedicatum, ut ab aliis, quae erant Constantinopoli, coenobiis, ac templis eidem Deipare sacris distingueretur.*

VIII. *Qui fuerint Bogomilorum errores, necessarium non est hic exponere, quoniam vel ex iis solum, quae in hoc libello narrat Euthymius, satis innotescunt. Appellabantur autem Bogomili ex voce* Bog, *quae Bulgarorum lingua significat* Deum, *& voce* omilui, *quo verbo apud eosdem exprimitur* miserere, *quasi illi essent qui Dei misericordiam implorabant* (a). *Iidem Bogomili dicti sunt etiam Phundagiatae, vel Phundaitae ex eo, ut coniicit Cotelerius* (b), *quod marsupia ad colligendas eleemosinas gerebant:* φῦνδα *enim apud Graecos sequioris aevi Scriptores pro marsupio indicando reperitur. Praeterea aliis etiam nominibus distinguebantur, nam & Massaliani, & Euchitae, & Enthusiastae, & Encratitae, & Marcionitae dicebantur, ut ex eodem Euthymio constat: quae omnia Bogomilorum nomina prolixe admodum, & erudite in*

(a) Vid. cl. Praesulem Stephanum Borgiam in *Comment. de Cruce Vatic.* cap. VII. pag. 79. adn. (b).

(b) In notis ad pag. 144. Tom. I. *Monument. Graec.*

in adnotationibus suis Tollius (a) *exposuit. At prae ceteris notatu dignum est nomen, quod Euthymius in hoc opusculo asserit Bogomilos sibi tribuisse, nempe* Christopolitas, *seu* Christi cives; *hoc enim nomine, quo specialem erga eos Christi dilectionem ostentabant, appellari gaudebant, ut facilius simpliciores in eorum errores pertraherent* (b). *Atque eamdem etiam ob caussam monasticam vitam profitebantur, tantamque sanctitatis speciem exterius simulabant, ut quasi omnis perfectionis cultores viderentur. Hanc eorum vitae rationem ad vivum & eleganter describit oculata testis Anna Comnena* (c), *cuius tamen verba modo hîc afferre non vacat.*

IX. *Inquirendum est potius quomodo impia Bogomilorum dogmata Peribleptae Monachos infecerint. Equidem in ea sum sententia, Bogomilos in unum quoddam collegium coaluisse, in quo monasticum vitae institutum profiteri simularent. Caussam cur ita sentiendum suspicor praebet mihi primum Christopolitarum nomen, quod eorum societati fecerunt; ac deinde Annae Comnenae* (d) *narratio, scribentis Basilium novae huius sectae auctorem duodecim sibi discipulos adiunxisse, quos & Apostolos, ad Manetis exemplum, nominaverat. Ex hac enim narratione statim subit opinio, eos non communem cum aliis Monachis vitam egisse, sed inter se tantum*

(a) *Insignia itiner. Ital.* pag. 110. & seqq.

(b) Consule adnotationem, quam ad hoc nomen apposuit Tollius, pag. 122. num. 12.

(c) *Alexiad.* lib. XV. pag. 486.

(d) *Alexiad.* lib. XV. pag. 847.

tum iniisse societatem ; eo magis quod quasdam etiam discipulas iis fuisse immixtas ab eadem Anna affirmatur . At vero patefacta demum Bogomilorum haeresi ac hypocrisi , & Basilio , iussu Alexii Comneni , in Hippodromo Regiae Urbis exusto , impia haec societas dissoluta est ac dispersa , eiusque errores damnati . Attamen sicuti quotidie usuvenire conspicimus , ut si quando error aliquis menti cuiuspiam insederit non facile animus ab eo retrahitur , ita de Bogomilis accidit . Nam sex & viginti annos postquam eorum haeresis damnata fuerat , Nipho quidam Monachus illam rursus innovare iam coeperat , non paucis in suam sententiam pertractis . Quod cum delatum esset ad Manuelem Comnenum Alexii I. ex filio Iohanne nepotem , qui tunc imperabat , synodum Constantinopoli cogi iussit , ut Niphonis caussa discuteretur . Congregata ea synodus fuit anno 1144. *pridie idus octobris in Thomaite , seu Patriarchali Triclinio , praesidente Michaele Oxita Patriarcha , ac Manuele Comneno Imperatore , pluribusque Episcopis , & Optimatibus assidentibus , qui accersito Niphone , & de eius sententiis perquisito , quum male eum in fide sentire deprehendissent , in monasterium Peribleptae interim relegandum censuere , monentes Abbatem , ceterosque Monachos , ut neque ipsi cum eo colloquerentur , neque cuivis extra monasterium degenti ad eum aditus permitterent . Res tamen non cessit ex voto . Nipho enim , arrepta occasione , cum quibusdam Peribleptae Monachis paullatim coepit instituere colloquia , & haereseos suae virus eis propinare ; ob quam caussam eiusdem synodi Patres , ne*

pestis

pestis illa Monachorum mentes depasceret, Niphonem monasterio extractum, ac igne & aqua interdictum longius exsulare coegerunt. Utrumque synodale decretum, quo haec acta constitutaque fuerunt, Graece, & Latine edidit Leo Allatius (a). *Quamobrem non male, ut arbitror, coniicere quis poterit, tum primum ex Niphonis consuetudine quosdam Peribleptae Monachos Bogomilorum errores fuisse amplexos.*

X. *Quanam vero ratione Euthymius horum Monachorum pravitatem detexerit, eorumque deliramenta didicerit, ipse in hoc libello longius enarrandum aggreditur. Atque hic adnotes velim, Euthymium, ut melius rem totam cognosceret, imitatum fuisse Alexium Comnenum, qui Basilium comiter in palatio excepit simulans cordi sibi esse eius dogmata ediscere, ut ille impietatis suae venenum confidentius evomeret* (b). *Porro praecipuum Bogomilorum dogma totum ex Manetis doctrina desumptum erat; duo enim principia, quorum unum esset bonum, alterum malum, adstruebant. Principium malum Dei nomine decorabant, ac divinis percolebant honoribus, ut in hoc libello innuit Euthymius, ac luculentius affirmat in Panoplia* (c), *ubi inquit Bogomilos* Daemonem Filio Verbo natu maiorem, praestantioremque, utpote Primogenitum, *credidisse. Insurgit hic adversus Euthymium Beausobrius in sua, quam digessit*

(a) *De utriusq. eccles. consens.* lib. II. cap. XII. pag. 680. & seqq.

(b) Vid. *Annam Comn. Alexiad.* lib. XV. pag. 487.

(c) Titul. XXIII. §. 6.

digessit Manichaeorum historia (a), *nimisque impudenter asserit, eum dolo malo tantam Bogomilis impietatem tribuisse. Nemini enim, ut ipse inquit, erit persuasum, Christianam sectam, quae cruci, & imaginibus omnem cultum praestare renuebat, Satanam Verbo praestantiorem credidisse. At vero totum Beausobrii sophisma corruit, si advertamus Manichaeos, quorum germen erant Bogomili, cruci, Deiparae, & imaginibus cultum ideo denegasse, quia illum tamquam idololatriam impie respuebant. Etenim sacrilega haec secta Christum ex Maria Virgine nec gigni, nec nasci potuisse affirmabat, quia si vere genitus, natusque fuisset, non nisi per Satanae vincula carni illigari potuisset. Ex quo eodem principio statuebant quoque, Christi mortem non veram, sed fallacem, & simulatam fuisse. Plura hanc in rem congessit contra Beausobrium ipsum in Alphabeto Tibetano vir longe doctissimus Augustinus Antonius Georgius* (b). *Ex his autem facile quisque intelligit, Pseudochristianam illam sectam nec Deiparam, nec crucem venerari ullo modo debuisse, quia Christus nec in Virgine carnem susceperat, nec in crucis ligno vere obierat. Idipsum sentiebant etiam de Sanctis cum Christo in caelis regnantibus, quos item tamquam idololatrarum inventa aversabantur. Contra vero quis non videt, ideo tantam erga Satanam habuisse reverentiam, quod is tamquam Deus habitus apud illos fuerit, tantaque praeditus potentia, ut eidem mundi huius*

(a) *Histoire critique de Manichée &c.* lib.III. c.V. §. VII. pag. 524.

(b) Pag. 207. 208.

huius opificium, hominisque creationem tribuerint? Negavit certe callidus Calvinianus, Manichaeos numquam principem tenebrarum Dei nomine honorasse, at quam immerito id fecerit, laudatus Georgius (a) *satis edocuit.*

XI. *Praestat modo praecipuum Beausobrii argumentum exponere, quo nititur demonstrare, Bogomilos dum Satanam Verbo natu maiorem dixerunt, recte in fide sensisse, Euthymiumque huius sententiae sensum ex industria pervertisse, ut inde tantam adversus eos calumniam confingeret. Duae sunt, inquit, sententiae, quas aliqui veteres Scriptores catholici sequuti sunt; prima scilicet quod Divinum Verbum hypostasim propriam habuerit primum a mundi creatione, altera, quod Satanas & Angeli pluribus ante mundum hunc visibilem saeculis exstiterint. Itaque quum Bogomilis placuerit Angelorum creationem ante mundum statuere, quumque Verbum Divinum in mundi creatione hypostasim propriam habere coeperit, inde concludit, quod sine haeresi ii affirmare potuerunt, Satanam Verbo natu maiorem esse. Hoc tamen Calviniani hominis deliramentum, quod prima fronte simplicioribus fortasse posset fucum facere, si paullo perpendamus, nullius prorsus est roboris. Atque, ut ab eo exordiar, quod absque ulla religionis iniuria affirmari posset, Angelos nempe pluribus ante mundum hunc visibilem saeculis fuisse creatos, ei ultro concedam. Quod vero ad alteram sententiam attinet, quam pro catholica confidenter obtrudit, notandum est*

per

(a) Ib. pag. 25.

per veteres illos Scriptores catholicos Tatianum potissimum, & Athenagoram designare voluisse, quasi eorum fuerit opinio, ut credidit etiam Petavius (a), *Verbum Divinum non ante mundi creationem propriam hypostasim habuisse. At, licet obscurius veteres hi Patres de Verbi generatione locuti sint, numquam tamen quidquam dixerunt, quod eius divinitati, aeternitati, & personalitati possit officere. Ac revera quod ad Tatianum pertinet, ait sane, in principio Verbum fuisse in Patre, utique ut in persona consubstantiali, cum quo omnia sustentabat; quibus in verbis manifesto eius divinitatem, atque aeternitatem ostendit. Dum vero addit, quod Verbum ex Patre prodierit quando ad mundi creationem progressum est, intelligit, quod Deus per Filium omnibus paternis ideis, & adtributis instructum omnia creaverit. Ac quamvis inter Verbi progressionem, rerumque creationem necessariam ponat connexionem, tamen iuxta eumdem Tatianum ita Verbum a Patre in rerum creatione progressum est, ut ab eo abscissum & separatum non fuerit, quia si abscissum fuisset, Pater ἄλογος foret. Itaque falso omnino asseritur, Tatianum sensisse, Divinum Verbum hypostasim propriam habuisse in mundi creatione: nam id tantum adstruit, Verbum illud, quod ab aeterno in Patre omnia sustentabat, tum in rerum creatione ex Patre prodiisse, quia omnia per ipsum facta sunt. Eadem fere ratione Athenagoras quoque de Verbi divinitate disseruit. Dicit*

 enim

(a) *De Trinit.* lib. 1. cap. 3.

enim quod Deus , quum ſit mens aeterna , habuit ab aeterno in ſeipſo Verbum , utpote ab aeterno rationalis : & quod hoc Verbum prodierit , ut omnium creatarum rerum idea , & operatio exſiſteret . Conſtat autem voluiſſe Athenagoram hiſce in verbis hoc ſolum docere , per Verbum res omnes creatas eſſe , quoniam Filius aliquo modo dici poteſt Dei ratio , mens , ſapientia , & operativa potentia , quae primum in rerum creatione exterius prodiit . Hanc ſententiam probavit quoque S. Auguſtinus , ubi illud Iohannis In principio erat Verbum *exponens :* Hoc loco , *inquit* (a) , melius Verbum interpretamur , ut ſignificetur non ſolum ad Patrem reſpectus , ſed ad illa etiam , quae per Verbum facta ſunt , operativa potentia . *Habuit ergo Verbum propriam , ac diſtinctam hypoſtaſim ab aeterno dum omnia cum Patre ſuſtentabat , ſed in rerum creatione patuit quodammodo , quia omnia per Verbum facta ſunt . Ad haec , ut magis eluceat infelix Beauſobrii vafrities , animadvertere iuvat , quod etiam admiſſo hoc errore , Verbum propriam habuiſſe hypoſtaſim ex rerum creatione , nec non illa ſententia Angelos ante mundum creatos eſſe , nullatenus ſequeretur anteriorem fuiſſe huic hypoſtaſi Satanam ; tunc enim Verbum non in mundi , ſed in Angelorum creatione hypoſtaſim habuiſſet , quia tunc extra Patrem prodiiſſet : ac proinde ſemper Verbi hypoſtaſis Angelorum creationem praeceſſiſſet .*

XII. *Cetera Bogomilicae ſectae placita memorat in hoc libello Euthymius , neque eſt opus de ſingulis*

(a) Quaeſt.63.

gulis differere. Fortassis distinctim illa Euthymius refutaverat, sed in codice Vaticano solum supersunt argumenta, quibus urget Bogomilos in eo, quod pertinet ad mortuorum resurrectionem. Ut autem eam certe futuram probet, opponit primum haeretico fidei Nicaenae symbolum trecentorum decem & octo Patrum auctoritate firmatum; deinde vero concilium Chalcedonense, cuius auctoritati ut magis fidem conciliet, miraculum quoddam describit a Deo patratum per S. Euphemiam Martyrem, in cuius basilica huius concilii Patres ab Imperatore Marciano congregati fuerunt. Complures Scriptores eiusdem miraculi meminere, sed alii ipsius concilii tempore, alii absoluto demum concilio illud evenisse narrant. Posteriorem sententiam sequuti sunt Michael Glycas (a) ac Zonaras (b): scribunt enim quod cum Euthychis, Dioscorique fautores decreta concilii subsannarent, eiusque auctoritatem non veritate, sed potentia Imperatoris niti dicerent, atque ita pravitatem sententiae suae stabilire conarentur, Anatolius Patriarcha, adversariis convocatis, proposuit ut unaquaeque pars propriae fidei symbolum libello inscriberet, & in loculo S. Euphemiae uterque libellus deponeretur, ut gloriosa haec Martyr de veritate rectae fidei iudicium ferret, ac testimonium. Hoc autem consilium quum & haereticis placuisset, remoto lapide, qui loculum claudebat, duo libelli supra Sanctae Martyris pectus positi sunt, & deinde loculus non

B 3 modo

(a) *Annal.* Par. IV. pag. 263.

(b) *Annal.* lib. XIII. cap. 25.

modo iterum clausus, sed etiam utriusque partis sigillis munitus, & obsignatus. Post triduum quum convenissent, Imperatore etiam praesente, aperto loculo, haereticorum libellus ad pedes Martyris proiectus, alter vero in manu eius dextra inventus est. Verum ne huic Zonarae, Glycaeque narrationi protinus fidem nostram praestemus prohibet Evagrii, aliorumque, qui de concilio Chalcedonensi scripsere, silentium; quum minus certe probabile videatur rem adeo mirabilem, ac recordatione dignissimam tum demum tot a concilio elapsis saeculis primum innotuisse. At vero magis procul dubio a veritate abhorret Theodori Besti, & Constantini Tii Episcopi (a) *opinio, quam Euthymius quoque amplexus est, qui hoc miraculum ipsius concilii tempore operatum fuisse affirmant. Ut enim egregie animadvertit Baronius* (b), *si hoc fidei experimentum a concilii Patribus tentatum fuisset, sane acta tunc diligenter conscripta tantum hoc miraculum nullo modo siluissent. Accedit insuper, quod numquam Patres in oecumenicis conciliis ex miraculis quaesierunt dogmatum veritatem, quam ex divinis inprimis Scripturis, & antiquis ecclesiae traditionibus, ac demum ex Sanctorum Patrum assertionibus quaerere, proponere, affirmare, atque stabilire consueverunt. Quapropter eruditis viris libenter assentior, qui opinati sunt hoc miraculum posterioribus saeculis fuisse omnino confictum, piamque hanc fabellam ex ipsis conci-*

(a) *In historia inventionis &c.* num. IX.

(b) Ad annum 451. num. 122.

concilii actis non bene intellectis profluxisse. Patres namque Chalcedonenses, absoluto concilio, ut ostenderent omnia, quae in concilio feliciter gesta fuerant, patrocinio, & auspiciis S. Euphemiae esse referenda, ita in litteris ad S Leonem Pontificem datis loquuntur (a): Deus enim erat qui operabatur, & quae suo thalamo concilium coronavit ornata decore victoriae Euphemia: quae tamquam propriam confessionem fidei definitionem suscipiens a nobis, suo Sponso per piissimum Imperatorem, & amicam Christi Augustam obtulit, omnem quidem perturbationem contrariorum sedans, veritatis autem confessionem roborans, ut amicam, & manu, ac lingua universorum decretis pro demonstratione subscribens. *Praeterea observandum est quoque, pictores veteres, ut hoc ipsum Euphemiae Martyris erga concilium patrocinium exprimerent, eam volumen manu tenentem quandoque in tabulis effinxisse, tanquam fidei professionem Patrum Chalcedonensium Deo offerentem; etenim probabile valde videtur quod huiusmodi etiam picturae Graecis sequioris aevi miraculum illud comminiscendi praebuerint argumentum.*

XIII. *Nec falsum est minus aliud, quod Euthymius statim subdit, S. Basilii miraculum, etsi omnibus manifestum adserat. Eius summa haec est. Cum Ariani Valentis Imperatoris freti potentia, ex Ni-*

(a) Inter *Epist. S. Leonis Magni* ep. 98. Tom.I. Opp. pag. 1094. edit. Ballerin.

Digitized by Google

caena ecclesia catholicos militari manu eiecissent, orthodoxus populus ad S. Basilium accurrit multo clamore Imperatoris iniuriam expostulans, ob quam caussam Imperatorem Valentem ille adiit, ac tanta eum eloquentia tamquam violati iuris reum libere increpavit, ut Imperator rei iudicium ipsi S. Basilio commiserit. Reversus itaque S. Basilius Nicaeam pactum cum Arianis firmavit, ut clausis ecclesiae ianuis, sigilloque obsignatis, utri populo post triduum eae sponte patuissent, is ecclesia potiretur. Cum autem Ariani tres dies noctesque precando insumpsissent, sed inde supplices ad ecclesiam incassum progressi essent, tunc Basilius templum S. Diomedis Martyris extra civitatem oraturus ingressus est, & expleta nocte pervigili populum ad urbem reduxit; & cum ad ecclesiam accessisset, clausae obsignataeque eius fores statim apertae sunt tamquam vehementi aura pulsae, & ad muros illisae. Haec est historia, quam pro certa, & inconcussa in medium afferre non dubitat Euthymius, sed quae profecto nimis imbecillo nititur fundamento. Scriptor Graecus, qui primus miraculi huius meminit, est auctor vitae S. Basilii, quae saeculo VIII. vel potius IX. prodiit. Fuere quidem nonnulli, qui hanc vitam S. Amphilochio Iconiensi Episcopo, ipsique Basilio familiarissimo facile tribuerunt, quia in mss. codicibus sub Amphilochii nomine reperitur descripta, & quia certo scimus S. Amphilochium Episcopum Iconiensem quoddam encomium S. Basilii posteris reliquisse. Verum encomium hoc ad nos usque pervenit, & ab hac vita stilo differt, & rebus. Quare

commu-

communis criticorum est sententia, Amphilochium vitae S. Basilii scriptorem post tempora longa ab aetate Sancti Doctoris vixisse, & res non a se visas, sed in vulgus sparsas sine delectu descripsisse, & fortasse Amphilochii nomen sibi assumpsisse, ut operi suo auctoritatem conciliaret, & fidem. Communi huic iudicio adversatus est Franciscus Combefisius, cui hanc quoque vitam S. Basilii S. Amphilochio Episcopo placuit vindicare; compulsus est tamen & ipse fateri fuisse illam a Monachis, per quorum manus decursu temporum transiit, interpolatam, & vulgaribus traditionibus, ni mavis etiam confictis ad ornatum mirificis narrationibus commixtam, & auctam. Graecum huius vitae textum latine reddidit Ursus S. R. E. Subdiaconus Anastasio Bibliothecario coaevus; & quia plura occurunt in hac versione vel immutata, vel adiecta, vel omissa, necesse est dicere quod Ursus aut codicem ad manus habuerit puriorem, aut quod aequum bonumque duxerit non modo interpretis sibi partes sumere, sed etiam iudicis. Porro quia inter omissa hoc ipsum est ab Euthymio memoratum miraculum, manifesto patet, etiam ante Euthymii aetatem illud vel pro penitus falsò, vel sàltem pro valde dubio fuisse habitum.

XIV. *Haec sunt, vir cl., quae in meis schedis adnotaveram de Euthymio Zygabeno, & de eius libro invectivo contra Bogomilos, cuius fragmentum ineditum, a me ex Vaticano codice olim descriptum, nunc iuris tui libens facio. Plura adiicere potuissem; sed esset profecto praeter propositum*

tuum

tuum edendi veterum Scriptorum anecdota, si tibi mitterem prolixum de Bogomilorum historia tractatum. Vale.

ΕΥΘΥ-

Digitized by Google

ΕΥΘΥΜΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΗΣ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΟΥ

Συγγραφὴ στηλιτευτικὴ τῆς τῶν ἀθέων, καὶ ἀσεβῶν αἱρετικῶν, τῶν λεγομένων Φουνδαγιαγιτῶν, αἱρέσεως καθὼς ἐξ αὐτῶν τῶν διδασκάλων ὑποκριθεὶς μαθητοῦ προσωπεῖον ἐδιδάχθη, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ μαθητοῦ Συμεὼν πλανηθέντος ὑπ' αὐτῶν, καὶ πάλιν μεταμεληθέντος.

Ἔστιν ἡ αἵρεσις τῶν ἀθέων Φουνδαγιατῶν τῶν ἑαυτοὺς ἀποκαλούντων Χριστοπολίτας, ἐν δὲ τῇ δύσει καλουμένων Βογομίλων αὕτη. Οἱ τοιοῦτοι Θεὸν ποιητὴν οὐρανοῦ, καὶ τῆς γῆς οὐ σέβονται, οὔτε Θεότοκον, οὔτε τίμιον σταυρὸν, οὔτε

EUTHYMII MONACHI

VENERABILIS COENOBII PERIBLEPTAE

Liber inveſtivus contra haereſim exſecrabilium, & impiorum haereticorum, qui Phundagiatae dicuntur, ſecundum ea, quae perſonam diſcipuli ſimulans ab ipſis eorum magiſtris accepit, nec non a Symeone diſcipulo ſuo, qui cum ab illis deceptus fuiſſet poſtea reſipuit.

Exſecrabilium Phundagiatarum, qui ſeipſos Chriſtopolitas appellant, in occidente autem Bogomili dicuntur, talis eſt haereſis. Hi Deum caeli, terraeque factorem non venerantur, neque Deiparam, neque

οὔτε ἅγιον, οὔτε εἰκόνας, οὔτε θείους ναοὺς, οὔτε ἅγιον βάπτισμα, οὔτε ἐξ ὧν οἱ χριστιανοὶ σέβονται, καὶ τιμῶσιν, ἀλλὰ πάντα βδελύσσονται, καὶ ἀτιμάζουσι· πιστεύουσι δὲ καὶ σέβονται τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου, ὅς ἐστιν ὁ Σατανᾶς, ὑποκρίνονται δὲ δολίως οἱ δόλιοι τὸν χριστιανισμὸν, καὶ τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα, καὶ τὴν ἱερωσύνην, καὶ τὰς θείας γραφὰς ὡς δέλεαρ ἐπὶ στόματος φέρουσιν, οὐ ποθοῦντες ταύτας, ἀλλ' ὅπως πλανοῦσι τοὺς ἁπλουστέρους, τὴν ἐνδομυχοῦσαν ἀσέβειαν ἐκ πείρας μεμαθηκώς.

Ἔτυχε γάρ με ποτὲ συνοδεῦσαι μετά τινος τῶν ἀθέων, σχῆμα ἔχοντος μοναχοῦ, καὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης, ὡς εἶπεν, ἀξίωμα· ἠγνόουν δὲ ἐγὼ ὅτι ἀσεβής ἐστιν· εἰς λόγους οὖν μοι ἐλθὼν ἀναιδῶς,

neque pretiosam crucem, neque sacra mysteria, neque imagines, neque divina templa, neque sanctum baptisma, neque ex iis aliquid, quae christiani, venerantur, & colunt; sed omnia exsecrantur, atque contemnunt. Credunt autem & venerantur mundi principem, qui est Satanas, & ad dolos comparati christianismum, habitumque monachorum & sacerdotium dolose simulant; divinasque Scripturas, velut escam praeferunt in ore, non quod illas ament, sed ut simpliciores seducant: etenim latentem in eis impietatem experientia me edocuit.

Contigit enim, ut olim ego iter instituerim una simul cum quodam ex hisce viris exsecrabilibus, qui habitum monachi, & sacerdotii, ut aiebat, dignitatem habebat; & ignorabam quod a recta fide esset alienus. Cum igitur mecum loqueretur

δῶς, καὶ ἀνυποστόλως εἶπέ μοι τὸ ἀσεβὲς τοῦτο ῥῆμα, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι· προβαλλόμενος ὁ δόλιος γραφικὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν τοῦ ἁγίου Παύλου ἐπιστολῶν, ἐξ ὧν μᾶλλον ἠλέγχετο κακῶς λέγων· ὑπολαβὼν δ' ἐγὼ ὅτι ἐξ ἀμαθίας, καὶ ἀφελείας τοῦτο τὸ βλάσφημον ἐξεῖπε ῥῆμα, ἔσκωψα αὐτὸν, ἀναθεματίσας καὶ τὸν αὐτὸ τοῦτο ἐκδιδάξαντα, καὶ εἰπὼν αὐτῷ· σὺ ἀδελφὲ, οὔτε γνωστικότερος εἶ, οὔτε ἁγιώτερος τῶν τριακοσίων δεκαοκτὼ ἁγίων πατρῶν, οἵτινες ἐξέθεντο καὶ τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ ἐβεβαίωσαν τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ὧν τὸ δόγμα ὑπέγραψαν καὶ δύο προτετελευτηκότες ἅγιοι ἐπίσκοποι Χρύσαντος, καὶ Μουσόνιος, παραδόξως τοῦ τοιούτου θαύματος γεγενημένου ἐκ Θεοῦ εἰς αἰσχύνην τῶν βλασφημούντων αἱρετικῶν, βεβαίωσιν δὲ καὶ πληροφορίαν

retur, impudenter, & libere impiam hane fententiam mihi dixit non effe refurrectionem mortuorum, afferens dolofus Scripturae teftimonium ex epiftolis S. Paulli, unde potius eius fententiae falfitas evincebatur. Refpondens autem, quod ex imperitia, & fimplicitate blafphemiam illam protuliffet, ipfum irridens, & qui talia ei tradidiffet anathematizans, dixi: profecto, frater, neque fapientior, neque fanctior es tu treeentis decem, & octo fanctis Patribus, qui fanctum fymbolum compofuerunt, orthodoxamque fidem confirmaverunt, quorum dogma fubfcripferunt etiam duo iam defuncti fancti Epifcopi Chryfantus, & Mufonius, quo tempore magnum, ac plane ftupendum miraculum ad blafphemos haereticos confundendos, & fidelem, & orthodoxum populum confit-

Digitized by Google

φορίαν τοῦ πιστοτάτου καὶ ὀρθοδόξου λαοῦ· οὐδὲ τῶν ἐν Χαλκηδόνι ἑξακοσίων τριάκοντα ἁγίων πατρῶν, οἵτινες τὸ αὐτὸ δόγμα ἐβεβαίωσαν, καὶ ἐπέθεντο ἐν τῷ στήθει τοῦ λειψάνου τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ μάρτυρος Εὐφημίας ἅμα τῷ τῶν αἱρετικῶν συγγράμματι· καὶ τὸν μὲν τῶν αἱρετικῶν τόμον μόλις εὑρεῖν ἠδυνήθησαν ἐῤῥιμμένον εἰς τοὺς τῆς ἁγίας πόδας, τὸν δὲ τῶν ὀρθοδόξων τῇ δεξιᾷ χειρὶ δραξαμένην, καὶ φυλάττουσαν εὗρον· οἶδα δὲ, ὅτι καὶ τὸ τοῦ μεγάλου Βασιλείου θαῦμα οὐκ ἀγνοεῖς· καὶ γὰρ τοῖς πᾶσι τοῦτο καταδηλόν ἐστι, πῶς ἐν τῇ Νικαέων ἐκκλησίᾳ ἐν μιᾷ νυκτὶ δεηθέντως αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ, καὶ σὺν εὐχῇ σφραγίσαντος τὰς τοῦ ναοῦ πύλας, συνετρίβησαν αἱ κλεῖδες τῶν ῥωμανισίων, καὶ αὐτομάτως ἠνοίγει αὐτοῖς ἡ ἐκκλησία· οἱ δὲ αἱρετικοὶ τρεῖς

ὅλας

confirmandum, roborandumque, factum eſt a Deo; neque pariter plus ſapis ſexcentis triginta ſanctis Patribus, qui Chalcedone hoc ipſum dogma confirmaverunt, illudque ſuper pectus cadaveris Sanctae Chriſti martyris Euphemiae una cum haereticorum volumine collocarunt: & hoc quidem volumen ad Sanctae martyris pedes proiectum vix invenire potuerunt, contra vero orthodoxorum librum ipſam Sanctam manu dextra arreptum tenere, cumque cuſtodire deprehenderunt. Puto autem, neque te ignorare magni Baſilii miraculum, omnibus enim manifeſtum eſt; quomodo in Nicaena eccleſia, cum ille una nocte, populo orthodoxo comitante, oraſſet, & inter preces portas templi ſignaſſet, repagula, & vectes conciderunt, & ſponte ſeſe illis aperuit eccleſia; hae-

retici

ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἀγρυπνήσαντες οὐδὲν ἤνυσαν, ἀλλ' ἐστράφησαν μετ' αἰσχύνης μεγάλης· ὁμοίως καὶ ἐν ἑτέροις ἐγένοντο καὶ ἄλλαι μεγάλαι σύνοδοι, καὶ πάντες οὗτοι οἱ ἅγιοι, καὶ οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι καὶ φωστῆρες ἐβεβαίωσαν, καὶ ἐπεκύρωσαν τὸ ἅγιον σύμβολον, ἐν ᾧ γράφει· ὁμολογῶ ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν; προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος.

Ἀνταπεκρίθη δέ μοι ὁ ἀσεβὴς εἰπὼν· ἀλλὰ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν δυνατόν ἐστι· λέγει γάρ; ὅτι σάρξ καὶ αἷμα βασιλείας Θεοῦ κληρονομῆσαι οὐ δύνανται, οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ· εἶπον δὲ πρὸς αὐτόν· ὡς οἶμαι, ἄνθρωπε, ἢ αἱρετικοῖς συνέτυχες, ἢ τάχα καὶ σὺ ἐξ αὐτῶν εἶ· ἐπεὶ οὐκ ἂν εἶχε προσθῆναι λόγον ὑπὲρ

retici autem cum tribus integris diebus & noctibus evigilassent, nihil assequi potuerunt, & multo rubore suffusi discesserunt. Similiter, & alibi aliae magnae synodi coactae sunt, omnesque hi sancti, & oecumenici magistri, & lumina sanctum symbolum ratum habuerunt, & confirmarunt, in quo scriptum est: *confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum, exspecto resurrectionem mortuorum, & vitam venturi saeculi.*

Contra vero mihi ille impius respondit, dicens: sed Apostoli effatum magni est roboris, ait enim (1), quod *caro, & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.* Ego vero sic ad eum dixi: aut in haereticum, o homo, ut opinor, incidisti, aut forte & tu ex illis

Digitized by Google

ὑπὲρ τοῦ τοιούτου βλασφήμου ῥήματος, καὶ ἤρξατο καταθεματίζειν, καὶ ὀμνύειν, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὡς ὑπέλαβες, ἀλλ' ὠφελείας χάριν ἐρωτῶ· καὶ λέγω αὐτῷ· ἐὰν ἐξ ἀπειρίας εἴρηκεν τὸ βλάσφημον τοῦτο ῥῆμα, καὶ ζητῆς, ὡς λέγεις, μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν, οὐκ ὀκνήσομεν, οὐδὲ φθονήσομεν τῇ σωτηρίᾳ σου, ἀλλ' ὅπερ ὁ Θεὸς δίδωσιν, ἵνα εἴπωμεν· γράφει γὰρ εἰς τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολὴν οὕτως· ὅτι [a] πολλῶν ἐθνῶν πατέρα τέθεικά σε κατέναντι οὗ ἐπίστευσε Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τοὺς νεκροὺς, καὶ καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. Καὶ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους πρώτην ἐπιστολὴν· εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται, ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσι τινὲς ἐν ἡμῖν [b], ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστι, καὶ τὰ λοιπά· καὶ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους δευτέραν ἐπιστολὴν λέγει· συμμορφούμενοι

illis es. At postquam ne verbum quidem super blasphemum huiusmodi dictum addere potuit coepit adfirmare, & iurare, se talem non esse, qualem ego suspicabar, sed utilitatis gratia interrogare. Tum ego: si ex imperitia blasphemum illud verbum protulisti, &, ut dicis, discere veritatem quaeris, non me sane pigebit, neque saluti tuae invidebo, sed quod Deus dederit, illud te edocebo. Sic enim in epistola ad Romanos scribit (2): *Quia patrem multarum gentium posui te ante Deum, cui credidisti, qui vivificat mortuos, & vocat ea quae non sunt, tamquam ea quae sunt*. Et in prima epistola ad Corinthios (3): *Si autem Christus praedicatur, quod resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quod resurrectio mortuorum non est*, & reliqua. Et in secunda epistola

μενοι [c] τῷ θανάτῳ αὐτοῦ, εἴπερ καταντήσομεν [d] εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν· καὶ πρὸς Θεσσαλονικεῖς· εἰ γὰρ πιστεύομεν, ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε, καὶ ἀνέστη, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον· καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ ἐπιστολῇ· εἰ ὅλως νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται, τί [e] βαπτίζονται ὑπὲρ τῶν νεκρῶν; καὶ τὰ λοιπά. καὶ ἁπλῶς ὅσα ὁ Θεὸς ἔδωκεν εἶπον αὐτῷ περὶ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν, καὶ στόματι μὲν ὁ κατάρατος ὡμολόγει πιστεύειν, μὴ ἔχων τὶ ἀντιφθέγξασθαι πρὸς ταῦτα· τῇ γνώμῃ δ' ἦν ὁ ἄπιστος, ἄπιστος, καὶ τὸ φῶς ἑκὼν μὴ θέλων βλέπειν ὁ ἐσκοτισμένος· ἐργάτης γὰρ ἦν ὁ τοιοῦτος τοῦ σατανᾶ, καὶ ἀπόστολος, ὡς παρὰ πολλῶν εἰδότων αὐτὸν ὕστερον ἔμαθον· τὸ δὲ τοῦ τοιούτου κυνὸς συνάντημα ἐκ θείας οἰκονομίας συνέβη εἰς

la ad Corinthios (4) dicit: *Configurati morti eius, si occuramus ad resurrectionem, quae est ex mortuis.* Et ad Thessalonicenses (5): *Si enim credimus, quod Iesus mortuus est, & resurrexit, & mortui, qui in Christo sunt, resurgent primi.* Et in prima ad Corinthios epistola (6): *Si omnino mortui non resurgent, ut quid baptizantur pro illis?* & reliqua. Et uno verbo quaecumque mihi suggessit Deus, ego dixi illi de resurrectione mortuorum: & ore quidem exsecrabilis ille credere fatebatur, non habens quid illis opponeret; sed erat infidelis animo, vere infidelis qui oblatam lucem, ut erat tenebris immersus, deliberata mente nolebat videre: erat enim Satanae operarius, & apostolus, ut a multis, qui eum cognoscebant, deinceps didici. Verum ex divina dispositione in huiusmodi

ἐμὲ γενέσθαι, πρὸς τὸ διεγεῖραί με τὸν νοῦν εἰς ἀκρίβειαν, καὶ προσοχὴν τῶν τοιούτων ἀσεβῶν· μαθητὴν γὰρ ἐμὸν, ἀποδημοῦντός μου ἐν Ἱεροσολύμοις, εὗρον οἱ τοῦ προλεχθέντος ἀσεβοῦς ὁμόφρονες, καὶ ἔπεισαν αὐτὸν, ἀγράμματον ὄντα καὶ ἰδιώτην, τῷ ἑαυτῶν φρονήματι συνεπαρθῆναι, καὶ μηδόλως πιστεύειν Θεὸν ἐν οὐρανοῖς, ἀλλὰ τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου τούτου, ὅς ἐστιν ὁ διάβολος.

Ὅμως ἀποχωρισθεὶς τοῦ τοιούτου κακοῦ συνοδίτου, καὶ ἐκ τῆς ἀποδημίας, ὡς εἶπον, τῶν Ἱεροσολύμων ἐπανελθὼν, ἐν τῷ εὐαγεῖ μοναστηρίῳ τῆς Περιβλέπτου εὗρον τὸν ταπεινὸν μου μαθητὴν ἀποπλανηθέντα· περινοστοῦσι γὰρ οἱ τοιοῦτοι ἀσεβεῖς, διδάσκοντες πανταχοῦ ἔν τε πόλει, καὶ ἐν τοῖς ἔξω· ὁ δὲ μαθητής μου εὐνοϊκῶς ὥσπερ διακείμενος πρός με, καὶ τὸ ἀγαθὸν δῆθεν ὅπερ μεμά-

modi canem me incidere contigit, ut ad hoſce impios homines melius, ac perfectius cognoſcendos mea mens excitaretur. Diſcipulum enim meum, cum ego Hieroſolyma diſceſſiſſem, invenerunt qui eadem ac praefatus ille impius, ſentiebant, eique perſuaſerunt, cum illitteratus eſſet, & idiota, ut eorum ſententiae ſe adiungeret, & neutiquam Deum, qui eſt in caelis, crederet, ſed mundi huius principem, qui eſt diabolus.

Cum autem me a malo illo comite diſiunxiſſem, & ex ea quam dixi, uſque Hieroſolymam peregrinatione reverſus eſſem, in venerabili monaſterio Peribleptae miſerum meum diſcipulum deceptum inveni. Circumeunt enim impii iſti, & in urbibus, & extra ubique docentes. At vero diſcipulus meus, ut qui bono animo erga me

μεμάθηκεν εἰς ὠφέλιαν αὐτοῦ, ὡς ὑπελάμβανεν ὁ ἄθλιος, βουλόμενος κἀμὲ ὡς ἐξ ἀγάπης τοῦτο διδάξαι, ἵνα μὴ ἄμοιρος καταληφθῶ τῆς πρὸς σωτηρίαν φερούσης ὁδοῦ, ὡς ὑπενόει, τὰ τῆς ἀσεβείας, χάριν ὠφελίας μου, βλάσφημα ῥήματα ἐπιμελῶς ἀνεδίδασκέ με ὅσα παρ' αὐτῶν μεμάθηκεν· ἐγὼ δὲ τούτων ἀκούσας, καὶ τὴν πλάνην, ἣν ὑπέστη, συνεὶς, διεγηγερμένον ἔχων τὸν νοῦν εἰς ταῦτα ἐκ τῆς τοῦ κακοῦ συνοδίτου διαλέξεως, ἐν ὑποκρίσει τῶν αὐτοῦ λόγους ὥσπερ ἀποδεξάμενος, καὶ χαριεντιζόμενον προσωπεῖον αὐτῷ ὑποδείξας, τῶν διδασκάλους ἐκείνης παρεκάλουν αὐτὸν ἐπιμελῶς ὑποδεῖξαί μοι· ὡς κρείττονος ὠφελίας λέγων παρ' αὐτῶν ἀμφότεροι ἐπιτευξώμεθα· σὲ γὰρ μήπω τὴν τοιαύτην διδασκαλίαν ἀκριβῶς διεγνωκότα, διδάσκαλον ἔχειν ταύτης ἀδύνατον.

me esset, & bonum, quod ad suam, ut opinabatur miser, utilitatem acceperat, quasi ex caritate etiam me vellet edocere, ne expers viae invenirer, quae ad salutem ducit, blasphema impietatis verba, quae ab illis didicerat, utilitatis meae gratia, accurate me docuit. Ego autem cum haec audissem, erroremque, in quem inciderat, cognoscerem, quod ex mali illius comitis colloquio mentem ad haec excitatam haberem, sermones eius velut approbare simulans, vultumque tamquam de re grata exsultantem ei ostendens, doctrinae illius magistros, ut mihi distincte ostenderet, precatus sum: valde utilius est, dicens, ut ab ipsis ambo erudiamur, fieri enim non potest, ut tu, qui nondum eam doctrinam perfecte es assecutus, in eadem habeare magister.

Καὶ ὃς εὐθὺς μηδὲν περὶ τούτου ἀναβαλόμενος χαίρων χαίροντας αὐτοὺς ὡς μέγα τι, καὶ θεῖον δώρημα ἐμοὶ τούτους προσέφερεν ἐν τῇ τοιαύτῃ μονῇ τότε αὐτοὺς ὑπάρχοντας· ἐγὼ δὲ καὶ εἰς αὐτοὺς τὴν ὑπόκρισιν μὴ παραιτησάμενος, πατέρας ἐκάλουν καὶ σωτέρας τῶν ψυχῶν ἡμῶν καὶ διδασκάλους οὓς ἀσεβεῖς, καὶ ἀπατεῶνας· ἄλλως γὰρ οὐκ εἶχον πῶς διαγνῶναι τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν μυστήρια· ἡμέρας δέ τινας ἐν τῷ κελλίῳ μου ἔχων αὐτοὺς διελεγόμην· ὁ δὲ πρῶτος αὐτῶν τὰ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἀποστόλου ῥητὰ πάντα ὁ πλάνος ἔφερεν ἐπὶ στόματος· ἔτι δὲ καὶ τὰ τοῦ Θεολόγου, καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ ἀπὸ τῶν πατερικῶν λόγους ἁγίων γερόντων, καὶ τοῦ ψαλτῆρος, καὶ ἀπὸ πάντων γραφῶν· ἅς τινας θείας γραφὰς, μετὰ τὸ ἀποπλανῆσαι αὐτοὺς, τινὰ καὶ τῆς

At ille confestim nihil super hoc immoratus, gaudens, gaudentes illos, tamquam magnum quoddam, & divinum donum mihi obtulit, atque hoc ipsum monasterium incolentes. Ego vero etiam erga illos eadem utens simulatione, patres & salvatores animarum nostrarum, & magistros, quos impios, & deceptores agnoscebam, vocabam; aliter enim quomodo impietatis eorum misteria cognoscere possem, non habebam. Per aliquot autem dies in cellula mea cum illis disserui. Eorum vero primus, evangelii, & Apostoli verba omnia, nec non Theologi, & Chrysostomi sententias ad seducendum paratas habebat in ore, & ex libris etiam, qui πατερικοὶ dicuntur sermones sanctorum senum, & psalterii, omniumque scripturarum textus recitabat; quibus plane divinis

καὶ τῆς τῶν Χριστιανῶν ἀποστῆσαι ὀρθοδόξου πίστεως, διδάσκουσι μὴ πιστεύειν καὶ τιμᾷν· τὸν γὰρ ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον, Φυρσοστόμον ἀτιμάζουσιν οἱ παμμίαροι· ὁμοίως καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους· καί τι θαυμαστὸν, οἱ τὸν Χριστὸν καὶ Θεὸν ἡμῶν ἀθετοῦντες, καὶ ἀτιμάζοντες, πῶς γραφὰς ἁγίας, καὶ ἁγίους οὐκ ἀτιμάσουσι; καὶ μὴ θαυμάζετε, εἰ τὰς θείας γραφὰς οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ στόματος φέρουσιν, ἀπὸ γὰρ συνεργίας σατανικῆς τοῦτο γίνεται, ὡς καὶ αὐτοὶ ὕστερον ὡμολόγησαν· καὶ γὰρ ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ πολλαχοῦ εὑρίσκομεν, ὅτι καὶ τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὁ σατανᾶς πειράζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, γραφικῶς διελέγετο· καί τισι τῶν ἁγίων πατρῶν εἰς τὸ γεροντικὸν γράφει ἀπὸ τοῦ ψαλτῆρος σχῆμα τοῦ μοναχοῦ ὑποκρινόμενος, διε-

vinis scripturis, postquam aliquem ita deceperint, ut ab orthodoxa christianorum desciscat fide, nullam fidem, nullumque honorem habendum esse docent. Sanctum enim Iohannem Chrysostomum, φυρσόστομον seu *inquin.itum os* habentem irrisorie vocant scelestissimi, atque ita cum ceteris sanctis agunt. Quid vero mirum? Quomodo enim qui Christum, & Deum nostrum flocci faciunt, atque contemnunt, divinas scripturas, & sanctos non contemnent? Nec miremini, si divinas scripturas impii illi in ore gerant: hoc enim ex diabolica cooperatione fit, ut & ipsi deinceps fassi sunt. Etenim in divina scriptura non semel invenitur, quod Satanas in eremo tentans Dominum nostrum Iesum Christum scripturaliter cum eo loquebatur, & in seniorum vitis scribitur, eumdem monachi habitum cum psalterio simulatum cum quibusdam ex sanctis Patri-

Digitized by Google

λέχθη· καὶ τοιαύτη ἐστὶν ἡ πανουργία τοῦ διαβόλου, ἵνα διὰ διαφόρων γραφῶν δελεάσῃ τινὰς τῶν τοῦ Θεοῦ δούλων· ἄλλως γὰρ ἀποπλανῆσαι τινὰς, εἰ μὴ ταῦτα προβάλλεται, οὐ δύναται.

Τούτους οὖν, οὓς εὗρον, τέσαρας ἀσεβεῖς διδασκάλους ἐν τῇ προδηλωθείσῃ μονῇ τῆς Περιβλέπτου φανερώσας, καὶ χωριθέντας ἀπ' ἀλλήλων, ἰδίᾳ ἕκαστον αὐτῶν φανερῶς ἡμῖν ἐξειπεῖν κατηνάγκασα· ὁ πρῶτος οὖν αὐτῶν ἐρωτηθεὶς πόθεν τούτῳ ἡ τῶν γραφῶν μάθησις, καὶ πῶς εἰς διδασκαλίαν προβάλλεται ἃ ὕστερον μὴ πιστεύειν προτρέπεται τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, ἔφη· ὅτι ἄλλως ἐξαπατῆσαι χριστιανὸν οὐ δυνάμεθα, εἰ μὴ τὸ μοναχικὸν σχῆμα ὑποκριθῶμεν, καὶ χριστιανοὺς ἑαυτοὺς ὀνομάσομεν, καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν πάντα ποιοῦν-

bus diſcerniſſe. Atque haec eſt plane diaboli calliditas, ut per diverſas ſcripturas, tamquam eſcas, quoſdam ex Dei ſervis seducat, neminem enim, niſi haec praeferat; valet decipere.

Cum itaque hos quatuor impios magiſtros, quos in praefato monaſterio Peribleptae adinveni, detegiſſem, & alterum ab altero ſeiunxiſſem, ea quae eorum quiſque ſentiebat, ſeorſim, ac manifeſte mihi enunciare coegi. Primus itaque illorum a me interrogatus, undet antam haberet ſcripturarum ſcientiam, & quomodo diſcenda proponeret, quae poſtea eius diſcipulos, ne crederent, cohortabatur, inquit: quia aliter chriſtianum ſeducere non poſſumus, niſi monaſticum habitum ſimulemus, & chriſtianos noſmetipſos nominemus, & omnia quae chriſtianorum ſunt facere videa.

ποιοῦντες φαινόμεθα, καὶ τὰ τῆς θείας γραφῆς εἰς διδασκαλίαν προθῶμεν· ὅτι δὲ ἐπὶ στόματος τὰς γραφὰς φέρειν δυνάμεθα, ἔστι συνεργῶν ἡμῖν ὁ ἀποστέλλων εἰς τὰ αὐτοῦ κηρύγματα. Χριστὸν δὲ οἱ ἀσεβεῖς ὀνομάζουσι τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου, ὅς ἐστιν ὁ σατανᾶς, καὶ τὴν τῶν ἁγίων δὲ εὐαγγελίων δύναμιν, καὶ ὅσα τῶν ἐπιστολῶν εἰς αὐτὸν ἐπιγράφουσι, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὡμολόγησαν, καὶ ὁ ἀποπλανηθεὶς μαθητὴς μου ἐξεῖπέ μοι· καὶ ἀληθινοὺς χριστιανοὺς αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὀνομάζουσιν.

Οὐ τολμῶ δὲ ἀδελφοὶ τὰς τῶν τοιούτων ἀσεβῶν βλασφημίας, ἃς κατὰ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ, καὶ τῶν ἁγίων, καὶ σεπτῶν εἰκόνων, καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν βλασφημοῦσιν, ἐγγράφως ἐκθέσθαι, ἃς οὐδὲ οἱ ἀπι-

videamur, eaque quae divinae scripturae continent ediscenda proponamus. Quod autem in ore scripturas ferre possimus, nobis auxiliatur, qui in sui praeconium nos mittit. Christum vero impii illi nominant principem mundi, qui est Satanas, & sanctorum evangeliorum potentiam, & quotquot in epistolis leguntur in illum referunt, quemadmodum & ipsi fassi sunt, & deceptus discipulus mihi enunciavit; & veros christianos seipsos vocant.

Ego vero non audeo, fratres, huiusccemodi impiorum blasphemias, quas contra pretiosam, & vivificam crucem, sanctasque, & venerabiles imagines, & contra ipsum Christum, Deumque nostrum scelelte proferunt, litteris tradere, quas neque infideles He-

ἄπιστοι Ἑβραῖοι τολμῶσιν εἰπεῖν· ὅμως οἱ δόλιοι μέσον ἡμῶν περιπατοῦντες, καὶ συναναστρεφόμενοι ἐν ὑποκρίσει φαίνονται τὰ ἡμέτερα πάντα φρονοῦντες· κτίζουσιν ἐκκλησίας οἱ ἀσεβεῖς, καθὼς αὐτοὶ ταῦτα πάντα ὡμολόγησαν, οὐ πίστει, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ἐμπαίζειν, καὶ μιαίνειν αὐτὰς, ἐν αὐτῷ τῷ θυσιαστηρίῳ τὰς μιαρὰς πράξεις, καὶ μίξεις αἰσχρὰς ποιεῖν μὴ παραιτέμενοι· ζωγραφοῦσιν εἰκόνας, οὐ πίστει, ἀλλ᾽ εἰς τὸ ὑβρίζειν, καὶ μιαίνειν αὐτὰς· ποιοῦσι σταυροὺς εἰς τὸ καταπατεῖν, καὶ μιαίνειν αὐτοὺς· βαπτίζουσι τὰ ἄθεα αὐτῶν νήπια ἐν ἐκκλησίαις φανερῶς, οἴκοι δὲ ἀπελθόντες ἀποσπογγίζουσιν αὐτὰ ἐξανάτριχα μετὰ μεμιατμένου ὕδατος, καὶ οὔρων, ὑπαναγινώσκοντες αὐτοῖς σατανικὴν ἐπῳδὴν, καὶ τὸ τοιοῦτον ἀπόλυμα χέουσιν ἐν αἰσχρῷ τόπῳ, καὶ

Hebraei audent dicere, & tamen dolosi in medio nostrum ambulantes, & conversantes cum hypocrisi, omnia nobiscum sentire videntur. Ecclesias aedificant impii, sicut ipsi haec omnia confessi sunt, non ex fide, sed ut eas illudant, & contaminent, cum in ipso altari obscenos actus, turpesque coitus facere non abhorreant. Pingunt item imagines, non ex fide, sed ut eas iniuria afficiant, & inquinent. Faciunt cruces, ut eas conculcent, & foedent. Exsecrabiles eorum infantes in ecclesiis manifeste baptizant: domum autem reversi aqua conspurcata, & urinis eos lavant, & spongia detergunt, diabolicum super illos carmen recitantes, easque ex ablutione sordes in turpem, foedumque

καὶ μιαρᾷ, ἀπαλλοτριοῦντες αὐτὰ τῆς χάριτος τοῦ ἁγίου βαπτίσματος· κοινωνοῦσι τῶν ἀχράντων, καὶ ζωοποιῶν μυστηρίων, οὐ νῆστις· εἰ δὲ καὶ λαθεῖν δυνηθῶσι, πτύουσι τὰ ἅγια, καὶ καταπατοῦσιν οἱ παμμίαροι, κοινὸν ἄρτον ταῦτα, καὶ οἶνον ἡγούμενοι.

Καὶ οὐδὲ αὐτοὶ οἱ παρὰ τῶν ἀθέων μαθητευόμενοι δύνανται συντόμως ταύτην τὴν μιαρὰν ἠπανοῆσαι ἀσέβειαν· κανονίζουσι γὰρ τοὺς ἀρχαρίους αὐτῶν μαθητὰς ἐπιτεταμένην νηστείαν, καὶ εὐχὰς ἑπτάκις τῆς ἡμέρας, καὶ ἑπτάκις τῆς νυκτὸς, τὸ μονοχίτωνας εἶναι, ἀποχὴν παντελῆ τῆς ἰδίας γυναικὸς, ἐν τούτῳ οἱ ἀσεβεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ ἀνατρέποντες νόμον· καὶ ὅτε χρονίσαντας ἴδωσιν εἰς τὴν τοιαύτην ἐντολὴν, τότε καὶ τὸ βάπτισμα ὑπισχνοῦνται, τὴν τοῦ ἁγίου βαπτίσματος

dumque locum effundunt, a sancti baptismatis gratia ita eos alienare cogitantes. Ad immaculata, & vivifica mysteria sumenda non ieiuni accedunt: ac si eos latere contingat, vere scelesti sancta exspuunt, & conculcant, ea panem, vinumque communem existimantes.

Nec foedam hanc impietatem exsecrabilium magistrorum discipuli statim, ac brevi queunt addiscere. Tironibus enim discipulis intensum ieiunium, nec non ut per septem dies, & septem noctes preces fundant, ut unam tunicam gestent, & a sua sese uxore abstineant ex lege praescribunt. Ita Dei legem subvertentes impii, cum eos in horum praeceptorum observantia diu perseverantes viderint, tunc & baptisma eis pollicentur, sancti nempe baptismatis abstersionem, & alie-

τος ἀποσπόγγισίν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν, καὶ τῆς σατανικῆς ἐπῳδῆς τὴν ἐπανάγνωσιν, ἅ τινα οἱ ἀσεβεῖς βάπτισμα ὀνομάζουσι· καὶ οὐδ' οὕτως οἱ ἀσεβεῖς τὰ τῆς ἀσεβείας αὐτῶν θαῤῥοῦσι μυστήρια, ἀλλ' ἀσφαλέως καὶ ὅρκους αὐτοὺς ἀπαιτοῦσι, τοῦ μὴ δῆλα τοῖς πολλοῖς ποιῆσαι τὰ παρ' αὐτῶν διδασκόμενα· καὶ μόλις μετὰ σκέψεως θαῤῥοῦσιν αὐτοὶ ἓν καὶ μόνον· καὶ ὅτε ἴδωσιν εὐκόλως παραδεξαμένους τοῦτο αὐτοὺς, λέγουσι καὶ ἕτερα· καὶ οὕτως κατὰ μικρὸν διὰ χρόνου μόλις ἀποκαλύπτουσι τοῖς μαθηταῖς τὴν ἀσέβειαν· καὶ λοιπὸν τότε φέρουσιν αὐτοὺς, καὶ προσκυνοῦσιν αἰσθητῶς τὸν διάβολον, τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους, καὶ γίνονται διδάσκαλοι οἱ πανάθλιοι, καὶ οὐ μαθηταί· βλέπουσι δὲ ὡς

ὀξ

& alienationem, & diabolici carminis recitationem, quae omnia impii baptismum vocant. Verum ne tunc quidem scelesti, impietatis eorum mysteria prodere confidunt, sed ab iis certa iuramenta diligenter requirunt, ne vulgo ea, quae ab ipsis didicerunt, manifestent: tunc vero multum caute unum, aut alterum illis revelant. Cumque eos viderint illud facile suscepisse, etiam alia eis dicunt. & ita paullatim, & non nisi longo temporis cursu discipulos impietatem vix docent. Tunc demum eos educunt, ut diabolum tenebrarum principem sensibiliter adorent, ex quo magistri, & non amplius discipuli miserrimi illi fiunt. Qui autem adorant diabolum, veluti per somnium terribiles rerum imagines vident. Sed & subscriptiones manu propria signatas requirunt magistri, quibus disci-

ἐξ ὕπνου φαντασίας φοβερὰς οἱ προσκυνοῦντες αὐτόν· ἀπαιτοῦνται δὲ καὶ ἰδιόχειρα τοῦ μηκέτι ἐπιστρέφειν εἰς τὴν τῶν χριστιανῶν πίστιν.

Μὴ ἁπλῶς δὲ διακεῖσθαι, ἀδελφοὶ, πρὸς τοὺς τοιούτους ἀσεβεῖς, πιστεύοντες αὐτοὺς λέγοντας πατέρα, υἱὸν, καὶ ἅγιον πνεῦμα πιστεύειν· πᾶσαι γὰρ αἱ αἱρέσεις τὸ αὐτὸ λέγουσι, καὶ Παυλικιανοὶ, καὶ οἱ λοιποί· ὅμως οὗτοι οἱ ἀσεβεῖς, καὶ ἄθεοι ἔχουσιν ἰδίαν τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι. Πατέρα γὰρ καλοῦσι τὸν ἄρχοντα τοῦ σκότους τὸν διάβολον τὸν ἐκ τῶν οὐρανῶν πεσόντα, ὡς καὶ αὐτοὶ ὡμολόγησαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησὶν, ὅτι ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν τοῦ διαβόλου ἐστέ. Υἱὸν δὲ, τὸν υἱὸν τῆς ἀπωλείας, καὶ πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τῆς πονηρίας· αὕτη ἐστὶν ἡ τριὰς τῶν ἀσεβῶν, καὶ αὐτὴν ὁμολογοῦσι

discipuli numquam amplius ad christianorum fidem se reversuros polliceantur.

At vos, fratres, ne sitis contra tales impios tam bono affecti animo, ut eis credatis, cum Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum credere asseverant. Omnes enim haereses hoc profitentur, & Paulliciani, & reliqui omnes idem dicunt. At vero impii isti, & exsecrabiles propriam quamdam Trinitatem habent, in quam credunt. Nam tenebrarum principem diabolum, qui e caelis decidit, vocant patrem, prout ipsi fassi sunt; quod recte convenit cum iis quae Christus dixit (6): *Vos ex patre diabolo estis*. Filium autem filium perditionis, & spiritum, spiritum iniquitatis appellant. Haec est impiorum Trinitas: hanc illi

λογοῦσι καὶ σέβονται. Χριστιανοὺς δὲ ἑαυτοὺς ἐπιφημίζουσιν, οὐχ' ὡς ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀντιχρίστου· περὶ δὲ τῆς ἀπωλείας τοῦ υἱοῦ, ὃν οἱ ἄθεοι, καὶ ἀσεβεῖς ἀντὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σέβονται, καὶ Χριστὸν ὀνομάζουσιν, ὁ Ἀπόστολος πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστέλλων, φησὶ, μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσει κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἂν μὴ ἔλθη ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος, καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, καὶ τὰ λοιπά.

Τὸ δὲ πάτερ ἡμῶν, ὡς παρ' αὐτῶν ἐμάθομεν, σκοπῷ τοιούτῳ λέγουσι πατέρα γὰρ ἑαυτῶν καλοῦσι τὸν διάβολον· ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ τοῦτον ἐπικαλοῦνται κατὰ δύο σκοποὺς, ἕνα μὲν,

illi confitentur, & venerantur. Chriſtianos vero ſeipſos decantant, non tamquam ex vero Chriſto Deo noſtro, ſed tamquam ex Antichriſto dimanantes. De Filio autem perditionis, quem exſecrabiles, & impii pro Dei filio venerantur, & Chriſtum nominant, ita loquitur Apoſtolus (7) ſcribens ad Theſſalonicenſes: *Ne quis vos ſeducat ullo modo, quoniam niſi venerit diſceſſio primum, & revelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui adverſatur, & extollitur ſupra omne, quod dicitur Deus, ita ut in templo Dei ſedeat*; & reliqua.

Illud autem Pater noſter, ut ab ipſis accepimus, hac mente dicunt. Patrem enim ſuum vocant diabolum, eumque duplici ex cauſſa advocant de caelo: ac primum quidem ſecundum ea, quae ſcri-

μὲν, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἰὼβ· καὶ ἐγένετο ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστῆναι τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ εἶπεν ὁ κύριος τῷ διαβόλῳ, πόθεν σὺ ἔρχῃ; εἶπε δὲ ὁ διάβολος ἐνάντι κυρίου, διαπορευθεὶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν γῆν, πάρειμι· καθ' ἕτερον δὲ σκοπὸν τολμῶσιν οἱ πάσης ἀσεβείας καὶ βλασφημίας πεπληρωμένοι, λέγειν τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, τὸν διάβολον δημιουργῆσαι, καὶ οὐ τὸν Θεὸν, καὶ ὅτι τὸν παράδεισον αὐτὸς ἐποίησε, καὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸς ἔπλασε, καὶ οὐχ ὁ Θεός, δύο μόνα λέγοντες εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ, τὸν ἥλιον, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅτι ὀκτὼ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ, ἑπτὰ μὲν, οὓς ἐποίησεν ὁ ἐπουράνιος Θεός, καὶ καθέ-

ſcripta ſunt in Iob (8): *Et factum eſt ſicut dies haec, & venerunt Angeli Dei, ut adſtarent Domino, & diabolus in medio ipſorum, & dixit Dominus diabolo, unde venis? dixit autem diabolus in conſpectu Domini poſtquam peragravi eam, quae ſub caelo, & perambulavi terram, adſum.* Ex altera autem cauſſa, eo quia audent iſti omni impietate, & blaſphemia pleni dicere caelum, & terram, & omnia, quae in eis ſunt, diabolum, & non Deum creaſſe, itemque paradiſum eum feciſſe, hominemque plaſmaſſe, nam duo tantum eſſe in mundo dicunt, quae ex ſupercaeleſtis Dei operatione prodierint, ſolem nempe, & animam hominis. Octo etiam eſſe caelos aiunt, ſeptem

λογοῦσι καὶ σέβονται. Χριστιανοὺς δὲ ἑαυτοὺς ἐπιφημίζουσιν, οὐχ᾽ ὡς ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἀλλ᾽ ἐκ τοῦ Ἀντιχρίστου· περὶ δὲ τῆς ἀπωλείας τοῦ υἱοῦ, ὃν οἱ ἄθεοι, καὶ ἀσεβεῖς ἀντὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ σέβονται, καὶ Χριστὸν ὀνομάζουσιν, ὁ Ἀπόστολος πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστέλλων, φησὶ, μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσει κατὰ μηδένα τρόπον, ὅτι ἂν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀνομίας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος, καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, καὶ τὰ λοιπά.

Τὸ δὲ πάτερ ἡμῶν, ὡς παρ᾽ αὐτῶν ἐμάθομεν, σκοπῷ τοιούτῳ λέγουσι πατέρα γὰρ ἑαυτῶν καλοῦσι τὸν διάβολον· ἐκ τοῦ οὐρανοῦ δὲ τοῦτον ἐπικαλοῦνται κατὰ δύο σκοποὺς, ἕνα μὲν,

illi confitentur, & venerantur. Christianos vero seipsos decantant, non tamquam ex vero Christo Deo nostro, sed tamquam ex Antichristo dimanantes. De Filio autem perditionis, quem exsecrabiles, & impii pro Dei filio venerantur, & Christum nominant, ita loquitur Apostolus (7) scribens ad Thessalonicenses: *Ne quis vos seducat ullo modo, quoniam nisi venerit discessio primum, & revelatus fuerit homo peccati filius perditionis, qui adversatur, & extollitur supra omne, quod dicitur Deus, ita ut in templo Dei sedeat*; & reliqua.

Illud autem Pater noster, ut ab ipsis accepimus, hac mente dicunt. Patrem enim suum vocant diabolum, eumque duplici ex caussa advocant de caelo: ac primum quidem secundum ea, quae scri-

μὲν, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Ἰὼβ· καὶ ἐγένετο ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστῆναι τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ διάβολος ἐν μέσῳ αὐτῶν· καὶ εἶπεν ὁ κύριος τῷ διαβόλῳ, πόθεν σὺ ἔρχῃ; εἶπε δὲ ὁ διάβολος ἐνάντι κυρίου, διαπορευθεὶς τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν γῆν, πάρειμι· καθ' ἕτερον δὲ σκοπὸν τολμῶσιν οἱ πάσης ἀσεβείας καὶ βλασφημίας πεπληρωμένοι, λέγειν τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, τὸν διάβολον δημιουργῆσαι, καὶ οὐ τὸν Θεὸν, καὶ ὅτι τὸν παράδεισον αὐτὸς ἐποίησε, καὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸς ἔπλασε, καὶ οὐχ' ὁ Θεός, δύο μόνα λέγοντες εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἐκ τῆς δημιουργίας τοῦ ἐπουρανίου Θεοῦ, τὸν ἥλιον, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ ὅτι ὀκτὼ εἰσὶν οἱ οὐρανοὶ, ἑπτὰ μὲν, οὓς ἐποίησεν ὁ ἐπουράνιος Θεός, καὶ καθέ-

scripta sunt in Iob (8): *Et factum est sicut dies haec, & venerunt Angeli Dei, ut adstarent Domino, & diabolus in medio ipsorum, & dixit Dominus diabolo, unde venis? dixit autem diabolus in conspectu Domini postquam peragravi eam, quae sub caelo, & perambulavi terram, adsum.* Ex altera autem caussa, eo quia audent isti omni impietate, & blasphemia pleni dicere caelum, & terram, & omnia, quae in eis sunt, diabolum, & non Deum creasse, itemque paradisum eum fecisse, hominemque plasmasse, nam duo tantum esse in mundo dicunt, quae ex supercaelestis Dei operatione prodierint, solem nempe, & animam hominis. Octo etiam esse caelos aiunt, septem

καθέζεται ἐπάνω αὐτῶν· ὄγδοος δέ ἐστιν ὁ ὑπὸ κάτω πάντων, ὁ καὶ παρ' ἡμῶν ὁρώμενος, ὃν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐποίησεν.

ptem quidem, quos supercaelestis Deus fecit, & super illos sedet, octavum autem, qui sub omnibus est, & a nobis cernitur, quem mundi huius princeps efformavit.

Cetera desiderantur.

ADNOTATIONES.

In textu Graeco.

(a) In Vulgata: ἔτι πατέρα.
(b) In Vulgata: ἐν ὑμῖν.
(c) In Vulgata: συμμορφούμενος.
(d) In Vulgata: εἴπως καταντήσω.
(e) In Vulgata: τί καὶ.

In Latina versione.

(1) Epist. I. ad Corinth. cap. XV. v. 50.
(2) Cap. IV. v. 17.
(3) Cap. XV. v. 12.
(4) Lapsus memoriae est: hic enim textus habetur in epist. ad Philipp. cap. III. v. 10. & 11.
(5) Cap. IV. v. 14.
(6) Cap. XV. v. 29.
(7) Iohan. cap. VIII. v. 44.
(8) Epist. II. ad Thessal. cap. II. v. 3. & 4.
(9) Cap. II. v. 1.

FRAGMEN-

FRAGMENTUM COPTICUM

EX ACTIS S. COLUTHI MARTYRIS

Erutum ex membranis vetuſtiſſimis ſaeculi V

AC LATINE REDDITUM

QUOD NUNC PRIMUM IN LUCEM PROFERT

EX MUSEO SUO

STEPHANUS BORGIA

A SECRETIS SACRAE CONGREGATIONIS DE PROPAGANDA FIDE.

Digitized by Google

ERUDITO LECTORI

STEPHANUS BORGIA

Fragmentum sane pretiosum, ac insigne prorsus Actorum S. Coluthi Martyris, quod nunc publici iuris facimus, detectum fuit anno CIƆIƆCCLXXVIII. *inter rudera veteris monasterii, quod situm erat prope Thebas in superiore Aegypto, quae urbs caput, & metropolis Thebaidis quondam erat. Aliter etiam audiebat haec ipsa urbs, quae nimirum dicta quoque est* Diapolis, *vel* Diospolis (a), & Hecatompylos, *mutuato posteriori hoc nomine a centum portis, quibus eadem donabatur* (b), *& ob quas apud Iuvenalem* (c) *legitur*:

Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis.

Thebarum itaque civitas, de qua nunc loquimur, haud permiscenda est cum ceteris eidem homonymis, quas & in Boeotia (quae quidem ob Amphionis fabulam, per quam ab eo condita eiusdem moenia circumferuntur, celebris evasit, quaeque & Heptapylos *dicta est ob septem eidem tributas portas, quas respexit Iuvenalis* (d), *dum ait*:

 Rari

(a) Hinc Manethoni, Africano, & Eusebio Reges Thebani *Diospolitani* nuncupantur.

(b) *Hecatompylos* eadem de caussa vocabatur urbs Parthiae maxima, & regia, inter Ecbatana, & Alexandriam Ariae.

(c) Sat. XV. v.6.

(d) Sat. XIII. v.26.

Rari quippe boni : numero vix sunt totidem, quot
Thebarum portae, vel divitis ostia Nili)
& in Cilicia, & in Corsica, & in Italia tandem, in Lucania nempe, olim exstitisse cognovimus. Hinc factum est, ut Ptolemaeus (a), *quo nostras Thebas ab aliis distingueret, civitatem hanc ipsam* μεγάλην magnam *scilicet appellaverit*.

De loco, in quo huiusmodi fragmentum prostabat, fidem nobis facit Angelus Antonius Bergomas Alumnus Fratrum Minor. Reformator., Nagadae degens, quod oppidum est Aegypti superioris, qui huiusmodi fragmentum ad nos dono misit cum nonnullis aliis, ac singulis quidem membranaceis, atque eodem loco exsistentibus, tum & Copticis litteris exaratis; inter quae est, quod ceteris praestet, illud, quod Coptice, & Graece uno tempore loquitur, quodque capitula aliquot haud tamen integra Evangelii S. Iohannis comprehendit, quae insuper edenda in sacrorum studiorum utilitatem mature curabimus (b). *Interim praeclare actum censeri debet cum fragmento, de quo agimus, quod nempe strenuum illustratorem, & interpretem magnum nactum fuerit, virum scilicet cl. Augustinum Antonium Georgium Eremitarum Augustinensium Procuratorem generalem, cui commode illud extricandum pro summa sua orientalium fere omnium linguarum peritia, & pro insigni ad ardua quaeque expe-*

(a) Lib. IV. cap. 5.

(b) Vide quae de hoc fragmento adnotavit eruditiss. Andreas Christianus Hwiidius Hauniensis in *Specim. ined. versionis Arabico-Samarit. Pentateuchi* Romae 1680. pag. 14.

Digitized by Google

Digitized by Google

Specimen characteris fragmenti Coptici membranacei saeculi V. in museo Borgiano Velitris

ϮⲚⲀⲔⲘ̄ⲠⲦⲀⲖ
ϬⲞⲈ̄ⲚⲈⲔⲂⲀⲖ·
ⲀⲨⲰⲚ̄ⲄϨⲞⲤⲈ
ⲀⲚⲈⲦⲢⲈⲔϨⲈ
ⲈⲢⲞⲈϨⲚⲞⲨ
ⲤⲞⲞⲨⲦⲚ̄·
ⲠⲈϪⲈⲠⲢⲰ
ⲘⲈϪⲈϮⲞⲨ
ⲰϢⲈϨⲈⲈ
ⲦⲈⲈϨⲒⲘⲈⲚ̄
ϨⲀⲒⲔ· ⲦⲀϪⲰⲔ
ⲈⲂⲞⲖⲘ̄ⲠϨⲰⲂ
Ⲛ̄ⲦⲀⲠϨⲀⲄⲒ
ⲞⲤⲔⲞⲖⲞⲨ
ⲐⲞⲤϨⲞⲚϤ
ⲈⲦⲞⲞⲦ·

Digitized by Google

expedienda alacritate commisimus. Quare cum duo tantum, eaque mutila prodigia contineat fragmentum Actorum S. Coluthi, quae ad eius martyrium patrata perhibentur, ita ad ea supplenda ipse industriam, & animum suum comparavit, ut nil sive verosimilius, sive felicius excogitari posse videatur iis, quae ab eo nunc proponuntur.

Nos vero, ut quoquo modo huic rerum apparatui sane egregio respondeamus, & orientalis litteraturae studiosis morem geramus, characteris specimen aere insculptum exhibemus, quod nempe ex prioribus fragmenti lineis petitum est, ut proinde ex eo iudicium ferri possit de universa Copticarum litterarum forma, qua quinque omnino membranae, binis in unaquaque scripturae columnis appositis, exaratae sunt, quot nempe a pag. 221. ad pag. 230., quemadmodum recensentur, exsistunt. Hinc sane colligere est, fragmentum hoc pertinuisse olim ad codicem, in quo forsan alia Sanctorum Martyrum acta continebantur, quodque vulgo Passionarium *appellari consuevit. Profecto scribendi forma magnam redolet vetustatem, quae ex sententia laudati Georgii nostri, & Raphaelis Tukii natione Aegyptii, & Episcopi Arsenovensis, cui acceptae referri debent editiones peractae Liturgicorum librorum, & Psalmorum Coptice loquentium typis Propagandae Fidei, viri sane utriusque ad iudicium de huiusmodi re recte ferendum perquam idonei, saeculi quinti aetatem citra dubium omne attingat. Nulla in hisce membranis capitulorum vestigia, sive sectionum indicia, neque eo loci, quo ad rem aliam fiat oratio-*

D 2 nis

nis conversio ; ut idcirco ubi explicit prioris miraculi narratio per haec verba : Dantes gloriam Deo, & Sancto Colutho, *continenter, citra alterius capituli auspicationem, alterius prodigii descriptio subsequatur per haec verba :* Audite quoque magnum aliud miraculum. *Acta haec Thebanensi, seu Sabidica dialecto, quae in superiore Aegypto obtinebat, non autem Memphitica, seu Alexandrina, quae communiter adhibebatur, concinnata sunt. At non haec nos nunc agimus.*

Quare in eo potius erit propositum nostrum, ut monumenta, quae de S. Colutho innotuerunt, quaeque nos coegimus, afferamus. Sancti huiusce Martyris mentio occurrit primum in Graeco Basilii Imp. Menologio ad diem XIX. mensis maii (a), *in quo tum de eo, tum de ipsius martyrio haec leguntur :*

Ἄθλησις τοῦ ἁγίου Μάρτυρος Κολλούθου.

Ὁ τοῦ Χριστοῦ μάρτυς Κολλοῦθος ὑπῆρχεν ἐπὶ τῆς βασιλείας Μαξιμιανοῦ, ἐκ Θηβαΐδος πόλεως τῆς Αἰγύπτου· διὰ δὲ τὴν εἰς Χριστὸν ὁμολογίαν κρατηθεὶς ὑπὸ τῶν προσκυνούντων τὰ εἴδωλα, παρεδόθη τῷ τῆς χώρας ἡγεμόνι. Καὶ μή τε κολακείαις δελεασθεὶς, μήτε ἀπειλαῖς πτωηθεὶς, ὡμολόγει τὸν Χριστὸν παῤῥησίᾳ. Διὰ τοῦτο πρῶτον μὲν λίθῳ μεγάλῳ τὸν τράχηλον προσδεθεὶς, ἐκρεμάσθη κατὰ κεφαλῆς. Καὶ τυπτόμενος

(a) Tom. III. edit. Urbini 1727. pag. 105. & seq.

νος ὑπὸ τῶν δημίων, ἔλεγεν. Οὐχ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλύπτεσθαι εἰς ἡμᾶς. Ἔπειτα τοῦ ξύλου, ἐν ᾧ ἐκρέματο, καταβιβασθεὶς, ἠναγκάζετο ἀπελθεῖν εἰς τὸν ναὸν τῶν εἰδώλων, καὶ θῦσαι. Καὶ μὴ πεισθεὶς, τὴν διὰ τοῦ πυρὸς ἀπόφασιν ἐδέξατο· καὶ ἐμβληθεὶς εἰς κάμινον ἰσχυρῶς ἐκκαεῖσαν, τέλος ἔχε τοῦ προσκαίρου βίου.

Certamen Sancti Martyris Colluthi.

Martyr Christi Colluthus fuit Imperatore Maximiano, ex Thebaide Aegypti urbe. Ob Christi autem confessionem ab idololatris comprehensus, praesidi regionis traditus est: a quo neque blanditiis illectus, neque minis perterritus, Christum libere profitebatur. Idcirco primum quidem ingenti saxo ad eius collum alligato, inverso capite suspensus fuit. Cumque a lictoribus flagellaretur, dicebat: Non sunt condignae passiones huius temporis ad futuram gloriam, quae revelabitur in nobis. Postea e ligno, in quo suspensus fuerat, depositus, fanum idolorum ingredi, & sacrificare compellitur. Quod cum facere recusaret, ut flammis addiceretur, sententiam accepit. In fornacem itaque valde accensam iniectus, huiusce temporariae vitae finem habuit.

Haec Basilius Imp Verum in ms. Synaxario, & mss. Menaeis Mediolanensibus bibliothecae Ambrosianae, & Taurinensibus Regis Sardiniae ista leguntur apud Bollandium (a), *qui Latinam tantum versionem refert*: Certamen Sancti Martyris Coluthi. Hic fuit tempore Maximiani Imp. in Thebaide Aegyptiaca, & ob professionem Christianae religionis ad Arianum praesidem adductus, primum quidem lapide cervici alligato aggravatur, deinde per ignem accepit vitae finem, & martyrium consummavit. *Synaxarium Divionense simile elogium habet* Sancti Martyris Acoluthi, *cum disticho adludente ad nomen, unde & ἀκολουθέω,* sequor *ducitur, quod est huiusmodi apud laudatum Bollandium* (b):

Ὁ μάρτυς Ἀκόλουθος ὡς πρὸς παστάδα
Ἐπακολουθεῖ τοῖς ἄγουσι πρὸς φλόγα.

Martyr Acoluthus ad rogum sequitur libens,
Ceu nuptialem duceretur ad thorum.

Hos versus ex eodem Graeco textu, seu ex Codice Petri Francisci Chiffletii, vertit quoque L. Urbanus Godofius Siberus in Ecclesiae Graecae Martyrologio metrico ex Menaeis (c), *licet haud pressim Graecae linguae genium sequutus videatur. En illos*:

Hic Martyr Acoluthus ascendit pyram
Perinde acsi duceretur ad thorum.

Prae-

(a) Ad diem XIX. maii pag. 309. Antuerpiae 1685.

(b) Loc. cit.

(c) Lipsiae in officina Lanciſiana 1727.

Praeter Menologii , aliorumque Graecorum librorum commemorationem praesto est etiam commemoratio Aismavur , *seu Menologii Armenorum* (a) . *Quamquam hic liber emanet a Menologio Graecorum , ex quo in Armenum idioma conversum est a Gregorio , qui* Uchaiaser , *scilicet* amator martyrum , *dictus est , quique saeculo XI. floruit , tamen id peculiare habet , ut diem prodat , quo apud Armenos celebratur festum S. Coluthi , quod nempe incidit in diem XXII. mensis maii ab Armenis* mais *nuncupati ; quemadmodum penes Syros duobus antecedit diebus hoc idem festum , ut dies XX. maii , sicut inferius etiam adnotabimus , eidem assignatus comperiatur ; tum & nomen Iudicis , quod deest in Menologio Basilii ,*

(a) *Aismavur* nuncupatur ab Armenis diarium, hoc est lectionarium continens vitas Sanctorum per anni circulum . Manuscriptum circumfertur , sed editum quoque habetur CPoli an.Chr. CIƆIƆCCVI. Armenorum CIƆCLV.Apud cl. Iosephum Simonium Assemanium Tom. III. Par.I. *Bibl. Orient*. p.651. ubi Sanctorum tantum nomina excerpta ab *Aismavur* habentur , mendum irrepsit in nomine S. Coluthi , quod *Zolothae* perperam notatur pro *Guluthà* , ut revera scribunt Armeni ,& apud eumdem Assemanium Tom. citat. pag.647. legitur in Armenorum libro *Donazuiz* , qui est ordo perpetuus iuxta ritum Armenorum indicans officium , cantus, lectiones , ac festa Sanctorum per annum , editus CPoli sub *Asstuazadur* , seu Deodato Patriarcha *Ecmiazin* , in quo ad diem XXII. maii habetur memoria *Theodoti venditoris vini , & Colutae* .

lii , ad cuius tribunal primum S. Coluthus stetit . Is Arianus *vocatur : ac penes Simeonem Metaphrastem in Actis SS. Apollonii & sociorum eius idem iudex Arianus , qui Thebaidi praeerat , memoratur , qui condemnavit Apollonium ipsum monachum satis celebrem in Thebaide , tum & eius socios , qui apud Antinoum civitatem passi primum sunt* (a) , *deinde Alexandriae martyrium in Diocletianea persecutione consummarunt* (b) . *Idem Arianus iudex alios martyres , Asilam scilicet celeberrimum martyrem* (c) , *Paphnutium , & socios in ipsa Thebaide morte affecit* (d) . *Quare cum tempus & regio concordent , Ariani nomen recte additum videtur tum aliis Graecorum libris , quos ex Bollandio retulimus , tum Menologio Armeno , cuius textum nunc accipe , eiusque litteralem versionem , quae a Paullo Leonio , Armenorum Episcopo pro obeundis Romae sacris gentis suae ordinationibus , nobis communicata est :*

Յայսմ

(a) Vide Bolland. ad diem VIII. martii pag.753. Antuerpiae 1668.

(b) Vid. Ruinart. *Act. MM.* pag.428. edit. Veronae 1731.

(c) Vide Bolland. ad diem XXIII. ianuarii p.456. Antuerpiae 1643.

(d) Vide Bolland. ad diem XXIV. septembris p.684. Antuerpiae 1757., ubi animadvertit Arianum praesidem postea conversum , & martyrio coronatum fuisse , ut habent *Acta SS. Philemonis , Apollonii , Ariani &c.* ad diem VIII. maii .

Յայսմ աւուր. Վկայաբանութիւն սրբոյն Կուղուժայ. Սբ վկայն Քրիստոսի Կուղուժաս էր ՚ի Թեբայիդէ եգիպտացւոց, յամի Մաքսիմիանոսի արքային: Յաւուր միում կոչեաց զԿուղուժաս, արիանոս դատաւորն առաջի իւր, և ասէ. զոհեա՛ չաստուածոցն. և նա ոչ զոհեաց. այլ զՔրիստոս դաւանեաց. և զկուռսն անարգեաց: Յայնժամ բարկացեալ ետ տանջել զսուրբն. և յետոյ հրով այրեցին զնա. և այնպէս կատարեցաւ ՚ի Քրիստոս:

In hac die. Teſtificatio Sancti Gulutha: Sanctus teſtis Chriſti Guluthas erat ex Thebaide Aegyptiorum, anno Maximiani Regis: Quodam die vocavit Gulutham Arianus iudex ante ſe, & dixit: immola Diis; & ipſe non immolavit, ſed Chriſtum profeſſus eſt, & idola deſpexit. Tunc dedignatus dedit in tormentis Sanctum: & poſtremo igne combuſſerunt eum, & ita in Chriſto perfectus eſt.

Tempori vero etſi reſpondere non videatur Synaxarium, ſive Martyrologium eccleſiae Alexandrinae, ſive Copticae (ſiquidem diem alium, diverſum & a XIX., quem exhibet Graecum Menologium, a XX. iuxta Syros, & a XXII., quem exhibet Menologium

gium Armenicum, hoc ipsum praeferat); tamen iuxta diversas temporis supputandi rationes hae dierum varietates in nostrum xx. diem maii redire apertum est. Huiusmodi enim Synaxarium, quod, ut alibi adnotavimus (a), *collectum fuit initio saeculi xv., refert S. Coluthi commemorationem ad diem xxv. (quae est apud nos xx.) maii, sive mensis* bescenes, *ut a Coptis vocitatur. Si quae vero sunt discrimina, ea sunt quoad nonnulla alia, ut lectori facile constabit, tum ex textu Arabico, tum ex Latina versione, quorum utrumque ex laudati Tukii nostri humanitate nobis communicatum heic nunc exhibemus:*

فى هذا اليوم استشهد القديس كولوتوس
الطبيب الانصناوى ۞

هذا القديس كان ابوه رجلاً خايفـًا
من الله وكذلك امه ايضًا وكان والده والى
انصنا ولم يكن له ولدًا فلم يـزل يسال
المسيح ـــ حيث رزقة هذا القديس
فعلمه الكتابة وحفظه كتبًا كثيره من
كتب البيعة : وكان طاهرًا من صغـره
ناسكًا

(a) *De Cruce Veliterna* pag. 110. Romae 1780.

ناسكًا عابدًا مصليًا صلوات كثيرة: فكان قانونه في صلاته ماية صلاة في الليل ومثلها في النهار: فلما نشا قليلاً طلب اباوه ان يزوجوه فلم يفعل: وكان لهما ابنة قد رزقاها بعد القديس فازوجاها لاريانا الذى تسلم الولاية بعده. لان ابيه لما شاخ سال الملك فاعفاه من الولاية وسلمها لاريانا صهره. ولما توفا ابيه بنا فندقًا وجعلهُ للغربا. ثم قرى الطب وصار طبيبًا وكان يطبب بلا اجرة. فلما اشتد كفر ديقلاديانوس وافقه اريانا لاجل الولاية وصار يعذب الشهدا فقصد القديس الشهادة فاتي الى المحفل وشتم الملك واريانا صهره واوثانهم فلم

يقدر اريانا ان يفعل به شيًا لاجل اخته.
بل سيره الى البهنسا فاقام فى السجن
ثلث سنين فارسلت اخته وخلصته ثم
اتي والى اخرفعرف خبره وارسل احضره
وهدده. فلم يلتفت الى تهديده فغضب
جدًا وامر بعذا به تعذب بانواع العذاب:
وملاك الرب ياتي اليه ويقويه ويعزيه
واجرى الله على يديه اياتًا عظامًا. ولما
تحير الامير فى عقابه وهو لا ينثنى عن
رايه المستقيم فكتب باخذ راسه: ثم
كفنوه اهل بيته وجعلوه فى مكان جيد
وكان يظهر من جسده ايات وعجايب لا
تحصا صلاته وشفاعته تكون معنا ۞
امين ۞

In

In hac die martyrium ſubiit Sanctus Collutus Medicus Anthinoenſis .

Hic Sanctus patrem habuit virum timentem Deum , ſimiliter etiam fuit mater eius (*fuit religioſa*) . Et erat genitor eius praefectus Anthinoe , nec habebat filium ; unde non ceſſabat Chriſtum rogare , quouſque ei conceſſit hunc Sanctum , eum itaque docuit ſcribere , & inſtruxit libris multis ex libris eccleſiae . Fuit vero purus a minoritate ſua (*ab ineunte ipſius aetate*) , continens , devotus , orans multas orationes . Canonem habuit in ſua oratione , centum orationes (*fundere*) in nocte , & totidem (*ſimileſque*) in die . Cum aliquantulum adoleviſſet, parentes eius exquiſierunt illum coniugio ligare , at ipſe non fecit (*noluit conſentire*) . Et fuit eis filia , quam obtinuerunt poſt Sanctum , hanc autem in coniugem dederunt Ariano , qui praefecturam poſt ipſum (*patrem Coluthi*) ſuſcepit ; nam pater eius , cum ſenuit , a Rege petiit , eumque a praefectura exemit , eamque tradidit Ariano genero ipſius . Et cum e vita deceſſit pater eius , aedificavit (*Coluthus*) hoſpitium pro peregrinis . Deinde medicinae ſtuduit , factuſque eſt medicus , medebaturque abſque mercede . Cum perfidia Diocletiani confirmata fuit , eique aſſenſit Arianus ob praefecturam , & coepit tormentis afficere Martyres, Sanctus martyrium aſſequi propoſuit, & venit ad concilium (*curiam*), & conviciis laceſſivit Regem , & Arianum virum ſoro-

Digitized by Google

ſororis ſuae, & idola eorum: nec potuit Arianus quidquam in eum agere propter ſororem eius; ſed in exſilium eum miſit ad Behneſam (*civitatem*). Manſit vero in carcere tribus annis, & miſit ſoror eius, eumque liberavit: deinde venit alius praefectus, qui cognita eius cauſſa miſit, ac coram ſe ſiſti praecepit, eique minatus eſt. Converſus vero non fuit ad minas eius (*non acquievit minis eius*); iratus proinde eſt (*praefectus*) valde, & eum cruciari iuſſit; & variis tormentis affectus fuit: & Angelus Domini veniebat ad ipſum, eumque corroborabat, & conſolabatur. Et patravit Deus per manus eius ſigna magna. Et cum miratus eſſet praefectus, quod cruciaretur, quin deflecteret a ſua recta ſententia, caput eius tolli ſcripſit: tum ſindone involverunt eum domeſtici eius, eumque collocarunt in loco optimo: & ex corpore eius apparebant ſigna, & miracula, quae numerari nequeunt. Oratio eius, & interceſſio eius ſit nobiſcum, amen.

Ex duobus, quae adduximus, monumentis (quandoquidem Armenum, praeter iudicis nomen, cum Graeco Menologio, ex quo illud proceſſit, omnino conveniat) Synaxarii auctoritatem prae Menologii teſtimonio attendendam potiſſimum Copti arbitrantur. Menologium ſane, ſi collectionis tempus reſpiciatur, vetuſtius habendum eſt; aſt vero cum Synaxarium Copticum in Aegypto concinnatum, & in unum collectum fuerit ab Epiſcopo Aegyptio, haeretico tamen (quod utinam expurgatum publica luce aliquan-

aliquando donetur, ne tot praeclarissimorum Martyrum nomina diutius quamplurimos lateant) tum res sit de Aegyptio Martyre, ut plura nimirum suadent testimonia, tum evincit ipsum Coluthi *nomen ab aliis gestum, ac praesertim a Colutho, sive* Collutho, *ut scribit S. Epiphanius* (a), *Aegyptio haeresiarcha tempore Arii, a quo dicti* Colluthiani; *tum & a celebri Colutho Thebano Lycopolita, sub Imp. Anastasio florente, & auctore carminis heroici, cui titulus* Ἑλένης ἁρπαγή, Helenae raptus, *quod in Basilianorum monachorum coenobio prope Hydruntum feliciter detexit Bessarion Cardinalis Nicaenus* (b), *ac primus in publicum emisit Aldus Manutius; illud facile consequi videtur, ut quae in Aegypto litteris consignata habentur, ad veritatem, & certitudinem magis accedere deberent tum quoad tempus, & diem,*

(a) *Adv. haereses* lib. I. To. I. *haeres.* LXIX. p. 728. Tom. I. *Oper.* Gr. Lat. Coloniae 1682. *Itaque*, inquit, *alii ad Arium adhaeserunt. alii ad Colluthum, alii Carponae. alii Sarmatae partes tuebantur; & cum in sua quisque ecclesia alius aliquid interpretando proponeret; prout in unumquemque favore, ac laudatione propensiores erant, alii Colluthianos, Arianos alii sese nominabant. Quippe & Colluthus falsa quaedam ac depravata docuit: sed eius secta diuturna non fuit; statimque dissipata est. Quod utinam & Arii furiosae illi sectae, vel infidelitati potius, aut si mavis pravae fidei contigisset!*

(b) Vid. Comment. *de vita & rebus gest. Bessarionis Card. Nicaeni* cl. Aloysii Bandinii pag. 18. Romae 1777.

Digitized by Google

& diem , tum quoad ceteras vitae , & martyrii circumstantias . Compertum sane est , quanta sedulitate veteres recensuerint illustrium virorum memorabilia , & acta Martyrum , qui pro Christi fide sanguinem effuderunt (a) ; *quae quidem acta ad nos usque transmissa id ipsum abunde testantur . Quapropter ita*

(a) Pontius Diaconus Carthaginensis in prologo ad vitam S. Cypriani laudat studium Christianorum in iis naviter adnotandis , quae ad Sanctos Martyres pertinebant: *Cum maiores nostri* , inquit , *plebeiis , & cathecumenis martyrium consequutis tantum honoris pro martyrii ipsius veneratione dederint , ut de passionibus eorum multa , aut prope dixerim pene cuncta conscripserint , ut ad nostram quoque notitiam , qui nondum nati fuimus , pervenirent &c.* S. Gregorius Neocaesariensis , *Thaumaturgus* dictus , qui obiit circa an.CCLXV., teste S. Gregorio Nysseno in eius vita , Decii persecutione completa omnem regionem peragrasse dicitur , ut in singulis locis Martyrum , qui in iis fuerant consummati, festa institueret . Vide quae ad rem notavimus in inlustratione *Vaticanae Confessionis* pag.97. Romae 1776. De persecutione vero Diocletiani haec memoriae prodidit Sulpicius Severus lib. II. *Hist. sacr.* cap.47: *Exstant etiam mandatae litteris praeclarae eius temporis Martyrum passiones : quas connectendas non putavi , ne modum operis excederem* . Forsan intelligit eas , quas Eusebius historiae suae mandavit ; ille enim separatim eas quoque edidit . Verum ad nos non pervenerunt . Utinam ad tam praeclaram conservandam memoriam Sulpicius in suam historiam invexisset !

ita comparati sunt Copti, ut Synaxario Alexandrino maius auctoritatis momentum quoad Coluthum Martyrem Aegyptiacum tribuendum putent, dum interim observamus hoc ipsum Synaxarium quoad martyrii tempus cum Menologio Graecorum convenire. Contigit hoc sane ingruente x. persecutione, cuius initium exstitit ab edicto, quod tulit Diocletianus Imp. anno CCCIII. Nicomediae Bithyniae die XXIII. perizii, *sive februarii mensis. Diocletiani iniquo consilio adhaesit Maximianus Herculeus, & Galerius Maximianus, qui a Lactantio* (a) *praecipuus incentor persecutionis habetur. Quapropter in Synaxario, Diocletiani, sub quo Coluthus Martyr passus est, non Maximiani, ut in Menologio, nomen adnotatur; siquidem manifestissime pateat, anno CCXCII., degentibus Nicomediae Diocletiano, & Maximiano, ab ipsis salutatos fuisse Caesares Constantium Clorum, & Galerium Maximianum, ac cum Romanum imperium in quatuor partes esset dispescendum, Diocletianum sibi reservasse Syriam, Aegyptum, cum primum ab Achillei manibus erepta fuisset, ceterasque orientis provincias, ducto ab ipsius Byzantii freto initio. Revera quidem Diocletianus anno CCXCVI. obsedit, & expugnavit Alexandriam, & an. CCXCIX. iam totam Aegyptum sibi vindicaverat. Hinc Diocletianei imperii epocha novae aerae principium apud Coptos Aegyptios, & Aethiopes Abissinos exstitit, quae dein* aera Aegyptiorum, *ac saepe etiam* aera gratiae, & misericordiae, & a tran-

(a) *De mort. persecut.* cap. XV.

ſitu Martyrum *dicta eſt*. *Licet re quidem vera Diocletianus non niſi ſeptembri menſe anni* CCLXXXIV. *Imperator electus fuerit*, *tamen aera*, *quae ab imperio ſuo inchoatur*, *a die* XXIX. *augusti*, *ſive a prima menſis* thoth *anni* CCLXXXIV. *numerari coepta eſt*. *Cum enim fere univerſe haec*, *de qua ſermo eſt*, *aera apud Chriſtianos in Aegypto degentes obtinuiſſet*, *non aliter eam*, *quam a die* XXIX. *auguſti auſpicari iidem conſueverunt*, *a qua quinetiam omnes Aegyptiorum anni*, *qui dein certo ſtatuti ſunt*, *decurrere incipiebant*. *Licet enim perſecutio a Diocletiano*, & *ſociis ſuis in Chriſtianam religionem excitata haud ipſi Diocletianeae aerae ſuppar fuerit*, *quae nimirum poſtmodum*, *anno ſcilicet* CCCIII., *proceſſerit*; *tamen aera Diocletianei imperii appellari quoque potuit* aera Martyrum, *ſiquidem eo renunciato Imperatore modo in hac*, *modo in illa provincia Chriſtianorum ſanguis effundi coeperit*, *quod profecto ſuadent Acta SS. Martyrum Claudii*, *Aſterii*, & *aliorum penes Ruinartium* (a), *qui nimirum in oriente*, *Aegeae ſcilicet in Cilicia*, *martyrium ſubierunt anno* CCLXXXV. Auguſto (*Diocletiano*), & Ariſtobulo Conſulibus; *tum Chronicon Paſchale* (b), *in quo ad an.* CCXCV. *legitur*, *quod* martyrium ſubiit Sanctus Menas, *qui fuit Martyr Aegyptius celeberrimus*, *in cuius honorem magnus Conſtantinus eccleſiam exſtruxiſſe CPoli dicitur apud Nice-*

(a) *Act. MM.* p. 336. edit. Veronae 1731.

(b) Pag. 275. edit. Pariſ. 1688.

Digitized by Google

Nicephorum : *donec tandem Christiani sanguinis effusio passim obtinuit anno xx. aerae Diocletiani, si Gallias excipias, tum & Britanniam* (*ut vir doctus Iohan. Andreas Paternò Castellius Monachus Casinensis* (a) *contendit*), *quae provinciae cum obvenissent Constantio Cloro Caesari in Christianos bene animato, persecutio circa aedificia dumtaxat versata est* (b); *dum interim facile sivit in aliis locis, quibus ipse imperabat, in Hispania nempe, & in Mauritania Tingitana, quae ad Hispaniam pertinebat, praefectos persecutionis edicta, prout ipsis lubebat, exsecutioni mandare*. Vexabatur ergo, *ait Lactantius* (c), universa terra, & praeter Gallias, ab oriente usque ad occasum tres acerbissimae bestiae saeviebant, *Diocletianus nempe, & duo Maximiani*. *Verumtamen frustra se extinxisse Christianorum nomen gloriati sunt* (d), *quin potius ex Martyrum sanguine nova Christianorum proles progigni, & amplificari visa est*. *Recte ergo ad id ait Augustinus* (e) : Cum vidissent inimi-

 ci,

(a) In not. ad Lactantium *de mortib. persecut.* pag. 54. Venetiis 1766.

(b) *Ne dissentire*, inquit Lactantius *de mortib. persecutor.* cap. xx. pag. 53. cit. edit., *a maiorum praeceptis videretur, conventicula, id est parietes, qui restitui poterant, dirui passus est*.

(c) Lactantius *de mortib. persecutor.* cap. xxi. pag. 53. & seq. cit. edit.

(d) Vid. opusc. nostrum *de Confessione Vaticana* pag. 96. Romae 1776.

(e) In Psalm. XC. serm. I. pag. 966. & seq. Tom. IV. *Oper.* Parisiis 1681.

ci, quod multi festinarent ad martyrium, & tanto plures crederent in Christum, quanto plures patiebantur, dixerunt apud se: Nos occisuri sumus genus humanum; tot millia, quae credunt in hoc nomine, si occiderimus omnes, prope nullus in terra remanebit. *Incassum sane hoc de se iactarunt Imperatores; quemadmodum & nequicquam ethnici sibi ipsis in animum induxerunt, ope quorumdam carminum Graecorum, quae tamquam oracula in vulgum protulerant, quibus nempe Christus uti cultum sibi vindicaturus spatio* CCCLXV. *annorum solummodo protendebatur, Christianaeque religionis finis indicebatur uno tempore imponendus; id se tandem consequi posse, quod nequaquam cruciatuum, & suppliciorum immanitate antea obtineri nequiverat* (a).

Ex

(a) Accipe, quae ad rem habet S. Augustinus lib. XVIII. *de civit. Dei* cap. 53. pag. 535. To. VII. *Oper*. Parisiis 1685. *Cum enim viderent* [ethnici nempe] *nec tot tantisque persecutionibus eam* [Christianam religionem] *potuisse consumi, sed his potius mira incrementa sumpsisse, excogitaverunt nescio quos versus Graecos, tamquam consulenti cuidam, divino oraculo effusos, ubi Christum quidem ab huius tamquam sacrilegii crimine faciunt innocentem, Petrum autem maleficiis fecisse subiungunt, ut coleretur Christi nomen per* CCCLXV. *annos, deinde completo memorato numero annorum, sine mora sumeret finem*. Verum stultae praedictioni contraria

Ex his ergo consequitur, Sanctum Coluthum martyrio coronatum fuisse sub Diocletiani imperio (a);

traria prorsus obvenisse vidimus: & tantum absuit religionem Christianam defecisse, & Deorum cultum in pristinum restitutum fuisse, ut quae reliqua essent templa ethnicorum diruta fuerint, quod Augustinus ipse demonstrat. Porro ad solamen suorum de iisdem falsis oraculis ab ethnicis in Africa excogitari, & iactari solitis idem Augustinus haec alibi *in Psalm. XL.* pag. 346. Tom.IV. *Oper*.Paris. 1682. habet: *Sedent pagani, & computant sibi annos, audiunt fanaticos suos dicentes: Aliquando Christiani non erunt, & idola illa coli habent, quemadmodum antea colebantur. Adhuc dicunt: Quando morietur, & peribit nomen eius. Bis victi, vel tertio sapite: mortuus est Christus, non periit nomen eius; mortui sunt Martyres, multiplicata est magis ecclesia, crescit per omnes gentes nomen Christi: qui de morte sua, & de resurrectione sua praedixit, qui de mortibus Martyrum suorum, & de corona praedixit, ipse & de ecclesia sua futura praedixit: si verum dixit bis, tertio mentitus est?*

(a) Quam dira fuerit sub Diocletiano persecutio in Aegypto, prodit Ignatius Patriarcha Antiochenus a Scaligero consultus, qui in quadam epistola Arabica, quam refert Athanasius Kircherius in *Prodromo Copto, sive Aegyptiaco* cap.II. pag.25. Romae 1636., ait, *hoc edicto* [Diocletiani nempe] *martyrio coronata sunt fidelium terrae Coptae centum quadraginta quatuor millia, septingenta autem in exsilium acta.* Sed quid-

Digitized by Google

quod sane martyrium , ex quo animam Deo reddidit , non ignis ministerio paratum , sed capitis truncatione absolutum fuit ; quod primum quidem in Menologio forte perperam legitur , posterius vero multo verosimilius in Synaxario traditur . Posset sane secundum hoc martyrii genus colligi quinetiam ex passione XXXVII. *Aegyptiorum Martyrum apud Ruinartium* (b) , *si* Col-

quid sit de hoc Martyrum numero , illud certum , *μυρίας*, *ingentem numerum* Martyrum in Aegypto celebrari ab Eusebio *Hist. eccl.* lib. VIII. cap. 13. , ubi , tum & in cap. 8. & 9. de Martyribus , qui in Aegypto , & in Thebaide sub Diocletiano pro Salvatoris nostri doctrina passi sunt , copiose pertractat . Idem in libro *de Martyribus Palaestinae* cap. XIII. asserit *innumerabiles in singulis provinciis Martyres* exstitisse, *in Libya scilicet*, *& per universam Aegyptum , ac Syriam , omnesque provincias , quae ab oriente usque ad tractum Illyrici quaquaversum protenduntur* . Tandem Sulpicius Severus lib. II. *Hist. sacr.* cap. 47. de acerbissima persecutione Diocletiani , quae per decem continuos annos plebem Dei depopulata est , haec adnotat : *Qua tempestate omnis fere sacro Martyrum cruore orbis infectus est . Quippe certatim gloriosa in certamina ruebatur , multoque avidius tum martyria gloriosis mortibus quaerebantur , quam nunc Episcopatus pravis ambitionibus appetuntur . Nullis umquam magis bellis mundus exhaustus est : neque maiore umquam triumpho vicimus , quam cum decem annorum stragibus vinci non potuimus* .

(a) *Act. MM.* p. 488. cit. edit. Exstant quoque penes Bollandium ad diem XVIII. ianuarii .

si Collotus, *sive etiam* Colluttius, *ut alii codices habent, qui ibidem recensetur, ad nostrum traduci posset. Ast vero, praeterquamquod omni carent temporis nota huiusmodi Acta, id insuper argui posse videtur*, Collotum, *cuius ibidem mentio habetur, diaconum, vel clericum cuiuscumque alterius ordinis, non vero laicum, ut noster erat, exstitisse. Neminem vero latet, saepe contingere, ut martyres, ac sancti viri homonymi in ecclesiasticis diptychis occurrant. Synaxario ergo, multis sane absurdis referto, si quis nimium tribuat, alia etiam nobis innotescerent omnino peculiaria, quae S. Coluthi vitam pertingunt. Primum quidem sunt in eo, quae prodant ipsum medicinam fecisse, tum cetera, quae recte adnotata videntur, cum fragmento nostro mire conveniant* (a). *Ceterum ille quoque* absque mercede exercebat *medicam artem; ut ex Menologio Basilii intelligimus* (b) *hac etiam ratione se gessisse Cosmam, & Damianum, qui idcirco* Anargyri *dicti sunt*: Tria sunt SS. Anargyrorum paria, qui & iisdem Cosmae, & Da-

 miani

(a) Medicinam, sed spiritualem toti Aegypto, imo universo orbi praebuisse, Antonium magnum Abbatem in Thebaide, affirmat S. Athanasius in eius vita cap. XIX: *Et ut infinita brevi sermone comprehendam, bonum Aegypto medicum Christus indulserat. Quis non tristitiam apud Antonium mutavit in gaudium? quis non iram vertit in pacem? &c.*

(b) Tom. I. pag. 124. XVII. octobris.

miani nominibus appellati fuerunt, & medicinae artem tractaverunt, & Anargyrorum cognomen habuerunt. *Atque hoc sane ab aliis viris sanctitate claris factitatum quoque cognovimus. Si de patria nunc quaeratur, Graecorum quidem Menologium ipsum ex Thebaide facit, quod generale nimis est; ast Synaxarium patriam eius fuisse Antinoem* (a) *luculenter indigitat, atque insuper addit (etsi inverisimile videatur) S. Coluthi patrem ibidem praesidem egisse, atque ob senectutem munus*

(a) *Antinoe, Antinous, Antinopolis, Antinoia,* urbs primae Thebaidis, ut ex Chronico Victoris Tunnunensis, post Cos. Basilii XIV. liquet, atque Episcopalis, ut adnotavit Aubertus Miraeus lib. I. *Notitiae episcopat.* cap. XI. De urbibus Thebaidis celebrioribus ita Ammianus Marcellinus lib. XXII. pag. 232. edit. Henrici Valesii Paris. 1636: *Tres provincias*, inquit, *Aegyptus fertur habuisse temporibus priscis, Aegyptum ipsam, & Thebaidem, & Libyam: quibus duas adiecit posteritas, ab Aegypto Augustamnicam, & Pentapolim a Libya sicciore dissociatam. Igitur Thebais multas inter urbes clariores aliis Hermopolim habet, & Copton, & Antinoon, quam Hadrianus in honorem Antinoi ephebi condidit sui.* De quo legendi Spartianus in Hadriano, Cassius Dio lib. LXIX., & Eusebius *in Chron.* Ab Hadriano dicta etiam *Hadrianopolis*; sita in dextra Nili ad orientem ripa, media fere inter Babylonem, quae Cairus dicitur, & Copton, urbes nostra quoque tempestate celebres.

Google

nus dimisisse, quod Ariano eius genero, illi nempe qui S. Coluthum in exsilium dedit, non vero ad martyrium condemnavit, ut habent superius relata Graeca, & Armena monumenta, ab Imperatore dein fuit collatum. Ceterum in Syrorum Calendario ad diem xx. mensis maii, qui iiar *apud ipsos audit, ita notatum patriae nomen habemus* (a): ܣܗܕܘܬܗ ܕܡܪܝ ܟܠܘܬܘܣ ܚܟܝܡܐ

ܕܡܢ ܐܛܣܢܐ. Martyrium Mar Colutos sapientis ex Atsena; *nempe* ex Antinoe; *cuius nomen, ut frequenter accidit in versionibus propriorum nominum ex una lingua in alteram, corruptum prorsus in allato Calendario habetur. Celebris evasit haec civitas, utpote quae facta est metropolis civilis Thebaidis, cum antea hoc honore potiretur Lycopolis. Tandem ex Synaxario, si eidem fidere liceret, locus deprehendi posset, in quo S. Coluthus ante martyrii palmam trium annorum spatio carcere detentus fuit ob Iesu Christi fidem, quam profitebatur; siquidem id evenisse dicitur in* Benhesae *civitate* (b). *Sed iam plura de hoc argumento prosequendi nobis otium faciunt illustratoris*

(a) Exstat ad calcem Codicis ms. Officii Syrorum signat. n.XXI. G. 36. Romae in Bibliotheca Collegii Urbani de Propaganda Fide.

(b) Nota aliud Synaxarii mendum, cum Benhesa, seu Oxyrynchus, quod antiquum eius nomen est, haud pertineret ad praefecturam Thebaidis.

ris eruditissimi monitum , ὑπόθεσις , & adnotationes , quae sequuntur , & ad quas lectores nostros amandamus .

CL.

Digitized by Google

CL. VIRI

AUGUSTINI ANTONII GEORGII

EREMITAE AUGUSTINIANI

MONITUM

IN FRAGMENTUM

ACTORUM COPTICORUM S. COLUTHI MARTYRIS.

UO tantummodo ſunt miracula, quae nobis ex actis S. Coluthi Martyris quinto, uti iure credimus, eccleſiae ſaeculo ſcriptis Aegyptiacum hocce fragmentum forte fortuna ſervavit. Sed o utinam, quam potiorem, eamdem & integram utriuſque prodi-

prodigii conſervaſſet hiſtoriam! Non eam modo de ingenioli noſtri conjecturis cogeremur ſupplere; uſque adeo miſere illa diſcerpta, & mutilata in manus noſtras pervenit. Nam primi miraculi narratio toto caret exordio, eoque omni apparatu rerum, quo caecitatis vitium, nonniſi divino prodigio tollendum ſtatui in anteceſſum, ſcirique neceſſario deberet: alterius vero deſcriptio in ima ſui parte, atque in iis maxime, quae mirificam aegri ſanationem & comitata, & conſecuta ſunt, imminuta prorſus, & obtruncata iacet. Nunc autem, ſi, quae hactenus commemoravimus huius hiſtoriae damna diligentia noſtra compenſare licebit, faciam, ut ſtatuarii ſolent. Ii namque in mutilis ſimulacris redintegrandis nova quidem ſive capita, ſive alia quaevis membra, ſed quae & abſciſſorum ſimilia videri, & cum reliquis ſimul partibus naturalem concentum ſervare poſſint, eorum truncis inſerere, & agglutinare ſtudent. Sic & ego efficere conabor, ut quicquid novi, ad ea, quae hiſto-

hiſtoricae narrationi in hoc noſtro fragmento deſunt, ſupplenda, de meo addidero, aptius, quoad fieri poterit, atque concinnius cum cetero corpore cohaereat. Agè igitur & tu quiſquis es, qui haec noſtra legeris, accipe exordium, aut potius, dum ita velis, *argumentum*, quale in exſectis amiſſiſque Aegyptiaci codicis tabulis priori miraculo fuiſſe coniicimus.

Digitized by Google

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

VIR Aegyptius immani, atque diuturno oculorum vitio laborans caecus infelix evaſerat. Artis, & naturae remediis fruſtra tentatis cogitationes ſuas ad caeleſtia convertere coepit. Itaque commotus fama miraculorum, quae Deus ad S. Coluthi *martyrium* operari conſueverat, eo ſe a *domeſticis* ſuis adduci voluit priſtini viſus gratiam imploraturus. Ibi interea verſanti, & coram Thaumaturgo, & auſpice ſuo beatiſſimo *Colutho* vota preceſque pro re tanta fundenti, idem ipſe S. Martyr in viſione repente apparuit; & qua demum certa, mirabilique ratione optatam ei medelam allaturus de caelo eſſet, ſingillatim manifeſtavit. Iuſſit ut oculos perfunderet lacte, quod mulier, ſibi quidem ignota, ſed probe nota Deo, ſuppeditaſſet. Et ne quicquam de felici, certoque eventu dubitatet, eumdem monuit, ut uni illi praenunciatae mulieri curam omnem

omnem moderandae, & dirigendae medelae relinqueret; neque enim fieri posse edixit, ut, quae tota summi sospitatoris instinctu, atque imperio ducenda, & gubernanda esset, in statuti operis directione erraret. At hominem statim atque ab ecstasi ad se rediit, nonnihil fortasse turbarunt, implicaruntque inopinata nomina *mulieris*, & *lactis*, quae eum in varias subinde suspicionum ambages de veracitate dignitateque visionis facile coniicere potuerunt. Nam & ad voces Angeli, qui desperatae sterilitati, & effoetae senectuti filium nuntiarat, Sara risit, & Zacharias sacerdos primum dubitavit. Deus tamen, qui ad omnipotentiae suae, & ad Martyrum suorum gloriam multis & miris modis ubi, & quando vult, utitur creaturis suis, quique, ut ait Apostolus, stulta & infirma mundi eligit, ut confundat sapientes, oraculi fidem dubitanti caeco persuadere novit. Hinc ille ad historiam omnem *visionis* famulis suis, aliisque convennis, qui magno numero ad S. Martyris

memo-

Digitized by Google

memoriam accesserant, libere, palamque narrandam progressus mox est: eamque narrando novis veluti supernae lucis radiis, igniculisque accensus, ad S. Coluthi iussa exsequenda se magis, magisque incitari, inflammarique sensit. Ecce, quam in primi miraculi narratione deperditae historiae partem hucusque supplendam existimavimus. Reliquam exordientem a postremis verbis S. Coluthi, quae sibi dicta in coronide visionis caecus ipse retulit, prima fronte dabit nostrum hocce fragmentum ex residua amissi Codicis pag. 229.

ACTA

Digitized by Google

ACTA COPTICA
S. COLUTHI MARTYRIS.

MIRACULUM I.

ϯⲛⲁⲕ ⲙ̀ⲡⲧⲁⲗϭⲟ ⲉ̀ⲛⲉⲕⲃⲁⲗ: ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧϩⲟⲥⲉ ⲁⲛ ⲉ̀ⲧⲣⲉⲕϩⲉ ⲉ̀ⲣⲟⲥ ϩⲛ̀ ⲟⲩⲥⲟⲟⲩⲧⲛ̀ [1]. Ⲡⲉϫⲉ ⲡ̀ⲣⲱⲙⲉ ϫⲉ ϯⲟⲩⲱϣ ⲉ̀ϩⲉ ⲉⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲛ̀ϩⲁⲕ [2] ⲧⲁϫⲱⲕ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲙ̀ⲡϩⲱⲃ ⲛ̀ⲧⲁⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ [3] ϩⲟⲛ̀ϥ ⲉ̀ⲧⲟⲟⲧ. Ⲡⲉϫⲉ ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ϫⲉ ⲁⲛⲟⲕ ϯⲛⲁⲙⲉϩ ⲛ̀ⲛⲉⲕⲃⲁⲗ ⲛ̀ⲉⲛⲣⲱⲧⲉ ϩⲛ̀ ⲛⲁⲉ̀ⲕⲓⲃⲉ [4]. Ⲡⲉϫⲉ ⲡⲣⲱⲙⲉ ⲇⲉ ⲛⲁⲥ ⲡⲉⲧⲉⲣⲉ ⲛⲉϥⲃⲁⲗ

MIRACULUM I.

VERSIO.

Tibi dabo sanitatem oculorum tuorum: & difficultas non faciet eam tibi deficere in directione. Dixit homo: volo invenire mulierem puerperam, ut perficiam opus, quod a Sancto Colutho iussum est mihi. Dixit mulier: ego implebo oculos tuos lacte ex uberibus meis. Dixit autem ad eam vir ille, cuius ocu-

ϣⲱⲛⲉ ϫⲉ ⲁⲣⲓⲧⲁⲅⲁⲡⲏ [5] ⲛⲉ̀ⲙⲙⲁⲓ ⲉⲓⲥϩⲏⲛ̀ⲧⲉ ⲧⲉ ⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲡⲁϩⲓⲥⲉ ⲙⲛ̀ ⲧⲁⲑⲗⲓⲯⲓⲥ.

Ⲡⲉϫⲉ ⲡⲉⲥϩⲁⲓ ⲛⲁⲥ ϩⲛ̀ ⲟⲩ ⲙⲛ̀ⲧⲁⲧⲛⲁϩⲧⲉ ϫⲉ ϩⲙⲟⲟⲥ ⲛⲉ ⲙ̀ⲡⲣ̀ⲣ̀ ⲡⲁⲓ [6] ⲙⲏⲡⲟⲧⲉ ⲛ̀ⲥⲉⲧⲙ̀ⲗⲟ [7] ⲉⲩⲥⲱⲃⲉ ⲛ̀ⲥⲱⲓ. Ⲡⲉϫⲁⲥ ϫⲉ ⲉⲩⲛⲁⲥⲱⲃⲉ ⲛ̀ⲥⲱⲓ ⲉⲧⲃⲉⲟⲩ. Ⲁⲛⲟⲕ ⲅⲁⲣ ϩⲓⲧⲛ̀ ⲧⲡⲓⲥⲧⲓⲥ ⲛ̀ⲧⲁⲙⲛ̀ⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ ⲙⲛ̀ ⲧⲉⲥⲃⲱ ⲛ̀ⲛⲁⲉⲓⲟⲧⲉ ϯⲡⲓⲥⲧⲉⲩⲉ [8] ϫⲉ ⲉⲓϣⲁⲛ ⲙⲉϩ ⲛⲉϥⲃⲁⲗ ⲛ̀ⲉⲣⲱⲧⲉ ϩⲛ̀ ⲛⲁⲉⲕⲓⲃⲉ ϥⲛⲁⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϩⲓⲧⲛ ⲧϭⲟⲙ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ. Ⲡⲉϫⲁⲥ ⲛⲁϥ ϫⲉ ⲙⲏⲡⲟⲧⲉ

oculi erant infirmi : fac caritatem mecum : eece vides cruciatum meum, & afflictionem meam.

Dixit illius maritus ad ipsam: in incredulitate quia manens erat, ne hoc facito, ne forte detrectatores deriserint te. Dixit illa: deriserint me? quare? Ego enim per fidem nobilitatis meae, & doctrinam Patrum meorum credo, quod si implevero illius oculos lacte ex uberibus meis, ille videbit per virtutem *Sancti Coluthi*: dicens ei : an aliquando viderunt

ⲡⲟⲧⲉ ⲁⲛ ⲣⲱⲙⲉ ⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲣⲟⲓ ⲉⲓ̀ⲥⲱ-
ⲃⲉ ⲁⲩⲱ ⲉⲓⲟ ⲛ̀ⲣⲙ̀ⲣⲁϣ[9] ⲁⲩⲱ ⲁⲩ-
ϫⲟⲟⲥ ϩⲙ̀ ⲡⲉⲩϩⲏⲧ ϫⲉ ⲁ̀ⲣⲱⲙⲉ
ⲕⲟⲓⲛⲱⲛⲉⲓ ⲛⲙ̀ ⲙⲁⲓ ⲙ̀ⲡⲃⲟⲗ ⲛ̀-
ⲧⲕ̀ ⲥⲓⲛⲱⲛⲓⲁ ⲙ̀ⲡⲁϩⲁⲓ. Ⲉⲓⲥ
ϩⲏ̇ⲏⲧⲉ ϯⲣⲙ̀ⲛ̀ⲧⲣⲉ ⲛⲏⲧⲛ̀ ⲙ̀-
ⲡⲟⲟⲩ ⲟⲩⲟⲛ ⲛⲓⲙ ⲉⲧⲥⲱⲧⲙ̀ ⲉ̀-
ⲣⲟⲓ ⲉⲓⲱⲣⲕ ⲛⲏⲧⲛ̀ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ
Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲙⲛ̀ ⲧⲉⲡⲣⲟⲥⲫⲟⲣⲁ ⲛ̀
ⲛⲉⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁⲛⲟⲥ ⲙⲛ̀ ⲛ̀ϩⲓⲥⲉ ⲛ̀ⲧⲁ-
ⲡⲉⲭ︤ⲥ︥ ϣⲟⲡⲟⲩ ϩⲓⲡⲉⲥⲧⲁⲩⲣⲟ̀ⲥ [10]
ϫⲉ ⲙ̀ⲡⲉⲓ ⲕⲟⲓ̀ⲛⲱⲛⲉⲓ ⲙⲛ̀ ⲣⲱⲙⲉ
ϫⲓⲛϯⲁⲓ: ⲉⲓ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϩⲛ̀ ϩⲏⲧⲥ
ⲉ̀ⲛⲧⲁⲙⲁⲁⲩ ⲛ̀ⲥⲁ ⲡⲁϩⲁⲓ ⲙ̀-

runt me homines deridendam? aut fui voluptuoſa, aut dixerunt in corde ſuo, quod homo communionem habuit mecum praeter tui, mariti mei, conſuetudinem? Ecce teſtor vobis hodie, quotquot eſtis qui me auditis: iuro vobis per Sanctum Coluthum, & per oblationem chriſtianorum, & per cruciatus, quos Chriſtus paſſus eſt in cruce, quod communionem non habui cum homine ex quo fui nuptui tradita. Veni ab utero matris meae ad maritum meum ſolum.

ⲙⲙⲁⲩⲁⲁⲧ ⲁⲩⲱ ⲉϥϣⲱⲡⲉ ⲁⲓϫⲱϩ-
ⲙ̀ⲧⲁⲥⲁⲣⲝ ⲙⲛ̀ ⲣⲱⲙⲉ ⲛ̀ϣⲙ̀ⲙⲟ
ⲙ̀ⲛⲉ ⲡϫⲟⲉⲓⲥ [11] ⲥⲱⲧⲙ̀ ⲉ̀ⲣⲟⲓ ⲙ̀-
ⲡⲛⲁⲩ ⲛ̀ⲧⲁⲁⲛⲁⲅⲕⲏ.

Ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧⲉⲓϩⲉ ⲁⲥϫⲓ ⲛ̀ⲧⲉⲥ-
ⲉⲣⲱⲧⲉ [12] ⲁⲥⲙⲉϩ ⲛ̀ⲃⲁⲗ ⲙ̀ⲡⲣⲱ-
ⲙⲉ ⲁⲩⲱ ⲛⲉⲥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ ⲛ̀ⲧⲉⲓϩⲉ
ϫⲉ ϩⲙ̀ ⲡⲣⲁⲛ ⲛ̀ⲛ̀ϭⲟⲙ ⲙ̀ⲡϩⲁ-
ⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲡⲥⲁⲉⲓⲛ ⲙ̀ⲙⲉ:
ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧⲉⲓϩⲉ ⲁ̀ⲛⲉϥⲃⲁⲗ ϯⲙⲟⲟⲩ
ⲁⲩⲱ ⲁⲩϩⲱϩ ⲉ̀ⲙⲁⲧⲉ.

Ⲛ̀ⲧⲉⲣⲟⲩ ⲥⲱⲧⲙ ⲇⲉ ⲁϥⲟⲩⲱⲛ
ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲉϥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ ϫⲉ ϯⲡⲓ-
ⲥⲧⲉⲩⲉ ⲉ̀ⲣⲟⲕ ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩ-
ⲑⲟⲥ [13] ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧⲉⲩⲛⲟⲩ ⲁϥⲱϣⲉ̀-
ⲃⲟⲗ

ſolum. Et quando caro mea tacta eſt a viro alieno? Nonne Dominus exaudivit me videns neceſſitatem meam?

Et ſic accepto lacte ſuo implevit oculos hominis: & ſic dicebat: in nomine virtutis Sancti Coluthi medici veri: & ſic oculi eius effuderunt aquas, & hae deſluxerunt multum.

Inter haec autem ſtatim eos aperuit dicens: credo tibi Sancte Coluthe:

ⲃⲟⲗ ⲉ̀ⲛⲉϥⲣⲱⲙⲉ ⲉϥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ
ϫⲉ ⲉⲓⲥϩⲏ̇ⲛⲧⲉ ⲁⲓⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ 14
ⲛ̀ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ ⲛ̀ⲉⲓⲉⲣϩⲉ.

Ⲡⲉϫⲉ ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲛⲁϥ ϫⲉ
ⲁⲩⲉⲓⲥ ⲧⲁⲙⲁϩⲟⲩ ⲛ̀ⲕⲉⲥⲟⲡ: ⲡⲣⲱ=
ⲙⲉ ⲇⲉ ⲁϥⲥⲙⲟⲩ ⲉ̀ⲣⲟⲥ ⲉϥϫⲱ
ⲙ̀ⲙⲟⲥ ϫⲉ ⲉⲣⲉ ⲡϫⲟⲉⲓⲥ ⲛⲁϩⲁ=
ⲣⲉϩ ⲉ̀ⲣⲟ ϣⲁⲛ ⲧⲉⲃⲱⲕⲉ ⲛⲉϥ=
ϭⲓϫ. ⲛ̀ⲧⲟⲥ ⲇⲉ ⲁⲥⲙⲉϩ ⲛⲉϥ=
ⲃⲁⲗ ⲙ̀ⲙⲉϩ ⲥⲟⲡ ⲥⲛⲁⲩ ⲁⲩ=
ⲧⲁⲩ ⲉ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ 15 ⲉ̀ⲡⲉϩⲟⲩⲟ.

Ⲙⲛ̀ⲛⲥⲁ ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ ⲇⲉ ⲟⲛ ⲁϥⲟ=
ⲩⲱⲛ ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ. ⲁϥϭⲱϣⲧ ⲉ̀ⲛⲓⲥⲁ
ⲙⲛ̀ 16 ⲡⲁⲓ̀ ⲡⲉϫⲁϥ ϫⲉ ⲁ̀ⲗⲏⲑⲱⲥ
ⲁⲓⲉⲓⲱⲣ̀ϩ 17 ⲙ̀ⲡⲉⲓⲥⲟⲡ ⲕⲁⲗⲱⲥ.

luthe : & eodem tempore exclamavit ad homines suos dicens : ecce visum recepi, ita ut parumper discernam.

Dixit mulier ad eum : sine ut eos impleam alia vice. At homo benedixit ei dicens : Dominus conservabit te quousque pertigerint manus eius. Illa vero ut implevit oculos eius secundo, aquam hi emiserunt copiosius.

Paullo post iterum eos aperuit : respexit huc & illuc dicens : vere video hac vice bene.

Ⲙⲛ̀ⲛ̀ⲥⲁ ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ ⲇⲉ ⲟⲛ ⲡⲉϫⲉ
ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲙ̀ⲡⲣⲱⲙⲉ ϫⲉ ⲁⲩⲉⲓⲥ
ⲧⲁⲙⲁϩⲟⲩ ⲙ̀ⲡⲉⲓⲕⲉ ⲥⲟⲡ ⲁⲩⲱ ϯ//
ⲡⲓⲥⲧⲉⲩⲉ ϫⲉ ⲡⲧⲁⲗϭⲟ ⲛⲁϣⲱⲡⲉ
ⲛⲁⲕ . ⲛ̀ⲧⲟⲥ ⲇⲉ ⲁⲥⲥⲫⲣⲁⲅⲓ//
ⲍⲉ ⲙ̀ⲡⲉⲥⲥⲱⲙⲁ ⲧⲏⲣϥ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲥⲉ//
ⲕⲓⲃⲉ ϩⲙ̀ⲡⲣⲁⲛ ⲙ̀ⲡⲉⲭ̅ⲥ̅ ⲙⲛ̀ ⲡⲙ//
ⲁⲉⲓⲛ ⲙ̀ⲡⲉⲥⲧⲁⲩⲣⲟ̀ⲥ [18]. ⲁⲥⲙⲉϩ
ⲛⲉϥⲃⲁⲗ ϩⲛ̀ ⲧⲉⲥⲉ̀ⲣⲱⲧⲉ ⲙ̀ⲡⲙⲉϩ
ϣⲟⲙⲛ̀ⲧ ⲛ̀ⲥⲟⲡ ⲉⲥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ
ϫⲉ ϩⲙ̀ ⲡⲣⲁⲛ ⲙ̀ⲡⲛⲟ̀ⲩⲧⲉ ⲙⲛ̀
ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟ̀ⲥ [19]. ⲡⲉϫⲁⲥ
ⲇⲉ ⲛⲁϥ ⲛ̀ϭⲓ ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ϫⲉ ϣⲧⲁⲙ
ⲛ̀ⲛⲉⲕⲃⲁⲗ ⲛ̀ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ [20] ⲁⲩⲱ ⲡⲉϩ//
ⲙⲟⲧ ⲙ̀ⲡⲛⲟⲩⲧⲉ ⲙⲛ̀ ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ
Ⲕⲟ//

Rursus post paullulum dixit mulier ad hominem illum: sine ut eos impleam alia etiam vice; etenim credo, quod sanitas erit tibi. Ipsa porro signavit corpus suum omne, & ubera sua in nomine Christi, signaculo crucis: implevit oculos eius lacte tertia vice dicens: in nomine Dei, & Sancti Coluthi. Dixitque illi deinde mulier: claude oculos tuos parumper, & gratia Dei, & S. Coluthi sit tibi. Eadem autem

Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲛⲁϣⲱⲡⲉ ⲛⲁⲕ. ⲛ̀ⲧⲟⲥ ⲇⲉ ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲛ̀ⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ ⲛⲉⲥⲧⲁϫⲣⲏⲩ ϩⲛ̀ ⲧⲡⲓⲥⲧⲓⲥ [21] ⲉ̀ⲙⲁⲧⲉ. ⲉⲡⲉⲓⲇⲏ ⲁⲥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲡⲧⲁⲗϭⲟ ⲛ̀ⲧⲁϥϣⲱⲡⲉ ⲛⲁϥ ϣⲏⲙϣⲏⲙ [22]. ⲙ̀ⲛⲛ̀ⲥⲁ ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ ⲇⲉ ⲁϥⲟⲩⲱⲛ ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲁⲩϯ ⲛ̀ⲟⲩⲁϣⲏ ⲛ̀ⲣⲙ̀ⲉⲓⲏ [23] ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧⲉⲩⲛⲟⲩ ⲁϥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲡⲟⲩⲟⲉⲓⲛ ϩⲛ̀ ⲟⲩⲙⲉ̀ [24] ⲙⲛ̀ ⲟⲩϫⲱⲕ.

Ⲡⲣⲱⲙⲉ ⲇⲉ ⲁϥⲧⲱⲟⲩⲛ ϩⲛ̀ ⲟⲩⲛⲟϭ ⲛ̀ⲣⲁϣⲉ ⲁϥⲃⲱⲕ ⲁϥⲉⲓⲁ ⲡⲉϥϩⲟ ϩⲙ̀ ⲡⲗⲟⲩⲧⲏⲣ ⲁⲩⲱ ⲛⲉϥϫⲓϣⲕⲁⲕ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲉϥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ ϫⲉ ⲛ̀ⲧⲕ̀ ⲟⲩⲛⲟϭ ⲉⲕϩⲁ ⲉ̀ⲟⲟⲩ ⲡⲛⲟⲩⲧⲉ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ [25]

F 4 ϫⲉ

autem ingenua femina in fide, ſummopere confirmata eſt, quoniam vidit ſanitatem, quae facta fuerat illi (homini) ſenſim. Poſt paullulum eos aperuit: adfuerunt nocte domeſtici; eoque tempore vidit lucem vere, atque perfecte.

Homo vero ille ſurgens in magno gaudio, ambulavit, lavit faciem ſuam in pelvi, & exclamabat dicens: tu magnus es, tibi gloriam defero, o Deus Sancti Coluthi,

ϫⲉ ⲁⲓⲉ̀ⲙⲡϣⲁ ⲉⲧⲣⲉⲕⲭⲁⲣⲓⲍⲉ ⲛⲁⲓ ⲙ̀ⲡⲟⲩⲟ̀ⲉⲓⲛ ⲛ̀ⲑⲉ [26] ⲛ̀ⲧⲁⲁⲣⲭⲏ. ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲣⲱⲙⲉ ⲧⲏⲣⲟⲩ ⲉⲧ ϩⲙ̀ ⲡⲙⲁⲣⲧⲏⲣⲓⲟⲛ [27] ⲛⲉⲧⲛⲏⲩ ⲉ̀ϩⲟⲩⲛ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲧⲃⲏⲕⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲁⲩⲉⲓ ⲧⲏⲣⲟⲩ ⲁⲩⲑⲉⲱⲣⲉⲓ ⲙ̀ⲙⲟϥ ⲉϥⲣⲁϣⲉ ⲉ̀ⲙⲁ̀ⲧⲉ ϫⲉ ⲁϥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲡⲟⲩⲟⲉⲓⲛ.

Ⲡⲣⲱⲙⲉ ⲇⲉ ϩⲱⲱϥ ⲟⲛ ⲛ̀ⲧⲁϥⲙⲉⲉⲩⲉ̀ ⲉ̀ⲡⲡⲉⲑⲟⲟⲩ ⲉ̀ⲧⲉϥⲥϩⲓⲙⲉ [28]. ⲁϥⲧⲱⲟⲩⲛ ⲁϥⲉⲝⲟⲙⲟⲗⲟⲅⲉⲓ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲉϥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ. Ϫⲉ ⲉⲓⲥϩⲏⲏⲧⲉ ⲁⲓⲟⲩϫⲁⲓ ϩⲙ̀ ⲡⲁⲥⲱⲙⲁ ⲙⲛ̀ ⲧⲁⲯⲩⲭⲏ ϫⲉ ⲁⲓⲉ̀ⲙⲡϣⲁ ⲛ̀ⲉⲓ ⲉ̀ⲡⲉⲕⲧⲟ-

thi, quia factus sum dignus ut gratiam mihi concederes luminis, quemadmodum mihi erat in initio. Et omnes homines, qui in martyrium ingressi erant cum iis qui exiverant, venerunt universi: eumque contemplati sunt gaudentem vehementer, quod hoc lumen aspiceret.

Verum & homo ille, qui consideravit malum, quod fecit mulieri suae, magnificans (eam) confessus est S. Colutho dicens: ecce sanatus sum in corpore, & in

ⲕⲧⲟⲡⲟⲥ. Ⲛⲉⲓⲟⲧⲉ ϩⲱⲟⲩ ⲛ̀ⲧⲉⲥ//
ϩⲓⲙⲉ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲥⲥⲛⲏⲩ 29 ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲥⲣⲱ//
ⲙⲉ ⲁⲩⲉⲓ ⲉⲩⲣⲁϣⲉ ⲉⲩⲥⲙⲟⲩ. ⲁⲩⲱ
ⲉⲩϯⲉ̀ⲟⲟⲩ ⲉⲩϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ. Ϫⲉ
ⲧⲉⲥⲙⲁⲙⲁⲁⲧ ⲛ̀ⲧⲟ ϩⲛ̀ ⲛⲉϩⲓⲟⲙⲉ
ⲱ ⲧⲉⲛⲥⲱⲛⲉ ⲁⲩⲱ ⲧⲉⲛϣⲉⲉⲣⲉ ϫⲉ
ⲁⲣϫⲓ ⲉ̀ⲟⲟⲩ ⲙ̀ⲡⲟⲟⲩ ϩⲛ̀ ⲧⲙⲏⲧⲉ
ⲛ̀ⲟⲩⲙⲏⲏϣⲉⲉ̀ⲃⲟⲗ ϫⲉ ⲁⲣϯϣⲓⲡⲉ
ⲛ̀ϩⲁϩ ⲛ̀ⲣⲱⲙⲉ ϩⲓ ⲥϩⲓⲙⲉ ϩⲓⲧⲛ̀
ⲧⲟⲩⲙⲛ̀ⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ. Ⲁ̀ϩⲁϩ ⲅⲁⲣ
ⲙⲉⲉⲩⲉ ⲉⲣⲟ́ⲱ 30 ⲧⲉⲛϣⲉⲉⲣⲉ ⲉϩⲉ
ⲛ̀ ⲡⲉⲑⲟⲟⲩ ⲉⲧⲃⲉ ⲧⲟⲩⲙⲛ̀ⲧⲉⲩ//
ⲅⲉⲛⲏⲥ ⲙⲛ̀ ⲧⲟⲩⲙⲛ̀ⲧⲣⲙ̀ⲣⲁϣ 31
ⲙⲛ̀ ⲧⲟⲩϭⲓⲛϣⲁϫⲉ ⲉⲧϩⲟ̀ⲗϭ.

Ⲧⲉ//

& in anima mea; quia factus sum dignus venire ad locum hunc tuum. Parentes quoque mulieris cum eius fratribus, eiusque hominibus venerunt gaudentes, benedicentes, & glorificantes dicebant: Benedicta tu inter mulieres, o soror nostra, & filia nostra, quia gloriam hodie accepisti in medio multorum, ex quo confudisti multitudinem hominum, atque mulierum per nobilitatem tuam. Multitudo enim putavit te, o filia nostra, deprehendere in malo propter nobilitatem generis, & comitatem, atque suavi loquentiam.

Hoc

Ϯⲉⲛⲟⲩ ϭⲉ ⲁ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲟⲩⲱⲛϩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲙ̀ⲡⲟⲟⲩ ⲛ̀ⲧⲟⲩⲛⲟϭ ⲙ̀ⲙⲛ̀ⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ[32] ϩⲓⲧⲛ̀ ⲛ̀ⲛⲟϭ ⲛ̀ⲧⲁⲗϭⲟ ⲉ̀ⲧϥⲉⲓⲣⲉ ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲛ̀ⲛⲉⲧϣⲱⲛⲉ[33] ⲉⲧⲡⲓⲥⲧⲉⲩⲉ ⲉⲣⲟϥ.

Ⲙⲛ̀ⲛ̀ⲥⲁ ⲛⲁⲓ ⲁ̀ⲡⲟⲩⲁⲡⲟⲩⲁ̀ ⲉⲓⲛⲉ ⲙ̀ⲡⲉⲛⲧⲁϥ ⲉ̀ⲣⲏⲧ ⲙ̀ⲙⲟϥ ϩⲙ̀ ⲡⲉϥⲏⲓ[34] ⲁⲩⲧⲁⲁⲩⲉ ⲙ̀ⲡⲙⲁⲣⲧⲏⲣⲓⲟⲛ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ. Ⲁⲩⲟⲩⲱⲙ ⲁⲩⲥⲱ ϩⲙ̀ ⲡⲉϥⲧⲟⲡⲟⲥ[35]. ⲁⲩⲃⲱⲕ ⲉ̀ⲡⲉⲩⲏⲓ ϩⲛ̀ ⲟⲩⲉⲓⲣⲏⲛⲏ ⲉⲩϯⲉ̀ⲟⲟⲩ ⲙ̀ⲡⲛⲟⲩⲧⲉ ⲙⲛ̀ ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ.

MIRA-

Hoc tempore Sanctus Coluthus manifestavit gloriam magnitudinis, & nobilitatis suae per magnitudinem sanationum, quas fecit illis, qui infirmi erant, & qui crediderunt ei.

Post haec unusquisque abiit cum eo in domum suam. Honorarunt martyrium Sancti Coluthi: manducarunt, biberunt in ipsius loco, & rediere domum dantes gloriam Deo, & Sancto Colutho.

MIRA-

MIRACULUM II.

Ⲥⲱⲧⲉⲙ ⲟⲛ ⲉ̀ⲕⲉⲛⲟϭ ⲛ̀ϣⲡⲏⲣⲉ
ⲛ̀ⲧⲁⲥϣⲱⲡⲉ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϩⲓⲧⲟⲟⲧϥ
ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ. Ⲁⲩⲉ-
ⲓⲛⲉ ⲇⲉ ⲟⲛ ⲛ̀ⲟⲩⲣⲱⲙⲉ [1] ⲉϥⲥⲏϭ
ⲉⲙⲛ̀ϭⲟⲙ ⲙ̀ⲙⲟϥ ⲉ̀ⲙⲟⲟϣⲉ ⲉ̀ϫⲛ̀
ⲛⲉϥⲟⲩⲉⲣⲏⲧⲉ ⲉ̀ⲡⲧⲏⲣϥ. Ⲁⲩⲱ
ⲛⲉϥϭⲓϫ ϩⲓⲟⲩⲥⲟⲡ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϫⲉ ⲁϥ-
ⲥⲱⲱϥ ⲁⲗⲗⲁ ⲛⲉϥⲥⲱϣⲉ ⲙ̀ⲡⲉϥⲥ-
ⲱⲙⲁ ϩⲙ̀ ⲡⲕⲁ̀ϩ ⲛ̀ⲑⲉ ⲛⲛⲉⲓϣⲏⲣⲉ
ⲕⲟⲩⲓ ⲉⲩⲥⲩⲗⲁ [2] ϩⲙ̀ⲡⲕⲁϩ ⲁⲩ-
ⲕⲁⲁϥ ϩⲙ̀ ⲡⲉϥⲧⲟⲡⲟⲥ ⲉⲧⲟ-
ⲩⲁ̀ⲁⲃ. ⲛⲉⲁϥⲱⲥⲕ̀ ⲇⲉ ϩⲙ̀ ⲡⲙⲁⲣ-
ⲧⲩⲣⲓⲟⲛ

MIRACULUM II.

VERSIO.

Audite quoque magnum aliud miraculum, quod factum est per S. Coluthum. Adductus porro est & homo mutilus non habens vim ambulandi super pedibus suis omnino: erantque manus eius aridae simul: non equidem gressum extulit, sed incedebat trahendo corpus per humum, quemadmodum eunt filii parvuli raptantes se super terram: dimissusque est in illius loco sancto. Erat autem iacens in martyrio deprecans Deum, in-

terpel-

ⲧⲏⲣⲓⲟⲛ ⲉϥⲥⲟⲡⲥ̀ 3 ⲙ̀ⲡⲛⲟⲩⲧⲉ
ⲉϥⲡⲁⲣⲁⲕⲁⲗⲉⲓ 4 ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ
Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲉⲧⲃⲉ ⲡⲧⲁⲗϭⲟ ⲙ̀//
ⲡⲉϥⲥⲱⲙⲁ ϫⲉⲕⲁⲥ ⲉ̀ⲣⲉ ⲟⲩⲑⲉ//
ⲣⲁⲡⲓⲁ ϣⲱⲡⲉ ⲛⲁϥ . ⲁⲩⲱ ⲛⲉϥⲁ̀//
ϣⲁϩⲟⲙ ⲙ̀ⲡⲉϩⲟⲟⲩ ⲙⲛ̀ ⲧⲉⲩϣⲏ.
ⲛⲉϥϣⲁϥⲣⲓⲙⲉ ⲇⲉ ⲟⲛ ⲛ̀ϩⲁϩ ⲛ̀ⲥⲟⲡ.
Ⲉϥϫⲱ ⲛ̀ϩⲉⲛⲛⲟϭ ⲛⲉⲙⲕⲁϩ ⲛ̀ϩⲏⲧ
ⲉϥϫⲱ ⲙ̀ⲙⲟⲥ ϫⲉ ⲃⲟⲏ̀ⲑⲉⲓ ⲉ̀ⲣⲟⲓ
ⲡⲥⲁⲉⲓⲛ ⲛ̀ⲣⲉϥⲧⲁⲗϭⲟ. ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϫⲉ
ⲛ̀ⲧⲁⲓ ⲡⲱⲧ ⲉⲣⲁⲧⲕ̀ ⲡⲁϫⲟⲉⲓⲥ
ⲙⲛ̀ ⲡⲉⲕⲙⲁⲣⲧⲏⲣⲓⲟⲛ ⲉⲧⲟⲩⲁⲁⲃ
ⲉⲧⲣⲉⲕϣⲁⲛ ϩⲧⲏⲕ ⲉϫⲛ̀ⲧⲁⲙⲛ̀ⲧⲉ
ⲃⲓⲏⲛ 5. Ⲣⲱⲙⲉ ⲇⲉ ⲟⲛ ⲧⲏⲣⲟⲩ ⲛⲉ//
ⲙⲟⲕϩ ⲛ̀ϩⲏⲧ ⲉⲙⲁⲧⲉ ⲉⲧⲃⲏⲏⲧϥ
ⲉ̀ⲃⲟⲗ

terpellans S. Coluthum propter sanitatem corporis sui, ut ei fieret sanatio. Et ingemiscebat die ac nocte plorans etiam multoties: vociferans in magnis angoribus animi dicebat: adiuva me medice sanator; ob id enim confugio ad te, domine mi, & ad tuum hocce martyrium sanctum, ut miserearis vilitatis meae. Homines vero

ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϫⲉ ⲛⲉϥϫⲱ ⲛ̀ⲟⲩⲙⲏⲛ̀ ϣⲉ ⲛ̀ⲙⲕⲁϩ ⲛ̀ϩⲏⲧ.

Ⲙⲛ̀ⲛⲥⲁ ⲛⲁⲓ ⲇⲉ ⲧⲏⲣⲟⲩ ⲁϥϣⲁⲛ̀ ϩⲧⲏϥ ϩⲁⲣⲟϥ ⲛ̀ϭⲓ ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲡⲥⲁⲉⲓⲛ ⲛ̀ⲣⲉϥⲧⲁⲗϭⲟ. ⲁϥⲉⲓ ϣⲁⲣⲟϥ ϩⲛ̀ ⲟⲩϩⲟⲣⲟⲙⲁ [6] ⲛ̀ⲧⲉⲩϣⲏ ⲁϥⲁ̀ϩⲉⲣⲁⲧϥ ϩⲓϫⲱϥ ⲡⲉϫⲁϥ ⲛⲁϥ ϫⲉ ⲁⲕⲥⲟⲩⲱⲛⲧ [7] ⲡⲉϫⲁϥ ϫⲉ ⲙ̀ⲡⲉ ⲡⲁϫⲟⲉⲓⲥ [8]. ⲛ̀ⲧⲕ̀ ⲛⲓⲙ ⲛ̀ⲧⲓϩⲉ ⲉ̀ⲣⲉ ⲡⲓⲛⲟϭ ⲛ̀ⲉ̀ⲟⲟⲩ ⲕⲱⲧⲉ ⲉ̀ⲣⲟⲕ. ⲡⲉϫⲁϥ ⲛⲁϥ ϩⲙ̀ ⲡϩⲟⲣⲱⲙⲁ ϫⲉ ⲁ̀ⲛⲟⲕ ⲡⲉ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ [9] ⲡⲥⲁⲉⲓⲛ. ⲁⲩⲱ ⲣⲱⲙⲉ ⲛⲓⲙ ⲉⲩⲛ̀ⲧⲁϥ ⲡⲓⲥⲧⲓⲥ.

ⲙ̀ⲙⲁⲩ

vero omnes affligebantur vehementer propter eum clamantes: vere cruciatur.

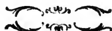
Post haec autem omnia misertus est illius S. Coluthus medicus sanationum effector. Venit ad eum in visione noctis: stetit super eum, dixitque illi: nostin me? Respondit ei: non, domine mi: tu quis es, qui inveniris magnitudine gloriae circumdatus. Dixit ei in visione: ego sum Coluthus medicus, & homines quosque habentes fidem sano omnes gratis, & nullius

ⲙ̀ⲙⲁⲩ ϣⲁⲓⲧⲁⲗϭⲟⲧⲏⲣⲟⲩ ⲛ̀ⲛ//
ϫⲓⲛϫⲏ. Ⲁⲩⲱ ⲙⲉ̀ⲓ ϫⲓⲃⲉⲕⲉ ⲛ̀
ⲧⲛ̀ⲗⲁⲁⲩ ⲉ̀ⲡⲧⲏⲣϥ. ⲡⲉϫⲁϥ
ⲛⲁϥ ϫⲉ ⲡⲁϫⲟⲉⲓⲥ ⲙⲁⲣⲉⲡⲉⲕⲛⲁ
ⲧⲁϩⲟⲓ ϫⲉ ϯϩⲏϣ ⲉ̀ⲙⲁⲧⲉ. Ⲡⲉϫⲉ
ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ ⲛⲁϥ ϩⲙ̀ ⲡϩⲟⲣⲱⲙⲁ
ϫⲉ ϣⲟⲣⲡ̀ⲕⲉ̀ϩ, ⲧⲟⲟⲩⲉ ⲛ̀ⲅ ⲙⲟⲟϣⲉ
ϩⲛ̀ ⲛⲉⲕϭⲓϫ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲕⲟⲩⲉ̀ⲣⲏⲧⲉ ⲛ̀ⲅ
ⲃⲱⲕ 10 ⲉ̀ϩⲟⲩⲛ ⲉ̀ⲧⲡⲟⲗⲓⲥ. ⲁⲩⲱ
ⲡⲣⲱⲙⲉ ⲏ̀ ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲉ̀ⲧⲟⲩ̀ⲕ ⲛⲁⲁ̀//
ⲡⲁⲛⲧⲁ̀ ⲉ̀ⲣⲟⲟⲩ ϩⲛ̀ ⲧⲡⲟⲗⲓⲥ
ⲁ̀ϫⲓⲥ ⲉ̀ⲣⲟⲟⲩ ϫⲉ ⲁϣ ⲡⲉ ⲡⲏⲓ 11 ⲙ̀
Ⲙⲁⲣⲓⲁ̀ ⲧⲡⲟⲣⲛⲏ. ⲙⲁⲣⲟⲩⲧⲥⲁ//
ⲃⲟⲕ ⲉ̀ⲣⲟϥ. ⲁⲩⲱ ⲉⲩϣⲁⲛ ϫⲛⲟⲩⲕ
ϫⲉ ⲉⲕⲣⲟⲩ ⲛⲁⲥ. ⲁϫⲓⲥ ⲉⲣⲟⲟⲩ ϫⲉ
ⲉ̀ⲓ//

lius omnino mercedem accipere cupio. Dixit illi: domine mi, misericordia tua complectatur me, quoniam ego in angoribus sum nimis. Dixit ei S. Coluthus in visione: surge tu diluculo ambula manibus, pedibusque tuis, & ingredere civitatem: & homini, aut mulieri occurrentibus tibi in civitate dic eis: quaenam est domus Mariae fornicariae? Illi eam tibi indicent. Et si te interrogaverint: quare?

ⲉ̀ⲓⲟⲩⲱϣ ⲉ̀ⲣⲧⲉⲩϣⲏ ⲛⲉ̀ⲙⲙⲁⲥ ⲧⲁϯⲛⲁⲥ ⲙ̀ⲡⲉⲥⲃⲉⲕⲉ[12]. Ⲙⲡⲣ̀ⲣ̀ϩⲟⲧⲉ ⲁⲩⲱ ⲙ̀ⲡⲣ̀ϣⲓⲡⲉ. Ⲟⲩⲛ̀ⲟⲩⲛⲟϭ ⲅⲁⲣ ⲛ̀ⲇⲱⲣⲉⲁ̀ ⲙⲛ̀ ⲟⲩⲛⲟϭ ⲛ̀ϩⲙⲟⲧ ⲛⲁϣⲱⲡⲉ ⲛ̀ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲉⲧⲙ̀ⲙⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗϩⲓⲧⲟⲟ̀ⲧⲕ̀[13]. ⲁⲩⲱ ⲥⲛⲁⲕⲱ ⲛ̀ⲥⲱⲥ ⲛ̀ⲧⲉⲥⲡⲗⲁⲛⲏ. ⲛ̀ⲥϣⲱⲡⲉ ⲛⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ ⲛ̀ⲧⲉⲕ ⲁ̀ⲫⲟⲣⲙⲏ ⲉⲕϣⲁⲛⲥⲱⲧⲙ̀ ⲇⲉ ⲛ̀ⲥⲁ ⲕⲛⲁⲟⲩϫⲁⲓ...

quare? dic illis: volo noctem cum ea transigere: dabo ei mercedem suam. Ne timeas, & ne verecunderis; magnum enim donum, & magna gratia fiet mulieri illi per te. Deseret turpitudinem erroris sui; fiet illustris tua hac occasione, quum audiverit misericordiam sanationis tuae . . . . .

CL.

CL. VIRI

AUGUSTINI ANTONII GEORGII

EREMITAE AUGUSTINIANI

ADNOTATIONES

IN MIRACULUM I.

(1) Ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧϩⲟⲥⲉ ⲁⲛ ⲉ̀ⲧⲣⲉⲕϩⲉ ⲉ̀ⲣⲟⲥ ϩⲛ̀ ⲟⲩⲥⲟⲟⲩⲧⲛ̀. Sunt haec necessario intelligenda de *Muliere*, quam S. Coluthus, ut iam monuimus in supplemento *exordii*, tamquam ministram, & moderatricem adhibendae medelae caeco homini revelaverat. Ea enim una est, ad quam referre quis possit pronomen feminei generis ⲉ̀ⲣⲟⲥ. Quodque magis urget ipsa est totius rei gestae series, quae ne aliter verba haec accipiamus omnino iubet, vehementerque suadet. Itaque gloriosus Christi martyr, postquam visionis contemplatori spoponderat oculorum sanationem eo modo, quo destinata mulier indi-

indixisset, praestandam, ut illius se fidei, consiliisque tuto, confidenterque committeret, sic hominem clientem suum, quemadmodum κατὰ γράμμα interpretati sumus, affatur; *Et difficultas non faciet eam tibi deficere in directione*. Quae enim miracula, & beneficia per servos suos praedicit, & pollicetur Deus, ea certissime futura sunt, nec ullo umquam hominum errore, aut impedimento intercipi queunt. Atque huic nostrae interpretationi Aegyptiaca ipsa verba apte prorsus, accurateque respondent. Ⲧϩⲟⲥⲉ Thabennensium, sive Sahidarum dialecto, quae caret aspirata ϧ, & ⲓ saepissime vertit in ⲉ, idem est ac ϧⲟⲥⲓ Memphitarum, (derivatum, ut puto, ab Hebraico קשה, unde קְשִׁי) & Copticum ϧⲟⲥⲓ, Thabennensibus ϩⲟⲥⲓ, sic frequenter scriptum in duobus aliis eiusdem dialecti fragmentis hactenus ineditis, iisque inter litteraria cimelia longe eruditissimi, magnique nominis Praesulis *Stephani*

Borgiae asservatis; quorum alterum miracula quaedam S. Macarii, alterum vero nonnullas reliquias historiarum de rebus gestis S. Athanasii complectitur. Id enim hoc in loco adnotatum volumus, ut intelligamus vocem ⲅϩⲟⲥⲉ in hoc nostro Aegyptiaco monumento eorum temporum antiquitatem ingeniumque referre, quibus Thabennenses aspiratam ϧ non per simplicem ϩ, sed per geminam ⲅϩ, vegetiori sono efferre consueverant. ϧⲟⲥⲉ vero plures habet significationes, inter quas ea est, quae *molestiam*, *laborem*, & *difficultatem* in agendo exprimit, ut Graeca πόνος, & κόπος. At ex sententia nostra, uti & ex toto ipso orationis nexu, *difficultas* rectissime, ni summopere fallor, exponitur. Ⲁⲛ *non*, originem fortasse ducit ab Hebr. אין per sincopem י. Ⲉⲧⲣⲉⲕϩⲉ mihi quidem non aliam referre videtur significationem, quam quae est vel in Memphitica ⲉⲑⲣⲓ-ϩⲉⲓ, vel in Sahidica ⲉⲧⲣⲉ ϩⲉ.

Utra-

Utraque enim *cadere*, *excidere*; adeoque etiam *declinare*, ac *deficere* significat. Nec te moveat ϩⲉ Sahidicum pro ϩⲉⲓ Memphitico usurpatum. Nam & ⲕⲁϩⲓ *terram*, ut eam Memphitae pronunciant, Thabennenses ⲕⲁϩ per apocopen perpetuo efferunt. Ⲕ, quam legis ⲉⲧⲣⲉ affixam, ut ⲉⲧⲣⲉⲕ habeas, *pronominalis* est; eaque iure suo postulat, ut, quemadmodum nos ipsi vertimus, latine reddatur, *tibi*. Plenior sic etiam erit orationis sensus, qua S. Coluthum caeco dixisse exponimus: *nulla difficultas* (mulierem) *faciet tibi deficere*. ϩⲛ̀ ⲥⲟⲟⲩⲧⲉⲛ *in directione*. Verum & heic siste parumper, ac mecum perpende, si lubet, quam recte se habeat, totique orationi respondeat ea, quae mox tradita est huius postremae locutionis interpretatio. ⲟⲩⲥⲉⲣⲱⲃ ⲛ̀ⲥⲟⲟⲩⲧⲛ̀ Thabennensibus, virga *dire-*

ctionis dicitur Pſ. XLIV. 7. Ⲁⲓⲛⲁⲟⲩⲱⲛϩ ⲛⲁⲕ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲛ̄Ⲡ̄ⲟ̄ⲥ̄ ϧⲉⲛ ⲟⲩⲥⲱⲟⲩⲧⲉⲛ ⲛ̀ⲧⲉ ⲡⲁϩⲏⲧ Confitebor tibi, Domine, *in directione* cordis Pſ. CXVIII. 7. Memphiticae editionis. Hinc Geneſ. XXIV. 40. ⲉϥⲉⲥⲟⲩⲧⲉⲛ ⲡⲉⲕⲙⲱⲓⲧ *diriget* (Angelus) *viam tuam*. Itemque Dan. c. XI. v. 36. ⲉϥⲉⲥⲱⲟⲩⲧⲉⲛ ϣⲁⲛⲧⲉϥϫⲱⲕ ⲛ̀ϫⲉⲛⲓϫⲱⲛⲧ: *Dirigetur, donec compleatur iracundia*. Et iterum ⲥⲟⲟⲩⲧⲉⲛ ⲡⲓⲙⲱⲓⲧ ⲛ̀ⲧⲉⲡⲟ̄ⲥ̄ Iohan. I. 27. *Dirigite viam Domini*: & ſic alibi ſaepe verbum ⲥⲟⲟⲩⲧⲉⲛ idem eſt ac *dirigere*. Iure igitur ϩⲛ̀ ⲟⲩⲥⲟⲟⲩⲧⲉⲛ, vertimus *in directione*, quae, Deo ſic ordinante, deſignatae mulieris fidei in huius caeci illuminatione commiſſa fuerat. Haec paullo fuſius, & accuratius obſervanda erant, ut mirabilis curationis ratio, quae ab adnotata *pericope* maxime pendet, certiorem acciperet, ſplendidioremque lucem.

(2) ϯⲟⲩⲱϣ ⲉ̀ϩⲉ ⲉⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲛ̀ϩⲁⲕ. Expeditiſſima eſt verſio noſtra: *Volo invenire mulierem puerperam*. Sed ne alicui fortaſſe in mentem veniat in alienum ſenſum detorquere voces ⲉ̀ϩⲉ & ⲛ̀ϩⲁⲕ, pauca quaedam de iis differere operae pretium duco. Et quod ad priorem illam attinet, mitto in ⲉ̀ϩⲉ notam *infinitivi* ⲉ; nam tota ambiguitas in uno verbo ϩⲉ deprehendi fortaſſe poſſet. At nemo, credo, erit, qui in dubium revocare velit, num Thabennenſibus idem prorſus ſonet ϩⲉ, quod Latinis eſt *invenire*. Exempla enim, quae exſtant praeclariſſima Iohan. cap. I. v. 41. ⲡⲁⲓ ⲁϥϩⲉ ⲉ̀ⲡⲉϥⲥⲟⲛ Ⲥⲓⲙⲱⲛ ⲛ̀ϣⲟⲣⲡ. *Hic* (Andreas) *invenit fratrem ſuum Simonem primum*: Luc. XXIII. 14. ⲙ̀ⲡⲉⲓϩⲉ ⲉ̀ⲗⲁⲁⲩ ⲛ̀ⲛⲟⲃⲉ *non inveni ullam culpam*: Act. XXIV. 17. ⲁⲩϩⲉ ⲉⲣⲟⲓ *invenerunt me*, & alia id

genus plura, de significatione, quam huic voci tribuimus, dubitare non sinunt. Nam & in fragmento vetustissimo *Admonitionum ad Monachos* e Thebaicis ruderibus nuper, ut iam nosti, eruto, *Admonitione* V., ubi de extremo iudicio, deque beata felicitate iustis donanda graviter, eloquenterque disseritur, pag. ⲧⲝⲑ. 369. lacerati codicis, locus adfertur ex c.XII. Evangelii Lucae, in quo vv. 39. & 40. bis ϩⲉ occurrit eamdem habens significationem. Quamquam vocem hanc in Memphitica dialecto numquam in eum praesertim sensum usurpatam viderim. Memphitae enim pro ϩⲉ tum in adductis testimoniis, tum alibi perpetuo adhibent ϫⲉⲙⲁ, aut ϫⲓⲙⲓ. Quod argumento est, eam in Thabennensium scriptis spectari tamquam propriam dialecti superioris Aegypti. Sed satis de hac. Nunc ad alteram venio: ⲛ̀ϩⲁⲕ aut mendosa vox est, aut per *metathesin* in

in Thebaide sic pronunciatur, pro Memphitica ⲛⲁⲕϩⲓ dempta per apocopem more gentis ⲓ, quemadmodum fieri vidimus in ⲕⲁϩ pro ⲕⲁϩⲓ. Iam vero, etsi ⲛⲁⲕϩⲓ dolores parturientis denotet, & ipsam tamen mulierem parturientem peraeque designat, ut Psalm. IV. vers. 15. ⲏⲡⲡⲉⲓⲥ ϯⲁⲛⲟⲙⲓⲁ̀ ⲁⲥϯⲛⲁⲕϩⲓ: ἰδοὺ ὠδίνησεν ἀδικίαν: *Ecce iniustitiam parturiit:* Rom. VIII. v. 22. ϥϯⲛⲁⲕϩⲓ ⲛⲉⲙⲁⲛ *parturit nobiscum*: & in eodem Ps. IV. 19. ϯⲛⲁⲕϩⲓ, ὠδίνω, *parturio*. Cognata praeterea est cum finitimae Aethiopiae vocabulo ነቀዐ *nakea*, sive *nakya*: *scindi, & rumpi, ut effluat aliquid*, teste Ludolpho in Lex., unde & ነቅዕ *fons, scaturigo*: quo nihil aptius ad parturientis mulieris actionem, naturamque indicandam adferri potest. Nullus itaque dubito, quin hoc in loco ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲛ̀ϩⲁⲕ *mulierem* exprimat *puerperam*. Nam undenam, quaeso,

 lac

lac hominis, niſi ab ea, quae filium peperit? Hanc ergo, qualiſcumque tandem futura eſſet, dummodo mammas lactentes gereret, bonus iſte caecus deſignavit, quo momento temporis, abſoluta iam narratione viſionis, & vi quadam arcana divini Numinis ad S. Martyris dictis obſequendum ſe acrius concitari, incendique perſenſit, & domeſticis famuliſque ſuis; quos ille tunc alloquebatur, *volo*, inquit, *ut inveniatur mulier puerpera, quae mihi lac praebeat a S. Colutho praeſcriptum*.

(3) **Ⲛ̄ⲧⲁⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ.** Nomen heic habes *S. Coluthi*. **ϩⲁⲅⲓⲟⲥ** cum ſpiritu aſpero ex Graeco ἅγιος pronunciandum in fragmento noſtro conſtanter legitur. Sic enim ſemper ſcriptum occurrit. At ſpiritus aſper non apice ʽ, ſuperne depicto, ſed integra littera ϩ *hori*, ad latus ⲁ explicatur. Hinc etiam colligo codicem Aegyptiacum fuiſſe exaratum ante ſaeculum eccleſiae VI., quum nondum in Thebaide cognitae eſſent *ſpirituum*,

rituum, & *accentuum* notae a Graecis ſcriptoribus poſtmodum uſurpatae, licet eorum ſoni, tamquam linguae congeniti, auctore Philone in *Hexam.*, & teſte Sancta ipſa *Syncletica* in eius vita ex Tom.I. M. E. Cotel. p.258., in pronunciando exprimerentur. Nam ſequutis temporibus tum in mſs., quae mihi conſulere licuit, tum etiam in ſacrae Liturgiae, & Euchologii libris praeſtantiſſimi Epiſcopi Raphaëlis Tukii opera ex Romana typographia Apoſtolici collegii de Propag. Fide ad vetuſtiorum codicum normam hos ante annos editis, ſpiritus aſper in ⲁⲅⲓⲟⲥ perpetuo neglectus cernitur. Cuius vitii cauſſa ea fortaſſe fuit, quod poſterioris aevi Aegyptii, ne cum apicibus indicantibus ſpiritum fortem confunderent lineolas, quibus in ſingulis fere vocibus utuntur ad litteras deficientes ſupplendas, *antiquioris orthographiae* curam, in eo ſpiritu per litteram ϩ compenſando, abiecerunt; quamquam huiuſmodi aſpirationis formam alicu-

alicubi, ut in voce ϩⲎⲄⲞⲨⲘⲈⲚⲎ, retinuerint. Verum alia non deſunt gravioris ponderis argumenta, quae huius fragmenti antiquitatem ſaec. IV., aut certe V. ingenium redolere demonſtrant. Inter cetera illud eſt, quod, ut in priſcae vetuſtatis codicibus, raro admodum in eo occurrunt diſtinctiones vocabulorum, tam arcte antecedentium litterae litteris ſequentium ſine intervallo plerumque adhaerent. Praeterea formae litterarum, quas *maiores* appellant, quarumque ectypa edidit Montfauconius in *Palaeographia*, nullae ſunt, quemadmodum nec ullae ſunt in antiquiſſimis codicibus Graecorum. *Coluthus* vero nomen & ipſum eſt originis Aegyptiacae. Sic appellati ſunt tum *Collu-thus* Meletianorum Symmiſta, & Epiſcopus ἐν τῷ ἄνω Κυνῷ *in ſuperiori Cyno* Thebaidis ex *Breviario* Epiſcoporum ab eodem ipſo Meletio tradito S. Alexandro Patriarchae Alexand., tum etiam *Collúthus* alter presbyter item Alexandrinus, qui tamquam cetero-

terorum in ordine suo princeps subscripsit Encyclicae S. Alexandri contra Arium. Hunc nonnulli diversum faciunt a *Collutho* presbytero auctore *Colluthianorum*, quos magnus Athanasius in Apol. cont. Arian. utpote infensos ecclesiae hostes una cum Meletianis schismaticis, & Ariomanitis haereticis acriter reprehendit, vehementerque dolet. Sed & eum esse putant, qui sibi auctoritatem episcopalem in ordinando presbytero *Ischyra* infami illo S. Athanasii calumniatore sacrilege arrogaverat. Maurini PP. viri doctissimi ad Apol. cont. Arian. Tom. I. Athanasianor. oper. pag. 134. Parisiensem editionem castigant, quod in ea Κόλουθος pro Κόλλουθος scribatur. At hodie, uti fas est augurari, ab hac notanda lectione sibi facillime temperarent, ducti auctoritate fragmenti nostri Aegyptiaci, in quo Κόλουθος cum λ simplici appellatur; praesertim quum doctissimus Valesius hanc nostram lectionem alteri anteponendam censeat in animadvers. suis ad cap. 11. lib. VII. H. E. Euseb., ubi

etiam

etiam *Coluthum*, poëtam Anastasii temporibus celebrem, eumque ex *Thebaide* oriundum, ut scripserat *Suidas*, commemorat. Ceterum, si Tillemontium audiamus Tom.v. M. H. E. pag. 559. plures eiusdem nominis Martyres in Aegypto commemorantur. Qui enim XIV. sive XVII. kal. februarias colitur, hunc Tillemontius diversum coniicit a duobus ceteris, quorum alius XV. kal. apriles in Martyrologio Hieronymiano, alius vero XIV. kal. iunias a Graecis honoratur. Ac prior quidem in Actis XXXVII. Martyrum Alexandrinorum a Bollandio ad XVIII. ianuar. editis, & a Ruinartio iterum evulgatis inter *A. sincera MM.* pag. 556. celebratur: nomenque gerit *Colluthi* alias *Collothi* in cod. Colbert., & in Noail. *Collocthii*. Ex quo autem de Martyribus illis omnibus Acta tradant: *In numero SS. Doctorum ponens eos, Dominus in circuitu misit eos* (per omnem Aegyptum) *erudire indoctos* in Christiana fide, colligit Ruinartius *Diaconos fuisse, vel alius cuiusvis ordinis clericalis*.

Erant

Erant hi in turmas quatuor distributi, ut alii ad orientem, alii ad occidentem solem, alii ad austrum, alii ad septemtrionem Aegypti evangelicae doctrinae lucem propagarent. Capti singuli, & Diis sacrificare negantes, qui de orientali, & australi turma erant, ad ignem, qui de occidentali, ad crucem, qui de septemtrionali, ad securim damnati sunt. De postrema erat Coluthus, adeoque capite caesus pro Christo gloriose occubuit. At de genere mortis, quo *secundus Coluthus* & ipse Diaconus Alexandrinus martyrii coronam ad diem XVIII. martii adeptus est, (semel ac a priori distingui debeat) Martyrologia, quae illius memoriam referunt, nihil dicunt. Tertius, quem Graeci colunt ad diem XIX. maii, post varia suppliciorum genera in ardentem denique rogum, ut eorum Menologia narrant, coniectus sub Maximiano, aut potius, ex Tillemontii sententia, sub Maximino, illustre martyrium ad Christianae religionis gloriam *in Thebaide* fecit.

Faci-

Facile fuit, ut rerum harum fama, ac praedicatio delata in Graeciam fuerit a Palladio, Evagrio, aliisque Monachis, qui saeculo ecclesiae IV. vertente in Thebaidis, & praesertim in *Antinopolis* monasteriis diu vixerant. Certe quidem Palladius, ut paullo post dicam, istius S. Martyris mentionem facit in *Historia Lausiaca*. Sed Graeci scriptores, nescio qûa pronunciandorum nominum licentia, Coluthum verterunt in Ἀκόλουθον; nisi eos deceperit qualiscumque similitudo, quam habet gentilis cum peregrina voce Coptorum. Nam idem ipse *S. Greg. Nyssen.* loquens orat. II. contra Eunomium de schismatico *Colutho*, cuius frequens mentio fit in Apol. magni Athan. eum, ut iam observavit Valesius, appellat *Acoluthum*. At vero ad alia properanti obviam ex obliquo venit *Synaxarium* Copticum, in quo de rebus gestis *S. Coluthi* multa, imo fere omnia, quae nova prorsus, & Graecis, Latinis, aliarumque ecclesiarum scriptoribus incomperta essent, mihi spectanda offere-

offerebantur. Principio quidem satis verisimilia visa sunt, quae de nobilissima *Coluthi* nostri progenie tradebantur. Noram enim ex Eusebii historia quam multi inter Christianos & nobilitate, & opulentia, & honoribus, & muneribus clari cum in aliis Romani imperii provinciis, tum vero maxime in Aegypto floruerint, vitamque etiam pro Christo Deo generosius profuderint. Nihil praeterea habebam, quod Synaxario opponerem, ubi S. Martyrem narrabat *Antinoe*, in ea scilicet urbe natum, quae *Adrianopolis* quandoque, & modo corrupta Arabum voce انسنا *Insine* Wanslebio, rectius *Ansna* apud Renaudot. in H. P. Alex. dicta, testibus Palladio in H. *Laus.* c.47. Rufino, & Victore Tunnonen., *Thebaidis metropolis* erat. Id unum optassem, ut Auctor Synaxarii nomen *patris* proferret. Nam si aut *Coluthus*, aut *Coluthion* fuisset, ansam mihi saltem praebuisset aliquam paullo curiosius inquirendi, an ex eo appellatà sic fuerint in H. E. *Eusebii* lib. VII. cap. 11. rura *Coluthionis*, quod illorum

rum fortasse dominus esset idem ipse S. Martyris genitor. In ea *Valeriani*, & *Galieni* praecepto per *Aemilianum* Aegypti Praefectum indicto, iussus est an. 257. in exsilium abire *Dionysius* magnus ille Alexandrinae ecclesiae episcopus. Ita enim apud eumdem Eusebium de se scribit in epistola contra Germanum: *Posteaquam vero mihi renunciatum est, ut* ὡς τὰ Κολλουθίωνος *ad* Colluthionis *regionem migrassem .... memetipse accusabo: principio quidem aegre admodum, ac moleste tuli. Etsi enim regio illa notior nobis, magisque familiaris erat, quam* Cephro (in Lybia,) *tamen fratribus, ac probis viris* ἔρημον ... χωρίον *vacuus esse locus dicebatur, & viatorum turbis, latronumque incursionibus obnoxius. Sed multum mihi consolationis attulit, quod fratres me admonuerunt locum illum a civitate propius abesse*, atque adeo multo etiam aptiorem, accommodatioremque esse futurum ad sacros agendos peculiares conventus, quo proinde tamquam *ad suburbana remotiora* venturi essent, uti reipsa contigit, episcopo

SS.

SS. adfirmarunt. Ad quae doctissimus Adnotator Valesius sic habet: *Erat hic locus in* Mareotica praefectura. *Sic etiam* τὰ βυκόλυ *tractus quidam Aegypti dicebatur*, a nomine *scilicet* dominorum, *qui ea loca olim possederant. Apud Nicephorum* Κολύθιον *hic locus dicitur cum simplici lambda*, *quam scripturam rectiorem puto. Nam* Κολλυθίων *nomen est deflexum a* Colutho, *quod nomen fuit frequens in Aegypto*. Quid si ergo & tale nomen, quasi avitum, gessisset huius nostri Martyris parens domus nobilitate in Antinoi urbe conspicuus, nonne suspicari licuisset ab eo fortasse denominationem accipere potuisse eum terrarum tractum, qui *Collutbionis* in Mareotica praefectura appellabatur? Sed quid nominis ille gereret, Synaxarii scriptor penitus ignoravit. Heic missa faciam, quae in hac Arabica narratione de libris multis من كتب البيعة, *ex libris ecclesiae*, deque قاذونه في صلاته *regula* diurnarum, nocturnarumque precum commemorantur; sapiunt enim haec inferioris aevi mores, & instituta. Prae-

 tereo

tereo vocem صهره, quae semel, & iterum in textu Synaxarii adhibita nisi aliter quam factum est (ex incuria fortasse, & errore amanuensis) in extrema linea p. 59. accipiatur, & in eum sensum iuxta *Gigeii* lexicon latine vertatur, ut *Arianum* dicat non *generum*, sed *maritum sororis S. Coluthi*, narrationem omnem turbat, eamque etiam ridiculam facit. Mitto & illud dicere, quam improbabile prorsus, & a vero alienum videri debeat, voluisse *Coluthi* nostri patrem, virum, qualem nobis Synaxarium depingit, tantopere religiosum, & de Christiana religione sollicitum, nuptui tradere filiam *Ariano* Praefecto Thebaidis, homini non modo pagano, sed, ut in pluribus Martyrum Actis repraesentatur, impio, truci, crudeli, & qui ob suscepti muneris administrationem & esse, & censeri necessario debebat paratus ad quodcumque vel atrocissimae persecutionis genus in Christianae fidei cultores per universam provinciam exercendum. Inde etiam velim, ut alii quique coniiciant quam parum,

aut

Digitized by Google

aut nihil fidei mercatur Arabicus ſcriptor eo maxime loci, ubi ait; الولاية ... لات ابيه لماشاخ سال الملك, *praefecturam ... cum pater eius* (Coluthi) *ſenuit petiit ab Imperatore* pro *Ariano* genero ſuo, Nam ego interim ad ea, quae multo graviora ſuperſunt, obſervanda progrediar. In primis praefectura Antinopolitana, ſive Thebaidis, quam ad ipſam uſque fere extremam ſenectutem S. Coluthi parentem geſſiſſe tradit Synaxarium, ut purum putum commentum habendum eſt, quoties ea vera eſſe ponantur, quae ab initio narrationis de Chriſtiana illius pietate ac religione commemorantur. Neque enim fieri poteſt, quin in ea tempora inciderit, quibus Praefecti Aegypti, & Thebaidis in Chriſtianum populum carnificinam exercuere. Idque perſpicue demonſtrabit annorum ſeries collecta ex factis, rebuſque ipſis in *Synaxario* narratis. Si quis praeterea graviſſima Bollandi auctoritate ductus adoptare velit Acta SS. MM. *Apollonii*, & *Philemonis*; ea praeſertim quae latine edita ſunt ex anti-

quis Codd. Bibl. S. Maximini Trevir., aliarumque, ad diem VIII. martii, in promptu habebit, unde noſtrum hunc Thebaidis Praefectum ad tempora uſque Imperatoris Decii revocare facillime poſſit. In his Actis *Arianus* eſt Praeſes *Antinoe*, qui *Philemonem choraulam*, & mimum inſignem, ſed ſtupendo divinae gratiae prodigio per S. Apollonii miniſterium ad Chriſti fidem repente converſum, & ſe Chriſtianum eſſe aperte fatentem, in haec verba alloquitur: *Maluiſſem te ante unam de tribus filiabus meis pro libidine praeſumpſiſſe, quam iudiciariam ſeveritatem in conſpectu Chriſtianorum mimo reſolvere*. Quum haec *Antinopoli* agebantur, annus erat Imperatoris Diocletiani III., Chriſti CCLXXXVII., ut Graeci ferunt. Sed, ſi eo anno ſingulae Arriani filiae iam aptae erant viro, illarum adultior annos plus minus *octodecim*, ex quo in lucem venerat, numeraſſet; earum vero mater, germana ſoror *Coluthi*, *annum* ſaltem expleviſſet *trigeſimum quintum*, vel *trigeſimum ſextum*. Ea maior erat frater *Coluthus*, is ergo na-

tus

tùs fuiffet fub *Decio*, ex *patre Praefide Thebaidis* anno CCL., hinc enim ad annum ufque CCLXXXVII. excurrunt anni XXXVII. anteactae vitae eiufdem *Coluthi*. Ceterum ad huius praefecturae fabulam refellendam, illud femel obfervaffe fat erit, quod Romani Imperatores per ea tempora hanc fibi veluti legem ad imperii fecuritatem ftatuerint, ne ullum umquam, qui aut indigena, aut Chriftianus effet, five Aegypti, five Thebaidis Praefectum crearent. Indeque eft cur Tillemontius putet 'Αρειανὸν, five 'Αῤῥιανὸν *Arrianum*, nomen effe Romanae originis Tom. V. pag. 726. not. 11. in Act. *S. Ariani*. Narrat deinde Arabs fcriptor S. Coluthum ingreffum in Curiam *conviciis laceffiviffe Regem* (Imperatorem nempe) *Arianum*, *& idola eorum*. Idque accidiffe ftatuit فلما العت كفنو ديقلا ديانوس, *quum multiplicata fuit perfidia Diocletiani*, ideft, ut quivis facile intelligit, poft funeftifsimae perfecutionis ab eo in Chriftianam gentem excitatae exordia. At vero poft annum CCXCVI., quo Diocle-

tianus *Achilleum* imperii usurpatorem in Aegypto domuit, & profligavit, numquam eo rediisse legitur. Quicquid ergo in Synaxario traditur de Colutho nostro, quasi qui praesentem Diocletianum in Antinoitana curia conviciis impetierit, obelo & litura dignum est. Vehementer etiam dubito de exsilio S. Martyri ab *Ariano* indicto in *Benhesam*. Est enim ea civitas *vetus Oxyrinchus* in provincia Arcadia, alias dicta Heptanomo, quae a Thebaide sciuncta, ne quidem *Ammiani Marcellini* temporibus *Antinopolitano* Praesidi parebat. De ea enim ita ille scribit lib. XXII: *Aegyptus ipsa, quae iam inde, ut Romano imperio iuncta est, regitur a Praefectis, exceptis minoribus multis, Athribi, & Oxyrincho, & Thmui, & Memphi maximis urbibus nitet*. Ad Aegypti itaque Praefectum, dum recte Ammiani verba intelligam, pertinebat *Oxyrinchus*. Sic & historiola de *sorore*, quae vi adhibita, utpote *Ariani* iudicis coniux, fratrem e carceribus *Benhesae* liberari iusserit, sua sponte repente corruit. Postremo duo in Synaxario

xario de tempore martyrii S. Coluthi narrantur, quae inter se conciliari nullo modo queant. In eo ubique ponitur, *Coluthum* imperante quidem *Diocletiano*, sed ab alio Antinoi Praeside, quam ab *Ariano*, damnatum, abscisso capite, mortem gloriose oppetiisse pro Christo. Quam rem aperte declarant verba Synaxarii: ثم اتي والى احرفعر فخبره, *deinde venit Praefectus alter, qui caeco impetu recognovit caussam eius*. At *Arianus* viso ingenti miraculo circa *Philemonem*, & *Apollonium* illius iussu in ardentem rogum coniectos, multoque etiam mirabiliori divinae gratiae prodigio ad Christi fidem repente conversus, unaque cum eodem Apollonio, Philemone, aliisque sociis Alexandriam ex urbe Antinoe ductus, martyrium subiit die *quarta* martii sub Aegypti Praefecto anno CCCV., uti pluribus ostendit doctissimus Tillemontius Tom. V. M. H. Ec. pag. 364., & 728. Nec citius certe, nec serius *S. Arriani* passio statui potest, semel ac ad Imperatoris Diocletiani tempora referri debeat.

 Nam

Nam Diocletianus se imperio abdicavit kal. maii eodem an. CCCV., quemadmodum celeberrimi superioris, nostrique aevi Chronologi, reiecta Valesii sententia, ad unum omnes fatentur. Aut ergo *S. Coluthus* Martyr occubuit die XX. maii saeviente ipsius Diocletiani persecutione; & tunc necesse erit Sancti Confessoris passionem revocare vel ad CCCIII., vel CCCIV., sed sub *Ariano* Praefecto Thebaidis; (quod Synaxarium disserte negat; die enim maii *vigesimo* an. CCCV. Diocletianus iam *Salonam* ad hortos colendos abierat) aut passus est sub alio Praeside, qui Arriano in Thebaide administranda successit, ut narrat Synaxarium, & tunc gloriosum Martyris nostri certamen protrahendum necessario erit ad tempora persecutionis *Maximini* post an. CCCV., quod Tillemontio placuit eodem Tom.V. M. H. E. pag. 559. Sed ea mihi, tamquam multo planior, & expeditior arrideret sententia, quae annum passionis *S. Coluthi* affigeret annis Diocletianeae persecutionis, aerae Christ. CCCIII.,

vel

vel CCCIV. Ad diem martyrii quod ſpectat, conveniunt Copti, vel in hoc ipſo Synaxario, cum Syris, & Aethiopibus. Nam dies XXV. *beſcenes* reſpondet XX. maii. Aethiopes tamen, qui ſacra pene omnia exceperunt a Coptis, in gentis ſuae *Kalendario* apud Ludolphum ad XXV. *ginbot*, & XX. maii Iul; eum vocant, ut Graeci ſolent, አኮሉጦስ *Acolythum*. Ceterum quem Graeci ad XIX., & Armeni ad XXII. maii colunt, idem omnino eſſe videtur ac noſter iſte glorioſus Chriſti Martyr *Coluthus*.

(4) Ⲁⲛⲟⲕ ϯⲛⲁⲙⲉϩ ⲛ̀ⲧⲉⲕⲃⲁⲗ ⲛ̀ⲉⲣⲱⲧⲉ ϩⲛ̀ ⲛⲁⲉ̀ⲕⲓⲃⲉ. Praeclara eſt magni Auguſtini ſententia in ep. LXXX. ad Paullinum: *Plerumque non voce de caelo, non per prophetam, non per revelationem vel ſomnii, vel exceſſus mentis, qui dicitur exſtaſis, ſed rebus ipſis accidentibus, & ad aliud quam ſtatueramus vocantibus cogimur agnoſcere Dei voluntatem eſſe aliam, quam erat noſtra*. Sic plane huic noſtrae Aegyptiae matronae eveniſſe credo. Acceſſerat reli-

religionis caussa ad S. Coluthi aedem nihil omnino cogitans de re, quam non modo ignorabat futuram, sed ne somniando quidem fingere ante poterat. Fecit interea Deus, ut illa praesens adesset, qua hora caecus, exposita visionis historia, exquiri iussit mulierem qualem ad sanationis suae opem gloriosus martyr ostenderat: & ecce pia & honestissima femina ex hac veluti accidenti caussa Dei voluntatem esse intelligens, ut qualecumque instrumentum esset promissi prodigii, atque ab eo in primis excitata, & interius adiuta, qui solus, & semper facit quicquid promittit, quaesitam medelam praeter omnium exspectationem ultro statim obtulit, & *ego*, ad caecum ipsum, (vix dum ille optata sua indicaverat) dixit, *implebo oculos tuos lacte ex uberibus meis*.

(5) **Ⲁⲣⲓⲧⲁⲅⲁⲡⲏ ⲛⲉⲙⲁⲓ.** Locutio IV., V., & VI. ecclesiae sacculo apud christianos Aegyptios usitata. Ποίησον ἀγάπη, dixit Angelus sub specie leprosi appa-

Digitized by Google

apparens S.Abbati *Agathoni*, *fac caritatem*, & iterum, ποίησον πάλιν ἀγάπην in *monum. eccl. Gr.* a Cotelerio editis Tom.I. p.382. ποίησον ἀγάπην sic rogabat quidam senum Abbatem *Achillem* ibidem pag.387. eamdemque formulam adhibent Abbas Elias pag.448., & Iohannes Persa p.504. Habes & apud Iohannem Moschum in λειμωναρίῳ cap.166. ποίησον ἀγάπην, & rursus ποίησον ἔλεος μετ' ἐμȣ : *fac caritatem* : *fac misericordiam mecum*, ut est in Copto ⲛⲉⲙ ⲙⲁⲓ. Etsi enim ⲛⲉⲙ plerumque sit particula coniunctiva *&*, saepe tamen pro *cum* usurpatur, perinde atque Graeca καὶ, quae, iudice S. Athanasio lib.II. cont. Apollinarium num.19. edit. Maur. pag.955., recte aliquando vertitur σὺν *cum*.

(6) ϩⲛ ⲟⲩⲙⲉⲧ ⲁⲧⲛⲁϩⲧⲉ ϫⲉ ϩⲙⲟⲥ ⲛⲉ ⲙⲡⲣ ⲡⲁⲓ. Verba sunt quidem mariti cum uxore sua colloquentis. Non eam tamen, sed caecum, in quem diriguntur, unice spectant. Is enim est, qui,

qui, ut in praevio supplemento animadvertimus, indicium aliquod increduli, haesitantisque animi ante dederat. At vero defectio, & imbecillitas fidei impedimento esse poterat, ne exspectatum miraculum perficeretur. Quid namque tam certum, tamque exploratum, ac testatissimum est in Evangeliis, in Actibus Apostolicis, in scriptis Patrum, & in publicis catholici orbis monumentis, quam Christianam, divinamque fidem requiri in iis, qui vel ipsa corporalium curationum miracula sive pro se, sive pro aliis a Deo & vitae, & salutis omnis auctore, aut per Angelorum, aut per Martyrum, Sanctorumque preces, ac ministeria impetrare desiderant? *Ut enim in Deum credatur, quod & Christus est, illi faciunt quidquid mirabile faciunt*, ait August. lib. XXII. *de Civ. Dei* c. 11. Recte proinde inquit saec. VI. vertente scriptor vitae, idemque discipulus, & comes individuus S. Patriarchae Constantinopol. Eutychii *Eustathius* presbyter sub initium cap. VI., interprete Dan. Papebr.: *Curationibus efficiendis ne-*

necessarium est, ut curandorum fides adsit, & curantium virtus. Horum alterum si defuerit, nihil proderit alterum. Et ideo Christus ipse in patria sua Nazareth propter civium *ἀπιστίαν incredulitatem* multa signa, teste Evangelista Marco cap. VI., facere noluit. Hisce itaque luminibus illustratus vir christianus propter piae credulitatis defectum in caeco deprehensum de illius prodigiosae curationis eventu dubitans; atque ob hanc caussam aegerrime ferens, quod ei uxor sua, tam festino, ac subito impetu, quasi imprudens quaesitum lac obtulisset, unde in publicae derisionis periculum venire posset, si miraculum, uti timebat, non accideret, eam a data fide, maritali auctoritate, revocare studuit per haec verba: *In incredulitate manens erat: ne hoc facito*: ne lac scilicet oblatum ei porro praebeto. Qua in sententia si propriam, rigidamque significationem illius geminae vocis ϩⲙⲟⲟⲥ ⲛⲉ retinere velis, dices: *sedens erat*. Sed ad rem ipsam parum,

aut

aut nihil facit iſtius *grammatici* verbi rigor.

(7) **Ⲛⲥⲉⲧⲙ̀ⲗⲟ**. Diu me torſit huius vocis, eiuſque originis inveſtigatio. Itaque ad divinandum me verti, & mecum ipſe cogitare coepi, num **ⲛ̀ⲥⲉⲧⲙ̀ⲗⲟ** derivatum eſſet a Memphiticis **ⲥⲉⲧ - ⲙ̀ⲗⲁϧ**, idemque ſonaret ac *ſatores concertationum*, *pugnarum*, & *litium*, quaſi compoſitum tum a **ⲥⲉⲧ** *ſerere*, atque *iactare*, tum ab **ⲙ̀ⲗⲁϧ**, ſive **ⲗⲁϧ** deducto ex hebr. לחם *concertationes*; unde ſic dictae noſcuntur λογομαχίαι *pugnae verborum* ab Ap.Paullo 1.ad Tim.VI. v.4., & ad Tit.III.v.9.Non raro enim ſolentThebanenſes omittere aſpiratam Memphiticam **ϧ**, qua caret eorumAlphabetum; & *a* quandoque etiam vertunt in *o*; atque ita vocabulum **ⲛ̀ⲥⲉⲧ - ⲙ̀ⲗⲟ** *contentioſi*, oriri facile potuit. Sed tandem in eam veni opinionem, qua *detractores*, ſive *detractatores* ſignificari putavi. **Ⲗⲟ** namque eamdem

quan-

quandoque significationem habere videtur, quam habet ωλι *auferre*, *tollere*, *per iniuriam usurpare*, *diripere*, *invadere*, & similia. Id mihi nonnulla exempla suadent, inter quae illud est ex fragmento epitomes rerum gestarum S. Athanasii: **ⲧⲟⲧⲉ ⲁϥⲱⲗ ⲙⲙⲛ ⲉϥⲕⲱⲧⲉ ⲕⲱⲧⲉ**. Sermo ibi fit de Georgio Cappadoce invasore Alexandrinae Sedis. Primum describit Auctor Georgii ingressum in **ⲣⲁⲕⲟⲧⲉ**, in urbem scilicet Alexandrinam, & calamitatem ab eo partam ecclesiae, deinde citata verba subiungit; quae si cum aureis magni Athanasii scriptis de ea irruptione contuleris, vix dubito quin ea sic reddere velis: *Tunc* (Georgius urbem Alexandrinam ecclesiam) *diripuit* ἥρπαξε *quaquaversum circumiens*. Itaque **ⲛⲥⲉⲧⲙⲗⲟ**, *qui auferunt*, *tollunt*, *detrahunt*, *perdunt*, *iacturamve pariunt*, dicti a me sunt *detractores*. Quicquid horum seligas, ab orationis scopo non aberrabis.

(8) **ϩⲓⲛ**

(8) ϩⲓⲧⲛ̀ ⲧⲡⲓⲥⲧⲓⲥ ⲛ̀ ⲧⲁⲙⲛ̀ⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ ⲙⲛ̀ ⲧⲉⲥⲃⲱ ⲛ̀ⲛⲁⲉⲓⲟⲧⲉ ϯⲡⲓⲥⲧⲉⲩⲉ. Eo uno simplicique consilio adducta verba a muliere nostra prolata fuisse videntur, ut praesentissimum, fidissimumque testimonium, & indicium essent interioris fidei, qua divinitus illustrata miraculum, uti S. Coluthus ostenderat, certissime eventurum credebat. Atque ob hanc plane caussam Christianae fidei gloriam, illiusque doctrinae lucem a maioribus suis, eorumque magisterio in se quasi hereditario iure una cum generis claritate derivatam commemorat. Nam & S. *Macrina* magni Basilii, & Nysseni Gregorii soror sub extremam vitae suae horam *eo sibi fine proposito, ut gratias ageret Deo*, non dubitavit parentum maiorumque suorum *nobilitatem*, sed *fidem* in primis, & certamina pro Christi confessione suscepta accurata narratione, eodem praesente, & admirante Nysseno, referre. Licuit ita nobili, fidelique matronae aemu-

aemulari sanctissimam Gregorii Nazianzeni matrem, quae sub initium epigrammatis CVII. apud cl. Murator. Anecdotor. G.L. a filio compositi sic cecinisse inducitur: Ῥίζης εὐσεβέος γενόμην. *E radice pia sum orta*, ut dictis, factisque suis fidem, & auctoritatem omnem, quae ad rem praesentem maxime necessaria erat, facilius conciliare posset.

(9) Ⲡⲣⲉⲡⲣⲁϣ. Suspicari quis forte poterit de mendo vocis, ni eam Sahidarum more sic scribi, ac pronunciari solere putet, ⲡⲉⲉ-ⲡⲣⲁϣ pro Memphitica ⲡⲉⲉ-ⲣⲁⲩϣ. Atque haec quidem a Graeca πρᾶος, sive πραὺς, sublato per *aphaeresin* π, aperte deducta videtur; idemque proinde in utraque lingua sonant ὁ πρᾶος, πραὺς, & ⲡⲉⲉ-ⲣⲁⲩϣ, *mitis, & mansuetus*. Psalm. XXIV. alias XXV. v. 9. Matth. VI. 5., & c. XI. v. 29. *mitis*. Πρᾶος vero apud Hesychium in malam etiam partem usurpari posse intelligo. Nam & ἥσυχον exprimit, quod est ἀπραγμων, *otiosus* nem-

 pe,

pe, & *iners*. Quare si ⲣⲉⲙ-ⲣⲁϣ nostrum pro ⲣⲉⲙ-ⲣⲁⲟⲩϣ ἡσύχῳ accipiatur, orationis sensus postulabit, ut hoc in loco ⲣⲉⲙ-ⲣⲁⲟⲩϣ vertatur *otiosa*. Sed nomen istud ortum arbitror a ⲣⲁϣⲓ *gaudium*, graece χαρὰ in Hesychii lexico, ἡδονὴ, ἀγαλλίασις, *voluptas*, *exsultatio*. Ⲣⲁϣⲉ dicunt Thebanenses tum in sequentibus huius miraculi reliquiis, tum in alio etiam Borgiano fragmento historiarum de rebus gestis Sancti Athanasii pag. ⲟⲇ 74. dilacerati cod., ubi epitomes auctor exemplum daturus epistolae *Ioviani* (Ⲓⲟⲩⲃⲓⲁⲛⲟⲥ) Imperatoris ad magnum ipsum Athanasium missae: ⲁⲩⲱ, inquit, ⲁϥⲥϩⲁⲓ ϣⲁ Ⲁⲑⲁⲛⲁⲥⲓⲟⲥ ⲛⲟⲩⲉⲡⲓⲥⲧⲟⲗⲏ ⲉⲥⲙⲉϩ ⲛ̀ⲙⲧⲟⲛ ⲛϩⲏⲧ ϩⲓ ⲣⲁϣⲉ ϩⲓ ϣⲟⲩϣⲟⲩ ⲛⲉⲭⲣⲏⲥϯⲛⲟⲥ (leg. ⲛⲉⲭⲣⲏⲥϯⲁⲛⲟⲥ) *& misit epistolam plenam consolatio-*

nis

nis ad gaudium, seu voluptatem, & exsultationem christianorum. Itaque **ⲣ̀ⲙ-ⲣⲁϣ** recte, mea quidem sententia, redditur: voluptati dedita, idest *voluptuosa*.

(10) **Ⲉⲓⲱⲣⲕ ⲛⲏⲧⲛ̀ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲙⲛ̀ ⲧⲉⲡⲣⲟⲥⲫⲟⲣⲁ ⲛ̀ ⲛⲉⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁⲛⲟⲥ ⲙⲛ̀ ⲛ̀ϩⲓⲥⲉ ⲛ̀ⲧⲁ// ⲡⲉⲭ͞ⲥ ϣⲟⲡⲟⲩ ϩⲓ ⲡⲉⲥⲧⲁⲩⲣⲟⲥ.** Singulare id est iurisiurandi genus, cuius nullum ante id temporis exemplum in ecclesiasticis monumentis me legisse memini. Per *tria* matrona nostra iurat; per *S. Coluthum*, per *oblationem christianorum*, & per *passionem Christi sui in cruce* susceptam. Mitto dicere de *S. Colutho*, de quo plura iam diximus, ut statim ad *oblationem* veniam. Hanc religiosa femina simplici nomine **ⲡⲣⲟⲥⲫⲟⲣⲁⲛ ⲛ̀ⲛⲉⲭⲣⲓⲥⲧⲓⲁⲛⲟⲥ** *oblationem christianorum* appellat, ne contra disciplinam arcani, a quibuscumque initiatis fidelibus integre custoditam, atque servatam, ageret, si forte eucharistici

 sacra-

ſacramenti myſterium ſignificantioribus vocibus enuntiaſſet. Haec diſciplina vigebat adhuc ſaec. v., eodemque ipſo tempore, quo Sozomenus librum VIII. H. Eccl. ſcribebat. Ibi enim ad cap. 5. pulcherrimum de eo ritu teſtimonium habes. Hinc intelligere fas eſt, cur Aegyptia noſtra ſacroſanctum corporis & ſanguinis Domini ſacrificium pro illius aetatis more ſimpliciter appellaverit *oblationem chriſtianorum*; eamdemque appellationis ſimplicitatem retinuerit, fideliterque ſervarit huius miraculi ſcriptor. Quodque peculiari obſervatione dignum nemo non arbitrabitur, vocabulo uſa eſt, apud fideles cuiuſcumque ordinis in Thebaide vulgatiſſimo, ibique antequam ſub nomine SS. Baſilii, Gregorii, & Cyrilli liturgiae in Aegypti eccleſiis ad aram recitarentur, iam inde ab aevo S. Marci evangeliſtae paſſim recepto, quaſi unico, & ad tanti myſterii celebrationem ſignificandam primitus inſtituto. Ἀναφορὰ titulus eſt liturgiae S. Baſilii, cui principem locum inter ceteras Copti concedunt.

Qua

Qua de re plura dabit doctissimus Renaud. in commentariis ad eamdem Copt. liturg. At in Thebaide, qua aetate huiusmodi iurisiurandi formula & audita, & scripta est, christiani sacrificii celebratio singulari veluti nomine προσφορὰ dicebatur. Sic τὴν τῆς ἁγίας προσφορᾶς ἡσυχίαν *sanctae oblationis silentium* in S. Isaac discipulo S. Ab. Apollinis: ὑπὸ τῆς ἁγίας προσφορᾶς *a sancta oblatione* illuminatos: προσφορὰν τοῦ Ἀββᾶ Παμβῶ *oblationem Abbatis Pambo*, ad quam venit S. Macarius Aegyptius; presbyterum τὴν ἁγίαν προσφορὰν *missam celebrantem* S. Abbati Marco: ἐγένετο προσφορὰ *oblationem celebratam* in monte S. Antonii laudant monum. Eccl. Gr. apud Coteler. To.I. p.507. 508. 526. 340. 571. & 664. Ibidemque pag.560. Abbas Matoes, & frater eius, licet iam ordinati presbyteri, ambo mortui commemorantur, μὴ ἐγγίσαντες τῷ θυσιαστηρίῳ ἕνεκεν τοῦ ποιῆσαι προσφορὰν *cum numquam altari appropinquassent ad consecrandam oblationem*. Palladius quoque in H. L. cap.40. meminit Aegyptii presbyteri, qui

προσφορὰν celebrari vetuit pro duabus monialibus, quae ſua ſibi ſponte necem intulerant. Eidemque voci reſpondet indictio, ut ego opinor, a diacono facta proxime ante praefationem, ſive *magnae actionis initium*: ⲡⲣⲟⲥⲫⲉⲣⲉⲓⲛ: ⲡⲣⲟⲥⲫⲉⲣⲉⲓⲛ: ⲡⲣⲟⲥⲫⲉⲣⲉⲓⲛ ⲕⲁⲧⲁ ⲧⲣⲟⲡⲟⲛ: quemadmodum legimus non in una modo, quae dicitur S. Baſilii, ſed & in duabus reliquis liturgiis, quarum altera ſub S. Gregorii, altera S. Cyrilli, ſive S. evangeliſtae Marci nomine ex Copticis typis collegii apoſtolici de propag. fide Romae prodierunt. Et utinam earum ſaltem mſs. exempla, quae antiquiſſima ſunt, in Renaudotii manus aliquando veniſſent! Quae vero res per hoc nomen προσφορὰν demonſtratur, verum eſt, & reale ſacrificium corporis & ſanguinis Domini. Habes in liturgia Gr. Alexand. S. Baſilii πνευματικὴν ταύτην, καὶ ἀναιμάκτον θυσίαν, *ſpirituale hoc & incruentum ſacrificium*: in Copt. ⲑⲩⲥⲓⲁ ⲑⲁⲓ ⲉⲧⲉ ⲙ̀ⲙⲟⲛ ⲥⲛⲟϥ *ſacri-*

sacrificium quod est sine sanguine. In liturg. pariter Gr. Alexand. S. Marci, quam Renaudotius *insignem ecclesiasticae antiquitatis monumentum* appellat, προσφέρομεν, dicitur, τὴν λογικὴν, καὶ ἀναιμάκτον λατρείαν ταύτην: Copt. ⲙ̀ⲡⲁⲓ ϣⲥⲟⲩϣⲱⲟⲩϣⲓ ⲛ̀ⲗⲟⲅⲓⲕⲟⲛ : ⲛⲉⲙ ⲡⲁⲓ ϣⲉⲙϣⲓ ⲛⲁⲧⲥⲛⲟϥ : ἣν προσφέρει πάντα τὰ ἔθνη, *offerimus rationabilem, & incruentam* latriam, *seu oblationem hanc, quam offerunt tibi, Domine, omnes gentes*. Habes & in hac oblatione divini operis ineffabile sacramentum, quo panis, & vini elementa in corpus ipsum & sanguinem Christi Domini κατ᾽ οὐσίαν verissime transmutantur: προσφέρομεν ...., aiunt Aegypti fideles; δεόμεθα, καὶ παρακαλοῦμέν σὲ ... εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος ἐλθεῖν τὸ πνεῦμα σοῦ ἅγιον ... in anaphora Sancti Basilii apud Renaudot. (Copt. ⲧⲉⲣⲉ ⲡⲉⲕⲡ̅ⲛ̅ⲁ ⲉ̀ⲑⲟⲩⲁⲃ ⲓ̀ ...) καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον γίνεται εἰς τὸ ἅγιον σῶμα, *offerimus .... rogamus, & deprecamur te ... & adoramus te cum benepla-*

cito bonitatis tuae, ut veniat Spiritus tuus sanctus .... & faciat panem quidem istum fieri corpus sanctum ipsius (populo iuxta Copticum ritum interclamante ϯⲛⲁϩϯ *credo*) *Domini Dei, & salvatoris nostri Iesu Christi in remissionem peccatorum, & vitam aeternam ex illo participantibus. Populus: Amen. Et calicem hunc pretiosum sanguinem novi testamenti ipsius* (populo & heic adclamante *credo*) *Domini Dei, & salvatoris nostri Iesu Christi ..., populus: Amen*. Quamobrem ad sacram communionem tum ante, tum in ipsa *mysteriorum* distributione sacerdoti solemnem confessionis formulam proferenti: Σῶμα ἅγιον, ϗ αἷμα τίμιον, ἀληθινὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀμήν. *Corpus sanctum, & sanguis pretiosus, verus Iesu Christi filii Dei. Amen*. Respondet populus: Ἀμήν, *Amen*: & iterum eamdem ipsam fidei confessionem geminanti, populus adclamat: *Amen*. Atque eam primam ὁμολογίαν *confessionem* apud Coptos notas habere primaevae antiquitatis iure asseruit

ruit Renaudot. laudato comment. in Copt. liturgiam S. Basilii. Porro secundum hanc publicam fidei formulam, ὡς παρέδωκεν ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, *quemadmodum credit ecclesia catholica*, Aegyptii monachi in *Sceti* versantes orthodoxum hocce, ac divinissimum dogma de conversa elementorum substantia in substantiam corporis, & sanguinis Christi salvatoris, deque reali ipsius praesentia in altaris sacramento se constantissime credere, ac profiteri testabantur. Audiantur inter ceteros senes illi duo, de quibus S. Arsenius Danieli Abbati narravit. Eorum enim haec verba sunt Tom.I. Monum. Eccl. Gr. apud Coteler. pag. 422. Ἡμεῖς πιστεύομεν ὅτι αὐτὸς ἄρτος, σῶμά ἐστι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ ποτήριον, αὐτό ἐστι, τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, κατὰ ἀλήθειαν, καὶ οὐ (al. οὐκ) ἀντίτυπον. *Nos credimus, quod ipse panis corpus sit Christi, & calix, ipse sit sanguis Christi, secundum veritatem, non secundum figuram*: ... ὁ ἄρτος, ὃν εἶπεν, ὅτι τὸ σῶμά μου ἐστὶν, οὗτος πιστεύομεν ὅτι κατὰ ἀλήθειων σῶμά ἐστι Χριστοῦ, *de pane, de quo dixit*:

dixit: corpus meum est: *sic credimus*, *quod iuxta veritatem sit corpus Christi*. Nec mirum cuiquam videri debet, si mulier cum oblatione, sive sacrificio christianorum coniunxit passionem a Christo sublatam in cruce. Nam ex πατροπαραδόσει a prima ipsa institutione ad nos usque tradũcta certum, constans, & ineluctabile est hoc fidei orthodoxae ἀξίωμα: eumdem Christum esse & victimam & sacerdotem, qui seipsum semel in cruce pro totius mundi pretio, atque salute, *cruenta immolatione* per manus carnificum, Deo Patri hostiam obtulit, nunc autem *vera* quidem, sed *incruenta*, & *mystica immolatione*, per *spiritualem*, & *incorporeum gladium*, ut eum in orat. ⲛⲁⲥⲡⲁⲥⲙⲟⲥ ad Patrem, Copti-tae appellant, peracta, sub panis, & vini speciebus, sacerdotum, quos ipse instituit, ministerio, illud idem sacrificium in ara eucharistica aram crucis repraesentante offert, immolat, perficitque. Et ecce quid illa esset *oblatio christianorum*, per quam Aegy-

Aegyptia matrona iuravit. Quod si quis mihi memoret teterrimum exemplum impii presbyteri Novatiani, qui miseris quibusque hominibus ad eucharisticam communionem accedentibus, ut narrat Euseb. lib.VI. H.E. cap.43., eorum constrictis manibus, haec horrendum in modum insinuabat: *Iura mihi per corpus, & sanguinem domini nostri Iesu Christi te numquam meas partes deserturum, nec ad Cornelium esse rediturum*; intelligat is coram *solis initiatis*, & in eo loco, quo nemo gentilium admittebatur, huius etiam iuramenti formulam, ore quamvis sacrilego, a scelesto illo, furentique schismatis auctore fuisse pronunciatam.

Erit, qui paullo acrius in hanc nostram Aegyptiam feminam ob emissi iurisiurandi caussas inquirendum putet. Mihi vero sine ulla difficultate persuasum sic est, christianam mulierem divinitus motam ad operam suam conferendam curationis prodigio, in eo fuisse discrimine positam, in quo, rebus omnibus spectatis, intellexerit Dei, & S. Coluthi gloriam postulare, ut

in

in publico conventu, ubi & mixti gentiles inveniri fortasse poterant, fidei, honestatis, & innocentiae suae famam, adiecta sacramenti religione, solemni veluti ritu purgatam redderet, atque testatam.

(11) Ⲡϫⲟⲉⲓⲥ. *Dominus*. Raro, ut admonet La-Crozius in lexico Aegyptiaco-Latino, vox ista in Sahidica, sive Thebanensi dialecto, ⲡⲟ̂ⲥ legitur, compendio scripta. In fragmento antiquissimo cap. XVI. & XVII. Isaiae Proph. ⲡϫⲟⲉⲓⲥ cum ⲓ gemina puncta supra se picta gerente semper repraesentatur. Sed nihil arcani in eo nomine per hanc scribendi rationem insinuatur. Nam littera ⲓ in omnibus omnino vocibus binis hisce punctis distincta effingitur, quod fieri nusquam vidi in aliis pluribus Borgianis fragmentis a me antea indicatis. In hoc tamen nostro, praeeunte alia vocali, ⲓ, habet duo illa puncta superne depicta; praeterquam in ⲡϫⲟⲉⲓⲥ, aliisve paucis vocabulis. In com-

communiMemphitarum dialecto ⲡϫⲟⲉⲓⲥ per notam compendiariam perpetuo scribitur ⲡ̅ⲟ̅ⲥ ; & *ab Aegyptiis hodiernis*, eodem admonente La-Crozio, *Ibscheus* effertur. Quod cur fiat, nisi corruptae pronunciationis caussa, ego prorsus ignoro.

(12) **Ⲁⲩⲱ ⲛ̀ⲧⲉⲓϩⲉ ⲁⲥϫⲓ ⲛ̀ⲧⲉⲥⲉⲣⲱⲧⲉ ⲁⲥⲙⲉϩ ⲛ̀ⲃⲁⲗ ⲙ̀ⲡⲣⲱⲙⲉ.** Manichaeorum secta in Aegypto grassabatur. Hi vere impii, & nefarii homines, ut nuptias, & generationem prolis tamquam opus diaboli aversabantur, sic & lac alimentum prolis aversari debebant. A *lacte* profecto, teste magno Augustino in lib. de haer. abhorrebant. At vero Deus, cuius sapientia ubique mirabilis est, ut ostenderet creaturae suae, quam fecerat, bonitatem, & christianos homines ab ea etiam erroris impietate arceret, in huius prodigiosae curationis opere *lac* adhiberi fortasse voluit. Ceterum non lac expresso ubere fluens pia matrona in oculos caeci instillavit, sed volae suae cavo,

aut

aut etiam vaſculo, quantum ſat erat, modeſte exceptum uni, & alteri oculorum admovendo infudit; eoque pacto totam eorum extimam orbitam madefecit; ſic enim oculos lacte *impleviſſe* dicitur. ⲙⲉϩ idem ac ⲙⲁϩ aliquando reſpondet Graeco ἀντλεῖν, quod non modo *aquam haurire*, ſed & *hauſtam infundere* ſonat. Ⲁⲥⲙⲉϩ proinde hoc in loco aliud nihil ſignificare poteſt, quam infuſionem lactis in exteriores oculorum tunicas, quas caecus, utpote ex pertinaci morbo obſeratas, ac motu vitali deſtitutas ante hanc horam diſcludere numquam potuerat. Dum vero lac infudit ſic oravit, & dixit: *In nomine* ⲛ̀ⲛⲓϭⲟⲙ *virtutis* (ſive *virtutum*) *S.Coluthi veri medici*; invocationem ex regula fidei *δυνάμει* ſcilicet, ut aiunt Theologi, *virtualiter* referens in Deum, quem uti ſupremum, & abſolutum exſpectati miraculi auctorem intuebatur. Hinc fit, cur ſupra adverbium ⲛ̀ⲧⲉϩⲓⲉ *ſic*, eminens

cerna-

cernatur picta figura CRUCIS, tamquam singulare signum Christi crucifixi. Ita vero demonstrat, quod quicquid in ea prima actione haec bona mulier & gessit, & dixit, ad supremam SS. Triadis, & Christi crucifixi virtutem integre, sanctęque retulit.

(13) **Ⲥⲱⲧϥ ⲇⲉ ⲁϥⲟⲩⲱⲛ ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲉϥϫⲱⲙ̀ⲙⲟⲥ ϫⲉ ϯⲡⲓⲥⲧⲉⲩⲉ ⲉ̀ⲣⲟⲕ ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ**. Quod **ⲥⲱⲧϥ** est in Sahidarum dialecto, **ⲥⲁⲧⲟⲧϥ** dicitur in Memphitica, & respondet Graeco ἐυθέως *statim* Iohan. v.9., & Marc. 1. 10. 18. 30. 42. Caecus itaque oculos, quos antea nec aperuerat, nec ulla naturae vi aperire poterat, statim ac mulier lac eis infudit aperuit; eoque tam repentino, ac inopinato eventu commotus exclamavit: *credo tibi sancte Coluthe*. Hinc intelligere licet, quod qui hoc tantum in loco se credere S. Colutho testatur, convictus felici auspicio recuperandae lucis, antea aut nihil, aut

aut certe parum ei ſe crediſiſſe demonſtrat. Idque etiam valet ad ea confirmanda, quae de caeci incredulitate *in ſupplemento* coniecimus.

(14) Ⲉⲓⲥϩⲏⲏ̀ⲧⲉ ⲁⲓⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲛ̀ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ ⲛ̀ⲉⲓⲉⲣϩⲉ. Recte obſervat La-Crozius ⲛⲁⲩ coniunctum cum ⲉ̀ⲃⲟⲗ, ⲛⲁⲩⲉ̀ⲃⲟⲗ *ut plurimum* in communi Aegypt. lingua *ſignificare receptionem viſus amiſſi*. Hoc idem accidit in Thabenenſi. Non totam quidem neque perfecte vim diſcernendi obiecta caecus noſter receperat. Sed de eo, qui videndi, diſcernendique potentiam extinctam habebat, ſi deinde, divina agente dextera, videat, & quae videt aliquantulum ſaltem diſcernat, recte dicitur recuperaſſe viſum amiſſum, quemadmodum Marci cap. VIII. verſ. 24. & 25. ⲉ̀ⲧⲁϥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ de caeco dicitur, qui primo ita viſum receperat, ut res *confuſe* tantum videret, & iterum de eodem ipſo, qui perfecte ſanatus omnia deinde

de clare , & dîſtinčte videbat , dicitur ⲁϥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ. In priori enim loco v. 24. Coptus exacte reſpondet Graeco ἀναβλέψας ab ἀναβλέπω, quod *viſum recipere* ſonat, in poſteriori vero v. 25. pro ἐποίησεν ... ἀναβλέψαι, habet ſimpliciter. ⲁϥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ἀνέβλεψε. Quam lectionem miror cur Millius in nov. Teſt. Oxon. edit. pag. 109. ſub not. variantis (*d*) inobſervatam reliquerit, qui mox ad not. (*f*) pro ἀνέβλεψε laudat Coptum.

(15) Ⲁϥⲥⲙⲉϩ ⲛⲉϥⲃⲁⲗ ⲉ̀ⲛⲙⲉϩ ⲥⲟⲛ ⲥⲛⲁⲩ ⲁⲩⲧⲁⲩ ⲉ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ⲉ̀ⲛⲉϩⲟⲩⲟ. Ex his nonnemo fortaſſe putabit vim lactis *ſecundo* infuſi concitaſſe totum hocce ⲉ̀ⲙⲟⲟⲩ *aquarum* profluvium, unde ea omnis morbi ſpecies, qua oculi caeci laborabant, ſublata penitus, ac diſſoluta e veſtigio fuerit. Lac etiam comparabit cum *felle piſcis*, quod a Tobia filio oculis Tobiae patris impoſitum acres in eis dolores, quaſi per horae

dimidiae spatium excivit, atque ita divulsa a *cornea* pellicula ab albugine inducta, ei visum protinus restituit. Sic is putet, & sic demum quomodocumque velit comparet inter se utriusque collyrii vires, dummodo prodigium in una & altera sanatione agnoscat, illudque saltem repetat tum a superna revelatione pharmaci, tum a celeritate curationis, quae tam brevi tempore perfici a tarda natura non poterat. Nam in ea, quae cap. XI. v. 13. & 14. in θεοπνεύστῳ Tobiae lib. legitur, praeter Scripturae verba, quibus satis clare miraculum exprimitur, caussae illae duae tam efficaces visae sunt viro summo, & insigni Theologo Guillelmo Estio, ut opus sanationis, non naturae, sed divinae omnipotentiae molimini adscribi oportere demonstrent. At ego non tam facile concesserim aut caecum nostrum Aegyptium eodem; quo Tobias, *albuginis* morbo in oculis laborasse, aut lac muliebre eamdem, quam fel *lucii*, *callionymi*, *scilluri*, sive alterius cuiusvis piscis, in hoc, quo de agi-

agimus, ὀφθαλμίας genere, *naturalem* habuiſſe virtutem. Caecitas viri Aegyptii orta videtur ex morbo, qui vel in nervo optico, vel in muſculis motoriis, vel in pupilla, aut certe in vitiatis humoribus ſitus eſſet. De lacte vero id unum lego apud Hippocratem ſect. v. pag. 636: πρὸς ἄργημον αἰγείρυ δάκρυον γάλα γυναικεῖον μίξας χρῶ, *ad albuginem, populi lacrima cum muliebri lacte mixta utere*. Finge iam tu morbum nudum λευκῶμα fuiſſe, tam ne levis, & ineptus eris, ut vel iterata huius *lactis* aſperſione, quaſi naturali remedio, eum ſtatim ſolvi, & evaneſcere potuiſſe coniicias? Sed heic non de *leucomate*, ſed de ὀφθαλμίᾳ agitur ſaltem ex vitiatis humoribus nata, quam certe lac mulieris ſemel & iterum oculis caeci adſperſum tam brevi tempore tollere nullo modo poterat. Nec, ſi materies aliqua in ſanationum miraculis adhibita legatur, colligendum ſtatim eſt, eam vi ſua morbum naturaliter depuliſſe. Vide cap. IX. evang. Iohannis. Luto Chriſtus dominus linivit oculos caeci

 nati,

nati, eique iuſſit ut illos ſibi ablueret in natatoria Siloë. Iuſſa fecit, & viſum perfectiſſime confeſtim recepit. Et tamen quid potuit in hoc tam inſigni miraculo *lutum*, niſi eum occaecare, qui caecus non eſſet? Exemplum ſi modo quaeras de pharmaco divinitus revelato, ſed naturaliter, quoties morbus rediret, ſanante, accipe ſis ex miraculis S. Stephani protomartyris, quae narrat S. Auguſtinus lib. XXII. de Div. Dei c.8. num.14. Verum & inde intelliges, *lac a S. Coluthb* revelatum, non eius generis fuiſſe *collyrium*, ut vim naturalem haberet reſtituendi lumina caeco.

(16) **ⲈⲚⲒⲤⲀ ⲘⲘⲈⲚ ⲚⲀⲒ̀.** Similis formae litterae ⲛ & ⲛ̇ cauſſam praebuere amanuenſi, ut ⲛⲁⲓ fortaſſe ſcriberet pro ⲛ̇ⲁⲓ: *in hanc* ſcilicet *partem*, *&* *illam*; quod eſt in verſione noſtra *huc*, *illuc*. Memphitae dixiſſent: ⲉ̀ ⲙⲛⲁⲓ ⲛⲉⲙ ⲁ̀ⲙⲛⲁⲓ. At noſter iſte Tebannenſium more ⲉⲛⲓⲥⲁ adhi-

adhibuit pro ⲉ̀ ⲙ̀ⲙⲁⲓ. Ubi tamen ⲛⲁⲓ retinendum putaveris, vertas necesse est: *hinc & hinc*.

(17) Ⲁⲓⲉⲓⲱⲣ. Si ⲓⲟⲣϩ, ut La-Crozius ex Kirchero refert, *pupillam oculi* exprimit, vix dubitarem quin ⲓⲱⲣ in hac nostra voce ⲁⲓⲉⲓⲱⲣ mutato ⲟ in ⲱ, & neglecta aspirata ϩ, quemadmodum apud Tebannenses saepissime fieri novimus, idem prorsus significare vellet. Tum vero ⲁⲓⲉⲓⲱⲣ sic reddi postularet: *Vere mihi venit pupilla oculi bene*; indicaretque vetus oculi vitium inhaesisse pupillae. At huius vocabuli originem repetendam arbitror vel ab Hebraico אוֹר *or*, vel a Graeco ὁρᾷν, ut proinde aliud nihil sonet, quam *venit mihi lux*, sive *visio ipsa bene*: unde & ⲁⲓⲉⲓⲱⲣ pro simplici *video* in versione nostra accepimus.

(18) Ⲁⲥⲫⲣⲁⲅⲓⲍⲉ ⲙ̀ⲡⲉⲥⲱⲙⲁ ⲧⲏⲣϥ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲥⲉⲕⲓⲃⲉ ϩⲙ̀ ⲡⲣⲁⲛ

 ⲙ̀ⲡⲉⲛ

ⲙ̀ⲡⲉⲭ̅ⲥ̅ ⲙ̀ⲛ ⲡⲙⲁⲉⲓⲛ ⲙ̀ⲡⲉⲥⲧⲁⲩ-ⲣⲟⲥ. Hinc certe vides religionem, & fidem huius nostrae praestantissimae feminae, quae non a *lactis* materie, ceu quodam naturali collyrio, sed a superna potestate nominis, & crucis Christi vim omnem sanandi repetebat. Huc spectat signum sacrosanctum Dominicae passionis, quo integra corporis sui membra, & ubera ipsa, interea dum omnipotentissimum Christi Salvatoris nomen invocaret, pia, castaque mente consignavit. Ac ne quis novum putet, quod mox de Thebea muliere audivimus; simile quiddam iam inde ab Apostolicis temporibus factum legimus a nobilissima virgine Corinthiaca. Haec enim, immanis, & turpissimi iudicis iussu, in *prostibulum* missa, instructa deinde, & animata a probo adolescente *Magistriano*, ὅλην ἑαυτὴν σφραγίσασα τῷ μυστηρίῳ σταυροῦ, *quum se totam signo crucis obsignasset, egressa ex illo loco omnino incorrupta, & impolluta, servata est Christi gratia,*

tia , *& caussa adolescentis* ; *qui eam sanguine suo liberavit a turpi vitio* ; quique die sequenti obiectus bestiis *martyr* occubuit. Ita Palladius c. 149. H. L. ex antiquissimo libro Hippolyti τȣ̃ γνωρίμȣ τῶν 'Αποςόλων, *qui fuit* , ut ille scribit , *familiaris Apostolorum* . Ceterum curationum miracula, quae in ecclesia catholica per *signum sanctae Crucis* facta iam fuerant , quaeque suo adhuc aevo fieri Aegyptia nostra cognoverat , splendidissima erant , & per ora fidelium ubique vulgata . De S. *Macrina ab horribili tumore* per τὴν ἁγίαν σφραγῖδα *sanctum signum* repente , perfecteque in Ponto Asiae minoris civitate curata, narrat in eius vita S. Gregorius Nyssenus . De *Innocentia matrona religiosissima ex primariis Carthaginis civitatis* in Africa, a cancro *signo crucis Christi* confestim sanata , testis est locupletissimus Augustinus lib. XXII. cap. 8. de Civ. Dei . Quid , quod tota Aegyptus , & Thebais in primis veluti princeps , & praeclarissimum istiusmodi prodigiorum theatrum merito dici , & haberi poterat ?

 In

In actis & vita S. Antonii a magno Athanasio scripta vix quicquam tam alte extollitur, & commendatur, quam salutiferae, & vivificae crucis Christi signaculum. Si Monachi illi, viri sanctissimi, miraculorum gratia donati morbos passim curabant inunctis oleo laesis aegrotantium corporum membris, ea nonnisi signo sanctae crucis consignare solebant. Neque id solum; sed & cum signo crucis semper aut *expresse*, aut *tacite* non unius tantum Christi, verum etiam totius SS. Trinitatis invocationem eos coniunxisse arbitror. Haec enim, ut ego & credo, & sentio, simul cum forma sancti baptismatis ab exordio ecclesiae & nata, & propagata est. Cui statuendae rei, si cetera deessent, unum sat esse posset *Fragmentum* Aegyptiacum miraculorum S. Macarii ex antiquissimis ruderibus in Thebaide erutum, &, ut notae omnes *palaeographicae* indicare videntur, a synchrono scriptore exaratum. In eo enim de viro illo admirabili, quem, si Alexandrinus is erat, obiisse tradunt

an.

an. 402. haec legimus ἀνέκδοτα: ⲛ̀ⲧⲉⲣⲉϥϯ ⲙ̀ϩⲁⲙⲏⲛ ⲛ̀ϭⲓ ⲡ̀ϩⲁⲅⲓⲟⲥ ⲁⲡⲁ ⲡⲁⲛⲉⲥⲛⲏⲩ ⲁϥⲧⲟϩⲥ ⲙ̀ⲡⲥⲱⲙⲁ ⲛ̀ⲃⲏⲥⲁⲙⲱⲛ ⲛ̀ⲛⲉϩϥϫⲱⲙ̀ⲙⲟⲥ ϫⲉ ϩⲙ̀ ⲡⲣⲁⲛ ⲙ̀ⲡⲉⲓⲱⲧ ⲙ̀ⲛ ⲡϣⲏⲣⲉ ⲙ̀ⲛ ⲡⲉⲡⲛ̅ⲁ̅ ⲉⲧⲟⲩⲁⲃ. *Quum signum efformaret S. Abba pater fratrum*, (hoc eum nomine Scetenses monachi appellabant,) *unxit* (oleo) *corpus Besamonis* (aegroti), *sic dicens*: *In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti*.

(19) ϩⲙ̀ ⲡⲣⲁⲛ ⲙ̀ⲡⲛⲟⲩⲧⲉ ⲙⲛ̀ ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ. Iam pia mulier corpus suum omne, & mammas, in Christi nomine per signum crucis, ut mox audivimus, consignaverat, quum ad lac caeci oculis *tertio* infundendum accessit. Idque illa fecit magna certe fide, atque spe *invocans nomen Dei*, *& Sancti Coluthi*. Ex hoc vero ritu hodierni hagiomachi, dum aequi esse velint, & sana ratione utantur, facile intelligere poterunt non modo

modo quam antiqua, sed & quam grata, & accepta Deo sit invocatio Sanctorum ad ea, quorum indigemus, beneficia, & munera consequenda. Dei nomen est, quod in Martyrum, aliorumque Sanctorum nominibus *religiose* interpellandis, *principaliter* invocatur. Illud est *primarium*, *unicum*, *summum*, *& necessarium* obiectum, a quo incipit, atque progreditur; quo demum tota refertur, & in quo tamquam in fine ultimo sistit, atque conquiescit mens, & intentio invocantis, fidei, spei, & caritatis actibus animata. Ista vero secundi veluti gradus, & ordinis, obiecta sunt invocationis, κατὰ χρῆσιν, & σχέσιν sic dicta *ex quadam* scilicet *abusione vocis*, *& relatione*, quatenus per sanctorum *interventum*, & μεσιτείαν interpellantium preces referuntur in Deum. In quo nihil est, quod detrahat honori uni supremo Numini singulariter debito, quodque non maxime deceat summam maiestatem Excelsi, qui per Sanctos famulos suos, perque Martyres religionis suae testes, ac defensores invocantium

cantium vota ad gloriam suam exaudire dignatur. Sic & Sancti Coluthi nomen in hac ipsa invocatione nomini Omnipotentis subiicitur, ut eum locum teneat, quem tenet apud universorum Dominum intercessio simplicis mediatoris. Hanc fidei regulam probe norat illustris matrona; & ideo exordium invocationis *a Christo* sumpsit, quippe qui *unus esset* mediator, per quem solum interventio S.Coluthi vim suam habere poterat. Haec ex publica Ecclesiae disciplina accidisse arbitror saeculo IV. etsi miraculi scriptionem, ut severiores critici in illius antiquitate approbanda non admodum difficiles essent, paullo liberius quam forte debebam, in tempora protraxerim saeculi V. Dallaeus fatetur quarto ipso saeculo morem invaluisse invocandi Sanctos; quo cum etiam consentiunt *Stricturae Anti-Bossuetianae Alberti Zumfelde* a Crusio editae; sed morem hunc *tribus prioribus saeculis ignotum* contendit. At vero, ut cetera mittam, quae magnus Episcopus Bossuetus uberrime

pro-

protulit, vel haec una mulier e medio christianae Thebaidis Dallaei figmentum satis superque refellit. Nam ritum, quem in invocatione S. Martyris adhibuit, acceperat ab antiqua *fide*, atque *doctrina*, & ea quidem non a viventibus tantummodo genitoribus, qui praesentes miraculo aderant, sed a vetustioris aevi *maioribus* in familiam suam serosque nepotes propagata. Hi enim sunt, de quibus ante dixerat: *credo per fidem nobilitatis meae, & per doctrinam* ⲛ̀ⲛⲁⲉⲓⲟⲧⲉ *patrum scilicet, maiorumque meorum.*

(20) Ϣⲧⲁⲙ ⲛ̀ⲛⲉⲕⲃⲁⲗ ⲛ̀ⲟⲩⲕⲟⲩⲓ. Cur caeco iam sanato, & qui oculos mire apertos gerebat, iusserit mulier, ut eos parumper clauderet, divinare nequeo. Fortasse id ita voluit, ut hoc etiam experimento spectatoribus demonstraret, *vim motricem* in libere aperiendis, claudendisque oculis (dum eam, uti suspicati sumus, amiserat) integram, peracto miraculo, revixisse.

(21) Ⲧⲉ-

(21) **Ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲛ̀ⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ ⲛⲉⲥⲧⲁϫⲣⲏⲩ ϩⲛ̀ ⲧⲡⲓⲥⲧⲓⲥ**. Is eſt fructus, & finis, ea eſt veri germanique miraculi nota, ut vel ad unius ſummi Dei cultum, puramque Chriſti fidem excitet non credentes, vel iam credentes in eadem fide confirmet. Alterum hoc feliciter accidit Thebanae mulieri, quae & heic utpote claro ſanguine nata *nobilis* appellatur, & viſo miraculo *in fide* Chriſti *confirmata eſt*.

(22) **Ϣⲏⲙϣⲏⲙ**. Ex hoc derivatum puto Latinorum *ſenſim*, quod & Cicero aliquando adhibuit cum addito, *ſenſim ſine ſenſu*. De re enim dicitur, quae ex arcana vi quadam intus agente quiete, occulteque ſuccreſcit, ut incrementi gradus vix ſenſibus pateſaciat. In eum vero modum *ſenſim* hoc in loco uſurpatum deſignat *exordium* prodigioſae ſanationis a Deo in vitiatis oculorum organis primitus excitatum, & per illius deinceps extraordinariae virtutis, & actionis continuationem quaſi per gradus ad perfectam uſque priſti-

priſtini luminis facultatem, & uſum ſecreto, latenterque productum. Sed ſimul etiam *terminos* exprimit, unde metiri liceat momenta temporis, quibus Deo placuit opus ſuum admirabile exterius manifeſtare. Hinc ϣⲏⲙϣⲏⲙ a ϣⲁⲙ, vel ϣⲟⲙ Memphitico, quod eſt *comminuere*, *attenuare*, *λεπτύνειν*, Copto-Arabes ad cap.XXX. Iſ. v.14. قطعة قطعة interpretantur *fragmenta*, ubi Graeci legunt *λεπτά*. Sicque قطعة *ſegmentum*, *pars*, & *portio* vertitur apud Golium, alioſque. Quapropter ſi in hac hiſtoria noſtra, ϣⲏⲙϣⲏⲙ, de temporis partibus uſurpari conſtituas, facile coniicies mulierem, quae ſic loquitur, ſignificare voluiſſe admirationis ſuae ſenſum ex quo viderat ſanationem fuiſſe caeco *ad momenta*, ſive *ad intervalla exigua* temporis divinitus impertitam. Et re quidem vera *duo* dici poſſunt *momenta*, quibus miraculum accidit; alterum quando caecus ad primam lactis infuſionem videre, ſed *debiliter*, coepit,

pit, alterum quando omnia clare, acriter, & perfecte vidit; quemadmodum in superioribus adnotationibus 15, 17, & 19 iam observavimus. Non audeo equidem miracula Christi, nec ea, quae in divinis Scripturis celebrantur, cum aliis quibusvis Sanctorum miraculis comparare: sed si quid luminis ex iis ad cetera cognoscenda haurire conceditur, exemplum caeci, quod paullo ante ex cap. VIII. evang. Marci commemoravimus, ad praesentis sanationis prodigium explicandum nonnihil conferre posse crediderim. *Exspuit* Dominus *in oculos* caeci, *sputo*, ut cum Chrysologo serm. 176. loquar, *vacuas oculorum* replens *lacunas*, *divino ore luciferam dans salivam*; *& imposuit illi manus*. Tum vero caecus luminis *auroram* primo recepit; *imperfecte* scilicet, & *confuse* res vidit, *homines* cernens *velut arbores ambulantes*: *deinde iterum* Christus *manus imposuit super oculos* caeci: & ille secunda hac vice statim *perfecte* vidit, *restitutus ita ut clare videret omnia*. Quaerenti vero cur Christus non subito,

bito, ſed ex intervallo amiſſa lumina reſtituerit caeco; ad illuſtriorem, certioremque miraculi demonſtrationem id factum dicent veteres, novique evangeliorum interpretes, aut certe ad menſuram fidei, quae ab initio exigua, deinde ardentior in caeco evaſit, ſuum ipſius ſanationis opus Dominum exordiri, & mox perficere voluiſſe docebunt. Quid ni vero & ſimile quiddam in huius noſtri Agyptiaci caeci curatione eveniſſe coniiciam? Neque enim id mihi nuper quaſi novum in mentem venit. Eodem namque exemplo uſus eſt ſaeculo VI. vertente Euſtathius presbyter in vita S. Eutychii Patriarchae Conſtantinopolitani n.49., ubi de miraculo agens exſiccati pueri ad priſtinam valetudinem a viro ſancto ὡς κατὰ μικρὸν *paullatim*, ut vertit Papebrochius, reſtituti, *videmus*, inquit, *etiam Dominum noſtrum arcano quodam conſilio infirmos quoſdam non ſtatim ſanaſſe*, caecos nempe duos, alterum Iohan. cap. IX. v.6. & 7., alterum Marci c.VIII., eorumque *ſanitates* concludit *fuiſſe* κατὰ μικρὸν *paul-*

paullatim a Domino concessas ob eas caussas, quas novit is, qui quod cuique utile sit, cognoscit.

(23) **Ⲛⲣⲙ̀ⲙⲉⲓⲏ**. Dubium mihi suboritur de hac voce, num forte in mendo cubet. Nam **ⲛ̀ⲣⲙ̀ⲙⲉⲓⲏⲓ** *domestici*, legi deberet. Tebannenses enim perinde atque Aegyptii ceteri *domum* appellant **ⲏⲓ**, quemadmodum legitur tum in hoc primo, tum etiam in miraculo II. **ⲁϥϣⲡⲉ-ⲡⲏⲓ**, & in alio *Borgiano* fragmento pag. ⲯⲃ. **ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϩⲙ̀ ⲡⲏⲓ ⲛ̀ⲧⲉϥⲙ̀ⲛⲧϩⲙ̀ϩⲁⲗ** *a domo captivitatis suae*. Suspicor ego tamen in **ⲏ**, cui *lineola* (quae solet esse nota litterae deficientis in pronunciatione supplendae) superducta cernitur, **ⲓ**, subindicari. At de re, quae a regula deflectit, nec ullo certo exemplo innititur, nihil statuere velim. Memphitae **ⲣⲉⲙⲛ̀ⲏⲓ** perpetuo scribunt, Gr. *οἰκιακὺς*, *οἰκείυς*, *οἰκετὰς* *domesticos*, quo nomine servos, administros, & familiares intelli-

gunt. Quare iidem ipſi, qui Matth. c.x. v.36. dicuntur οἱ ὀικιακοὶ ἀυτοῦ *domeſtici eius*, Micheae c.VII. v.6. ⲛⲏⲉⲧϧⲉⲛⲡⲉϥⲏⲓ appellantur, omnes ſcilicet, qui ad domum, familiamque eius ſpectant. Sed & Act. c.x. v.7. δύο τῶν ὀικετῶν, ut Graecus vocat *duos domeſticos*, Coptus vertit ⲉ̀ⲃⲱⲕ ⲃ̄ *ſervos duos*. Origeni in lib. *de Orat.* n.27. & 28. ὀικέτης eſt *ſervus emptus*, unde & Heſychio ὁ αἰχμάλωτος, καὶ ὁ ἐν ὄικῳ ὤν, ſervus *captivus*, *&* *quicumque domi eſt*. Tales erant ii, qui caecum noſtrum ad martyrium S. Coluthi adduxerant, famuli ſcilicet, qui ei tamquam *domino* obſequentes praeſto aderant, & quaecumque neceſſaria erant, ut paullo poſt diſerte narratur, adminiſtrarunt.

(24) Ⲛⲧⲉⲩⲛⲟⲩ ⲁϥⲛⲁⲩ ⲉ̀ⲡⲟⲩⲟⲉⲓⲛ ϧⲛ̀ ⲟⲩⲙⲉ̀ ⲙⲛ̀ ⲟⲩϫⲱⲕ. Ad illuſtriorem miraculi oſtenſionem novum veluti argumentum a *lumine* ducitur, quod non diu tantum radiante ſole, ſed & ipſius *noctis* tempore cereis, atque lampadibus

padibus *in martyrio* S. Coluthi ardentibus, ſanatus miro gaudio affectus inter domeſticos, aliosque ibi verſantes, abſque ulla difficultate *vere*, *perfecteque cernebat*.

(25) Ⲛⲧⲕ̀ ⲟⲩⲛⲟϭ ⲉⲕϩⲁ ⲉ̀ⲟⲟⲩ ⲡⲛⲟⲩⲧⲉ ⲙ̀ⲡϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ϫⲉ . . . Advertant haec animo Hagiomachi, & deſinant quaſi ſuperſtitioſam, & idololatricam calumniari invocationem, & cultum SS., qualem iam inde a priſcis eccleſiae temporibus Romanae communionis fideles ubique terrarum ſervarunt, hodieque integerrime ſervant. Non S. Coluthus, cuius interceſſio implorata fuerat, ſed *Deus* S. Coluthi ille eſt, cui tamquam unico miraculi effectori tota demum laus, honor, gloria, & gratiarum actio tam laetis, ardentibusque clamoribus a caeco illuminato tribuitur: *Tu magnus es*, *tibi gloria*, *o Deus S. Coluthi*: verba erant iis ſimilia, quibus ad praeclariſſimi miraculi ſpectaculum, Auguſtino ipſo praeſente, tota perſonabat Hipponenſis eccleſia: *Deo*

 gra-

gratias , *Christo laudes* ; qua de re vid. ſerm. 323. n. 4. To. V. Norat ex publica chriſtianorum doctrina gratus ille homo , qui iam ſanatus fuerat , quid a ſe cuperet S. Martyr Coluthus . Nam , ut ait idem S. Doctor Aug. cit. lib. *de civ. Dei* c. 10. SS. Martyres , qui haec miracula faciunt , *nec laudes ſuas volunt eſſe ſacra ſua , ſed totum quod veraciter laudantur, ad eius gloriam proficere in quo laudantur* . Unde ſerm. 319. n. 7: *Per conſervum* , inquit , *beneficia ſumamus* , *honorem* , *&* *gloriam Domino demus* .

(26) **Ⲛⲑⲉ ⲛ̀ϯⲁⲁⲣⲭⲏ** . Genus eſt locutionis , quo ſimul & inveterata caecitas ſoluta , & priſtini luminis perfecta recuperatio indicatur . Illudque comparandum puto cum eo , quod Iſaias adhibet cap. 1. v. 26: Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτάς σου ὡς τὸ πρότερον , καὶ τοὺς συμβούλους σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς , ubi ὡς τὸ πρότερον , & ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς , vulgatus noſter recte vertit *ſicut prius* , *ſicut antiquitus* . Eſt enim **ⲛ̀ⲑⲉ ⲛ̀ϯⲁⲁⲣⲭⲏ** idem cum Graeco illo ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς .

Raro

Raro in Pſalmis, & N. T. Copt. mihi ea locutio occurrit. Nam pro ἀπ' ἀρχῆς Coptitae frequentiſſime ſcribunt ⲛ̀ϣⲟⲣⲡ, ⲓⲥϫⲉⲛ ⲛ̀ϣⲟⲣⲡ, & ⲓⲥϫⲉⲛ ϩⲏⲥ, quamquam ϣⲟⲣⲡ quandoque etiam ἀρχαῖον *antiquum* ſonat. Tantum Iohan. cap. VIII. v. 25. ⲛ̀ϯⲁⲣⲭⲏ, Gr. ἀρχὴν, *principium*, & ἀπ' ἀρχῆς, iuxta immortalis Mazochii interpretationem Tom. III. *Spicilegii*, itemque ep. II. S. Petri c. III. v. 4: ⲓⲥϫⲉⲛ ϯⲁⲣⲭⲏ ⲙ̀ⲡⲓⲥⲱⲛⲧ : ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως, *ab initio creationis*, legitur.

(27) Ϩⲓⲙ ⲡⲓⲙⲁⲣⲧⲏⲣⲓⲟⲛ. *Martyrium* proprie, & ex primigenia inſtitutione ſua locum deſignat, ubi vel integrum corpus, vel reliquiae SS. Martyrum reconditae aſſervabantur. Eo vocabulo uti coeperunt Euſebius in primis, aliique eccleſiaſticarum rerum ſcriptores poſt redditam pacem eccleſiae, ſub magni Conſtantini imperio, quo tempore ad Martyrum ſepulcra aedes ſacras ubique terrarum erigere

gere christianis populis licuit. De ceteris, quae huc spectant, vide magnum Card. *Baronium* in not. ad *Martyrol. Rom.* die 26. iulii, & 5. aug. Ad eum enim nos mittit Ruinartius ipse in Act. SS. Theodoti, & VII. Virg., cui addesis cl. Praesulis Stephani Borgiae libr. *de Vaticana confessione B. Petri* pag 35. & alibi. In Aegypto viri, mulieresque fideles consueverant sanctorum martyrum corpora linteis involuta, & in lectis reposita honoris caussa asservare domi. Quem ego morem ad tempora persecutionis Diocletiani, & Maximiani referri oportere crediderim. Sed eam tam indecori moris licentiam aegerrime ferebat magnus Abbas Antonius, qui, teste Athanasio in eius vita n. 90. *Plerumque rogarat Episcopos, ut ea de re populos monerent: similiterque laicos pudore afficiebat, mulieresque obiurgabat.* Et n. 91. sub vitae suae finem alloquens discipulos, *scitis*, aiebat, *quantum eos saepe obiurgavi, qui haec agerent, praecepique, ut ei consuetudini finem facerent.* Nulla tamen caussa est, cur

cur ego credam eamdem consuetudinem in *Thebaide* viguisse. Eam enim Antonius in unam praefecturam proprie dictam Aegypti irrepsisse agnoverat, & improbaverat. Certe quidem *S. Coluthi* μαρτύριον *martyrium*, in quo illius sacrum corpus proculdubio honorabatur, in agro Antinoopolitano celeberrimum erat, antequam eo *Palladius* pergeret. Palladius autem an. circiter CCCXCII. Antinoopoli versabatur, eiusdemque martyrii idem ipse mentionem facit c.89. p.146. H. Lausiacae Gr. editae a Iohanne Meursio, & cap.139. tom.XIII. Bibl.PP. a La de-Bigne p.1041. Haec ignoravit auctor Synaxarii Coptici, qui propterea *Coluthum a parentibus linteis involutum, & optimo loco repositum* simpliciter narrat, nihilque de illius certo sepulcro, atque *martyrio* indicare novit. Verum antequam finem facio, castigandam arbitror oscitantiam, atque licentiam *Elmacini*, qui lib.III. H. Sarac. ad an. Heg. CCCLXXIII., Chr. DCCCCLXXXIII. de *Adaduddaula* Rege Mahummetano scribit, *translatus e sepulcro*

 suo,

suo, Bagdado, Cufam فدفن بمشهد امير المومنين *sepultus est in loco martyrii*, ut vertit Erpenius, (*Imperatoris fidelium*) *Alis F. Abutalibis* . Nam etsi Mahummedani ea voce impie abusi sint ad sepulcrum Califarum suorum indicandum, Christiano tamen scriptori simili vocabulo adMahummetanorum exemplum uti non licuit. Sed Elmacinus ea de caussa excusari fortasse meretur, quod sacrae martyrum aedes multo ante XI. saeculi tempora *martyria* appellari desierint. Eas profecto كنيسة *ecclesiae* nomine perpetuo designat. Unde & Σωτήριον μαρτύριον, *Salvatoris martyrium*, Hierosolymis erectum, & ἀνάστασις etiam ab Eusebio dictum, quemadmodum & *martyrium Bethlehemiticum* ab eodem Eusebio nuncupatum, Elmacinus p. 28. كنيسة القيامة *templum*, sive *ecclesiam resurrectionis*: & بيت لحم كنيسة *Bethlehem templum* vocat; adeo *martyrii* vocabulum Elmacini aevo antiquatum, quoties de templis, aedibusque sacris ageretur, ex Arabum

bum praesertim scriptorum usu, memoriaque ipsa exciderat.

(28) Ⲡⲣⲱⲙⲉ ⲇⲉ ... ⲛ̀ⲧⲁϥⲙⲉⲛ ⲉⲩⲉ ⲉ̀ⲛⲡⲉⲑⲟⲟⲩ ⲉ̀ⲧⲉϥⲥϩⲓⲙⲉ. Vir iste maritus est nobilis feminae, cui, viso miraculo, dolet se caussam praebuisse mali uxori suae, dum eam ab initio avertere studuerat a lacte uberum suorum subministrando caeco, ob metum & periculum publicae irrisionis, si forte exspectatum prodigium non evenisset. Ⲙⲉⲉⲩⲉ Tebannenses dicunt pro Memphitico ⲙⲉⲩⲓ, & ⲑⲟⲟⲩ pro ⲧϩⲟⲩ, vel ⲧϩⲱⲟⲩ ab ϩⲟ, sive ϩⲱⲟⲩ, quo heic intelligitur molestia, offensio, agitatio, turbatio, & indignatio animi, honestissimae illi, & fidelissimae mulieri parta. Itaque errorem suum aperta confessione declarans veniam petit a S. Colutho.

(29) Ⲛⲉⲓⲟⲧⲉ ϩⲱⲟⲩ ⲛ̀ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲥⲛⲏⲩ ⲙⲛ̀ ⲛⲉⲥⲣⲱⲙⲉ ⲁⲩⲉⲓ ⲉⲩⲣⲁϣⲉ. Memphitae ⲛⲓⲓⲟϯ pro

pro Tebannensi ⲛⲉⲓⲟⲧⲉ dixissent. Eo nomine, ut iam observavimus, non uni *γονεῖς*, sed *maiores* etiam *πρόγονοι* a Graecis sic dicti, significantur. Nam ἀπὸ προγόνων II. ad Timoth. cap. 1. vers. 3: ⲓⲥϫⲉⲛ ϩⲏ ⲛⲓⲓⲟϯ vertunt Coptitae. Imo & *consanguinei* quicumque apud Aegyptios haud aliter, atque *parentes* apud Latinos, quandoque intelliguntur. Sed hoc in loco genitores ipsos *patrem* scilicet, & *matrem* huius nostrae praeclarae mulieris designari omni procul dubio existimarim. Ita Luc. VIII. v. 56. ⲛⲉⲥⲓⲟϯ *parentes illius* iidem sunt ac ⲫⲓⲱⲧ ⲛ̀ϯⲁ̀ⲗⲟⲩ, *pater puellae*, quam omnipotentia Christi a mortuis excitavit ad vitam, & ⲛⲉⲙ ⲧⲉⲥⲙⲁⲩ *ipsius mater* v. 51., diserte commemorati. Ⲛⲉⲥⲛⲏⲩ vero Memphitis ⲛⲓⲥⲛⲏⲟⲩ, *fratres* ex iisdem genitoribus nati proprie intelliguntur: iisdemque respondent nomina ⲧⲉⲛⲥⲱⲛⲉ, & ⲧⲉⲛ-

ϣⲉⲉⲣⲉ,

ϣⲉⲉⲣⲉ, Memphit. ⲧⲉⲛ-ⲥⲱⲛⲓ, & ⲧⲉⲛ-ϣⲉⲣⲓ *soror nostra*, *filia nostra*, quibus eam & fratres, & pater, materque appellant, laetique celebrant, & honorant. Ⲛⲉⲥⲣⲱⲙⲉ *illius* scilicet *homines*, communi lingua ⲛⲓⲥ-ⲣⲱⲙⲓ, *servi* sunt *honestiores*; quo sensu *hominem* non Itali modo, sed & Latini, quorum omnium princeps est Tullius *Or. pro Quint.* accipiunt. Sic & Actor. x. v.7. ⲉ̀ⲃⲱⲕ ⲃ̄ ⲛ̀ⲧⲁϥ ⲛⲉⲙ ⲟⲩⲙⲁⲧⲟⲓ ⲛ̀ⲉⲩⲥⲉⲃⲏⲥ ⲉ̀ⲃⲟⲗ ϧⲉⲛ ⲛⲏⲉⲑⲙⲏⲛ ⲉ̀ⲣⲟϥ *servi duo* Cornelii centurionis, *& miles pius ex iis*, *qui adhaerebant ei*. At iidem ipsi ⲛⲓⲣⲱⲙⲓ ἄνδρες a Cornelio missi v.17. appellantur.

(30) Ⲱ ⲧⲉⲛϣⲉⲉⲣⲉ. *O filia nostra*, Graeci adverbium ω spiritu leni, & accentu circumflexo notant, ὦ. Ad huius formam accedit figura accentus, quam exhibent fragmenta duo, alterum monasticarum

rum admonitionum ad fratres, alterum miraculorum S. Macarii. Copti recentiores in mſs. editiſque codicibus ſimplici lineola diſtinguunt ὼ. In noſtro vero archetypo fragmento ineuntis ſaec. V., aut IV. vergentis non circumflexum Graecorum ˆ, neque recentium Coptorum lineolam ˋ, ſed alterum veluti ω, Ω *mega*, exiguae formae ſupra ſe pictum refert. De ceteris nihil eſt, quod moneam. Nemo enim non intelligit ea, quae ſequuntur, dicta eſſe parentum ad filiam.

(31) **Ⲧⲟⲩⲙⲛ̀ⲧⲣⲙ̀ⲣⲁϣ**. Iis, quae diximus de **ⲣⲙ̀ⲣⲁϣ** ad *not. 9.* addeſis ex fragmento alio Borgiano complectente aſceticos ſermones aequalis fere antiquitatis ſententiam, quae pag. ⲡ̅ⲁ̅ 81. in haec verba concepta eſt **ⲁⲩⲱ ⲉⲛⲟ̀ ⲇⲉ ⲟⲛ ⲛ̀ϩⲏⲙⲉⲣⲟⲥ ⲉⲛ ⲟ ⲛⲣⲙ̀ⲣⲁϣ ⲛϩ// ⲁⲣϣ ϩⲏⲧ ⲉⲛ ⲙⲉ ⲛ̀ϭⲱⲛⲧ**. In ea enim, ni egometipſe fallor, agitur *de quiete redaente* hominem *mollem*, *&* *delicatum*, cu-

cuius *animum voluptas ducit in* illecebram, & *amo·em tentationis*. Verum hoc in loco ⲧⲟⲩⲙ̀ⲛⲧⲣⲙ̀ⲣⲁϣ *comitatem* transtulimus, quod & orationis argumentum, & vox ipsa ex hactenus observatis huiusmodi interpretationem deposcere videatur.

(32) Ⲙ̀ⲛⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ. Ex Graeco ἐυγένεια sic dicta apud Thebanos, *nobilitas* est, quae in S. Martyre *Colutho* celebratur. Huic adstipulatur vetus Coptorum traditio in eorum Synaxario posterorum memoriae commendata. Mihi tamen persuadere nulla ratione possum *generis claritatem* eam esse, quam fragmenti nostri scriptor per hanc vocem ⲙ̀ⲛⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ indigitare voluerit. Haec enim per illustria saecularis potentiae, & humanae virtutis facinora manifestatur. At *gloria nobilitatis*, de qua modo loquimur, a *S. Colutho* manifestata dicitur *per magnitudinem sanationum, & miraculorum*. Non alia igitur esse potest, quam quae propria est S. Martyris mortem pro Christo forti, in-

victoque

victoque animo perferentis. Huc spectat *locus* ex cap. 12. orationis Constantini ad Sanctorum coetum *de martyribus*, iudice Valesio, *elegantissimus*, ubi τῦ μάρτυρος ... ἡ τελευτὴ πλήρης ... τῆς μεγαλοψυχίας, καὶ ΕΥΓΕΝΕΊΑΣ, *martyris mors plena laudatur fortitudinis, & generosae indolis*, quam alias *nobilitatis* quis verteret, si verbum verbo (ruditer tamen) reddere vellet. Inde & *S. Blandina* inter martyres Lugdunenses celeberrima, licet *dominam temporalem*, & ipsam pro fide Christi certantem haberet, tamquam ceterorum omnium divinorum Athletarum μήτηρ εὐγενὴς *mater nobilis* in ep. Lugdun., & Vien. eccl. apud Eusebium lib. v. Hist. E. cap. 1. nuncupatur. Quamquam itaque ego credam Coluthum natalium splendore Antinoopoli in Thebaide cummaxime claruisse, ad id tamen demonstrandum unam hanc vocem ⲙ̀ⲛ/ⲧⲉⲩⲅⲉⲛⲏⲥ parum aut nihil valere existimarim.

(33) Ϩⲛ̀ⲟϭ ⲛ̀ⲧⲁⲗϭⲟ ⲉ̀ⲧϥⲉⲓⲣⲉ ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ

ⲙ̀ⲙⲟⲟⲩ ⲛ̀ⲛⲉⲧϣⲱⲛⲉ ⲉⲧⲡⲓⲥⲧⲉⲩⲉ ⲉⲣⲟϥ. Praeclarum omnino cunctisque perſpicuum fuiſſe oportuit miraculum in caeco peractum, quod non unius modo admirationis ſenſum, ſed & fidei ardorem in ſpectatorum animis excitare, & incendere actutum potuit. Inde ſequuta eſt ea, quae heic deſignatur, *magnitudo*, copia ſcilicet, & multitudo *ſanationum*, quas deinceps S. Martyr Coluthus ceteris omnibus ⲛ̀ⲛⲉⲧϣⲱⲛⲉ, Memph. ⲛ̀ⲛⲉⲧϣⲱⲛⲓ *gratis in ſe credentibus*, ſuamque implorantibus opem mirifice impertivit. Quodque maiori animadverſione dignum eſt, haec omnia curationum prodigia patefacta ſunt coram eo chriſtianorum coetu, qui, quum *Antinoïtani* eſſent, falſa, atque diabolica oſtenta *Antinoo* Numini adtributa non ignorabant. Indeque eſt, quod Origenes lib. III. contra Celſ. n. 36. de eo impudico Hadriani amaſio ſcribens, *ſi quis*, inquit, *veritatis amans res Antinoï incorrupte perpenderit*, *inveniet* μαγγανείας ... Αἰγυ-

Αἰγυπτίων ἐ τελετὰς machinamenta Aegyptiorum , & myſteria *in cauſſa eſſe* , *cur ille Antinoopoli etiam poſt mortem quid facere videatur* , *quod fertur & in aliis templis fieri ab Aegyptiis* , *aliiſque earumdem artium peritis* . *Hi enim quibuſdam in locis* δαίμονας μαντικὺς ἢ ἰατρικὺς daemones ſtatuunt divinos & medicos , *qui ſaepe etiam animadvertant in eos* , *qui ipſorum leges de vulgaribus cibis* , *aut de non tangendo humano cadavere violant* ; *idque ut vulgus imperitum terrefaciant* . Quamquam ſcriptores ſint , qui harum praeſtigiarum auctores fecerint ſacerdotes Antinoi , eoſque vehementer incuſent , quod ex abditis , ſecretiſque locis vel eadem ipſa , quae Hadrianus compoſuerat , reſponſa , & oracula darent . *Atque huiuſmodi eſt* (dicere pergit Origenes) *qui Antinoopoli ab Aegyptiis Deus exiſtimatur* : *cuius virtutes quidem comminiſcuntur* , *quibus inde queſtus eſt* . Nec tantum Origenis ſaeculo , ſed & IV. ſequenti diabolica iſta portenta a gentilibus , quorum , teſte Theodoreto , ingens adhuc numerus Antinoopoli erat de

de foediſſimo *Antinoo* praedicabantur. Ita vero fieri nullo modo poterat, quin tota illa Antinoitanorum fidelium multitudo, quae in aede S. Coluthi verſabatur, germana a fictis oraculis, & opera vere divina a praeſtigiis, atque a daemonum oſtentis diſcernere probe, certoque valeret. Et inde eſt cur quotquot aderant, ſpectaruntque & reddita lumina caeco, & aliarum ſanationum prodigia, concordibus vocibus in Dei, & S. Coluthi laudes mire laeti eruperint. Quae quidem omnia ſcriptor αὐτόπτης ſumma *ſimplicitate*, quemadmodum acciderant, enarravit, ne iis quidem ex utriuſque miraculi hiſtoria *ſubtractis*, quae vel incredulis, vel criticis, & Ariſtarchis ipſis ſeverioris ingenii anſam cavillandi, atque carpendi praebere poterant. Quod eſt, iudice Origene lib. III. contra Celſ., certum indicium ingenui hominis, qui φιλαλήθως, ϗ εὐγνωμόνως *cum veritatis amore, animique candore* ſcribat.

(34) Ⲁⲡⲟⲩⲁⲡⲟⲩⲁ̀ ⲉⲓⲛⲉ ⲙ̀ⲡⲉⲛ//

ⲧⲁϥ ⲉ̀ⲣⲏⲧ ⲙ̀ⲙⲟϥ ϩⲙ̀ ⲡⲉϥⲏⲓ ⲁⲩⲧⲁⲁⲩⲉ ϩⲙ̀ⲡⲙⲁⲣⲧⲩⲣⲓⲟⲛ ⲙ̀// ϩⲁⲅⲓⲟⲥ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ. Supplevimus in ⲙⲙⲟϥ, ⲙ, in ⲡⲉϥⲏⲓ, ⲏ, in ⲙ̀ⲛⲙⲁⲣⲧⲩⲣⲓⲟⲛ, ϩ, quod hae litterae in eo lacerato *autographi* loco penitus detritae exciderint. At verba illa ⲉⲓⲛⲉ ⲙ̀ⲡⲉⲛⲧⲁϥ ⲉ̀ⲣⲏⲧ ⲙ̀ⲙⲟϥ non ita intelligenda ſunt, quaſi tota populi multitudo ſe comitem caeco illuminato, & ab aede ſacra diſcedenti ad ipſius uſque domum adiunxerit; ſed ita accipi debent, ut, eo recedente, & ceteri ſeparatim receſſerint ad ſuos quiſque lares redituri. In iis vero, quae mox ſequuntur, verſio noſtra corrigenda eſt. Ubi enim vertimus: *honorarunt martyrium S. Coluthi*, vertendum erat: *honorarunt in martyrio S. Coluthum*. Quod locutionis genus Palladius adhibuit c.67. Hiſt.Lauſ. Ibi enim de S.Martyre Apollonio in hunc modum loquitur: *quem nos etiam* ἐν τῷ μαρτυρίῳ εὐξάμενοι *in martyrio precati*,

ti, *vidimus cum iis*, *qui cum ipso fuerunt martyrio affecti*, *& Deum adorantes* ἠσπασάμεθα αὐτῶν τὰ σκηνώματα ἐν τῇ Θηβαΐδι, *eorum corpora salutavimus in Thebaide*.

(35) ⲀⲨⲞⲨⲰⲘ ⲀⲨⲤⲰ ϨⲘ ⲠⲘⲀⲢⲦⲨⲢⲞⲚⲞⲤ. *Epulum* in martyrio S. Coluthi institutum aperte commemoratur. *Manducarunt*, inquit fragmenti scriptor, *& biberunt* ii omnes, qui *in illius aede* sacra tunc temporis versabantur. Nec dubito quin pro suo quisque gradu, & facultate dapes, & instrumenta convivii eo secum attulerint, quando vel etiam *pelvim* ad vultum manusque abluendas inibi a servis caeci paratam vidimus. Nihil heic dicam de *agapis* christianis ex more, & traditione Apostolorum intra ecclesiarum septa sobrie, pieque diu servatis. Alterius enim diversique generis erant convivia in honorem martyrum deinde instituta. Eorum meminit Constantinus M. *orat. ad SS. coetum* cap. 12., ubi postquam retulerat hymnorum, psalmorum, variarumque

M 2 divi-

divinarum laudum cantus, & ipſius euchariſtici ſacrificii oblationem Deo factam, ut animadvertit Valeſius, in memoriam martyrum, quicquid dicat VV. Lowth, qui in additis adnotationibus ad H. E. Euſebii de ſimplici *ſacrificio laudis* ea Conſtantini verba καὶ τοίαυτη τις ἐυχαριςίας θυσία .... ἁγνὴ μὲν αἵματος, ἁγνὴ δὲ πάσης βίας, ſubiunxit, *ſobria quoque* συμπόσια *convivia celebrantur a multis tum mendicorum, tum ad eorum qui patria, & bonis* (saevientibus perſecutionibus) *exciderint, inopiam ſublevandam. Quae ſi quis importuna eſſe exiſtimet, is contra divinam & ſacroſanctam diſciplinam ſapere videtur*. Haec vellem obſervaſſet vir ſummus Ludovicus Ant. Muratorius in Anecdotis Graeco-Latinis diſquiſ. 11. *de agapis ſublatis*. Tum enim neſcio an tam facile pronunciare potuiſſet: *Agapae in honorem martyrum celebratae, ſi non ſemper, ſaltem ſaepe incruento ſacrificio caruiſſe videntur, & a rudibus potius populis, quam ab Apoſtolis inſtitutae*. De agapis nempe loquitur Muratorius, quae *in die nata-*

natali martyrum peragi consueverant. At eo die actio omnium augustior, atque splendidior, ut ex veterum monumentis didicimus, eucharistici sacrificii oblatio erat, quae agaparum dapibus sine dubio praemittebatur. Certe sacrificium *Deo frequentissime* offerri consuevisse *in memoriis martyrum*, eorumque solemnitatibus, ubi & agapae celebrabantur, testis est aevi sui praeclarissimus doctor SS. Aug. lib. xx. contra Faustum cap. 21. Sed agapas in honorem martyrum *a rudibus populis* institutas dicere cum magni Constantini, & Gangrensis synodi testimonio conciliari non potest. Quod si huiusmodi epularum usum ecclesiae Patres post id temporis tam vehementer, ut novimus, & acriter improbarunt, sic eorum dicta accipienda sunt, ut quicquid vitii, & corruptelae additum iis est, unice spectent. Nam populi cessante furore persecutionum a daemonum cultu ad Christum conversi, quum veteris licentiae, qua antea *dies festos cum idolis suis consumere in abundantia epularum, & ebrie-*

 tate

tate consueverant, oblivisci difficile possent, adeoque & *perniciosissimis hisce*, *ac tam vetustissimis voluptatibus assueti*, *post eos*, *quos reliquerant*, *alios dies festos in honorem SS. martyrum*, *vel non simili sacrilegio*, *quamvis simili luxu*, ut cum Aug. in ep. 29. ad Alypium loquar, invitis licet, sed eorum infirmitati parcentibus ab initio Episcopis, celebrare coeperunt. Sicque agapas christianas, *quibus pauperes pascebantur*, quemadmodum idem ipse Augustinus Fausto eas calumnianti respondet, per ingluviem, & ebrietatem immanissime deformarunt. Afri, ut vinolentiam sub honesti nominis titulo absconderent, *solemnitatem* martyris *laetitiam* vocabant. Hoc idem, ni fallor, sonat vox δημοθοινία apud Theodoretum lib. III. H. E. cap. 11. Hesychio enim δημοθοινία est τοῦ δήμου εὐωχία, εὐωχία vero εὐφροσύνη *laetitia*. Praeclarissimi Muratorii interpretationi, qua δημοθοινίαν Theodoreti *epulum publicum* in aede SS. martyrum Iuventini, & Maximiani intelligit, facile subscriberem, si popula-

rium

rium epularum usus Theodoreti aetate in orientis ecclesiis, maxime vero in Antiochena viguisset; nam μέχρι τήμερον ad eum scilicet usque diem, quo ille historiam suam scribebat, mos iste servabatur ab Antiochenis. Sed iam, quemadmodum Muratorius ipse demonstrat, pluribus ante annis vivente adhuc Gregorio Nazianzeno, & Antiochiae praedicante Chrysostomo, omnino cessarat. Interpres H.E. Theodoreti in edit. Paris. an. MDCXLII. pro ἐτησίῳ δημοθοινίᾳ *annuo festo* vertit. Attamen nec ego, ut mox aiebam, δημοθοινίαν eo loci a Theodoreto commemoratam aliter quam *convivium publicum* interpretabor, dummodo instructum ponatur extra aedem sacram. Nam ea etiam, quae *per fora* a gentilibus celebrabantur, Theodoretus appellat δημοθοινίας. Cetera, quae ad hoc argumentum spectant, vide in laudata Muratorii disquisitione. Inde scies, quo primum tempore *convivia publica* in templis, & festis diebus SS. martyrum institui coeperint, & quando demum in Africa, magno

agente Augustino, quando in oriente, eloquentissimo in primis Nazianzeno Gregorio curante, & quando Romae, Nolae, Mediolani, & in universa praesertim Italia Pontificibus maximis, Paullino, & Ambrosio auctoribus sublata finem acceperint. At frustra in Muratorio quaeres, num haec eadem *epulandi* consuetudo, quae in aliis christiani orbis regionibus per ea tempora viguit, fuerit umquam in Aegypti ecclesias invecta, & semel invecta quamdiu perdurarit, tandemque penitus derelicta e sacris liminibus exsularit. Nunc primum huius moris apud Aegyptios mentionem diserte fieri in hoc nostro fragmento intelligo. Neque enim de puris *agapis*, quas, quum *Celsus* in odium principum adducere tentasset, Origenes statim ab initio libri I. contra eumdem, tamquam proprias christianae religionis etiam in Aegypto agnovit, & vindicavit, differimus, sed de conviviis in martyrum templis celebratis in praesentia tractamus. Verum & haec, sicubi in Aegypti *martyriis* institu-

ta quandoque fuisse norimus, ea ex agapis ipsis derivata putarim. Illae enim toto fere saeculo IV. in ecclesiis quoque monasteriorum Nitriae, & Thebaidis ex veterum more peragi consuevere. *Eos*, fratres, *qui erant habitaturi in cellis*, ἐκάλουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς εὐωχίαν *in ecclesiam vocabant* ad convivium, scribit Palladius de Nitriensibus *Ammonii* monachis sect. 70. *Ad convivia* interpretatur Gentianus Hervetus; quamquam ob ea, quae scribere pergit Palladius, de vocis significatione dubitem. Nullam enim mentionem facit de esu ciborum, sed de una communi hilaritate, & laetitia, qua coetus ille omnis novitiorum fratrum in ecclesia collectus efferebatur, subiungit: καὶ ὡς ἔτι ἐκεῖνοι ηὐφραίνοντο, *& interea dum illi laetitiae operam dabant*, *unusquisque* (eorum, qui antiqui erant Nitriensis eremi cultores) *quum e sua cella* μηλωτὴν *ovillam suam pellem*, *aut sportam pane*, *aut ceteris implesset necessariis*, *deferebant ad novas cellas*, *ut nulli nota esset uniuscuiusque* καρποφορία *oblatio* ex versione Herve-

Herveti, ſive *fructuum oblatio*, ex alia huius vocis interpretatione, quam alibi tradidit Cotelerius. *Venientes autem* εἰς ἑσπέραν ad veſperam *habitaturi*, *repente inveniebant omnia neceſſaria*. Neſcio igitur quale iſtud eſſe potuerit *convivii* genus in ea Nitrienſi eccleſia celebratum, in quam ne panis quidem, ſed quicquid cibi potuſque erat in novas cellas veſpere edendum clam illatum a Palladio ipſo audivimus. Illud perſpicuum eſt teſtimonium, quod in *apophthegm. PP.* apud Cotelerium pag.445. habemus ex narratione *Abbatis Eſaiae* γενομένης ἀγάπης, καὶ ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐσθιόντων, καὶ συλλαλούντων ἀλλήλοις, *de agape*, *& fratribus in eccleſia comedentibus*, *& mutuo colloquentibus*, atque ob ea eolloquia a presbytero Peluſii increpatis. Quodque *agape* non ſine incruento ſacrificio, & Chriſti corporis participatione celebraretur, oſtendit reſponſum Abbatis *Siſois*, qui in laudatis *apophthegm. PP.* p.670., monacho lapſo neceſſarium eſſe dixit μετανοῆσαι *poenitentiam agere*, antequam

εἰσέλ-

εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀγάπην *ad agapem ingrediatur*. Eſt & illud praeclarum *Siſois* dictum de temperantia, & ſobrietate caute ſervanda in *agapis*, quae *in eccleſiis* fieri conſueverant. Quin & S. Abbas *Poemen* morem convivandi in eccleſia (quibus tamen monachi non praeeſſent) quaſi communem toti Aegypto denuntians, ἐκεῖ, inquit, ἀριστοποιοῦσι *illic prandia faciunt, & convivia*, apud eumdem Coteler. p.600. Iam vero ſi facile erat modeſtiae, & ſobrietatis terminos praeterire in iis etiam Aegyptiorum *agapis*, quibus monachi tum maxime temporis rigidiſſimae continentiae cultores intererant, annon ego credam multo facilius fuiſſe, ut laici in iis temperantiae modum excederent, ſicque ſub religionis ſpecie agapas populari licentia in convivia, & convivia iſta in luxum ad honorem martyrum, quemadmodum alibi contigiſſe novimus, converterint, & transformarint? Ac ſimilis fortaſſe licentiae abuſus in publica convivia, quae in aede S. Martyris Coluthi celebrabantur, irrepſerant, etſi huius

huius noſtre hiſtoriae ſcriptor eorum vitia cum Africanis, Latinis, & Graecis populis communia pingere praetermiſerit. Hanc tamen qualemcumque ſive conſuetudinem, ſive corruptelam apud ipſos etiam Aegyptios ſaeculo V. ex eccleſiarum liminibus depulſam non ſine cauſſa exiſtimo; unde & miraculi huius epocham ad ſaec. IV. revocari debere opinor.

ADNOTATIONES

IN MIRACULUM II.

(1) **Ⲛⲟⲩⲣⲱⲙⲉ ⲉϥⲥⲏϭ.** *Homo*, qui *mutilus* erat. Nam in **ⲉϥ-ⲥⲏϭ** Tebannenſe vocabulum **ⲥⲏϫ** idem eſt ac **ϭⲁϫⲏ**, vel **ϫⲁϭⲏ** Memphiticum, cui reſpondet Graecum κυλλὸς *mutilus*, *debilis*, *mancus*. Tebannenſes enim, ut ſolent, permutarunt litteras **ϭⲁϫ** ſive **ϫⲁϭ** in **ⲥⲏϭ**, & per apocopam detracta poſtrema **ⲏ**, ex **ϭⲁϫⲏ**, aut etiam **ϫⲁϭⲏ** tece-

fecerunt ⲤⲎϬ, quod magnam habet consonantiam cum Aethiopico ፀዊኅ *tsiwsy*, aut ፀዉስ *tsawsy*, *mutilus*, *truncatus membro debilis*. In indice Sahidicarum La-Crozii ϭⲁⲛⲁϩ etiam occurrit, redditurque graece κυλλός. Huius miseri hominis calamitas visa mihi est eius omnino similis, quam Palladius describit cap. 26. H. L. in *mutilato* S. Eulogii Alexandrini cognomento *Scholastici*. *Invenit*, inquit de eodem Eulogio scribens, *quemdam in foro* ἐῤῥιμένον λελωβημένον, ὃς ὅτε χεῖρας εἶχεν, ὅτε πόδας. Τούτῳ μόνη ἡ γλῶττα ὑπῆρχεν ἀκατάτριπτος πρὸς σύμφοραν τῶν παρατυγχανόντων, *proiectum mancum*, interprete Herveto, *ac* mutilatum, *qui nec manus* habebat, *nec pedes*; *& solum lingua remansit integra ad alloquendum eos, qui inciderent*.

(2) ⲈⲨⲤⲨⲖⲀ. Inter voces, quae a Graecis desumptae in hoc Aegyptio fragmento haud raro occurrunt, visa mihi est locum habere ⲤⲨⲖⲀ, quasi ducta a συλᾷν. Συλᾷν enim apud Hesychium prae-

praeter alias ſignificationes, & hanc ſibi adſciſcit, quae *σπάω* eſt, & *trahere* (Italis *ſtraſcinare*) *rapere*, adeoque etiam *raptare* deſignat. Inde *participium* Thebaicum ⲉⲩ-ⲥⲩⲗⲁ, puellulos nempe humi *tractos*, atque *raptatos*, ſive, ut ſimilitudinis ratio poſtulat, *ſeipſos trahentes raptanteſve* interpretari libuit. Nam infantes ⲕⲟⲩⲓ necdum apti ad ambulandum, dum e ſolo, ubi iaceant, ſe ſe attollere nequeunt, corpus quomodocumque poſſunt verſant, ſecumque per humum imbecilla crura trahunt. Ita vero ⲕⲟⲩⲓ ⲉⲩⲥⲩⲗⲁ ϩⲓ̀ⲙ ⲕⲁϩ, iidem erunt ac *pueruli humi repentes*, *ventre* ſcilicet *ambulantes* ex Heſychio ipſo, qui ἕρπει exponit τῇ κοιλίᾳ περιπατεῖ. Quintilianus vero lib. I. cap. 12. eum *repen̄di* morem infantibus proprium *raptationem* appellat. Seſi ſi ⲉⲩ-ⲥⲩⲗⲁ Thebaicum repetendum eſſet a Memphytico ϣⲏⲗ, paullo aliter hunc locum interpretarer, & ⲛ̀ⲑⲉ ⲛ̀ⲛⲉⲓϣⲏⲣⲉ ⲕⲟⲩⲓ ⲉⲩⲥⲩⲗⲁ redde-

redderem, *ut filii parvuli* (nervis) *resoluti*. ϢΗΛ enim, quemadmodum & شل Persarum, *paralyticum*, & *resolutum* sonat.

(3) ϬϤⲤⲞⲚⲤ. Habent & Memphitae ⲤⲞⲚⲤⲈⲚ. Ex hoc, sublata ultima syllaba ⲈⲚ, verbum suum istud ⲤⲞⲚⲤ Thebaicam gentem fecisse puto. Quamquam ea syllaba, quae huic vocabulo in recentiorum Tebannensium ἐκγράφοις deest, in antiquissimis fortasse aut non deerat, aut certe in pronunciando exprimebatur. Nam in *autographo nostro* lineola, quae nota est deficientium litterarum, quando in sermone subintelligi, atque suppleri debent, conspicua admodum, & longiusculo calami ductu picta cernitur in ⲤⲞⲚⲤ super duas postremas ⲚⲤ. Eadem licet multo brevior eo loci conspicitur in ϮⲤⲞⲚⲤ *deprecor* saepe laudati fragmenti miraculorum S.Macarii. Attamen discrimen est in vi significandi. Apud

Apud Tebannenses Psalm. LX. vers. I. ⲉⲡⲁ-ⲥⲟⲡⲥ respondet Graecae τῆς δεήσεώς μου (Exaudi Deus) *deprecationem meam*, pro qua Hebraeus habet רִנָּתִי *clamorem meum*. Et rursus Iohan. XVII. v. 9. ⲉⲓ-ⲥⲟⲡⲥ respondet τῷ ἐρωτῶ, & *rogare* designat; quemadmodum exempla ferunt collecta a cl. Praesule Tukio in Gram. Copt. ex reliquiis quarumdam lectionum psalmorum, & evangelii Iohannis. Sed apud Memphitas pro ⲥⲟⲡⲥ utrobique legitur ⲧⲱⲃϩ, quod *deprecationem*, & *deprecari* sonat: ⲥⲟⲡⲥⲉⲡ vero, ut & La-Crozius in Lex. tradit, *blandiri*, *&* *inescare* significat; suamque fortasse originem ducit a סחב Hebr., Aethiop., & Arab. *traxit*; unde & ⲥⲟⲃⲥⲉⲃ pro ⲥⲟⲡⲥⲉⲡ scribunt Memphitae. Verum nemini mirum videri debet, si una, eademque vox in Tebannensi dialecto ad significandam *deprecationem* ex vulgi usu recepta, parem in Memphitica significandi

di vim non retinuit. Nam & hoc idem in pluribus aliarum orientalium linguarum vocabulis non modo diversae, sed eiusdem etiam dialecti, persaepe accidisse norunt eruditi. Eccur praeterea **ⲥⲟⲛⲥ** oriri non potuit ex eodem themate, unde est Memphiticum **ⲥⲟⲛⲥⲉⲛ** *inescare*, *blandiri*, quemadmodum δέησις *deprecatio* a δέω *ligo* & *vincio* apud lexicographos deducta traditur? *Deprecatio* miseri cum lacrimis, & gemitibus facta, Deo offert, quod ei maxime placet; suasque proinde spiritales, sincerasque illecebras, suaque incensa thura habet, unde καταχρηστικῶς quasi *esca*, *hamus*, & *blandimentum* ad sibi conciliandam supremi Numinis pietatem dici quodammodo possit. Sic vicissim Latinus interpres Is. c. LXVI. v. 12. & 13. Deum comparat matri, quae filiis suis blanditur.

(4) **ⲉϥⲡⲁⲣⲁⲕⲁⲗⲉⲓ**. Verbum a Graecis, ut & alia plura, sed linguae legibus neglectis, mutuatum, praefixam-

Digitized by Google

que gerens participii notam, ſic reddi poſtulat *interpellans*, *obſecrans*, *implorans* S. Coluthum tamquam *interceſſorem* ſuum apud Deum. Scriptor miraculorum S. Macarii de *Iulio* monacho narrat, quod eum ⲁϥ-ⲡⲁⲣⲁⲕⲁⲗⲉⲓ *rogavit* dicens ... Idemque *Iulius* ſubinde Macarium alloquens ait: ⲁⲓⲡⲁⲣⲁⲕⲁⲗⲉⲓ ⲙ̀ⲙⲟⲕ *rogo te*. Haec etiam tene ex eodem ipſo mox laudato *Borgiano* fragmento.

(5) Ⲧⲁⲙⲛ̀ⲧⲉⲃⲓⲏⲛ. Ex Memphitico, & Sahidico ⲉ̀ⲃⲓⲏⲛ *humilis*, *vilis* abſtractum eſt: ⲧⲁⲙⲛ̀ⲧⲉⲃⲓⲏⲛ. Ita proinde *mutilatum* induximus clamantem ad S. Coluthum: miſerearis *vilitatis*, ſive humiliationis, & abiectionis *meae*. Originem ſuam vox iſta debet Hebraicae linguae, unde אביון *egenus*, *inops*, *humilis*, *vilis*, *pauper*, *pauperrimus*. Hinc & *Ebionaei* haeretici ſic dicti, ut Origenes ſcribit in IV. περιαρχῶν n. 22. tamquam πτοχοὶ τῇ διανοίᾳ ... τῆς πτοχείας ἐπόνυμοι· ἐβίων γὰρ ὁ πτοχὸς παρ' Ἑβραίοις ὀνομάζεται, *mentis inopes*, *qui a mentis*

tis inopia nomen ſuum ducunt; *pauper enim hebraice* ebion *dicitur*. Similia repetit Orig. ſub initium lib. II. cont. Celſum. Sed vide in ea Origenis loca Maurinor. PP. adnotationes. Euſeb. lib. III. H. E. c. 27. ex eo *Ebionaeos* dictos indigitat, quod πτοχῶς ϗ ταπεινῶς *miſere admodum*, *viliter*, & *abiecte de Chriſto ſentirent*; eique conſentire videtur Timotheus presb. Cpolit. de recept. haeret. apud Coteler. Tom. III. Mon. E. G. Heic in mentem mihi venit non impius modo, ſed & ineptus, ridiculus, & ſtultiſſimus ſcurra magis quam ſcriptor *Voltairius*, qui inter cetera, eaque fere perpetua mentis ſuae deliramenta, id etiam auſus eſt effutire, nihil umquam affinitatis inter linguas Hebraicam, Syram, Phoeniciam, & *Aegyptiam* interceſſiſſe, etſi in earum ſingulis infantiſſimus eſſet. Mitto hominis temeritatem refellere. Satis enim pro meritis imperitia *Voltairii* deridetur, & caſtigatur a viro doctiſſimo, qui volumina tria *epiſtolarum* ſub nomine quorumdam Alemannorum, Polonorumque Iu-

 daco-

daeorum, quartum Parisiis edita, in eum ſcripſit, tom. II. *petit commentaire extrait* XIV. §. 10.

(6) Ⲁϥⲉⲓ ϣⲁⲣⲟϥ ϩⲛ̀ ⲟⲩϩⲟⲣⲟⲙⲁ ⲛ̀ⲧⲉⲩϣⲏ. *Venit ad eum in viſione noctis*. Lucas Holſtenius in notis ad acta S. Perpetuae, ubi §. 10. haec leguntur: *Pridie quam pugnaremus video in oromate*: rem exigere cenſuit, *ut ſcribatur horamate, niſi haec vox ita deformata in uſu populorum Afrorum erat*. Atqui non in Africa tantum, ſed etiam in Thebaide, ut ex hoc noſtro fragmento liquet, efferebatur corrupta ϩⲟⲣⲟⲙⲁ pro ϩⲟⲣⲁⲙⲁ. Apud Memphitas variam vox ista fortunam ſubiit. Ϩⲛ̀ ⲟⲩϩⲟⲣⲟⲙⲁ Tebannenſium more ſcribitur Daniel. cap. II. v. 19., IV. 10., & VII. 13. ϩⲉⲛ ⲟⲩϩⲟⲣⲟⲙⲁ ⲛ̀ⲧⲉ ⲡⲓⲉ̀ϫⲱⲣϩ *in viſione noctis*, aliiſque in locis. Sed in novo teſtam. a Wilkinſio edito, ut Matth. XVII. 9., Actor. XV. 9., & alibi paſſim, ϩⲟⲣⲁⲙⲁ legitur. Immen-

Immenſus eſſem ſi congerere modo vellem tam multa, eaque omnia genuina, celeberrima, ac teſtatiſſima admirandarum *apparitionum*, *viſionumque* exempla, quae de SS. martyribus a priſcis eccleſiae Patribus, atque ſcriptoribus referuntur. De S. Potamiaena V. & M. Alexandrina, quae imperante Severo, *tertio poſt martyrium die*, *noctu* apparuit tum *Baſilidi*, ſuo ante triduum tortori, *capiti eius coronam* imponens, dicenſque, *ſe ipſius cauſſa Dominum oraſſe*, tum *& aliis pluribus civibus ſuis*, quos ad Chriſti fidem ſuſcipiendam provocavit, Euſebius narrat lib. VI. H. E. cap. 5. Inter acta SS. Montani, Lucii, aliorumque MM. de ſchola *S. Cypriani* apud Ruinartium magnus Martyr Flavianus pulcherrimum hocce teſtimonium de ſeipſo edidit: *Cum iam Succeſſus, & Paullus cum comitibus ſuis coronati fuiſſent; & ego poſt infirmitatem convaleſcerem, video ad domum meam veniſſe Succeſſum epiſcopum, vultu pariter, & cultu nimis claro, cuius effigies difficulter agnoſceretur, eo quod carnales ocu-*

li angelico splendore rutilarent. Quem cum vix agnoscerem ait mihi: Missus sum nuntiare tibi quia tu passurus es. De SS. Martyribus Gervasio, Protasio, Nazario, Celso, Agricola, & Vitale, qui corpora sua ubi laterent magno Mediolanensi Ambrosio palam revelarunt, testes sunt Ambrosius ipse, Paullinus illius diaconus, & Augustinus. De S. Felice Nolano haec idem Augustinus scribit cap.16. in lib. de cura pro mortuis gerenda: *Hinc solvitur illa quaestio, quomodo martyres ipsis beneficiis, quae dantur orantibus, indicant se interesse rebus humanis, si nesciunt mortui quid agant vivi. Non enim solis beneficiorum effectibus, verum etiam ipsis hominum aspectibus confessorem apparuisse Felicem ... cum a barbaris Nola oppugnaretur audivimus non incertis rumoribus, sed testibus certis.* S. protomartyris Stephani *apparitiones* in Palaestina, in Africa, & in insulis Balearibus magna cum christianae fidei gloria, & emolumento universae ecclesiae innotuerunt. Quid multa? In actis SS. martyrum sinceris

ris huiusmodi caelestium *apparitionum*, & ὀϱομάτων exempla tam frequenter occurrunt, ut ea quasi usitata, propriaque signa in divinis illis heroibus Nazianzenus Gregorius praedicare non dubitarit. Is enim or. IV., quae est invectiva I. in Iulianum, n. LXIX. nuperrimae edit. non modo martyrum virtutes in *expellendis daemonibus*, *morbisque curandis* celebrat, sed & eorum *apparitiones*, *praedictionesque* verbis hisce extollit, ὧν αἱ ἐπιφάνειαι, καὶ ὧν αἱ προῤῥήσεις. Quo in loco ego equidem nescio cur doctissimus Petavius lib. XIV. de incarn. c. 11. §. 4. suspicari maluerit ἐπιφάνειας a Nazianzeno usurpari ad *beneficas*, ac *salutares* Martyrum *vires* significan-das. Nam si aliud quiddam quam veras *apparitiones* exponas, non intelliges quid sibi velint αἱ προῤῥήσεις *praedictiones* scilicet, quae certe non nisi ex *aspectabili praesentia*, & ex ore ipso martyrum in visu loquentium efferri quiverant. Accedit his, quod eloquentissimus Gregorius τὰς ἐπιφάνειας ab *ope*, & *efficacitate* martyrum in miraculis patrandis,

ut ex antecedentibus, & consequentibus illius testimonii verbis liquet, diserte prorsus, aperteque distinguit. Quod si Nyssenus *or. 2. de SS. XL. MM.* tom.II. eo fortasse sensu, quo putat Petavius, *τὴν ἐπιφάνειαν* semel accepit, non iccirco fit quin ea usus proprie fuerit cum alibi, tum vero maxime in priori or. tom.I. p.210., ubi eorumdem MM. historiam texens, *tyrannidis administrum*, *τῇ ἐπιφανείᾳ τῶν ἁγίων πνευμάτων sacrorum spirituum apparitione, ut Paullum maiestate Christi circumfusum*, narrat. Interpres Origenis ad §.28. lib. III. c. Celsum *τὰς ἐπιφανείας miracula* simpliciter vertit. Aio & ego ἐπιφανείας, de quibus loquitur Origenes, miracula appellari posse; sed per eam vocem Origenem veras *apparitiones* intellexisse iure contendo. Disputans namque contra Celsum *sanationes, & apparitiones* vere divinas, quae primum a Christo, quaeque deinde in illius nomine factae fuerant, opponit diabolicis, aut certe fabulosissimis *sanationibus, & apparitionibus*, quae a Celso ipso tamquam admi-

admiranda quaedam *Aesculapii*, *Apollinis*, & *Aristeae proconnesii* prodigia insolentissime iactabantur. Sed a diverticulo in viam. Quae hactenus observavimus eo spectant, ut intelligamus quam familiares, & celebres fuerint, quarto praesertim, & quinto ecclesiae saeculo, SS. martyrum apparitiones. Tum enim splendida illa tempora, quae iamdiu beatorum athletarum agmina pro Christo occisa exspectabant; ex omni caelorum plaga visa sunt elucescere, quando, sic providente Deo, eorum gloria in spectaculum totius orbis terrarum ventura erat. Huiusque tam aureae ac felicis aetatis dies sanctorum apparitionibus divinitus destinatos suis ipse oculis vidit, eleganterque descripsit auctor opusculi sive epistolae ad amicum aegrotum *de viro perfecto*, quae licet tributa olim fuerit D. Hieronymo, hodie tamen, ut scribit Vallarsius tom.XI. oper. Hieron. *S.Maximi Taurinensis est*, *nemine iam diffitente*. At inter martyres, qui per ea tempora e sepulcris suis quasi adhuc viventes,

in

in divinis sive somnis, sive visionibus, ut utrique hominum saluti, egestatique consulerent, se eis in conspectum dare consueverunt, non potuit non maxime celebris, & insignis esse *S. Coluthus*. Qua de re praestat heic recudere praeclarissimum Palladii testimonium, a Meursio primum Graecis typis & a La-de-Bigne deinde in to.XIII. Bibl. PP. cum addita interpretatione Latina editum, ut ex eo maiorem lucem, auctoritatemque accipiant huius nostri fragmenti tabulae, ubi S. Martyris apparitiones, visionesque commemorantur.

Palladii Episcopi Helenopoleos historia Lausiaca
c. LXXXIX. ex Meursio.

Περὶ παρθένου τινὸς, καὶ Κολλούθου.

Ἄλλη τις ἂν (ἴσως La-de-Bignius habet) τῇ ἀληθείᾳ παρθένος τῷ τῆς ἀσκήσεως ἔργῳ νηφόντως προσέχουσα (ἐμοὶ γειτνιῶσα parenthesi interiecta desunt in Lat.vers. La-de-Bignii) ἧς τὴν ὄψιν μὲν οὐχ ἑώρακα προῆλθε γὰρ ἄυτη (ὡς ἔλεγον εἰδότες addit La-de-Bign.) οὐδέποτε ἀφ'

οὐ ἀπε-

ἐ ἀπετάξατο, πληρώσασα ἑξήκοντα ἔτη ἐν τῇ ἀσκήσει μετὰ τῆς ἰδίας μητρός· εἰς ὕστερον δὲ μελλούσης αὐτῆς μεταβαίνειν τὸν βίον πρὸς τὴν ζωὴν τὴν ἀκήρατον, παραστὰς τῇ ἀνδρείᾳ ὁ κατὰ τὸν τόπον ἐκεῖνον ἅγιος μάρτυς Κόλλουθος λέγει αὐτῇ· σήμερον μέλλεις ὁδεύειν πρὸς τὸν δεσπότην σου, καὶ ὁρᾷν ἅπαντας τοὺς ἁγίους· ἐλθοῦσα οὖν ἀρίστησον μεθ' ἡμῶν ἐν τῷ μοναστηρίῳ (leg. ex Meursii emendatione μαρτυρίῳ) ἀναστᾶσα οὖν ὄρθρου ἡ μακαρία, καὶ ἐνδυσαμένη, καὶ λαβοῦσα ἄρτον, καὶ ἐλαίας, καὶ λεπτολάχανα ἐν τῇ ἑαυτῆς σπυρίδι, ἐξελθοῦσα ἐπῆλθεν εἰς τὸ μαρτύριον ἡ τοσαῦτα ἔτη μὴ προελθοῦσα. Καὶ προσευξαμένη, καὶ καθεσθεῖσα, καιρὸν ἐπιτήδειον πρὸς τὸ γεύσασθαι ἐπετήρει διὰ πάσης ἡμέρας. Παραγενομένης δὲ τῆς ἐννάτης, καὶ τῆς τοῦ φαγεῖν ὥρας ἐνστάσης, μηδηνὸς (μηδενὸς in textu La-de-Bignii) ἔνδον ὑπάρχοντος τεθαικῦα τὰ βρώματα προσκαλεῖται τὸν μάρτυρα, λέγουσα· εὐλόγησόν μου τὰ βρώματα ἅγιε Κόλλουθε, καὶ συνοδευσάτωσάν μοι αἱ πρεσβεῖαι σου. Καὶ καθεσθεῖσα ἔφαγεν. Καὶ πάλιν προσευξαμένη ἦλθεν περὶ ἡλίου δυσμὰς εἰς τὸν οἶκον· καὶ δίδωσι τῇ ἑαυτῆς μητρὶ σύγγραμμα Κλήμεντος τοῦ στρωματέως εἰς τὸν

τὸν προφήτην Ἀμῶς. Καὶ λέγει αὐτῇ· δὸς τοῦτο τῷ ἐπισκόπῳ τῷ ἐξορισμένῳ· καὶ εἰπὲ αὐτῷ· εὔξαι περὶ ἐμοῦ. ὁδεύω γὰρ πρὸς τὸν κυριόν μου. Καὶ ἐτελεύτησεν ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ, μὴ πυρέξασα, μὴ κεφαλαλγήσασα, ἀλλ' ἑαυτὴν ἐνταφιάσασα εἰς χεῖρας Θεοῦ τὸ πνεῦμα παρέθετο.

Erat alia quaedam revera virgo religiosae vitae exercitationi vigilanter addicta, mihi vicina (intellige *aede*), *cuius quidem vultum non vidi. Ipsa enim, uti dicebant, qui eam norant, numquam progressa est ex quo renuntiavit, quum annos explesset sexaginta in exercitatione una cum matre sua propria. Postremo autem, quum esset digressura ex hac vita ad vitam incorruptibilem, adstans decora viri specie* Sanctus Martyr Colluthus, *qui est prope locum illum* (Antinoum) *dicit ei : hodie eris itura ad Dominum tuum, & visura sanctos omnes : veniens igitur prande nobiscum in martyrio.* (Vide visionem S. Iacobi M. Africani apud Ruinart. pag. 228. edit. Amstelaed.) *Quum itaque beata illa mane surrexisset, seque induisset, & panem, olivas, paucaque olera in sporta sua accepisset, egressa per-*

perrexit in martyrium ea quae tot ante annis numquam prodierat. Et quum orasset, & sedisset tota die tempus observabat opportunum ad degustandum. Adventante autem nona, & imminente hora vescendi, quum, nemine intus praesente, parasset cibos, rogat Martyrem dicens: Benedic meos cibos, Sancte Colluthe, & me comitentur intercessiones tuae. *Et sedens manducavit; quumque iterum orasset domum venit circa solis occasum. Et dat suae ipsius matri tractatum Clementis Stromatei super prophetam Amos; dicitque ei: Hunc da* Episcopo relegato, *& dic ei ut oret pro me: vado enim ad Dominum meum. Et nocte ipsa e vivis decessit, non febre, non capitis dolore affecta, sed quum seipsam ad sepulcrum composuisset, in manus Dei emisit spiritum.* In hac omni visione tam manifesta, & aspectabilis fuit S.Coluthi praesentia, qua se huic sanctae virgini conspiciendum exhibuit, totumque istud, quale hactenus audivimus, familiare cum ea colloquium habuit, ut viri apprime docti, & in criticae artis studio exercitati, interque ceteros

teros *Gentianus Hervetus*, & *Margarinus La-de-Bigne* in ea discernenda perbelle delusi, viventem adhuc *Coluthum*, eumque Martyrem non iam consummatum, sed *designatum* tantummodo, nec iam mortuum, sed *brevi moriturum* existimarint. At vero *errat Hervetus, qui putat hic τὸν μάρτυρα esse, praepositum martyrio*, ait Meursius in adnotationibus, erratque proinde & *La-de-Bignius* ipse, qui sequitur alucinationem Herveti. Neque enim ii sic excusandi sunt, quemadmodum iure excusantur monachi illi, qui in oriente versantes vivum putarunt magnum Ambrosium, quo die iam mortuus eis in monasterio apparuit, cumque ipsis oravit, & singulis manus imposuit, teste epistola, quam de eo eventu a monachis ipsis ad Ambrosium missam successor eius Simplicianus recepit, & Paullinus diaconus rei gestae narrator fidissimus suis ipse oculis vidit, & exploravit. Porro tota haec *visio* prout a Palladio describitur merito cum ea comparanda est, qua insignis Martyr Basiliscus S. Iohan-

S. Iohanni Chryſoſtomo Comanis in templo apparuit, eique diem mortis praedixit, & ſepulturae locum oſtendit. Quod vero ad tempus viſionis ſpectat, eam accidiſſe coniicio ſub Imperatore Valente annum inter CCCLXXII. & CCCLXXIX. Palladius in huius noſtrae virginis hiſtoria commemorat *Epiſcopum* Antinoopolim in Thebaide *relegatum*, cui tradendus erat commentarius Clementis Alexandrini in prophetam Amos. At totis annis *quattuor*, quibus Palladius Antinoi fuit, ab anno ſcilicet CCCXCII. ad CCCXCV. uſque, nullus in ea urbe exſul epiſcopus invenitur. His itaque annis iſtius apparitionis epocha affigi nulla ratione poteſt. Uno tantum imperante Ariano principe *Valente*, ex eccleſiaſticae hiſtoriae monumentis ſcimus, ſanctiſſimum Edeſſenum epiſcopum *Barſem* primo *Aradum* in Phoenicia, deinde *Oxyrinchum* in Aegypto, tandemque *Philas* in extremitate Thebaidis relegatum. Neque is tantum, ſed una cum ipſo iuſſi ſunt in exſilium ire *Antinoem* in Thebaide *Eulo-*

gium

gium Edeſſenorum presbyterorum ducem, & Protogenem in eo ordine poſt *Eulogium* ſecundum. Annus exſilii ex urbe Edeſſa tribus hiſce divinis viris indicti erat an. Chr. circiter CCCLXXII. *Barſes* vero ante annum CCCLXXIX. ad beatam vitam iam tranſmigraſſe creditur. Sed ut intelligatur, quomodo & is eſſe potuerit epiſcopus ille *relegatus*, cuius mentio fit in recitata narratione Palladii, ſat erit audire Theodoretum, qui lib.IV. H. E. c.14. *Barſem* deſcribens in *Oxyrinchum* deportatum, *eo quoque*, ait, *illius famae claritas cunctos pertraxit*, κακεῖ τὸ (τὸ τ8τ8 in ms. cod. biblioth. Angelic.) κλέος συνήγειρεν ἅπαντας, unde εἰς φρέριον ἔχατον τοῖς ἐκεῖ γειτονεύ8σι (γειτονέυον in eodem Angel. biblioth. ms.) βαρβάροις, *in ultimum quoddam caſtrum barbaris vicinum*, φιλὼ δὲ τ8τῳ ὄνομα, *cui nomen Philo*, (perperam a quibuſdam ſcriptoribus in φλωὼ mutatum, uti & prave legitur tum in reg. cod. apud Stephanum, tum in cit. ms. Angel. bibl.) *caelo dignus ſenex abductus eſt*; atque ita *has omnes pro-*

vin-

vincias, Phoeniciam, Aegyptum, & Thebaidem, *virtutis ſuae radiis illuſtravit*. Quidni igitur & mater *aſcetriae* noſtrae commota tanti epiſcopi fama ad eum Antinoopoli diſcedens accedere conſueverit, ſicque *Barſes* per matrem innotuerit *filiae*? Verum praeter *Barſem*, *Eulogius*, & *Protogenes* uno eodemque tempore in urbe *Thebaeorum Antinoo*, εἰς Ἀντινώ τῶν Θηβαίων, quo miſſi fuerant a Modeſto praefecto Edeſſae, verſabantur. Ibi *cum*, teſte eodem Theodoreto in laudato lib. c.18., reperto *epiſcopo communionis ſuae*, *eccleſiaſticis conventibus intereſſent*, *& paucitate coëuntium animadverſa*, *cauſſam ſciſcitati*, *incolas urbis gentiles eſſe didiciſſent*, *dolore affecti ſunt*, *uti par erat*, *& infidelitatem civium deplorarunt*. *Nec tamen dolorem ac luctum ſibi ſufficere exiſtimarunt*, *ſed omni ope incubuerunt*, *ut illorum morbum ſanarent*. *Ac divinus quidem Eulogius in cellula incluſus diu noctuque univerſorum Deo ſupplicabat*. *Admirandus autem Protogenes* τὰ Ἐυνομίυ (ὀκ νόμυ in cod. reg., & Angel.

biblioth.) γράμματα πεπαιδευμένος *ſacris litteris*, (*legitimis*, ex Sirmundi verſione, ſeu *legalibus litteris*, ut mallet in notis Valeſius,) *eruditus .... cum ſcholam ibi, ac ludum litterarium inſtituiſſet, puerorum magiſter factus .... in divinis eloquiis erudivit*. Cumque gratia curationum donatus ad domum aegrotantis adoleſcentis ſemel perrexiſſet, morbumque ab eo oratione depuliſſet, *reliquorum adoleſcentum patres eum ſinguli in domos ſuas deduxerunt, orantes ut aegrotantibus opem ferret. At ille negabat ſe Deo ſupplicaturum, ut morbum expelleret, priuſquam infirmus baptiſmi donum ſuſcepiſſet, illi vero libenti animo parebant .... & uno, eodemque tempore animi ſimul & corporis ſalutem percipiebant. Quod ſi quando ſano cuipiam perſuaſiſſet, ut divinam gratiam ſuſciperet, eum protinus ad Eulogium deducebat ... ut .... capto dominicum ſignum imponeret*: (*baptiſmum* ſcilicet, ut Valeſius in adnotat. exponit, *conferret*.) *Omnes porro admirabantur Protogenem .... Eulogio primas ce-*

den-

dentem .... Ex quo non ſine cauſſa coniectabant , longe maiorem ac praeſtantiorem eſſe illius virtutem . Iam vero cum ſedata tempeſtate .... in patriam redire iuſſi eſſent , cuncti eos cum gemitu , & lacrimis deduxerunt , praecipue vero epiſcopus illius loci ... Poſtquam ergo *in patriam pervenere , divinus quidem Eulogius , Barſe ad vitam doloris expertem translato , eccleſiae , quam rexerat , gubernacula ſuſcepit* . Admirandus autem Protogenes excolere iuſſus eſt *Carras* urbem agreſtem , atque horridam ... *Verum haec poſtmodum geſta ſunt* (extincto Valente) *pace eccleſiis reſtituta* . Et *Eulogius* quidem tamquam Edeſſae epiſcopus interfuit Antiocheno concilio an. CCCLXXIX. , deinde Conſtantinopolit. I. an. CCCLXXX. Ex his , quae Theodoretus narrat , colligere ſtatim licet , quam facile fieri potuerit , ut virgo noſtra Antinoitana *Eulogium* , cui primas deferebat Protogenes , pro *epiſcopo relegato* acceperit . Quamquam nihil fortaſſe neceſſe eſt ad aliud quodvis coniecturae genus confugere , ſi , quod Sozo-

 menus

menus lib-VI. H.E. cap.34. teſtatur, *Barſes, & Eulogius epiſcopi fuerant, non alicuius urbis, ſed honoris dumtaxat cauſſa, tamquam ad repenſanda praeclara ipſorum facinora, in ſuis monaſteriis ordinati, quo quidem modo etiam Lazarus* (inter Niſibenos monachos) *epiſcopus fuit*. Atque hunc quidem Sozomeni locum Valeſius putat ſic explicari poſſe, ut *Barſes, & Eulogius initio quidem creati fuerint epiſcopi vacantis loci, honoris cauſſa; poſtea vero ſedes illis traditae fuerint, quas regerent*. Tillemontius huiuſmodi *honorariorum epiſcoporum* ordinationem tamquam extraordinariam, & contra canones inſtitutam cenſet, deque auctoritate Sozomeni ſe nonnihil dubitare ſignificat. At probe norat Tillemontius ex Theodoreto lib. IV. H.E. cap.13. ordinationes non modo diaconorum, & presbyterorum, ſed etiam epiſcoporum contra canones a S. Euſebio Samoſatenſi extra ordinem in Valentis perſecutione eo conſilio peractas, ut praeſto eſſent orthodoxi Praeſules, qui, ſicubi opus eſſet, exſulantium vices, locumque

que fupplerent. Theodoretus ipfe lib.v. c 4. *aiunt*, inquit, *Eulogium* ab eodem Eufebio (certe quidem extra ordinem, & tranquillatis catholicae fidei rebus) Edeffenae ecclefiae paftorem fuiffe confecratum: quae loquendi ratio fatis apte indicare poteft eum, qui fuerat ab Eufebio ordinatus epifcopus, ab eodem ipfo, Barfe iam e vivis fublato, in Edeffena fede paullo ante Antiochenam fynodum fuiffe collocatum. In hunc vero modum, adhibita interpretatione Valefii, ea quae Sozomenus narrat de Eulogio epifcopali ordine ante exfilii tempora infignito, cum Theodoreti teftimonio facile conciliantur. Ad fummam, Palladii hiftoria eo nos ducit, ut coniiciamus alium neminem effe potuiffe *epifcopum*, quem *relegatum Antinoitana* virgo appellat, nifi aut *Barfem*, aut *Eulogium*. Quumque hae duae S. Martyris *Coluthi apparitiones*, altera fcilicet, quam narrat Palladius, altera, quam modo ex *Thebaico fragmento* evulgamus, tantam inter fe affinitatem habeant, ut quafi gemel-

lae sorores uno eodemque partu natae putari queant, vix ego dubito, quin ad eamdem propemodum epocham referri, atque reduci absque ulla prorsus difficultate debeant. Idem namque ingenium, ut cetera mittam, spirare videntur, eamdemque & temporis, & sacrarum *agaparum* notam in fronte gerunt.

(7) **Ⲁⲕⲥⲟⲩⲱⲛⲧ.** In autographo **ⲁⲕⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲓ**, vel **ⲁⲕⲥⲟⲩⲱⲛⲧⲏ** quasi cum affixo pronomine scriptum ab initio videbatur. Sed **ⲓ**, aut **ⲏ** tamquam linguae canoni adversans, atque mendosum eiusdem scriptoris spongia deletum est.

(8) **Ⲡⲁϫⲟⲓⲥ.** *Domine mi*. Memphitice in ms. cod. Boniurii Genes. c. XXIII. v. 11. & 15. **ⲡⲁϭ̄ⲥ̄**. Sic Ephron Abrahamum, sic **ⲡⲁϭ̄ⲥ̄** regem Nabuchodonosor Daniel cap. IV. v. 16., sic & Magdalena **ⲡ̄ⲁϭⲥ**, Christum quidem alloquens, sed quem illa *hortulanum* putabat, Ioh. XX. v. 15.

Digitized by Google

v. 15. vocat. Eodem honesto loquendi genere, ⲛⲉⲛϭⲉ *Domine noster*, utuntur gentiles Apostolum *Philippum* rogantes apud Iohan. cap. XII. v. 21. At Thebaeorum more ⲛⲁϫⲟⲓⲥ *S. Macarium* appellat monachus *Iulius* in alio, quod saepe laudavimus, illius miraculorum fragmento: unde in monasterio feminarum *Tabennosiotarum* virgo omnium sanctior, mirumque in modum humilis atque modesta, quum *S. Pitirum* optanti licet, atque roganti ausa non esset elargiri *benedictionem*, sed hanc illa potius ab eo sibi dari exorasset, verbis hisce, teste Palladio in H. L. c. 42., usa est: Σύ με εὐλόγησον, κύριέ μου. Quin & vir SS. Eulogius Alexandrinus magno Abbati Antonio notissimus, miserrimum *mutilatum*, quem domi suae alendum, curandumque susceperat, ut ex eodem Palladio retulimus, *domini* titulo in ipso quoque familiari colloquio salutabat. Nemini proinde mirum videri debet, si noster iste aegrotus virum

aſpectu decorum, ſecumque in viſu mirifice colloquentem ⲡⲁϫⲟⲓⲥ honoris, & reverentiae cauſſa patrio, uti coniicitur, more, rituque appellat.

(9) Ⲁⲛⲟⲕ ⲡⲉ Ⲕⲟⲗⲟⲩⲑⲟⲥ ⲡⲥⲁⲉⲓⲛ. *Ego ſum Coluthus* ⲡⲥⲁⲉⲓⲛ *medicus*. ⲛ̀ⲥⲁⲓⲛ *medici* in citato *Borgiano* fragmento miraculor. S. Macarii commemorantur. Memphitice ⲥⲏⲓⲛⲓ, ἰατρὸς dicitur a Chaldaica fortaſſe, & Syra radice אסא *ſanare*. Verum unus is locus eſt, quo qualiſcumque Coptorum traditio de S. Colutho medicae artis cultore in eorum ſynaxario indicata confirmari poteſt. Heic enim ſuo veluti ore ſeipſum vir ſanctus, *nomine*, & *arte* quaſi cunctis cognitum, *Coluthum medicum*, abſolute vocat. Vide tamen ne *medicum* ex eorum ordine credas, qui, utpote κατ' Ἐπίκȣρον, *Epicuraei* ſcilicet, aut ἀπὸ τȣ̃ Περιπάτȣ *Peripatetici*, aut ἀπὸ ἰατρῶν Στωϊκῶν *Stoici*, nuncupati, ex Aegyptiorum chriſtianorum diſciplina ab Origene lib.III. contra Celſum n.75. ſtrenue vindi-

vindicata, fugiendi erant. Ceterum in locis aliis, ubi S. Coluthum *medicam verum*, *curationum effectorem*, *morborumque & corporis, & animi sanatorem* appellari audivimus, voces sunt, quae in actis martyrum, in SS. PP. scriptis, & in ecclesiasticae historiae monumentis, quoties de miraculis sanationum ad sanctorum sepulcra patratis sermo fiat, καταχρηστικῶς usurpantur, & *figuratam*, atque *impropriam* significationem fere semper habent; medicosque designant non humanis artibus, sed divina virtute curantes.

(10) **Ⲛϯ ⲂⲰⲔ Ⲉ̀ϨⲞⲨⲚ Ⲉ̀ⲦⲠⲞⲖⲒⲤ**. La-Crozius in *sylloge quarumdam vocum dialecti Sahidicae*, ⲛ̀ϯ pro ⲁⲛⲟⲕ usurpari scribit, in *myst. litt.* p.47. l.8., & p.52. l.5., notatque deinde *hanc vocem superesse in lingua Sinensium*. De ⲁⲛ̀ϯ id ego legi, de ⲛ̀ϯ vero fidem omnem esse velim apud eumdem La-Crozium. ⲛ̀ϯ profecto non in hoc nostro tantum, sed

ſed & in aliis pluribus *Borgianis* fragmentis, vim habet coniunctionis *&*. Hinc in oratione dominica a S. Macario thebaice recitata legitur : ⲛ̀ⲅ ⲧⲙ̀ϫⲓⲧⲛ̀ ⲉϩⲟⲩⲛ ⲉⲡⲉⲓⲣⲁⲥⲙⲟⲥ, *& ne nos inducas in tentationem*. Ⲃⲟⲩⲕ ⲉϩⲟⲩⲛ pariter in iiſdem fragmentis pro *ingredi* ſaepiſſime occurrit. Verum id, quod in praeſentia accuratiori obſervatione dignum videtur, eſt poſitio, & ſitus *martyrii* extra moenia Antinoes. Inde enim S. Coluthus iubet homini iam ſanato, ut *ingrediatur urbem*. Sed, ſi quantum a moeniis diſtaret *martyrium*, fortaſſe quaeris, redi; te quaeſo, ad hiſtoriam, quam paullo ante de virgine Antinoitide ex Palladio dedimus. Inde coniicere licebit, tantam fuiſſe diſtantiam *martyrii* a civitate, quantam metiri potuit longitudo temporis, quod in iter pedibus ab hora *poſt nonam*, poſt prandium ſcilicet, & iteratas patrono ſuo beatiſſimo preces, *ad veſperam uſque circa ſolis occaſum* confectum, virgo ſexagenaria impendit.

(11) Ⲗⲁϫⲓⲥ

Digitized by Google

(11) **Ⲁϫⲓⲥ ⲉ̀ⲣⲟⲟⲩ ϫⲉ ⲁϣ ⲡⲉ ⲡⲏⲓ ⲙ̀ Ⲙⲁⲣⲓⲁ ⲧ̀ⲡⲟⲣⲛⲏ.** Ne quid S. Martyre indignum in his verbis cogites, animo tecum paullisper revolve quam incomprehensibilia sint iudicia Dei, & investigabiles viae eius. Statuerat misericors Dominus huius miraculi celebritate infamem feminam Mariam nuncupatam a perditionis barathro in aeternae salutis semitam revocare, & ad eximiae sanctitatis gloriam extollere. Ne tamen ei uni mulieri, sed & toti civitati, in qua plurimi adhuc gentiles supererant, patrati prodigii fama ad publicam utilitatem propagata splendesceret, sanati hominis ministerio, eoque inusitati *excitamenti* genere uti voluit, quo cives ad personam sciscitantis de *domo mulieris* paullo curiosius agnoscendam, atque notandam inducerentur; atque ita & S. Coluthi merita, & ea, quae pro conversione Mariae peccatricis acturus mirifice erat, per universam urbem celebrarentur. Haec omnia

sunt,

ſunt , quae Deus glorioſo martyri tamquam legato ſuo delecto in edito oraculo exſequenda communicavit . Quam in rem, vel invito arroganti , inſanoque Voltairio , uti me poſſe arbitror graviſſimis illis Theodoreti ſententiis , quibus S.Simeonis Stylitae acta in H.Rel. c.25. defendit : *Ego vero*, inquit, *non abſque divino conſilio* (id factum) *credo . Quamobrem eos oro , quos reprehendere delectat , ut linguae frenum iniiciant , neque temere ferri ſinant ; ſed conſiderent Dominum talia perſaepe ad ſegniorum utilitatem inſtituiſſe . Nam & Eſaiam nudum , diſcalceatumque incedere iuſſit ... & Oſee uxorem ſumere fornicariam , & rurſus diligere uxorem pravam & adulteram .... Horum unumquodque fieri iuſſit univerſorum moderator , eos qui ſermoni non parebant , & prophetiae aures praebere abnuebant , ſpectaculi admirabilitate colligens , & ad audiendas vaticinationes inducens . Quis enim non obſtupuit , cum divinum hominem nudum ambulantem videret ? Quis eius rei cauſſam cognoſcere non deſideravit ? Quis porro ſciſcitatus*

non

non eſt, cur tandem cum fornicaria habitare propheta non gravetur? Ut igitur horum unumquodque univerſorum rex fieri iuſſit, ut ignavorum, ac deſidum utilitati conſuleret, ſic & novum iſtud, admirandumque ſpectaculum inſtituit, ut omnes rei novitate ad ſpectandum perduceret, probabilemque adventantibus traditam ſibi admonitionem efficeret. Novitas enim ſpectaculi idoneum eſt pignus doctrinae, & qui ad ſpectandum venit divinis imbutus recedit. Age igitur, & tu ad hunc ordinem divinorum conſiliorum duce Theodoreto, refer quicquid audis a S. Martyre huic mutilo iam prodigioſe ſanato in viſu dictum, iuſſumque, ut non clam, ſed palam a civibus *& roget, & ſciat quaenam ſit domus Mariae fornicariae.*

(12) **Ⲉⲓⲟⲩⲱϣ ⲉ̀ⲣⲧⲉⲩϣⲏ ⲛⲉ̀ⲙ//ⲙⲁⲥ ⲧⲁϯⲛⲁⲥ ⲙ̀ⲡⲉⲥⲃⲉⲕⲉ.** *Volo cum ea* (fornicaria Maria) *tranſigere noctem*. Verba ſunt, quae a ſanato dicta, ſi ſecundum praepropera, & fallacia iudicia hominum expendantur, aliquam, licet incer-

incerti mali suspicionem ingerere poterant; sed secundum arcana iudicia Dei per S. Martyrem revelata, eo ordinata erant, ut cives inducerent ad sancta hominis gesta in domo Mariae studiose observanda, & ut significarent salutaria colloquia, quae ille ad mulieris conversionem sequenti nocte cum ea habiturus erat. Sic ducti speciali quodam supremi Numinis consilio viri duo cap. II. lib. Iosue ad terram Canaan explorandam in Iericho missi, *ingressi*, dicuntur, *domum mulieris meretricis Rahab* quiescentes *apud eam* innoxie, & caste. Tam *publica* deinde, tamque inusitata, & *aperta* declaratio hominis, cuius continentiam cuncti fortasse Antinoitani cives compertam habebant, apta per se erat ex animis audientium quamcumque mali suspicionem avertere, interea dum eorum attentionem ad insoliti facti genus exspectandum provocabat. Quod porro additur de *mercede sua* danda mulieri, *figurata locutio* est, quam si quis aut mendacii, aut simulationis

tionis arguere vellet, is certe, auctore magno Augustino in lib. cont. mendac., in ep. ad Consentium, in lib.II. quaest. evang. q.52., & alibi, ineptiret. Mercedis nomine singularis gratiae donum ex explicatissima eiusdem S. Martyris revelatione significatur. Nam & *gratia* Dei, ut ait idem ipse Hipponens. magister enar. in psal.xxxI. *merces nostra* vocatur. At praeter ea, quae tum in hac, tum in proxima observatione ad rem istam expediendam proferimus., vide exempla antiquissima sanctorum PP., unde iudicii formam de hoc nostro sumere possis. *Magistrianus* adolescens, ut ex S. Martyre Hippolyto narrat Pallad. H. L. c.149. inspirante Deo, τῷ σχήματι τῆς ἀκολασίας *praetextu intemperantiae* accedit ad prostibulum, *profundo vespere ingreditur ad eum, qui* (puellas) *alebat: dat ei* V. *solidos, & dicit ei: concede mihi* μεῖναι ταύτην τὴν νύκτα *manere hac nocte cum hac puella. In locum ergo occultum cum ea ingressus, dicit ei: surge, serva teipsam, & cum eam suis vestibus induisset... dicit ei: egredere.*

Cete-

Cetera, quae ſequuntur, vide in adnotat. noſtra 18. ad mirac.I. In actis MM. *Alexandri* & *Antoninae* ad diem III.maii apud Bollandianos: *Angelus Domini apparuit uni militum aetate iuveni, nomine Alexandro, & dixit ei: Alexander, loquere Praeſidi, & ingredere ad Antoninam, eamque chlamyde tua Indue, ut* (e lupanari) *egreſſa fugiat impium*... Acceſſit, & dixit Praeſidi: *iube ut ingrediar ad Antoninam ſi forte ei perſuadere poſſim*; tandemque ſic fecit ut Angelus iuſſerat, & ſanctam virginem illibatam ſervavit. Idem, auctore Chriſto Ieſu, praeſtitit *Didymus* cum virgine & martyre *Theodora in meritorium tradita*, quo ille *omnium prior, utpote ſceleratus, & habitu peregrino Indutus* ad eam liberandam ingreſſus dicitur in actis eorumdem SS. MM. apud Ruinartium. Simile quiddam S.Ephraem Syrus de Abrahamo eremita & presbytero ſcripſit in vita *S. Mariae poenitentis*. Ut enim ſenex SS. neptem ſuam e ſordidiſſimae vitae coeno erueret, indutus militaribus veſtibus, & ad lupanar, ubi miſellam verſari

ri intellexerat, profectus, postquam dapes a *prostibuli* administro parari iusserat, quasi cum scorto coenaturus solus ad eam accedere voluit. Iohannes cognomento Κόλοβος *Curtus* missus a toto Scetensium monasterio ad *Paesiam* meretricio quaestu in fornice victitantem, ut illius saluti consuleret, accessit, & vetulae ianitrici neganti se eum introducturum, *significa*, inquit, dominae tuae: *magnum enim ipsi apporto emolumentum*. Id & anus, & famuli, & puella ipsa iam ornata, & ad procum excipiendum parata pro *mercede iniquitatis* acceperunt; sed vir sanctus unum caelestis gratiae emolumentum per oblati lucri nomen significare voluit. Haec ex Cotel. tom.I. Mon. E. G. pag.485. Cetera praeterco, ne nimius fiam.

(13) **Ⲟⲩⲛⲟϭ ⲛ̀ϩⲙⲟⲧ ⲡⲁϣⲱⲡⲉ ⲛ̀ⲧⲉⲥϩⲓⲙⲉ ⲉⲧⲁ̀ⲙⲙⲁⲩ ⲉ̀ⲃⲟⲗϩⲓ// ⲧⲟⲟⲧⲕ̀**. Ecce *magnae gratiae* donum, quod, audito miraculo, per *ministerium* mutilati in pristinam sanitatem feliciter resti-

 tuti,

tuti, erat Deus, valde & ſponſore S. Colutho, fornicariae Mariae certiſſime collaturus. Inde famoſa peccatrix inſignis poenitentiae exemplum ad chriſtianae fidei incrementa in tota Antinoes urbe futura erat. Neque enim dubitare licet, quin glorioſi martyris oraculum fuerit integre perfecteque completum. Ac ſi in faſtis eccleſiae inter poenitentes ſanctiſſimas geminae celebrantur *Mariae*, altera, quae neptis erat S. Abrahami, altera, quae vulgo *Aegyptiaca* nuncupatur: ſi & Moſchus in Pr. Spir. c.31. tertiam commemorat *Mariam* e diſſolutae vitae erroribus revocatam; quartam modo ſimilis & nominis, & exempli in urbe Thebaidis Antinoes haberemus. Sed, quod iterum vehementer doleo, ea potior hiſtoriae pars, quae nobis triumphatricis gratiae prodigia in huius noſtrae Mariae converſione a Chriſto peracta ſingillatim proculdubio narraſſet, inter Thebana rudera omnino diſperſit.

ADDEN-

Digitized by Google

ADDENDA

Ad pag. 225. lin. 18.

Quamquam exemplum, quod omnium fortasse pulcherrimum, & ad rem, qua de agitur, accommodatissimum est, memoriae defectu me praetermisisse nunc demum animadverto, vehementerque doleo. Integrum illud exstat inter laudata *Monum. ecclef. Gr.* apud eumdem Coteler. tom.I. pag.685. ubi *de Abbate Serapione,* quem *magnum* Sozomenus, aliique appellant, ista narrantur: *Veniens aliquando*, Abbas Serapion, *& pertransiens per quemdam Aegypti vicum, vidit* meretricem *stantem in cella sua, & dixit ei, senex*, προσδόκησόν με ὀψέ· θέλω γάρ ἐλθεῖν πρός σε, καὶ ποιῆσαι τὴν νύκτα ταύτην ἔγγιστά σου. Exspecta me vespere: volo enim venire ad te, atque hanc noctem iuxta te transigere. *Illa vero responsum reddidit: bene est, Abba. Paravit ergo se, stravitque lectum. Vespere autem facto accessit senex: atque ingressus in cellam ait: Praeparastine lectum? Illa, etiam, inquit, Abba. Itaque clausit ianuam, & infit: exspecta parumper, quandoquidem consuetudinem habemus, donec secundum eam fecerim. Tum inchoavit senex officium suum, ac incipiens librum psalterii ad singulos psalmos orationem dicebat, Deum pro illa precans, ut poenitentiam ageret, & consequeretur salutem. Porro exaudivit eum Deus. Nam mulier stetit tremens oransque prope senem. Utque totum psalterium senex complevit, cecidit mulier*

P 2 *in*

in terram. Senex vero inchoans Apostolum, multum ex ipso recitavit, atque sic finem imposuit precibus suis. Compuncta igitur mulier, atque intelligens non propter peccatum venisse ad eam, sed ut ipsius animam salvaret, procidit ei, sicque locuta est: caritatem fac, Abba, in locum me ducito, in quo possim Deo placentia facere. Tunc senex deduxit illam in monasterium virginum, & tradidit matri: Eaque ibi tamquam soror recepta, & rigidioris poenitentiae exercitationibus mire addicta, grata *& accepta fuit Deo ad reliquum vitae tempus*. Erat & hoc tam praeclarum, & admirabile exemplum superioribus adiiciendum. Nam & hoc ipso, quasi novo quodam, ampliorique auctoritatis genere admonemur, in ea omni locutionis formula ad πόρνην directa: *exspecta me .... tecum esse hac nocte volo*: qua usi semel fuerint viri sanctissimi, ut aditum sibi patefacerent ad perditarum mulierum animos Deo acquirendos, mentem alloquentium puram, & beatae conversionis finem, certo, divinoque lumine ab iis cognitum, inspici oportere. In uno enim verborum sono, quum de hominibus innocentissimis agitur, inhaerere velle, proprium est maligni, vitiosi, & inquinati interpretis, de quo diceret Nazianzenus: μῶμος φείδεται οὐδ' ὁσίων, *Momus ne sanctis quidem parcit*.

EPI-

EPISTOLA
SANCTI BERNARDI
ABBATIS CLAREVALLENSIS
AD RAYMUNDUM
DOMINUM CASTRI AMBRUOSII

Quam ex codice membranaceo ſaeculi XIV
Bibliothecae Mediceo-Laurentianae

NUNC PRIMUM PROFERT

IOHANNES CHRISTOPHORUS AMADUTIUS

ACCEDIT

EPISTOLA MATRONAE CUIUSDAM
AD SANCTUM BERNARDUM

*Ex altero codice membranaceo ſaeculi XV
eiuſdem bibliothecae.*

Digitized by Google

Digitized by Google

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD FRANCISCUM M. BANDITIUM

ARIMINENSEM

ARCHIEPISCOPUM BENEVENTANUM

ET S. R. E. CARDINALEM AMPLISSIMUM

PRAEFATIO.

QVI litteris operam navant, quique eruditis pabulum praebere ſtudent ſtatis quibuſdam operibus, id potiſſimum curant, ut primum varietate rerum omnibus placeant, tum ut ea, quae uniuſcuiuſque interſint, ſingulis conſentanea faciant. Vides, Cardinalis ampliſſime, me in eo eſſe, ut anecdotis quibuſdam opuſculis varias litteratorum claſſes detinendas, obleſtandaſque ſuſceperim; quod ut aſſequar, varia tum idiomatis, & orationis, tum aetatis, & argumenti diverſitate diſtinctas lucubrationes iamdiu mihi edendas propoſui. Quare ſi quae ſunt, quae praecipue ſpectari debeant hac praeſertim temporum corruptione, quae ſe miris litterarum, ſcientiarumque progreſſibus foede immiſcuit, ea eſſe cum primis cenſui, quae ad ſacra pertinerent, quaeque vel fidei praeſtantiam, vel morum caſtitatem praeſeferrent. Verum quam ipſe umquam gratiam inirem, ſi huiuſmodi res munuſculi inſtar iis praeberem, qui ludicris, levibuſque crepundiis aſſueti (nam ceteros, qui impiis, nefariiſque commentis detinentur, utpote omnino aſpernandos non

 mo-

moror) gravia , ac severa quaeque ad stomachum usque fastidiunt ? Sua ergo sponte fluit cogitatio , quae ad te unum deligendum , cui Beati Bernardi Abbatis Clarevallensis epistolam adhuc anedotam inscriberem , ac nuncuparem , me nunc potissimum commonefecit . Tu , qui ea studia sedulo coluisti , quae tuum institutum in primis decent , qui ad bibliothecam omni scriptorum genere instruendam in Ariminensi Clericorum regularium collegio animum tot annorum spatio intendisti , quique eos praesertim auctores consectaris , qui & tuam praeclaram dignitatem , & pastoralem procurationem praeceptis , & exemplis iuvent , ac excitent , libentissime quidem excipies opusculum , quod a clarissimo , sanctissimoque Cistercienfis ordinis alumno concinnatum tibi nunc statuo . Is enim fuit Divus Bernardus , ut singulos fere hominum ordines instituendos epistolis suis sibi proposuisse visus fuerit : quandoquidem laicos , monachos , clericos , abbates , episcopos , cardinales , & ipsos quoque summos pontifices in Eugenio III. scriptis suis pro dignitate erudivit , atque informavit , singulis praebens castigatioris vitae perquam apta documenta . Epistola , quam nunc profero , ea est , qua laicum variis humanae , rectae tamen , honestaeque politices praeceptis imbuendum suscipiat ; quorum sane plura cum privatum hominem , quem se esse sentiat semper unusquisque quantacumque dignitate praecellat , respiciant , facile singuli ea vindicent , atque arripiant , quae sibi peculiariter convenire intellexerint . Nulla vero in ceteris , sive epistolis , sive scriptis quibuscumque

S. Ber-

S. Bernardi Abbatis mentio occurrit hominis, ad quem epistolam hanc hactenus ineditam inscriptam animadvertimus. Qui vero & epistolas, & scripta cetera sanctissimi huius ecclesiae doctoris, atque ea potissimum, quae Mabillonius tamquam genuina, & a spuriis distincta proposuit (a), *accurata lectione percurrerit, facile in hac etiam stili dulcedinem, orationis ardorem, eloquii sanctitatem, sententiarum gravitatem, leporum copiam, quae eidem potissimum tribuuntur, non aegre deprehendet. Quod si id asserere detrectaverit, saltem anxium sancti scriptoris imitatorem hanc scripsisse epistolam fateri omnino cogetur. Hanc nos quidem obtinuimus a viro clarissimo Angelo M. Bandinio, qui ex codice membranaceo saeculi XIV. ineuntis, bibliothecae Mediceo-Laurentianae, cui ipse pro meritis suis praeest, exscripsit, & ut ederemus, nobis pro sua humanitate indulsit. Exstat ipsa etiam in duobus aliis eiusdem bibliothecae codicibus, quos omnes ipse accurate recensuit* (b); *quod dum primum facit, epistolae ingenuitatem in aliquod suspicionis dubium revocare videtur, forte ut severioribus critices regulis, quas docti interdum impensius amant, morem gerat. Habet & ipsa bibliotheca alios codices Divi Bernardi opera continentes, & ea quidem, quae in Mabillo-*

(a) Parisiis apud Montalan 1719. tom.VI.

(b) Vid. tom.II. *Catalog codd. mss. Latin. biblioth. Laurent.* cod.XV. plut.XLVI. §.II. col.387., & tom.III. cod.V. plut. LXXVIII. §.III. col.159., tum ibid. cod.CXXXVIII. plut. LXXXX. num. VIII. pag.86. col.697.

billoniana editione desiderentur. Cum illa vero nec pauca, nec exigua sint, ac multo egeant examine, seduloque comparationis studio, eadem nunc innuisse sufficiat, reiectis interim in imam oram eorumdem indiciis, quae praesto esse possint iis, quibus hanc spartam deinceps ornare libeat (a). *Porro alibi etiam*

(a) Plut. 14. cod. 18. §. XXII. Liber de quatuor principalibus virtutibus prudentia, magnanimitate, constantia, iustitia. Inc. *Quatuor virtutum species multorum sapientium sententiis definitae sunt*. Des. *aequo vivendi fine servaveris*. Vide Bandinium in catalogo tom. I. col. 122.

Ibid. §. XXVII. De oblatione laudis. Inc. *Oblatio nostrae laudis, quam Deo immolamus &c.* Des. *martyrium divinum*. Sunt variae, brevesque sententiae. Vid. ibid. col. 123.

Ibid. §. XXXVIII. De immensa caritate Dei Patris, de mira Filii obedientia, & Spiritus sancti benignitate. Inc. *O immensa Dei Patris caritas, qua adeo dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret*. Des. *malum legere Salmonem, quam legere Salomonem*. Vid. ibidem col. 124.

Plut. 16. cod. 1. §. XVII. Bellum de perfectione servorum Dei. Inc. *Peccantes prima excipit negligentia sui, deinde curiositas rerum exteriorum*. Des. *& haec est perfectio servorum Dei*. Vid. ibid. col. 160.

Ibid. §. XXIV. Sermo de octo beatitudinibus per modum dialogi, & correspondet superiori proximo sermoni. Inc. *Simile est regnum caelorum monacho negotiatori, qui audiens proximarum nundinarum opinionem*. Des. *ubi tantam habuit copiam, & fa-*

etiam alia habentur sancti nostri doctoris opera, quae absunt a laudata editione, quaeque forte eadem quoque,

& facultatem lucrandi. Vid. ibidem col.161.

Ibid. §.XXIX. De passione Domini in septem horis canonicis meditanda. Inc. *Septies in die laudem dixi tibi. Rogasti me, ut aliquem modum contemplandi in passione monstrem tibi.* Des. *& sedebis iuxta eum ad monumentum eiusdem Domini nostri Iesu Christi, qui vivit &c.* Vid. ibid. col. eadem.

Ibid. §.XXXIII. De caelesti gloria, ad quam festinare debemus. Inc. *Festinemus ingredi illam sanctam civitatem, in qua filius virginis est rex.* Des. *& quidem perpetuus minimeque fucatus candor vitae aeternae.* Vide ibidem col. eadem.

Ibid. §.XXXIV. Speculum monachorum. Inc. *Fratres carissimi, locus iste, in quo convenimus, locus sanctus est.* Des. *& gaudere mereamini, praestante eodem Domino nostro, qui cum Patre &c.* Vid. ibid. col.162.

Ibid. §.XXXV. Laus de Domino Iesu Christo. Inc. *Quam pulcher es angelis tuis, Domine Iesu.* Des. *Domine, quis similis tui?* Est brevissimum. Vid. ibid. col. ead.

Cod.3. §.V. pag. 65. De amore Dei. Inc. *Magna res est amor, quo anima per semetipsam.* Des. *Non cessant mihi dicere, ut amem Deum meum.* Vid. ibid. col.165.

Ibid. §.VI. pag.66. b. De excellentia, & utilitate orationis. Inc. *Dominus dicit in evangelio, quoniam oportet semper orare &c.* Des. *& compendium faciam, orat & ipse Dominus Iesus Christus &c.* Vid. ibidem col. ead.

Ibid.

que, *ac quae exstant in codicibus Mediceo-Laurentianis esse possent*; *quod sine nonnisi diligenti perquisitione assequi quis poterit*. *Scilicet cl. Martinus Gerbertius Abbas S. Blasii in Silva nigra ait in* Itinere Alemannico (a), *haberi in mss. operibus Sancti Bernardi adservatis in bibliotheca Augustae Vindelicorum nonnulla*, *quae haudquaquam in Mabillonii editione occurrant*, *quaeque examen aliquod postulent Insuper ipse ibidem* (b) *profert epistolam omnino brevem*, *erutam ex cod. ms. saeculi* XIII. *bibliothecae Ochenhusanae*, *quam S. Bernardus G. de Stopho scribit*, *quaeque in laudata editione frustra quaereretur*. *Non aspernanda quidem*, *immo plurimi aestimanda illius scriptoris opera*, *quae ecclesiasticam traditionem*, *& patrum seriem claudant*, *quaeque scholasticorum barbariem*, *quae mox in religionem*, *in scientias*, *ac litteras irrepsit*, *feliciter antevertant*. *Nec*

Ibid. §. VIII. pag. 68. b. Quomodo in pace vera obdormit anima, & requiescit. Inc. *In pace in id ipsum dormiam*. *& requiescam*. *Pax*, *inquam*. *illa*, *per quam*, *& in qua &c.* Des. *qui cum tanta fiducia psallebat*, *in pace in id ipsum dormiam*, *& requiescam*. Vid. ibidem col. ead.

Ibid. §. IX. pag. 70. b. Vita S. Bernardi, quam dedit cuidam monacho ad bene religioseque vivendum. Inc. *Si vis plene assequi quod intendis*, *duo tibi sunt necessaria facienda*. Des. *sin autem*, *roga Deum*, *ut tibi dimittat*, *qui est misericors & pius*, *benedictus in saecula*. Vid. ibidem col. eadem.

(a) Pag. 175., & seq.

(b) Pag. 216.

Nec te interim pigebit, Cardinalis amplissime, si insuper addam epistolam alteram, non eam quidem a Divo Bernardo exaratam, sed a Matrona quadam, quae ab eius consilio, disciplinaque penderet, ad ipsum scriptam. Non te quidem latet, sanctissimum Abbatem nostrum cum pluribus lectissimis feminis epistolarum commercium exercuisse, ut docent ipsius epistolae a Mabillonio recensitae, ac datae ad reginam Ierosolymorum, ad Mathildem reginam Anglorum, ad Sanciam sororem Imp. Hispaniae, ad ducissam Lotharingiae, ad ducissam Burgundiae, ad Ermengardam quamdam comitissam Britanniae, ad Idam comitissam Nivernensem, ad Blesensem comitissam, ad Beatricem nobilem, & religiosam matronam, ad Sophiam virginem, ad Abbatissam Faberniacensem, ac postremo tandem ad nonnullas sanctimoniales. Amanuensis fortasse incuria (nisi id alia etiam culpa factum fuerit) Matronae, quae hanc nostram epistolam scripsit, nomen nobis invidit; neque etiam institutae a nobis hac de re observationes quidquam lucis attulerunt. Hanc epistolam quinetiam nobis communicavit laudatus Bandinius, qui ipsam ex codice altero Mediceo Laurentiano, eoque membranaceo saeculi xv. eruere sategit (a)*, nobisque edendam concessit. Quam vellem, ut ego gratum, & obsequentem in te animum meum prodere nunc studui, sic tu meam hanc voluntatem, & observantiam aequi, bonique consuleres! Sed quid ab antiqua tua, planeque singulari humanitate nunc mihi polliceri non dubi-*

(a) Vid. tom. I. *Catalog. codd. mss. Latinor.* cod.II. plut.XVI. pag.234. col.163.

dubitem? Quae quidem humanitas etsi stimulis non egeat, nec precibus locum relinquat, patere tamen, Cardinalis amplissime, ut de ea iugiter mihi conservanda, tamquam de re mihi tum carissima, tum spectatissima, cuius instar eorum, qui pretiosas res possident, sollicitum esse me decet, te maiorem in modum exorandum nunc censeam. Vale.

Datis Romae idibus augusti anno a Christo nato CIↃIↃCCLXXX.

EPI-

Digitized by Google

EPISTOLA
SANCTI BERNARDI
AD RAYMUNDUM
DOMINUM CASTRI AMBRUOSII.

RATIOSO militi, & felici Raymundo domino Caſtri Ambruoſii Bernardus in ſenium deductus ſalutem. Doceri petis a nobis de cura, & modo rei familiaris utilius gubernandae, & qualiter patresfa-

rresfamilias debeant ſe habere, ad quod tibi reſpondemus. Licet omnium rerum mundanarum ſtatus, & exitus ſub fortuna laborent, non tamen hoc timore eſt vivendi regula omittenda. Audi ergo, & attende. Quod ſi in tua domo ſumptus, & reditus ſunt aequales, caſus inopinatus poterit deſtruere ſtatum eius. Status hominis negligentis domus eſt ruinoſa. Quid eſt negligentia gubernantis domum? Ignis validus in domo accenſus. Diſcute diligenter eorum diligentiam, & propoſitum, qui tua adminiſtrant. Labenti, nondum lapſo facultatibus minus verecundum eſt abſtinere, quam cadere. Saepius revidere, quae tua ſunt, quomodo ſint, magna prudentia eſt. Cogita de cibo & potu animalium tuorum; nam eſuriunt, & non petunt. Nuptiae ſumptuoſae damnum ſine honore conferunt. Sumptus pro militia honorabilis eſt, ſumptus pro iuvando amicos rationabilis eſt. Sumptus pro iuvando prodigos perditus eſt. Familiam groſſo

grosso cibo, non delicato nutrias. Qui gulosus effectus est, vix aliter quam morte mores mutabit. Gulositas vilis, & negligentis hominis putredo est; gulositas solliciti, & diligentis hominis solatium est. Diebus paschalibus abundanter, non delicate pasce familiam tuam. Fac gulam litigare cum bursa, & cave cuius advocatus exsistas. Si autem inter gulam & bursam iudex exsistas, saepius, sed non semper pro bursa sententiam feras. Nam gula affectionibus probat, & sic testibus non iuratis, bursa evidenter probat, iam arcis, & cellario vacuatis, vel in brevi tempore vacuandis: tunc male iudicas contra gulam, quando avaritia ligat bursam; numquam recte inter gulam & bursam avaritia iudicabit. Quid est avaritia? sui homicida. Quid est avaritia? paupertatis timor. Semper in paupertate vives: recte vivit avarus in se, non perdens divitias, sed aliis reservando. Melius est aliis reservare, quam in se perdere. Si abun-

das blado, non diligas caneſtrum. Diligens caneſtrum cupit eſſe pauperum homicida. Vende bladum, cum ſatis valet, non quando per pauperem emi non poteſt. Vicinis minori pretio vende, etiam inimicis; non ſemper gladio, ſed ſaepe ſervitio vincitur inimicus. Superbia contra vicinum balenum eſt; exſpectas tonitru cum ſagitta. Habes inimicum capitalem, in carcere poſitus es, habes inimicum, quaeras tuum oculum pro cuſtode. Si habes inimicum, converſationem non habeas cum ignotis. Semper cogita, quod inimicus ſagax cogitat inimici vias. Debilitas inimici non eſt loco pacis, ſed tregua ad tempus. Si te (ſic) ſecurus (a) non cogitare, quae tu cogitas, inimicum, periculo te exponis. De feminis tuis ſuſpectis quid agant, ignorantiam non ſcientiam quaeras. Poſtquam ſciveris crimen uxoris,

(a) Lege: *Si non es ſecurus &c.*

ris, a nullo medico curaberis : dolorem de mala uxore tunc mitigabis, quando audies de uxoribus alienis. Cor nobile, & altum non inquirit de operibus mulierum, malam uxorem potius risu, quam baculo castigabis. Femina meretrix, & senex omnes divitias annullabit: femina senex, & meretrix, si lex permitteret, viva sepelienda esset. De vestibus nota, quod vestis sumptuosa probatio est pauci sensus. Vestis minus apparens cito vicinis taedium parit : stude bonitate placere, non veste. Mulieris petitio habentis vestes, & vestes quaerentis, non indicat firmitatem. De amicis teneas, quod maior est amicus, qui sua tribuit, quam qui seipsum offert, de illis magna est copia amicorum. Amicum non repules, qui te praesentem laudat ; si consulis amico, non quaeras placere sibi, sed rationi. Dicas in consulendo amico, sic mihi videtur, non praecise sic agendum est. Facilius de malo

exitu consilii redargutio sequetur, quam de bono laus. Audivi, quod te visitant ioculatores, attende quae sequuntur. Homo ioculatoribus intendens, cito uxorem habebit, cuius nomen est paupertas. Sed quis erit huius uxoris filius? derisio. Placet tibi verbum ioculatoris, finge, te non audire, & alia cogitare: ridens, & gaudens de verbis ioculatoris iam pignus sibi dedit. Ioculatores improperantes digni sunt suspendio. Quid est ioculator, mala improperans? animal homicidium secum portans. Ioculatores instrumentorum Deo placuerunt. Audi de famulis. Famulum alti cordis repelle ut futurum inimicum. Famulum tuis moribus blandientem repelle. Famulo, & vicino te laudantibus resiste, alias te cogitat decepisse. Famulum de facili se verecundantem dilige, ut filium. Si vis aedificare, inducat te necessitas, non voluntas. Cupiditas aedificandi aedificando non tollitur, nimia, & inordinata aedificandi

candi cupiditas parit, & exſpectat aedificiorum venditionem. Turris completa, & arca vacuata faciunt valde tarde hominem ſapientem. Vis aliquando vendere, cave partem hereditatis non vendas te potentiori, ſed potius minori pretio, te minori. Totum autem vende plus offerenti. Melius eſt gravem pati famem, quam patrimonii venditionem. Sed melius eſt partem vendere, quam te uſuris ſubiicere. Quid eſt uſura? legalis latro, praedicens quod intendit. Nihil emes in conſortio potentioris: parvum conſortem patienter ſuſtineas, ne tibi ſociet fortiorem. Quaeſiviſti de uſu vini. Qui in diverſitate, & abundantia vinorum eſt ſobrius, ille eſt terrenus Deus. Ebrietas nil recte agit, niſi cum in lutum cadit. Sentis vinum, fuge conſortium. Sentis vinum, quaere ſomnum, antequam colloquium. Qui ſe eſſe ebrium verbis excuſat, ſuam ebrietatem aperte accuſat. Male ſedet in iuvene vina co-

 gnoſce-

gnoſcere. Fuge medicum ſcientia plenum, exercitio non probatum. Fuge medicum ebrium. Cave tibi á medico volente in te experiri, qualiter alios de ſimili morbo curabit. Caniculos valde parvos dimitte. Clericis, & reginis canes cuſtodes utiles ſunt. Canes ad venandum plus conſtant, quam conferant. Habentem filios, diſpenſatorem tuorum bonorum non inſtituas, ſed dices, ſi averſetur fortuna, quid prodeſt vivendi doctrina? Audi quod de hoc viderim ſtultos obmittentes continentiam, & tandem ſe excuſatos ſub fortuna: & venit aliquando fortuna, ſed ſervans doctrinam raro accuſabit fortunam. Raro enim diligentiam cum infortunio ſociabis, & rarius a pigritia infortunium ſeparabis. Exſpectat piger ſibi ſubveniri a Deo, qui vigilare praecepit in mundo. Tu ergo vigila, & levitatem expendendi cum gravitate lucrandi compenſa. Appropinquat ſenectus; conſulo, quod Deo

potius

Digitized by Google

potius quam tuo filio te committas. Diſponis legatum; conſulo, quod prius ſervitoribus quam ſacerdotibus ſolvi mandes. Diligentibus perſonam tuam non committas animam. Committe animam tuam diligenti animam ſuam. Diſpone de rebus ante morbum; ſaepe quis efficitur infirmitatis ſervus, & ſervus teſtari non poteſt. Liber ergo teſteris, antequam ſervus efficiaris. Sufficit tibi quod dictum eſt de teſtamentis. De filiis audi. Mortuo patre, quaerunt diviſionem, ſi nobiles ſunt; melior eſt ſaepe eorum aſperſio per mundum, quam hereditatis diviſio. Si laboratores ſunt, faciant, quod volunt, ſi mercatores, tutior eſt diviſio, quam communio, ne unius infortunium aliis imputetur. Mater autem forſan remaritari quaerit; ſtulte agit; ſed ut peccata ſua deploret, utinam ipſa ſenex accipiat iuvenem, nam non ipſam, ſed ſua quaeſivit, quibus habitis, bibet cum eo doloris calicem, quem optavit,

ad quod eam perducat meta ſuae vitae damnabilis ſenectutis. Amen.

Deo gratias.

EPI-

EPISTOLA

MATRONAE CUIUSDAM

AD SANCTUM BERNARDUM

ABBATEM CLAREVALLENSEM

Ex codice ms. membranaceo ſaeculi xv bibliothecae Mediceo-Laurentianae.

Digitized by Google

EPISTOLA

MATRONAE CUIUSDAM

AD

SANCTUM BERNARDUM

ABBATEM CLAREVALLENSEM.

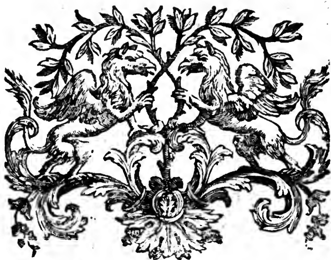

ANguftiae, fateor, mihi funt undique, quoniam quem diligit anima mea fermonibus excitare compellit amor, impatiens intellectus fcaturit, dilatatur affectus, verum cenfura filentii reprimit, dum nota non exprimit lingua balbutiens,

tiens, charta deficit, retunditur calamus, manus quoque ab antiquo non impigra retardatur. Evae nempe maledictae, non corpore, sed spiritu parturiens doloribus, premor magna sollicitudine Sarae, anxiae Rebeccae desiderio, aemulatione Rachelis, Liae contemptu. Atque utinam mihi prudentia daretur Iahelis, importunitas Ruth, Iudith audacia, placor Edissae, ut operirem pallio Sisaram, amicirer Boozo, deciperem aggrediens Holofernem, in bonum hoc nil ultra simile illis attentans, & adirem Assuerum in throno sedentem languentis animae salubria petitura. O indicibile Magdalenae gaudium, o solatium, o tripudium, quae Iesu fructus virginei pedes deosculans, rigans lacrimis, capillis tergens, ungens unguento, antidotum reportavit salutis. Cum haec servo, servo Iesu. Si data licentia, & honestate concedente, impenderem ab ubertate, iucunditates conciperem. Fierem, arbitror, prae magnitudine gaudii semiviva.

viva. Gaudeo quia ſcienti legem loquor, cui omnia prout ſonant, ſapiunt, & figuras, & aenigmata intelligit, & exponit. Quid noſtra paternitatem veſtram epiſtolari diſtendo anguſtia, cum ad vocem dudum loquelae grandis in me ignis amoris omni narratione maior exarſit; ita ut fructeta vanitatis omnia exuſta ſint, & cum ſponſa clamarem una voce: filiae Ieruſalem nunciate dilecto, quia amore langueo. Quis mihi det, ut languentes & vos, & bibatis poculum quo potatis. Indulgete, pater, indulgete, ſtulta facta ſum, vos me coegiſtis. Caritas quae eſt in Chriſto, urget me, plena quidem ſum ſermonibus, & uteri mei ſpiritus me coartant. Quapropter verbis finem imponens dominationem veſtram, quae unica & ſingularis eſt mihi, flagito in Chriſto Ieſu pro vulneribus interpellans eamdem, quatenus ancillae veſtrae, ac, quaeſo, filiae memoriam habeatis, quae in ſignum incorruptae fidei, non in munus per latorem praeſentium enxenium

nium offero , & praesento , desiderans , & anhelans , antequam moriar , vestris conspectibus consolari .

LAUREN-

LAURENTII GRANAE

ROMANI

EPISCOPI SIGNINI

ORATIO IN FUNERE

CLEMENTIS VII

EX MS. COD. MEMBRANACEO

Bibliothecae Marii Compagnonii Marefuſcii
S. R. E. Card. ampliſſimi

ERUTA

ET A IOHANNE CHRISTOPHORO AMÀDUTIO

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA.

Digitized by Google

ANIMAE PIENTISSIMAE
MARII COMPAGNONII MAREFUSCII
S. R. E. CARD. AMPLISSIMI
IOHANNES CHRISTOPHORUS AMADUTIUS
Pacem, & ſalutem ſempiternam precatur,

MVLTA in hac vita geruntur, praeſertim ſi officia ſpectentur, quae nec obſervantia, nec amicitia, nec gratus animus eliciat, ſed quae vel aſſentatio, vel cupiditas, vel pavor ipſe perſaepe ingerat. At vero ſi noſtra pietas exeratur erga eum, quem mors interceperit, nulla iam ſuboriri poteſt dubitatio, quin ea pura, caſta, ſimplexque habenda ſit, quae nimirum ſola honeſtate excitetur, & a qua cunctae privati ſtudii ſuſpiciones omnino abſint. Habe nunc ergo, Anima pientiſſima MARII MAREFUSCII Cardinalis, obſequii noſtri pignus ſincerum omnino, & ingenuum, atque illud quidem poſt fata, quae te nobis paullo citius ſurripuerunt (a), *quaeque ut ſpem omnem gratiae aſſequendae interciderunt, ita & nos ab omni gratiae rependendae munere abſolvere facile potuiſſent. Tua enim ſunt, quae edimus, tuque ea nobis*

(a) Obiit a. d. x. kal. ianuarias exeunte anno CIↃIↃCCLXXX., cum natus eſſet annos LXVI. menſes III. dies XIII.

bis sponte obtulisti, ut proinde aequum omnino esset, ut ipsa tamquam ἀντίδωρον *ad te redirent. Nos sane occulta, ac secreta ingrati animi exprobratione percelleremur, atque iratos tuos pientissimos manes vereremur, si quod, te vivente, facere statueramus, illud, te mortuo, omittendum censeremus. Quare ut apud nos, ac bonos omnes vivunt adhuc virtutum tuarum merita, quae & assiduo usurpamus sermone, ita illud insuper advenisse tempus arbitramur, quo liberius etiam liceat honori tuo favere; siquidem invidia ipsa, nisi infensissimis animis insideat, aut pervicacissima atrocitate acuatur, adversus mortuos omnino obticescere consueverit. Id ipsum nimirum animadverterunt Valentinianus, & Marcianus Augusti in epistola, quam pro Flaviano episcopo Constantinopolitano vita functo conscripserunt* (a): Οὐδέ ποτε δόξα τῷ θανάτῳ τῶν ἐνδόξων ἀπόλλυται, οὐδὲ συναποθνήσκουσι τοῖς τελευτῶσιν αἱ ἀρεταὶ· μᾶλλον δὲ τῶν ἀγαθῶν ἡ ὑπόληψις αὔξεται τῇ τελευτῇ, ἐπειδήπερ ἅπας ὁ κατὰ τῶν τελευτώντων ἐκποδὼν γίνεται φθόνος. Gloria numquam gloriosorum hominum morte premitur, nec pereunt cum morientibus virtutes; imo etiam obitu existimatio augetur proborum hominum, quia omnis adversus mortuos evanescit invidia. *Quapropter cum tempus ipsum, & grata voluntas officia, & praeconia nostra potiori nunc iure expostulent, te idcirco nunc nobis veluti spirantem sistimus, te veluti nos*

(a) *Concil. Chalcedon. ann.* CCCCLI. tom. IX. *concil. Labbé* pag. 238.

nos comiter auscultantem alloquimur, tibique libentes animo plaudimus, dum typis expressam exhibemus laudationem, quam Laurentius Grana in funere Clementis VII. Romani Pontificis iampridem habuit. Eam quidem ex codice tuo membranaceo excerpsimus, ut ex altero omnino simili alteram etiam in funere Cardinalis Aegidii Viterbiensis ab ipso habitam eruimus. Fuit Laurentius Grana, ut tu pro tua omnigena eruditione nobis ingerere solebas, patria Romanus, qui cum adolescentiam per omnem honestarum disciplinarum cultum transegisset, id assecutus est, ut inter Canonicos basilicae Lateranensis Sancti Salvatoris, cui tu, dum vixisti, beneficio Clementis XIV. praegloriosissimi Pontificis, a quo & purpurae honorem, ac cetera ornamenta accepisti, cum archipresbyterali dignitate praefuisti. Cum autem vitae, ac probitatis fama Grana ipse inclaresceret, & apud Clementem VII. gratia polleret, ad Signinum episcopatum anno CIϽIϽXXVIII. *evectus est. Duas ille, quas tu manuscriptas in instructissima tua bibliotheca adservabas, quasque paullo ante memoravimus, funebres orationes, quas innuit & Mandosius* (a), *haud tamen virorum, in quorum laudem sunt, designato ab ipso nomine, composuit, ut & alia opera, quae idem dispersa ait, quaeque adhuc ignorantur. Obiit tandem Grana noster anno* CIϽIϽXXXIX. *nonis septembris, eiusque corpus tumulatum est in basilica Lateranensi, ubi adest marmoreus titulus, qui & ab Ughellio adductus cernitur* (b). *Quare ipse vixit annos* XLV.

R 2 *men-*

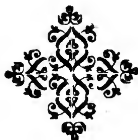
(a) *Bibliothec. Roman.* vol. II. pag. 304.

(b) *Ital. sacr.* tom. I. col. 1240.

Digitized by Google

menses VI. dies XI. Singula quapropter commemoravimus, quae de orationis auctore cognoscere aequum erat eos, quibus ad eius lectionem accedere libuisset, eaque insuper praefati sumus, quae gratum animum nostrum, & perenne obsequium in te de nobis optime meritum publice quodammodo testatum faciant. Si te ergo nunc mortalia tangunt, aequi bonique consulere velis hoc quodcumque est in te nostrae pietatis, & observantiae argumentum; hincque nostri memor usque sis, ac pete pro nobis, ut salvi simus (a). *Aeternum igitur vale, Anima pientissima* MARII MARKFUSCII *Cardinalis; nos te eo ordine, quo natura iusserit, cuncti sequemur.*

(a) Vid. christianam inscriptionem apud Marangonium post *acta S. Victorini* pag. 90.

LAUREN-

LAURENTII GRANAE ROMANI CANONICI LATERANENSIS ET EPISCOPI SIGNINI

ORATIO IN FUNERE CLEMENTIS VII

Dmirabilis, ac pene divina maiorum vestrorum, Patres amplissimi, ut omnibus in rebus, ita & in summorum Pontificum exequiis honestandis, prudentia enituit; qui ut novem continuis diebus eisdem summis Pontificibus parentare, ita & totidem laudationibus illorum res gestas commemorare, & celebrare memoriam nominis consueverunt; qui mos integre quondam, sanctєque observatus, in Bonifatio IX. Pontifice desiit, pravoque abolitus exemplo, si quando alias, hoc quidem tempore a nobis potissimum desideratur.

Nam si ego hodie Clementem VII. Pont. Max. pro imperii magnitudine, & dignitate, pro singulari iustitia, ac religione, pro excelsa, atque inaudita in quacumque fortuna constantia, prudentia, integritate, ceterisque animi dotibus laudare vellem, opus undequaque infinitum aggrederer. Quis etenim non videt, vel in unius Mediceae familiae laudibus connumerandis, neque omnibus, quotquot sunt, unum diem oratoribus, neque uni innumeros esse? Ea etenim si vetustate quaerimus, patriae Florentiae coaeva, tot viris animi, consilii, probitatis, ingenii, & virtutum omnium affluentia conspicuis claruit, ut eidem patriae ornamento, civibus amplitudini, Italiae splendori, universo denique mortalium generi fructui uberrimo exstiterit. Possent innumera in omni laudum genere exempla proferri, possent sub vetusta illa Medica lauro, caelo edita, atque addita caelo, omnium scientiarum incrementa citari, cui Graecas, & Latinas nostrorum temporum litteras,

ac praeclaras quascumque artes, artiumque professores, ab omni squallore, barbarie, & pene interitu ipso vindicatos, una cum morum elegantia, & rerum gerendarum solertia debeamus; ex qua Leo ille X. opt. max. ad temporum felicitatem, ad bonorum salutem, ad virtutum omnium praesidium, divinum, atque immortale numen huic urbi, & christianae reipublicae prodiit. Tantae igitur familiae laudes si attingo, ad Clementis vitam planum, atque expeditum mihi iter non video; si taceo, vestros animos, in quorum mansuetudine, & benignitate spes omnis nostrae orationis posita est, vehementer offendo; nam cum nemo vestrum sit, praeter unum probatissimum, atque omni laude, & honore dignissimum Alexandrum Farnesium vestri ordinis principem, qui & ipse animo, atque officio huic semper familiae coniunctissimus exstitit, nemo, inquam, vestrum sit, qui istam dignitatem, qua fulgetis, qua omnibus anteitis, qua summae christianae reipublicae prae-

 sidetis,

ſidetis, Leoni X., & Clementi VII. Medici acceptum referre non debeat, vereor equidem, ne me conſulto tot, & tantas virtutum laudes ſilentio obruentem infenſis animis audiatis. Verumtamen date, obſecro, hanc veniam pro veſtra pietate, Patres, & mihi, & cauſſae, & tempori accommodatam, quandoquidem nil ego aliud hodie, quam earum tantum rerum capita, quae ad Clementem VII. Pontificem pertinent (ſi veſtra favebit benignitas) breviter, atque expedite perſtringam. Chriſtiana res omnis ſummo erat in metu, & periculo conſtituta, afflictae provinciae, turbati populi, vexatae urbes, barbarus hoſtis, Tauruno capto, Rhodo expugnata, ſpe, atque animo inflatus, ingenti collecto exercitu ſeſe efferebat, ferro, fame, peſtilentia Italia vaſtabatur, eccleſiae navis ſanctiſſima, ventorum iniuriae obnoxia, Hadriano VI. Pontifice vita functo, debito rectore indigebat.. Cum, divino annuente Numine, Clemens VII., quem & ſcire, & poſſe tanti molem impe-

rii

rii sustinere compertum erat, vestris suffragiis Pontifex maximus est renunciatus. Qui sub divo Leone patruele suo, magnis semper, atque arduis in negotiis versatus rerum summae praefuerat; clarissimorum regum, ducum, populorum clientelas valido, atque intrepido animo & bello, & pace susceperat; praestantibus in omni virtutum genere ingeniis fautorem, patronum, parentem praestiterat; quem Florentia optimum, ac sanctissimum Praesulem; Bononia, omnisque Insubrum natio Legatum iustissimum, atque integerrimum; Roma semper gravem, semper modestum, semper prudentem Senatorem Vicecancellarium dignoverat; qui dignitate, opibus, auctoritate praestans innumeros ad summos honores evexerat; qui villas, atque aedificia cum antiquitate ipsa certantia exstruxerat; qui incredibili benignitate, & mansuetudine suam opem nulli umquam bono expetenti denegaverat. Is igitur minime ignarus, quantum esset ad opus, vigiliamque vocatus, nullos sibi

ſibi labores, nullas moleſtias, ut gregem ſuae creditum fidei tueretur, detrectandas conſtituit. Primum enim (ut verum Chriſti vicarium, & communem parentem decebat) ſimultates, odia, iniurias condonavit, oblitteravit, extinxit; reges deinde, ac principes per litteras, & nuncios eſt adhortatus, ut, depoſitis armis, ſedatis diſcordiis, ſe ad chriſtianam rempublicam ſublevandam, quae multis cladibus debilitata, caput iam extollere, & ſeſe erigere vix poſſet, converterent. Duo tunc in Italia exercitus, qui de honore, atque imperio dimicabant, ita manus conſeruerant, ut illius pugnae eventus, quem fore cruentiſſimum metuebamus, paucorum vix notorum peditum interitu conficeretur. Hanc Clemens occaſionem, qua facile iniri foedus, & ſalutaris poterat concordia ſtabiliri, minime omiſit. Quandoquidem tempore, ſi tuae litterae, Paſtor ſanctiſſime, oratores, monita, preces denique efferos, atque obſtinatos mortalium animos ad bonum, atque aequum flectere po-

potuissent, si tua vota, & consilia, pacem, compositionem, concordiam flagitantia valuissent, nec tantum christiani sanguinis effusum esset, nec nos in tot postea scopulos, & naufragia incidissemus. Sed nescio quo fato, perversa eorum voluntas, quorum nullae res secundae sedare cupiditatem potuerant, eam omnem rationem pacis, mentionemque Clementi intervertit. Inde novae legiones conscriptae, novi exercitus comparati, nova bella instaurata, tot caedes, funera, exitia, quae refugit animus reminisci, lingua haesitat dicere, ex illo fonte emanarunt. Quo in loco appello ego vos, divina, atque immortalia Numina, quae hominum mentes tenetis, & cernitis, Clementem omnibus illis tot in foederibus, quae in illis reipublicae tenebris, in illorum temporum iniquitate, ac necessitate peregit, nil nisi quietem Italiae, & pacem publicam quaesivisse, tantumque apud illum pacis mentio, & oblata conditio potuit, ut Legatum praestantissimum Augustinum

Tri-

Trivultium, excelsi animi, virtutis, prudentiae Cardinalem, re bene ad Frusinonem gesta, pulsis, fugatisque hostibus, atque urbe metu, & periculo liberata, cum victore exercitu, ulterius progredi passus non sit, & maritimam classem multis hostium oppidis potitam, dimisso exercitu revocarit. Sinite me hic, Patres amplissimi, illorum temporum aerumnas, ac miserias praeterire; nolo etenim hodie illius diei, quo tam indigne urbs haec concidit, memoriam repetere. Nolo cicatrices nostras, obducta iam vix cute, refricare. Clementis tantum Pontificis prudentiam, atque animi magnitudinem refero. Nam cum funesta ea fax, atque impia letale illud excidium, atque incendium aris, templis, penatibus Diis denique, atque hominibus attulisset, & modo integerrimos, atque amplissimos Patres, modo summum ipsum Pontificem, qui Hadriani in arce sub ducum, ac tribunorum exercitus custodia detinebatur, sibi obsidem dari pro male merito multo-

rum

rum mensium stipendio peteret, ea fuit Clementis divina mens, & consilium, ut composito animo, & confirmato, incredibili mansuetudine, ac patientia, nunc sibi hos, nunc illos concilians, eo usque rem distulerit, quo ab Carolo Caesare nunc Imperatore augustissimo, qui pro sua pietate, ac religione horrendum illud facinus detestari visus est, exspectatus liberandi Pontificis nuncius affuit, & ab Francisco Galliarum Rege Christianissimo validus in Italiam exercitus ad summum Pontificem, & Romanam ecclesiam defendendam properavit. Quod si in illis Clemens calamitatibus, tot adversantibus fortunae ictibus, prudentiae clypeo non obstitisset, & fracto, ac debilitato animo, maerore, aut metu aliquo concidisset, legitimum pastorem tuum Roma, una cum universa ecclesia, haud exiguo temporis intervallo desiderasses. Soleo ego, Patres amplissimi, mecum ipse aliquando summorum Pontificum, qui hactenus fuerunt, res gestas contemplari, illorumque adversis,

ac

ac felicibus rebus nostrorum temporum varietates, turbinesque conferre, in quibus, quod satis, superque admirari non possum, sanctissimos illos invenio, quorum bonitate, doctrina, exemplis nil dignius praedicatur, & his graviora perpessos, & atrocioribus calamitatibus obrutos. Sic sub Zozimo illo pastore integerrimo Roma a Gothis pessumdata, & pene eversa. Sic sub Leone illo primo, qui Attilae furorem sua sanctitate compescuit, diruta. Sic sub Pelagio & humana carne vesci coacta, & ab Totila incensa. Sic sub sanctissimo illo nostro Gregorio longa obsidione, crudeli strage, aquarum alluvione, aeris intemperie, fame, ac pestilentia confecta: & tamen non minus isti prudentes, sancti, optimi Pontifices sunt appellati. Divina etenim iudicia quis evitabit? Et nisi Dominus custodierit civitatem, in summa humanarum rerum virtute, ac prudentia, quis non peribit? Sed ego ad Clementem redeo, qui omnia praestantis animi sensa, & consilia in Deo sta-

ſtatuens ad eas omnes actiones radicitus evellendas, quibus in nos divina potuiſſet iuſtitia animadvertere, omni cura, ac diligentia incubuit. Sic ritus, mores, habitus ad priſtinam honeſtatem redegit. Sic quae ad ſacerdotia conculcanda, ad quietos vexandos, ad lites, tricaſque inſerendas viguerant, prohibuit. Sic ſacra, ſolemneſque caeremonias exquiſito cultu, ac debito ſervari voluit, & celebrari; ipſeque ante alios, Chriſti ſervatoris noſtri exemplo, ne cui ſpes aeternae ſalutis, ob tot patrata in diripienda urbe flagitia, ac ſcelera, adimeretur, omnibus illis ducibus, militibuſque pepercit. Sicque urbe cedens ad fidiſſimam, ac muniti ſſimam Orvietum civitatem ſe contulit, ubi divino quaſi numine Moſchienſium Regis oratores, qui multis iam menſibus ab Hyperboreis oris ad Pontificem venerandum profecti diſceſſerant, cunctis novos hominum ritus, habitus, ſermonemque admirantibus, Clementem orthodoxae paſtorem eccleſiae, ac principem, oblatis va-

variis muneribus adoraverunt. Quos ipſe benigne, liberaliterque tractatos, laetos, atque earum rerum, quas petierant, compotes, fidis ductoribus ſociatos in ſuas oras, regionesque remiſit. Ad perpetuum deinde procurandae inter chriſtianos principes concordiae ſtudium incumbens, eouſque ſua illam indagine veſtigavit, quoad duae integerrimae, atque antiqui moris feminae Margarita Caroli Imperatoris amita, & Ludovica Franciſci Regis Chriſtianiſſimi mater, pacem tam diu quaeſitam, divini miraculum Numinis (Clemente rerum omnium moderatore, atque arbitro) compoſuere. Haec fuerunt in tanta temporum caligine Clementis VII. ſtudia, facta, conſilia; hac ſe ille conſtantia, prudentia, religione ad meliorem fortunam, qua ſuam omnibus virtutem oſtenderet, & quae poſtea ſecuta ſunt, ageret, reſervavit. Haec dum brevibus colligo, quod hactenus feciſtis, Patres, obſecro, diligenter attendite. Duas ſibi res Clemens in eo temporum ſtatu maxime procurandas

das

das proposuit; alteram exstirpandae haeresis, alteram Turcarum furorem comprimendi, ac delendi. Quocirca cum Carolum Caesarem Augustum in Italiam profectum summo cum honore, atque apparatu Bononiae recepisset, eumdemque christiani corona, atque insignibus imperii decorasset, de rebus fidei pristinum in statum communi consilio vindicandis, saevissimi, atque immanissimi tyranni conatibus infringendis, deque nonnullis, quae inter principes supererant, simultatibus abolendis, inito ad quietem publicam foedere, eodem cum Imperatore tractavit, ac ne qua in Italia scintilla flammam excitaret, data opera est, ut ii, qui e florentissima, ac pulcherrima Etruriae civitate indigne familiam Medicen eiecerant, coacti longa obsidione se dederent, arma deponerent, & incolumi civitate, integrisque omnium fortunis, respublica modestum, praestantem, validum, omnibusque iustum, atque aequum iuvenem, eius gentis Alexandrum Ducem acci-

 cipe-

ciperet, a qua ornatam, auctam, defensam, & saepius se conservatam meminerat. Vix dum Romam summus Pontifex venerat, cum per clarissimorum Germaniae principum litteras in communi discrimine opem Romanae ecclesiae expetentium est nunciatum, Turcarum exercitum Pannoniam transgressum Germaniae civitates omnibus viribus oppugnare; quae quidem res adeo Clementis commovit animum, ut ab urbe transferre se in Germaniam cogitarit. Sed cum dilationem pati id bellum non posse cerneret, in summis aerarii angustiis, totque anteactis ruinis, pecuniam celerrime undique conquisivit, atque eo durante bello, ingentem auri summam singulis expendi mensibus imperavit, & quo imminenti periculo maiori, qua poterat, auctoritate, & praesidio occurreret, Hippolytum Medicem nepotem carissimum Cardinalem, praestanti animo, consilio, integritate praeclarum ad bellum tam grave, tam necessarium, tam metuendum Legatum suum destinavit, ad cuius nomen

ex

ex tota undique Italia nobilitas excitata ad saga, atque arma cucurrit, &, delectu habito, validae, ac robustae legiones conscriptae, praestantissimum Legatum in Germaniam sunt secutae, cuius ductu, & auspiciis (quod multis iam temporibus non est auditum) Romana, atque Itala signa, antiqui vigoris, ac roboris, ad eas urbes, regionesque penetrarunt, tantique illa res fuit, ut Germanorum animos alacres, atque ad pugnam paratos in fide Caesaris confirmarit, & Turcarum Tyrannus, cuius ensis tot iam per annos christiano maduerat sanguine, tot urbes vi, & obsidione expugnarat, tot provincias suo imperio adiunxerat, deposito supercilio, & tumore in timorem commutato, manus conserere ausus non sit, pedem retulerit, & turpi, atque infami fuga se ad intimi sui regni loca receperit. Praetereo hic ego consulto, quanto studio iterum Bononiam profectus Carolum Imperatorem, re bene gesta, & compressa Turcarum superbia, in Hispaniam redeuntem complexus sit, quae

S 2 ad

ad pacem confirmandam egerit, quae foedera ad quietem Italiae inierit, quot, quantisque abeuntem Carolum officiis, atque honoribus sit prosecutus, ut ibidem Senatus amplissimus oratori Aethiopum Regis Romanae ecclesiae veram obedientiam profitenti Clementis summa cum maiestate, ac dignitate sit datus, ut Romam postea reversus, cum intestinis, ac periculosis christianorum principum discordiis extremam imponi manum vix posse animadverteret, & multa ad nova bella excitanda parari sentiret, bonus pastor ad novos labores, ad maris aestus, & longinqua arripienda itinera, ut opportuno aliquo in loco cum Francisco Gallorum Rege Christianissimo congrederetur, omni se cum diligentia accinxerit. Iudicabat etenim Pontifex sapientissimus, Franciscum Regem cum praestanti natura, & virtute, tum singulari pietate, ac religione salutaria semper consilia probaturum. Quamobrem cum Rex ille optimus suam classem omnibus rebus ornatam, atque instructam, qua Pontifex vehe-

veheretur, Pisanum usque ad portum misisset, felici, faustaque navigatione Clemens Massiliam appulit. Plena erant littora, agri, portus earum gentium, ac populorum, qui vera fide, ac religione commoti omnium generum, aetatum, ordinum vocibus felices se, ac beatos appellabant, quibus sanctissimum Pontificem, qui Christi in terris vices gereret, adorare, & cernere concessum esset. Cum duobus clarissimis Francisci Regis filiis comitatus, & Gallorum ducum, ac principum humeris vectus, splendido undique apparatu, Clemens eam urbem ingressus est, quem Rex ille inclitus una cum lectissima femina Regina uxore, & ornatissimo regni successore filio verum, dignum, unicum catholicae ecclesiae pastorem est veneratus: ubi de statu christianae religionis, de sedandis perniciosissimis litibus, de pace undique stabilienda, & bello in Turcas inferendo tanta Clemens integritate, ac gravitate tractavit, ut eam quietem, ocium, securitatem, quae postea secuta est, & qua

nunc Italia fruitur, sola Clementis cura indefessa, ac vigilia fecerit. Qua in re una cum Clementis virtute Francisci Regis animi magnitudo, ac praestantia enituit, qui ea affinitate, qua nobilissima familiae Medicae adolescentula Aurelianorum Principi Regis filio nupsit, perpetuum animi candorem, humanitatem, benevolentiam summo Pontifici ostenderit. Divinum vere Pontificem, quem etsi temporum iniuria varias in calamitates, ac ruinas impulerit, illius tamen prudentia tantum valuit, tantum potuit, tantum peregit, ut pacatis tot fluctibus, & superatis (quod nescio, an ulli umquam Romano ante eum Pontifici contigerit) exterarum gentium, disiunctissimarumque terrarum, ac regionum oratores Moschensium, atque Aethiopum, & duos orbis terrarum fulgentissimos principes, Carolum Caesarem Augustum Imperatorem coronatum, Gallorumque Regem Franciscum Christianissimum, ac potentissimum, prostratos ad genua, & pedes, eumque dignum caput ecclesiae profiten-

ſitentes, venerantes, adorantes conſpexerit. Video, Patres amplisſimi, dum temporum ſeriem conſector, multas me praeclaras, atque praeſtantes Clementis VII. virtutes praeterire, quas potuerunt veſtra potius ingenia conſiderare, quam noſtra tenuitas ulla ex parte complecti. Probabit etenim hoc ſemper, vel me tacente, illius vitae integritas, qua non favore ullo, non prece, aut precio adduci potuit, ut eccleſiae civitatem ullam, oppidumve alienarit. Probabit iuſtitia, qua ut ius ſuum unicuique redderet, in reges, ac principes aeque, ac in privatos exercuit. Probabit fides, quam vel ipſis etiam hoſtibus incorrupte obſervandam cenſuit. Probabit religio, qua tanta cum maieſtate, & decore ſolemnes caeremonias vultu, geſtu, pronuntiatione obſervare, tempora, & ritus dignoſcere, ac tota mente, animoque Deo ſacra facere conſueverat. Probabit vitae bonitas, atque innocentia, qua nulla apud eum monſtra vigere, aut nutriri conſpeximus. Probabit modeſtia, qua

in tanta imperii poteſtate ita vixit, ut dictorum, factorum, conſiliorum rationem omnibus redditurus videretur. Probabit labor ille indefeſſus, quo perpetuos dies, ac noctes publicis intentus negociis, inaudita comitate, ac facilitate omnes ad ſe adire, & ad ſatietatem uſque ſenſa animi proferre patiebatur. Probabit ſublime ingenium, quo de variis diſciplinis, atque artibus, de natura locorum, gentium, provinciarum, de bello, pace, foederibus, de imperii maieſtate, ac ſplendore ſcite, atque exactiſſime diſſerebat. Probabit denique ſacroſanctus veſter ſenatus, in cuius dignitate amplificanda nullo umquam ſtudio defuit; neque etenim ille plus velle, ac ne optare quidem auſus eſt, quam quod veſtro eſſet conſilio diſcuſſum, votis expenſum, ſententiis comprobatum. Vidiſtis vos, Patres, in comitiis ſenatoriis, atque arduis ſemper in rebus Clementem non elatum, non iracundum, non medio quemque in ſermone interpellantem, non quid imperium, aut poteſtas, ſed quid eius offi-

officium in veſtra dignitate conſervanda poſtularet, ingenti benignitate, bonitate, manſuetudine quaeſiviſſe. Sed tamen, bone Deus, quam caduca eſt, & fragilis humana conditio, vana ſpes, fallaces cogitationes! Cum Clementem VII. P. M. poſt tot pericula, labores, itinera, in tanta quiete, & concordia Italiae, tanta Romanae eccleſiae auctoritate, tanto familiae Medicae ornamento, Romae ſanum, incolumem, quietum conſpicimus, dum longiore nos aevo illius ſub prudentia, & conſilio quieturos ſperamus, LX. etenim vix annum attigerat, tam benigno, iuſto, prudente paſtore, ac principe privati ſumus. Importuna etenim, atque acerba vi morbi correptus ille Clemens, qui praeſaga futuri, ac divina mente haud diutius ſe in terris manſurum praevidens, non ea tantum, quae ad animi ſalutem, & commoda, verum etiam (ut pontificium funus debito cultu, atque honore vel mortuus honeſtaret) ea omnia indumenta, quae ad cadaver ſepeliendum pertinebant, para-

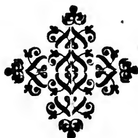
Digitized by Google

paraverat. Dum adventare iam tempus cerneret, quo mortalis immortalitatem indueret, in tam longa sex mensium aegrotatione, tot in doloribus, quos incredibili semper cum patientia toleravit, nonnullis ex vestro ordine ad se vocatis (neque enim illum cum omnibus colloqui febris importuna sinebat) cum multa graviter, ac sapienter de statu christianae reipublicae protulisset, omnemque supellectilem, se praesente, colligi, publiceque servandam tradi quaestoribus voluisset, primum ecclesiae ditionem, ac libertatem, deinde nepotes carissimos, familiam, domesticos vestrae fidei, ac pietati commisit, ipseque nullis aliis rebus, quam immortali, ac divinae intentus felicitati, cum sanctissimum Christi corpus, illaque ecclesiae sacramenta, quae ad caeleste iter peragendum attinent, ab amplissimo, atque integerrimo Antonio Cardinale Puccio summo Poenitentiario sibi dari petiisset, vera fide, ac religione, summo, sanctoque Pontifice digna, sperans,

rans, confidensque in Iesu Deo suo extremum vitae spiritum edidit. Quod si praeclari, ac perfecti Pontificis est in vigilia, ac specula sibi commissa excubare; ad pacem, quietem, concordiam animum semper intendere; omnes horas publicis negotiis impertiri; temporum calamitates consilio, virtute, constantia superare; lapsam ecclesiae disciplinam restituere; nullos terra, marique labores, nulla pericula ad reges pacificandos detrectare; principibus contra hostes fidei dimicantibus thesauros, legatos, praesidia mittere; singulari iudicio inter summos, infimos, medios cum gravitate, ac maiestate versari; iustitiae metam non transgredi; inimicum perpetuum vitiorum, cultorem modestiae, ac virtutum omnium exsistere; semper frugi, semper sobrium, semper constantem, integrumque inveniri; sacrosancti senatus dignitatem conservare, & augere, Clementem VII. Medicem, si gesta gestis, & tempora temporibus conferemus, inter probatos Pontifi-

ces,

ces, quos integerrimos, prudentiſſimos, celeberrimos legimus, iure ipſo connumerabimus, laudabimus, venerabimur. Quod quidem ita eſſe nos in dies magis, ac magis ſummo illius deſiderio commoti luce clarius dignoſcemus, & poſteritas ipſa melius, quam nos, ſine odio, ſine invidia, ſine malevolentia iudicabit.

LAUREN-

LAURENTII GRANAE
ROMANI
EPISCOPI SIGNINI
ORATIO IN FUNERE
AEGIDII CANISII CARD. VITERBIENSIS

EX MS. COD. MEMBRANACEO

Bibliothecae Marii Compagnonii Marefuscil
S. R. E. Card. amplissimi

ERUTA

ET A IOHANNE CHRISTOPHORO AMADUTIO

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA.

Digitized by Google

[illegible]

Google

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD PRAESTANTISSIMUM PATREM

FRANCISCUM XAVERIUM VASQUEZIUM

PERUANUM

MAGISTRUM GENERALEM

ORDINIS EREMITARUM AUGUSTINENSIUM

PRAEFATIO.

Levia ipsa munuscula plerumque haud ingrata contingunt, si ad eos mittantur, quorum intersint, & ad quos veluti iure quodam pertinere videantur. Huiusmodi est opusculum, quod tibi nunc sisto, Praestantissime Pater, quodque tibi potissimum donatum volui, non quod existimem per illud posse me quoque modo humanitati erga me tuae respondere, vel etiam observantiam meam tuae dignitati parem exhibere, sed quod illud potius cognoverim tibi pluribus nominibus convenire, ac proinde acceptissimum tibi futurum facile coniecerim. Habe ergo tibi nunc laudationem sane elegantissimam, quam in funere amplissimi S. R. E. Cardinalis Aegidii Canisii Viterbiensis habuit Laurentius Grana Romanus (a), *vir dicendi arte clarissimus, Canonicus Lateranensis, ac dein Episcopus Signinus* (b) *at immaturo quidem nimium fato peremptus. Non est*

(a) Vid. *biblioth. Rom.* Prosperi Mandosii vol. II. pag. 304.

(b) Vid. Ughell. *Ital. sacr.* tom. I. col. 1240.

eſt ergo, cur verear, quin ſis libenter perlecturus laudes hominis, qui te in ſupremo ordinis tui magiſtratu praeceſſerit (a), *qui familiae tuae honores multiplici ſapientia, & trium linguarum, Hebraeae ſcilicet, Graecae, & Latinae peritia praeſertim amplificaverit, quique demum nominis fama, & meritorum copia illuſtris dignus habitus fuerit, qui anno* MDXVII. *Lateranenſi concilio peracto, & comprobato, a Leone X. litteratorum omnium patrono munificentiſſimo cum XXX. aliis Cardinalibus Romana purpura donaretur, hincque in Hiſpaniam legatus mitteretur, ut Selymo, poſt debellatos Perſas, & duos Memphiticos Reges interfectos, nobis arma minitante, Chriſtiani denuo ad ſacrum bellum excitarentur. Licet enim adſint tibi* alphabetum Auguſtinianum *Thomae de Herrera* (b)., diſſertatio hiſtorica de cc. celeberrimis Auguſtinianis ſcriptoribus *Dominici Antonii Gandolfii* (c), *&* bibliotheca Auguſtiniana *Iohannis Felicis Oſſingerii* (d), *unde ea petere abunde potuiſti, quae virum ampliſſimum tibi ſummopere commendaverint, haud tamen tibi grave erit ſolida eloquentia exornatas virtutes eius omnes denuo percurrere, & veluti in clariori luce poſitas intueri. Tu ergo, qui pro tuo in litteras, ac diſciplinas omnes ſtudio, ac voluntate in inſtructiſſima tua Angelica bibliotheca,*

(a) Electus fuit magiſter generalis ordinis ann. MDVII. in comitiis Neapolitanis, praefuitque annos circiter XII.

(b) Vid. pag.42.

(c) Vid. pag.16.

(d) Vid. pag.190. edit. Ingolſtadii, & Auguſtae Vindelicorum ann.1768.

theca, quam Passioneiorum codicum, librorumque omnium accessione locupletasti, provide adserves, & carissima habeas acta ordinis tui tempore magistratus supremi Aegidii Viterbiensis ab ipsomet conscripta (a), *eiusque quinetiam mss. opera plurima, Ilicetum scilicet Augustinianum* (b); *commentarium in lib. I. sententiarum more scholastico ad mentem Platonis; historiam xx. saeculorum per totidem psalmos digestam* (c); *librum in taghin, id est in*

 signa

(a) *Incipiunt acta ordinis Eremitarum S. Augustini an.* MDVII. *maio m. tempore magistratus supremi Aegidii Viterbiensis, usque ad ann.* MDXI. [licet eius magistratus pervenerit usque ad ann. MDXIX.] Sequitur *Registrum Aegidii Viterbien.* [pag. 75.] *ab an.* MDXI. *usque ad* MDXIX. *a P. Francisco Gambasita ord. secret. iussu eiusdem Aegidii, ac de mandato Rmi P. M. Philippi Vicecomitis Gen. ord. hic transcriptum ann.* MDCLII. *men. iun.* Exstant haec omnia in cod. ms. membranaceo in folio.

(b) Hoc opus exstat in cod. ms. membranaceo, ac dedicatum est a F. Basilio Eremit. August. Petro Sotherino Florentinae reipublicae dictatori perpetuo illustri. Scilicet Ilicetum est locus ilicibus plenus in Etruria a civitate Senensi non longe distans.

(c) Aliter etiam inscribitur, scil. *Chronicorum liber in* XX. *saecula distinctum usque ad saeculum Leonis X., atque in iis declarat psalmos* XX., *dum saeculo cuique unum psalmum accommodat*. Hieronymus Seripandius Card. haec in suo exemplari apposuit: *Huius libri exemplum unicum Alexandro Card.*

signa facta super litteras Hebraicas , & praesertim ghimel , zain , teth , samech , gnhain , zadi . & scin ; *librum radicum Hebraicae linguae , sive dictionarium* (a) ; *ac tandem eiusdem epistolas ad aliquos sui ordinis alumnos insignes , ad principes , & litteratos viros* (b) : *id etiam nunc velis , obsecro te , ut*

Card. Farnesio a me commodatum , eo pontificatum ineunte , amissum est , quod quibusdam post annis Marcellus Cervinus Cardinal. S. Crucis , cum in campo Florae venundaretur , redemit . Est igitur , ut opinor , penes eius heredes . Haec scripsi , ne quis alienis se plumis venditaret .

(a) Initio haec leguntur : *Curavit Fr. Aegidius Viterb. Erem. haec haberi , tametsi inepta , insulsa , & minus latina ; maluit tamen hoc usui esse suis , quam contempnere ; usui vero possunt esse non mediocri . si quis cum Hebraeo codice conferat . sine quo conferre possunt nihil . Id non omiserim , praecepto Domini obtemperari non posse sine his , cum scripturas scrutandas esse mandavit : quibus duo esse apud Hebraeos constat admodum necessaria , & has grammatices institutiones ad linguam , & archanas commentationes ad intellectum .* Ad calcem vero haec habentur : *Fratris Aegidii V.* [Viterbiensis] *or.* [ordinis] *Eremitarum S. Augustini iussu scripta sunt haec , quamquam inculcata , inversa , dura , & quae recte vix percipi possint , maluit tamen Fratres suos bis utcumque uti posse , quam omnino carere . Qui legis , boni consule .*

(b) Tres habentur mss. codices , in quibus continentur Aegidii Viterbiensis epistolae . I. inscribitur : *Collectio epistolarum Aegidii Viterbiensis praesertim , & aliorum concinna-*

ut inter haec cimelia locum aliquem obtineat hoc quidquid est libelli, cui argumenti cognatio quaedam id tribuat, quod eidem & mole sua, & mei caussa numquam adsequi licuisset. His accedit, me

 hanc

cinnata a Seraphino Eremita anno MDVII. *Iliceti degente*; ubi sunt epistolarum libri VIII., & eclogae III. Aegidii Viterbiensis. V. hunc titulum gerit: *Epistolae Aegidii Viterbiensis ad Fratrem Gabrielem Venetum ab anno* MCCCCXCVII. *usque ad ann.* MDXVII. Sequuntur epistolae eius, qui codicem exaravit ad annum MDXXVI., scilicet Fr. Marci Antonii Patavi Codertae, & aliorum, ac praecipue Gabrielis Veneti. Cod. chartaceus est in 8. III. demum hac fronte donatur: *Copia delle lettere dell' Illmo, e Rmo Card. Egidio Viterbiense protettore della religione Agostiniana scritte al Reverendo P. M. Gio. Francesco Libertà Treviggiano priore del monastero di Santa Margarita di Treviggi*. Quare ibidem animadverti has epistolas modo datas Patavii anno MDXXVIII., modo ex campo Nogara, modo Bugnoli eodem anno, modo Romae anno MDXXXI., & XXXII. ad eumdem supra designatum; licet quaedam etiam habeatur anno MDXXXI. exarata, quae est ad Fratrem Sebastianum Ariminensem. Tum sequuntur epistolae Card. Alexandri Farnesii, Gabrielis Veneti, Iohannis Francisci Libertatis, Card. Hieronymi Seripandii ad Ioh. Fr. Libertatem, & Georgii Cornelii Episcopi Tarvisini. Tandem post carmina Latina, & Italica variorum in laudem Ioh. Fr. Libertatis sequitur oratio eiusdem Libertatis pronunciata in ecclesia Tarvisina in celebratione capituli provincialis anni CIↃIↃXX. Cod. chartac. in 8.

hanc laudationem exscripsisse ex ms. codice membranaceo bibliothecae selectissimae amplissimi S. R. E. Card. Marii Compagnonii Marefuscii, quem recens

. . . . raptum

Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo,

quemadmodum & alteram ab eodem Grana habitam laudationem in funere Clementis VII. ab alio codice omnino simili, ipso comiter indulgente, excerpsi. Tu, qui eo animo polleas, quem haud fati, vel temporis, vel vicissitudinum sortes immutent, & quo informari decet probos, ingenuos, fortes, ac tenaces propositi viros, quos unicus veritatis amor tenet, cur non libentissime excipias, & in deliciis habeas quaecumque tibi in memoriam revocent purpuratum virum, quem nimirum vitae castimonia, puriorum ecclesiae doctrinarum cognitio, & propugnatio, ceterarumque virtutum veluti agmen tibi spectatissimum, immo & coniunctissimum prorsus effecissent? Haec si modo spectaveris, in eam spem facile adducor, fore, ut munusculum hoc ipsum, quod sentio, quam sit exiguum, dignum quoquo modo & gradus tui praestantia, & animi magnitudine videatur. Vale, PRAESTANTISSIME PATER, & diu vive studiorum, atque sanioris theologiae bono, & incremento.

Datis domi kal. maii CIↃIↃCCLXXXI.

LAUREN-

LAURENTII GRANAE ROMANI CANONICI LATERANENSIS ET EPISCOPI SIGNINI

ORATIO IN FUNERE CARD. AEGIDII VITERBIENSIS ORDINIS AUGUSTINENSIUM.

SI quis eſt, Patres ampliſſimi, qui me hodiernam dicendi provinciam fretum fortaſſe aut eorum ſtudiorum exercitatione, in quibus multis, variiſque laboribus omnem fere aetatem conſumpſi, aut eius dignitatis auctoritate, quam Clemens VII. Pont. max., veſtra benignitate annuente, longe in me maiorem, praeſtantioremque eſſe voluit, quam mea umquam merita poſtulaſſent, aut alicuius gratiae, ambitionis, gloriae cupiditate commotum ſuſcepiſſe arbitretur, is velim pro ſua prudentia, atque aequitate meae vitae ratio-

nes modeſtiae ſemper fines ſpectaſſe conſideret, atque aequus, bonuſque aeſtimator de me aliter ſentiens conceptam, atque inſitam opinionem toto ex animo evellat. Nam quis eſt uſque tam vecors, tam ſibimet ipſi tribuens, tam huius urbis cenſurae, vitaeque communis ignarus, qui ad Aegidii Cardinalis praeſtantes animi, atque ingenii dotes connumerandum, probitatem, integritatem, religionem recenſendum, ſingularem, atque incomparabilem eloquentiam praedicandum, omnium ſcientiarum, linguarum, diſciplinarum doctrinam referendum, ad eius egregios, frugiferoſque labores, pro veſtra dignitate, imperio, maieſtate, ſuſceptos adducendum, & demum (ut uno omnia verbo perſtringam) quis eſt, inquam, qui ad Aegidium laudandum eodem met ipſo Aegidio laudatore opus eſſe non videat? Quantum vero ad ſuſcepti oneris propoſitum attinet, dolore, officio, pietate, & debita adductus reverentia huc prodeo, dumque ingrati animi notam

cupio

cupio effugere, ingratum prodire in discrimen non abnuo, quandoquidem nec volui, nec fas esse duxi Aegidio, qui meam saepius dicendi tenuitatem vestra in corona amplissime collaudarat, qui me inter carissimos, atque addictissimos connumerabat, cuius erga me animi testimonium vel morientis exstiterit, vita functo, vocem hanc fractam, & debilem denegare, atque in eius laudibus celebrandis, quicquid est in me dicendi facultatis, ac studii, non exhibere, quod tunc pro viribus faciam, cum me vestra benignitas placide, atque attente audiendo animabit. Viterbio in urbe parentibus Aegidius natus est, qui non tam generis, aut nominis claritate, quam bonitate, honestate, religione fulgebant. Quorum opera, ac diligentia peractum est, ut filius a primis ipsis incunabulis his vocibus, moribusque assuesceret, qui ad Deum colendum, laudandum, timendumque attinerent, nec minus cum e pueritiae disciplina excessisset, erudiendus, honestis litterarum prae-

ceptoribus traderetur. Vigebant tunc Viterbii, ſicut pluribus Italiae in civitatibus, bonarum litterarum, atque artium diſciplinae, ibique non ſolum indigenae viri clariſſimi, verum etiam advenae omni ſcientiarum genere excellentes loci illecti commoditate, urbis pulchritudine, rerum omnium affluentia, atque ubertate litteraria ſeſe in palaeſtra exercebant. Verumtamen non eſt in animo quidquam de illius urbis antiquitate, praeſtantia, nobilitate proferre; eſſet enim mihi ab initio Etruſcorum genus omne, vetuſtas, potentia recenſenda, ut omne Italiae imperium duodecim in colonias diſtribuerint, & Tyrrheno, atque Hadriatico mari perpetua nomina indiderint, a quibus Romana reſpublica triumphorum pompas, atque ornamenta, ſacrorum caeremonias, haruſpicem, tubam, ludionem in theatris acceperit. Nec poſſem ſine iniuria tot patres celeberrimos noſtrorum temporum praeterire, & Deſiderii Regis teſtimonium de Viterbienſibus marmorea tabula Langobardis

gobardis

gobardis inſcriptum characteribus ſilentio obruere. Quae quidem omnia etſi ad communem laudandi morem, atque Aegidii gloriam pertinent, cum tamen ipſe ita propriis decorus laudibus eluceſcat, ut quod de Marco illo Catone ſeniore teſtatum reliquit antiquitas, quocumque loco natus eſſet, fortunam ſibi facturus fuiſſe videatur, facile haec aliis elogia, tituloſque reliquit, & tantum una cum his connumerari contentus eſt, qui ſuapte virtute, ac laboribus aditum ſibi ad ſummos gradus, atque ordines patefecerunt. Eſt etenim omnium fere mortalium atteſtatione approbatum, ut iis, quibus ex anguſta illa, ac difficili virtutis ſemita prodire ad ſummos honores contigerit, neſcio quo pacto maiores ab omnibus plauſus, acclamationeſque tribuantur. Quod ſemper in hac civitate, ſemper in chriſtiana religione, ſemper in veſtro ſenatu fieri perſpectum eſt, at celebres huiuſce conditionis ſummo ſemper in pretio patres, collegaſque habueritis. Quamquam, Patres

tres amplissimi, vestram ego semper dignitatem non ut humanam, sed divinam penitus sum admiratus, in qua etsi diversas virtutum vires, gradus, munera intueamur, neminem tamen ex vobis, nisi caelesti electum consilio, numine, voluntate, & quasi manu altissimis in subselliis collocatum existimamus. Errant enim homines, si vos, quorum potestas ad Deum ipsum immortalem proxime accedit, & Christi in terris vicario tam iuncta est, quique divinae hominum parti, menti scilicet, atque animo praesidetis, casu, aut fortuito in gravissimam curarum molem asscisci autumant. Divina est vestra auctoritas, divinitus constituta, omnesque, quotcumque estis, divinos suspicimus, atque admiramur. Sed ego ad Aegidium redeo, qui in tanta praeceptorum copia, summo ingenio, continua exercitatione, cum carmine, ac soluta oratione, cum antiquitate prope ipsa certaret, animum ad religionem adiecit, & sua vota, vota illa sanctissima Deo reddere statuens Ere-

mitarum

mitarum Divi Augustini ordinem, in quo una cum christiana sanctitate semper virtutum omnium seminarium viguit, duo de viginti annos natus, fausto sidere, felicibus auspiciis iniit. Patavium deinde profectus, bone Deus! quantos studiorum fructus ostendit, quam late, atque alte vox eius, ceu aquilae volantis, intonuit. Nam cum logicen, physicen, divinam scientiam profiteretur, modo ipse arduas quaestiones defendens, modo aliorum sententias oppugnans, rarissimos inveniebat, qui cum eo aequo, ut aiunt, marte congredi auderent. Nec mirum, quando eloquentiae armatus praesidio distincte, ornate, eleganter noverat sensa animi proferre, & suos tamquam ungues, digitosque explicare. Cui ne quid ornamenti, ac roboris ulla ex parte deesset, Graecarum litterarum studia adiunxit, & illa nobili, ac necessario adiumento munivit. Erat illis temporibus Eremitanorum praefectus Marianus Latio oriundus, qui primas sibi in concionibus sine controversia vindi-

vindicabat. Is Aegidium e Patavio Romam ad se vocavit, apud quem auxit famam Aegidius praesentia, & omnem de se opinionem, exspectationemque superavit. Siquidem hoc in loco, frequenti vestro senatu, nova, atque inaudita problemata primum Platonico more, ac disciplina, deinde Aristotelico disputans, & subtili, ac vehementi oratione, modo haec, modo illa defendens ab eodem Mariano theologica est laurea decoratus, & perpetuus comes delectus. Mortuo deinde Mariano, cum iamdiu concepta animo, atque exoptata solitudinis, & contemplationis dulcedine traheretur, secessum Suriani pagi (*a*), haud longe a Viterbio tutissimum, atque amoenissimum sibi incolendum

(a) In registro Aegidii Viterbien., de quo in praefatione adnot. (*a*), de hoc secessu haec habentur ad annum MDVII. die XVI. augusti pag. 15: *Dominicus, & Matthias familiares Protectoris nostri silvam invisunt, fatenturque se nobis tam quieta, & tam serena ocia invidere, nec satis unquam caelum, specula, rupes, scopulos, antra, nemus, umbras, fonticulos laudare, ac commendare posse videbantur.*

lendum delegit, ibique ad Hebraeorum litteras, ac monumenta exactissime dignoscenda suam omnem curam, cogitationemque convertit. Quotiens Aegidius, imperantibus illis, quorum erat in potestate, petentibus illum certatim Italiae principibus, ut ad concionandum proficisceretur, ingemuit, quod ab omni laude dignissimo, & quieto vitae genere divelleretur. Verumtamen cum obsequio, ac patientia bonorum probari animos nosceret, aliorum potius imperio, quam suo commodo, ac desiderio obtemperavit, de cuius concionibus quid est, Patres amplissimi, quod me referente audiatis? Vidistis vos pluribus in locis, sed hoc praecipue in templo, de rebus christianae religionis sublimibus, de arcanis, atque abditis fidei, de liberalibus omnibus disciplinis, cum semper frequens consessus vester adesset, cum catervatim populus Romanus ad Aegidium audiendum concurreret, cum boni viri, ac litterati omnes pro flagitio ducerent Aegidii concionem

cionem aliquam vel in ſummis occupationibus praeterire, quanta maieſtate dicentem, quanta rerum varietate decorum, quanta doctrinae ubertate affluentem; quam lenis, ſummiſſus, facilis, cum ad dolorem, & lacrimas commoveret; quam gravis, acer, ſeverus, cum in vitia gentium inveheretur; quam vehemens, concitatus, terribilis, cum linguae gladio haereticorum portenta obtruncaret. Taceo abſtruſa, atque uni tantum pervia Aegidio penetralia laudationum. Taceo una cum pronunciatione oris, vocis, totius denique corporis gratiam. Cum reges, & principes aeque, ac plebem, & populum ad quoſcumque animi motus impelleret, cum nil abiectum, nil vulgare, nil ſordidum, ſed omnia ab ipſa ſublimis, & praeſtantis iudicii officina depromeret, divinum vere hominem, in quo non tantum mellifluos, ut referunt ex ore, ac pectore Apollinis, fluvios, non tonitrua, ac fulgura, quae Graecia tantopere eſt admirata, ſed ideam ipſam veri, ac perfe-

perfecti oratoris e divina illa mente ad mortales delapsam nobis licuit intueri. Verumtamen tibi ego, Pater optime, atque integerrime, hoc potissimum in loco nimis tibi inepte, nimis insignem iniuriam facio, dum quae potius silenda, horumque tacitae cogitationi, atque animis relinquenda erant, ieiune, leviterque percurro. Vigebat per omnem Italiam non minus Aegidii gravitatis, religionis, integritatis fama, quam doctrinae, ac facundiae, cum Iulius II. Pont. max. in his Eremitanorum comitiis, quae secundum a Mariani obitu celebrabantur, nec deessent plurimi, qui ad primatum illum contenderent, atque anhelarent, Aegidium nil minus cogitantem e Suriano recessu per certum ad se nuncium advocavit, eiusque perspectae virtuti, ac prudentiae curam tanti ordinis praebuit. Qua dignitate exornatus, quid referam, quanta humanitate antiquioribus assurgeret, eos in consilium adhiberet, suas omnibus deferret, scientiis praeditos debitis honoribus,

bus, muniisque praeficeret, pietate, ac ſanctitate conſpicuos veneraretur, reliquos non ad unam tantum, ſed ad omnes virtutes incitaret, ita ut eum totum ordinem Eremitarum ſuis continuis ſtudiis, ac vigiliis auxerit, atque ampliarit. Facile etenim omnes, cum ducem probum, doctum, modeſtum dignoſcerent, quem non avaritia ad cupiditatem, non odium ad furorem, non voluptas ad ignaviam, non ambitio ad ſpem turpem aliquam incitaret, illius actionibus, atque inſtitutis commovebantur. Fruſtra vigilant praeſides, incaſſum labores conterunt, qui ſe exiſtimant ſubditos vi, minis, terrore, ac tormentis ſub modeſtiae, ac perfectae virtutis legibus continere; difficilis etenim poſſeſſio eſt hominum, nec facile mortalium animi ſubiugantur. Sit bonus, iuſtus, fortis, temperatus, qui praeſidet, nullo labore experietur poteſtati, atque imperio addictos ad illius ſeſe naturam, moreſque conformare. Haec in Aegidio exempla vigere, atque elucere Iulius II.

Pont.

Pont. animadvertens, atque illum ad maxima quaecque tractanda, ac peragenda aptissimum iudicans ad inclitam Venetorum Rempublicam legavit, ut de Flaminiae civitatibus, quas vetusto iure, ac debito Romanae ecclesiae repetebat, cum gravissimis illis Senatoribus ageret; quo in loco, nil dicam gravius, ne Italiae, obducta iam cute, vulnera videar refricare, si togati illi proceres Aegidii postulatis, hortationibus, consiliis annuissent, atroci illo in conflictu tot occisorum mortalium sanguine Adria non redundasset. Quo deinde Pontifice vita functo, & Leone X. Medice ad suorum temporum felicitatem Petri in solium evecto, cum Franciscus Rex Christianissimus, ac potentissimus suas in Italiam legiones duxisset, & prostratis hostium copiis, Mediolanum una cum tot Insubrum civitatibus recuperasset, novique bellorum motus suborirentur, summus ille Pontifex quieti publicae consulens, Aegidium, ut cum Maximiliano Caesare, de christianorum prin-

cipum concordia, & rerum Italicarum pacificatione ageret, in Germaniam misit, ubi tantum ille iudicio, atque ingenio potuit, ut iratum Maximiliani animum pacatiorem, mitioremque reddiderit, Romamque reversus Caesaris, & Germanorum principum dicta, voluntates, consilia, ceu picta in tabella Pontifici expressit. Hanc igitur virtutem Leo Pontifex, in quem omnes omnium virtutum cumulos natura congesserat, in illis magnis Cardinalium comitiis, quae admirabili prudentia, atque animi magnitudine habuit, haud diutius debere ea in fortuna consistere, sed amplissimum ad honorem evehendam existimavit. Videor etenim videre, atque eum diem memoria teneo, quo de improviso Leonis iussu Iohannes Matthaeus Gibertus, nunc Veronensis Antistes integerrimus, atque optimus, nostri ordinis splendor, & bonorum omnium firmum praesidium, & numen, Aegidium in Vaticanum vocavit. Quanta tunc litteratis laetitia, quanta spes bonis, quanta accef-

accessit auctoritas, cum Aegidium cernerent non ad alienae petitionis odiosum ambitum, non potentia, & fastu, non diuturno obsequio, ac famulatu, verum commendantibus meritis, conciliante virtute, ad eam dignitatem pervenisse, quae diu bonarum litterarum, & scientiarum cultoribus clausa, & multis non tantum tenuioribus pessulis, sed vectibus obvallata putabatur; quando multos iam per annos haec magnorum principum mentes sententia invaserat, litteratos viros merito fovendos esse, alendos, alliciendos, verum intra certam dignitatis metam, certos honorum terminos coarctandos, ne aut pauperie omnino sorderent, aut divitiis, & potestate abundarent, & dignitatis aliquo odore, ac nomine, magisque fructu, ac censu sese ipsos consolarentur, cum non nisi maxima cogente Principum necessitate, summa doctrina, atque eloquentia praeditos, maximis auctos honoribus, & eos quidem rarissimos numerarent. Quo nil foedius exemplo, nil tetrius,

 nil

nil ad iugulandam poterat virtutem truculentius inveniri. Erigendi igitur, ornandi, in sublimibus sunt ordinibus conspiciendi doctrinae ignari, virtutis expertes, quasi ab iis sit exspectanda prudentia, & difficillimis reipublicae temporibus opera, & vigiliae iaceant, iaceant merita, litterae, & virtutes reliquae squallore, obscuritate, desperatione conficiantur? Non tulit Leo Pontifex, qui sub paterna illa Medica lauro caelo edita, atque addita caelo omnium virtutum semina pullulasse, atque increvisse meminerat; non tulit, inquam, tam infami nota ignominiae sua tempora pollui, tam turpi vitio, ac morbo corrumpi: siquidem deligens ex omni virtutum genere, ac praestantia viros vestri ordinis maiestatem, atque amplitudinem decoravit, nec quisquam e tanto patrum numero exstitit, qui dignus eo gradu, dignus tanto honore, dignus tanti principis munere, ac liberalitate non haberetur. Et veluti serena in nocte caelum ipsum intuentes multorum

rum ſiderum ſplendore, copia, varietate oblectamur, ita & in illis comitiis quocumque oculos convertebamus, praeclara ſeſe undique nobis virtutes Leonis X. munificentia ornatae offerebant. Sed de uno mihi nunc Aegidio agendum intelligo, qui cum ampliſſimam dignitatem omni cum gravitate, ac virtute ſibi conſervandam proponeret, & Cardinalium mentem, conſilium, operam cum ad communem chriſtianae fidei utilitatem, tum ad bonos viros ſublevandos impendendam animadverteret, nil de ſolita benignitate, atque humanitate detraxit, nil de laborioſae vitae, ac ſtudiorum curſu, & genere minuit. Nam dum perpetuos dies, & noctes legem Domini meditatur, ſecreta quaedam, atque abdita Hebraeorum volumina, quae ab illius gentis magiſtris celari audierat, omni ſtudio, ac diligentia conquiſivit, tantumque illius cura indefeſſa, ac liberalitas valuit (nullis etenim laboribus, nullis ſumptibus parcens ad tercentos aliquando aureos nummos vel exigui

legendi, ac describendi voluminis caussa erogavit) ut enunciata innumera, de quibus durae illa cervicis natio nobiscum contendere audebat, suorummet testimonio christianae fidei veritatem approbare, aeterno Aegidii in rempublicam beneficio, convinceretur. Quod tunc in dies maius, ac fructuosius intuebimur, cum illius monumenta ingenii, doctrinaeque testimonia, de arcanis tot libri, quos summa eloquentia scripsit, in lucem legendi, atque admirandi prodibunt. Et quamquam hac in re vehemens Aegidii studium exsisteret, illius tamen opera numquam litterato ulli defuit, quin & permultos Italos, Gallos, Iberos, Britannos opum egenos, scientiarum divites domi excipere, atque alere, pecunia iuvare, commendare Pontifici maximo, in potentiorum familiaritatem inducere omni ope solebat. Age vero urbis academiam, & tot praestantissima lumina, doctissimos Italiae viros, quo amore, & favore prosequebatur, quanta humanitate, ut sua ope-

opera uterentur, invitabat! cum se paratum semper ad eorum commoda, atque ornamenta procuranda praeberet. Qua in re dicam ingenue, Patres, quod sentio, nihil est, quod magis bonorum animos, quam affabilitas, clementia, grata responsa, & liberalitas oblata devinciat. Quod si vos aut frigide operam praestantes, aut iracundos, & difficiles experiuntur, indigne secum agi iudicant, non ferunt, libere vociferantur, & si aliquando munera accipiunt, non tanti ducunt, quanti si a benigno, atque hilari animo recepissent. His Aegidius gratias agebat immensas, dum sua opera, praesidioque uterentur; dicere etenim sapienter solebat, illorum caussa occasionem sibi exhiberi rite officii exercendi, riteque collocandi, dum sua studia, quae pro dignitatis amplitudine nemini negare expetenti potuisset, in bonorum patrociniis collocaret. Crescebat his officiis apud Leonem Pontificem Aegidii auctoritas, nec minus apud vos, Patres amplissimi, proficiebat,

 dum

dum in ſententiis graviter, integreque dicendis nullius aura in hanc, aut illam partem diſtractus, quod bonum, rectum, atque e republica eſſe arbitrabatur, id ſummo animi candore, ac libertate aſſerebat, & vos omnes veluti immortalia numina venerabatur, laudabat, atque omnibus honoribus proſequebatur. Quamobrem cum pro chriſtianorum principum concordia legati eſſent ex veſtro numero deligendi, eum ad Carolum tunc Regem, nunc Imperatorem feliciſſimum, auctore eodem Leone Pont., in Hiſpanias proficiſci voluiſtis, quem pro ſua dignitate ille princeps ſumma cum benignitate ſuſcepit, atque illius animum, conſilium, eloquentiam admiratus, viri inſuper religione, ac ſanctitate commotus enixe rogavit, ut quando eius quotidiano, ac familiari ſermone nil gratius, nil iucundius audiret, concione aliqua ſuum animum recrearet, cui legatus benigne annuens ſtato die, cum primum Caroli, eiuſque maiorum praeſtantiam, virtutem collaudaſſet,

daſſet, de his, quibus chriſtiana reſpublica indigebat, conterendo videlicet aſpide, ac baſiliſco, haereſi turpiſſima radicitus exſtirpanda, & in Turcas bello acriter ſuſcipiendo dixiſſet, ad pacem, amicitiam, compoſitionem tanto eſt ardore animi, ac vehementia adhortatus, ut maiora homine protuliſſe ſit viſus, & Caroli, ducumque omnium, qui aſtabant, animum mirum in modum commoviſſe. O felicem ſpiritum, cuius gravitate, atque oratione perculſi principes plane poterant iudicare Romanam eccleſiam, cum tali virtute praeditos Senatores ad exteras gentes mitteret, non ſolum privatorum hominum mentes, verum regna ipſa, & provincias potuiſſe ad veram religionem, & Chriſti fidem, cultumque convertere. Praetereo hic ego conſulto, ut rebus ex voto confectis, Carolique muneribus exornatus Romam reverſus Leonis benignitatem, liberalitatemque perſpexit, eodemque Pontifice immature huic urbi erepto, quam bene Hadrianus VI. Pont.

max.

max. de illius virtute ſenſerit, & praedicarit, utque mortuo Hadriano in pontificiis illis comitiis cum ſemper Iulium Medicem Cardinalem Vicecancellarium, quem praeſens numen, Clementem nunc VII. veneramur, dignum ſumma poteſtate, atque imperio iudicaſſet, omnique cum opera, ſtudio, officioque adiuvaret, ex vobis complures exſtiterint, qui in Aegidium oculos converterint, & de illius dignitate augenda non tantum cogitarint, verum etiam cum ſumma ipſius Iulii Cardinalis gratia, qui ab hoc eodem conſilio alienus non videbatur, egregiam operam adhibuerint. Praetereo inſuper, quantum ſemper & gratia, & auctoritate apud eumdem Clementem valuerit. Mitto etiam, quae in calamitoſa, ac miſerabili huius urbis ruina peregerit. Nam cum in agrum Picenum adverſae valetudinis cauſſa, in quam continuis ſtudiis, vigiliis, laboribus inciderat, divertiſſet, & ab impia illa, ac nefanda manu parricidarum profanata templa, atque aras, eruta e ſepulcris cadavera,

davera, sanctorum ossa pedibus calcata, & proiecta, direptas domos, incensos lares, patresfamilias interfectos, infantes ante ora parentum obtruncatos, combustos, laniatos, venerandos praesules, & proceres catenis vinctos, sacerdotes passim iugulatos, omnem nobilitatem horrendis tormentis affectam, & summum Pontificem cum Patribus Hadriani in mole obsessum intellexisset, ego ne, inquit, Aegidius meae immemor dignitatis huiusce loci perfruar securitate, & sanctissimus Christi vicarius obsidebitur? Ego ne liber hic ullo pacto degam, & patres mei, ac collegae illi gravissimi, ac prudentissimi oppugnabuntur? Non sinam, non patiar; sicque nulla mora interposita non solum per nuncios, verum ipse ipsemet populos fidissimae illius provinciae, ac praestantissimae convocans integras duas legiones fortissimorum hominum Firmanorum, Aesinatium, Esculanorum, atque ex omni illo Italiae robore, quod se quondam pro huius urbis

urbis libertate, Marco Tullio Cicerone Consule, armaverat, subitarie, & confestim collegit; ipseque expeditiore itinere ad foederatos duces, quos de summa rei ad certum diem deliberaturos audierat, incredibili celeritate advolavit. Ubi cum diversas illos in sententias distractos invenisset, aliique recta ad urbem proficiscendum, & pro summi Pontificis salute omnino pugnandum, alii omnino subsistendum iudicarent, vehementi est illos sermone adhortatus, ne in re tam gravi, & quae celeri, ac praesenti ope indigebat, consulendo, & cunctando tempus contererent. Quod si minus ipsi cum toto exercitu vellent, finerent se cum suis militibus praeire; esse in animo vallum aggredi, & quoniam suos pugnae avidissimos cognoscebat, hostes magno impetu adoriri, & tentare fortunam, eam unam esse occasionem, in qua fortissimus quisque mortem summa cum laude & posset, & deberet oppetere; si ipse cum duabus legionibus periisset, non ideo illo-

illorum exercitum minui, aut ulla ex parte auctoritatem labefactari; sin autem, ut sperabat, irrupisset, & pugnam, Deo bene adiuvante, feliciter, fausteque inchoasset, auxilium, si videretur, submitterent, atque ad certam victoriam properarent. Verumtamen sive urbis fato, sive hominum consilio, quibus haud ex re Italiae visum est iniquo loco pugnare, atque illi sese discrimini committere, Aegidii conatibus non obscure obstiterunt, & illius copias ulterius progredi vetuerunt. Qua ex re summo cum dolore ad suos reversus, oculis, ac manibus in caelum intentis, supplex, & lacrimans: Vos, inquit, Petre, ac Paulle maxima Numina, obtestor, qui me hodie nostis una cum his decurionibus, primipilis, centurionibus pro vestra urbe, pro vestris aris, ac templis, pro Christi vicario, pro amplissimis illis Patribus tam iniqua, atque indigna perpessis vitae pericula non refugisse, discrimina nulla evitasse, mortem libenter, avideque expe-

expetiſſe, quando id non licuit, non datum eſt, vos, quorum in caelo auctoritas viget, Clementem VII., in cuius vita, ac prudentia ſpes una recumbit eccleſiae, una cum praeſtantiſſimis illis Patribus conſervate, cuſtodite, defendite, veſtroque ingenti miraculo e manibus impiorum eripite. Poſtea vero cum multis, ac magnificis verbis militum fidem, virtutem, religionem, diligentiam collaudaſſet, in patriam redire, & ſuam quemque tueri civitatem, ac tecta imperavit. Tantam igitur virtutem, atque admirabilem animi magnitudinem quo praeconio celebrabimus, quibus verbis proſequemur, qua grati animi ſignificatione extollemus? Non enim ille florentibus, atque integris rebus, ſed afflictis, ac deſperatis, non ingenti auri pondere, non praedae ulla ſpe, ſed ſola ſola eloquentia eas legiones duxerat, & tam ingenti animo, ac fortitudine, ut ſe ad iter, ad pugnam, ad mortem ſequerentur, incitarat. Atque ut in hoc tam

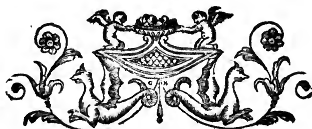
tam admirabili eius animi magnitudinis documento consistat oratio; id unum addam, ex moralibus nullam inveniri virtutem, cuius in Aegidio multa, ac praeclara exempla non exstent. In his vero, quae ad christianae religionis sanctimoniam pertinent, quis eo diligentior, quis vigilantior? Qui in tantis occupationibus numquam sacrarum rerum curationem omisit, & Deo optimo maximo, in quem unum mentem omnem converterat, continuo offerre sacrificium non destitit, quin & multis se affectum, & pene confectum aegrotationibus sentiens, ne inani vivendi spe, qua omnes fere mortales capiuntur, deciperetur, sed semper vigil, semper paratus, atque expeditus ardenti cum lampade venienti Christo obvius cum eo ad nuptias introiret, neve ullis humanarum rerum cogitationibus praepediretur, testamentum biennio ante mortem condiderat, & tribus omni laude dignissimis vestri ordinis Patribus, in quorum probitate, iusti-

iustitia , integritate fidebat , non amplam , aut ornatam supellectilem , non multas pecunias, quas ille dum summa in frugalitate una cum honestissimis familiaribus vixit , dum libris conquirendis , pauperibusque adiuvandis operam dedit, dum viridaria ad amicorum docta colloquia in campo Martio commoda aptavit , dum Divi Matthaei templum, de cuius nomine Cardinalis est nuncupatus, collapsum restituit, una cum toto censu erogarat. Verum doctrinae thesauros , scripta illa praeclara , sororem carissimam, dilectos domesticos commendavit, sicque sibi tardius, quam cogitarat (tres etenim, & sexaginta annos natus erat) christianae vero reipublicae, ac vestro ordini celerius , atque intempestivius, quam ratio horum temporum postulet , febri ardentissima oppressus, Christo sese tota mente commendans, divinum illum spiritum exhalavit. Haec sunt , Patres optimi , quae de vestro tam celso , ac praeclaro Aegidio veluti in

in anguſtiis preſſimus, ſtrinximus, conculcavimus, cuius facta eo a vobis maiora, atque ampliora ſunt iudicanda, quo de tam grandi laudum cumulo noſtra oratione (dum merum tantum dolorem, officium, pietatem praeſtamus) ſcitis maxime detractum, ac diminutum. Nam ſi iure optimo in omni civitate, republica, imperio, & noſtra praecipue religione eorum iugis, atque aeterna memoria colitur, qui animi, atque ingenii dotibus clari omnium bonarum artium, ſcientiarum, linguarum peritia enituerint, qui una cum ſumma doctrina, atque eloquentia pietatem, probitatem, religionem coniunxerint, qui humanitatem, liberalitatem, munificentiam in ſuos, in alienos, in bonos omnes exercuerint, qui ſuapte virtute regibus, populis, nationibus cariſſimi aditum ſibi ad ſummos honores patefecerint, qui pro communi libertate, ac ſalute vitam gravibus offerre periculis non dubitarint, qui perpetuos dies, ac noctes legem Domini

 evolve-

evolverint , custodierint , praedicarint , Aegidium Cardinalem , in quo uno omnes tot congestas virtutes cumulate perspeximus , omnis posteritas venerabitur , fovebit aeternitas , vester senatus una cum tota republica extollet , neque ullo umquam aevo , aut tempore consenescens , veluti immortale numen , praesens , faustum , propitium a bonis , ac litteratis omnibus celebrabitur .

STLLO-

Digitized by Google

SYLLOGE EPISTOLARUM

VARIORUM SCRIPTORUM

NIMIRUM

Iacobi Sadoleti Card., Marci Antonii Mureti, Petri Victorii, Camilli Palaeotii, Paulli Sacrati, & Ascanii Columnae Card.

QUAE EX DIVERSIS MSS. CODD.

NUNC PRIMUM PROFERUNTUR

A IOHANNE CHRISTOPHORO AMADUTIO.

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD CL. VIRUM

IOSEPHUM VERNAZZAM

PATRICIUM ALBAE POMPEIAE

ET BARONEM FRAXINETI IN MAURIANENSIBUS

PRAEFATIO.

EN tibi, *vir clarissime, fasciculum epistolarum, quas latine conscripserunt excellentiores illi saeculi XVI. eruditi homines, per quos potissimum Romani idiomatis dignitatem veluti postliminio restitutam suspeximus. Tu, qui omnium elegantiarum cultor, & auceps merito audis, quique te talem, editis bonae frugis operibus, & erutis undequaque multiplicis litteraturae monumentis, potissimum praebes, libenti animo excipies qualecumque hoc, quod tibi nunc per me obvenit, munusculum. Ego vero, qui tantis a te excitatus officiis, & muneribus, grato erga te animo maiorem in modum afficior, visus sum quodammodo vehementi, qua tangor, de te benemerendi voluntati satisfacturus, si has tibi nunc lautitias praecipue communicandas susciperem. Utinam potuissem tantum nunc rependere, quantum par esse posset ad exaequandum, quod a te mihi tam ample, & tam liberaliter conlatum est. Verumtamen quid diutius moror te nunc selectarum epistolarum, quas tibi nunc sisto, recensionem prae verborum officiis praestolan-*

ſtolantem? Quare habes imprimis duas Iacobi Sadoleti epiſtolas, quarum prima, quam nobis ex archivo Vaticano (a), *cui tunc praeerat, communicavit Praeſul eruditiſſimus Ioſephus Garampius, nunc apud Ioſephum II. Auguſtum Nuncius Apoſtolicus, data eſt ad Clementem VII. Pontificem maximum; altera vero, quae ad nos beneficio cl. Praeſulis Marii Guarnaccii Volaterrani, apud quem autographum ipſum adſervatur, pervenit, ſcripta eſt ad Marium Maffeium, Volaterranum & ipſum, atque Epiſcopum Caballicenſem. De Sadoleto, cuius adeo celebre nomen eſt, quid praeſtat ad te, qui ſumma polles eruditione, nunc ſcribere? Vides porro, epiſtolam, quae ordine, & temporis vetuſtate prima eſt, datam eſſe ad Pontificem poſt celebrem illam urbis direptionem, quae contigit hoc ipſo anno* MDXXVII., *quo haec epiſtola perſcripta apparet. Deſideratur haec, ut & ſubſequens, in nupera collectione omnium epiſtolarum Sadoleti, quam* III. *voluminibus adornavit vir ſane eruditus Vincentius Alexander Conſtantius* (b). *Ceterum habetur ibidem* (c) *epiſtola, qua Sadoletus italice reſpondet litteris Ioh. Franciſci Binii a ſecretis Pontificis, quibus ipſum de huiuſmodi excidio certiorem fecerat. Tum occurrit altera Sadoleti epiſtola ad Hieronymum Nigrium* (d), *qua pro hoc ipſo Pontificis caſu ſe animo angi ſignificat. Tandem de hoc infortunio alibi etiam nonnulla ab ipſo attin-*

(a) Plut. 45. cod. 42. pag. 30.

(b) Romae typis Salomonii 1764.

(c) Tom. I. pag. 177. epiſt. 67.

(d) Ibid. pag. 194.

attinguntur (a) ; *quemadmodum & aliae eiusdem epistolae ad Clementem VII. datae ibidem* (b) *consuli poterunt , si lubeat . Quo ad alteram vero Sadoleti epistolam illud monere me praestat , ipsam exaratam esse* V. *nonas novembris anni* MDXXXVI. , *cum nondum Sadoletus Cardinalis renunciatus esset . Siquidem constat Carpentoractensem Episcopum iam a Leonis X. pontificatu exstitisse , purpurae vero honorem nonnisi* XIII. *kal. ianuarias , labente anno , quem iam designavimus ,* MDXXXVI. *ipsi à Paullo III. delatum fuisse ; ut proinde hic honos huius epistolae scriptionem mensis unius , & paullo amplius spatium dumtaxat anteverterit . Neque latere te potest Marius Maffeius patricius Volaterranus , Raphaëlis , qui* Volaterranus *vulgo audit , scriptoris sane percelebris , germanus frater , & Episcopus Caballicensis , ad quem prior epistola perscribitur , & cum quo , Volaterris licet tunc agenti , Sadoletus pro veteri in urbe consuetudine , & pro episcopatuum propinquitate , tum & assidua officiorum vicissitudine , morumque coniunctione arctissimo amicitiae vinculo adstringebatur . Sed iam ad ceteras , quae subsequuntur , epistolas progrediamur . Tertia ergo epistola est Marci Antonii Mureti Laemovicensis in Gallia Aquitanica , cuius perquam notissimae sunt orationes , epistolae , carmina , aliaque quamplura ingenii monumenta , quae typis impressa pluries fuerunt . Ceterum inter eius epistolas desiderari video hanc , quam nunc tibi communico ,*

X 4

(a) Ibid. pag. 244. , & 269.

(b) Part.I. pag. 418. , & Par.II. p. 138., & 199.

munico, quaeque ad Hugonem Blotium Belgam Caesareae bibliothecae quondam praefectum (a) *data est. Sane Petrus Lambecius* (b) *duas haberi indicaverat Mureti epistolas ad Blotium, atque eas in duobus spissis voluminibus autographarum epistolarum ad eumdem Blotium. Verum cum ego rogassem cl. Garampium nostrum, ut has epistolas pro sua in me humanitate perquireret, & mihi transcribendas curaret, haec dumtaxat ipsi obvenit, nec praeterea alia, ut dein ipse singularem hanc mature submittens. comiter mihi per litteras significavit. Adiungenda vero foret nunc ceteris Mureti epistolis etiam altera ad Riccardum Riccardium, quam a Mureto scriptam existimavit cl. Lamius, quamque iam ipse una cum elegia in obitu Iohannae Etruriae Reginae edidit in vita Riccardi Riccardii* (c) ; *ut proinde ad ipsam digitum dumtaxat intendisse sufficiat. Nec minori ingenii, & eruditionis fama excellit Petrus Victorius, cuius comitatum proinde ceterorum auctorum nemo refugiat. Quare heic nunc statuo eiusdem epistolam ex cod. Vaticano depromptam* (d), *& ad Guillelmum Sirletium Cardinalem missam, cuius nomen quinetiam pari doctrinae commendatione celebrari iam nosti. Sane Sirletio familiaritate plurimum*

(a) Vid. de eo *Foppens biblioth. Belgic.* part. I. pag. 491.

(b) *Commentar. bibliothec. Caesar. Vindobonen.* lib. I. num. LII. col. 117. edit. ann. 1766.

(c) Florentiae 1748. vid. & *Catalogum biblioth. Riccardianae* eiusdem Lamii litt. *E* pag. 174.

(d) Signat. num. 6193. pag. 70.

mum coniunctus erat Victorius, qui VII. *alias latinas epistolas typis iam impressas ad eum miserit* (a), *qui etiam eiusdem Cardinalis cura potuerit Clementis Alexandrini libros integriores, nitidioresque producere* (b), *tum aliquot ab ipso in veteres geoponicos animadversiones* (c), *atque Aeschyli tragoediam, quae* Agamemnon *inscribitur, cum Farnesiano codice conlatam acceperit* (d), *ac ipsum tandem adiutorem in expurgandis Boccaccii fabulis, iisque honestae lectioni aptandis expertus fuerit* (e). *Hinc plurimum gavisus est Victorius, cum Sirletium suum purpurae Romanae dignitate auctum, Cardinalis Caroli Borromaei officiis, a Pio IV. accepit* (f); *cuius rei testis est etiam Sirletii epistola ad Victorium, qua se ipsi gratissimum ob huiusmodi officium profitetur* (g). *Sirletii virtus ita inclaruerat, ut sibi litteratorum fere omnium obsequia vindicaverit; inter quos adnumerandus etiam venit Camillus Palaeotus Bononiensis, cuius ad ipsum est epistola, quae huius sylloges quintum locum tenet, quamque ex*

(a) Vid. *Victor. epist.* lib.X. &c. Florent. apud Iunctas MDLXXXVI. p.125. 137. 138. 160. 212. 221. & 225.

(b) Vid. *Victor. variar. lection.* lib. XIV. c.XVIII.

(c) Vid *Victor. epist. ad Sirlet.* dat. VI. martii MDLVI. *Pros Fiorent.* part.IV. vol.IV. lett.VII.

(d) Vid. epistolam praemissam edit. Henrici Stephani MDLVII.

(e) *Pros. Fior.* part.IV. vol. IV.

(f) *Epist. Victor.* lib.V. pag.125. & seqq.

(g) Vid. *Clar. viror. epist. ad Victorium* tom.I. epist.LXV. pag.150. edit. cl. Bandinio.

ex codice Vaticano (a) *nunc deprompsi. Iam Anecdotorum volumen primum epistolas* VIII. *exhibuerat ad Camillum pertinentes, quas ex Vaticanis codicibus exscriptas, & earum editori a me libenter communicatas ibidem consulere facile poteris. Ea etiam iisdem de illarum auctore praemissa habentur, quae mihi de eodem verba faciendi otium omnino nunc faciant. Sirletii admiratoribus accensendus quinetiam Paullus Sacratus Canonicus Ferrariensis, & Sadoleti Cardinalis sororis filius, cuius epistolam ad ipsum datam habet laudatus codex Vaticanus* (b). *Inter Mureti epistolas invenies sane varias a Sacrato ad illum amice, & erudite scriptas, quae ipsum eidem addictissimum, tum & elegantissimum patefaciant. Exstant & eiusdem Sacrati epistolae simul collectae, & typis Ferrariae editae* (c), *inter quas haec nostra, etsi* VIII. *ad Sirletium datae occurrant* (d), *a te frustra requiratur. Tandem tum Sirletio addictorum litteratorum, tum huius nostrae sylloges agmen claudant binae Ascanii Columnae Cardinalis epistolae ad ipsum Sirletium datae, quas nimirum ex eodem Vaticano codice* (e) *erutas nunc profero. Iam in laudato primo Anecdotorum volumine*

(a) Signat. num. 6194. pag. 146.

(b) Vid. superiorem adnot

(c) *Epistolarum Paulli Sacrati libri sex &c.* Ferrariae typis Victorii Baldini ann. MDLXXX.

(d) Pag. 215. 149. 261. 282. 286. 300. 356., & 483.

(e) Cit. cod. 6194. pag. 178., & 212.

mine videre licet doctissimi huius purpurati viri orationem ad Sixtum V. Pontificem maximum, quam ex codice altero Vaticano primus in lucem edidit cl. Praesul Stephanus Borgia a secretis sacrae congregationis de propaganda fide, utriusque nostri amantissimus, qui ea insuper de hoc ipso auctore praefatus est, quae quidem eruditum tui desiderium, etiam me tacente, explere commode possint. Cum vero Ascanius superstes Guillelmo fuerit, & pari studiorum, & elegantiae laude floreret, statim cupiditate exarsit comparandae sibi bibliothecae, quam ipse a Marcello II., cui fuerat a secretis, legato acquisiverat, quaeque post eas omnes, quas nemo non novit, vicissitudines Vaticanae tandem accessit. Haec sunt, quae levi calamo innuere tibi nunc censui, vir clarissime; quandoquidem pluribus haec exornare non liceat scribenti ad te, qui litterariam historiam apprime calleas, neque insuper deceat te ad elegantiorum huiusmodi scriptorum opuscula degustanda properantem diutius, & fortassis frustra detinere. Tu vero, qui Paulli Cerratii municipis tui latina poëmata in unum collecta, addito eiusdem vitae commentariolo, nuper denuo litterato orbi communicasti, quique vitam Benvenuti de Sancto Georgio Comitis Canabicii, & Blandrati, equitis Hierosolymitani, & chronologi Montisferratensis, cum accurata operum recensione, conscripsisti, id nunc praesta, ut etiam monumenta vitae Petri Bellii, alterius municipis tui, & a consiliis Emmanuelis Philiberti Sabaudiae Ducis, quibus concinnandis nunc sedulam operam navas, nobis quantocyus

tocyus degustanda exhibeas. Fastidient quidem exilia haec nostra, si cum tuis comparentur; verum tu non ex tuorum operum praestantia nostra metiaris, quin potius ex bona dumtaxat voluntate labores nostros diiudices. Quapropter habes, quae gratum animum meum, tum & observantiam, & benevolentiam quoquo modo patefaciant, quaeque tu aequi, bonique consulas velim. Vale.

Datum Romae kal. maii anno a Christo nato CIↃIↃCCLXXXII.

Episto-

I.

Epiſtola Iacobi Sadoleti ad Clementem VII.

SSm̃o Domino Noſtro Papae.

PATER SANCTISSIME. Etſi omni argumento ſcribendi ad Sanctitatem veſtram careo, propterea quod neque dolori meo, quem ex incommodis reipublicae, & veſtrae Sanctitatis maximum accepi, verba, neque meae erga illam voluntati, & obſervantiae litterae ullae ſatisfaciunt; tamen cum haberem certum nuncium, qui in Italiam, & Romam eſſet profecturus, quod antehac mihi ſcribere cupienti non contigit, ſtatui mei officii eſſe aliquid litterarum dare ad Sanctitatem veſtram non tam leniendi doloris ſui cauſſa, quam mei declarandi; quamquam, ut dixi, hoc quidem fieri per me nullo modo poteſt: tantus enim eſt & fuit, ut quod poſt meum ex urbe diſceſſum produxi vitae, id mihi omni morte deterius fuiſſe videatur. Sed ego

ego quae a prudentia, & religione Sanctitatis vestrae, quam utramque in ea semper cognovi maximam, proficisci potuerunt, ad infestos adversosque casus constanter, & moderate tolerandos, omnemque spem, & fidem in Deum iaciendam, ea arbitror satis fuisse in tantarum concursu calamitatum adhibita. Novi enim pacem animi vestrae Sanctitatis, novi erga Deum egregiam fidem; quae autem mihi ad scribendum apta esse videantur, ea brevibus complectar. Sic enim statuo tantam acerbitatem poenae non Sanctitati vestrae, sed temporibus fuisse divinitus illatam. Cum enim Sanctitas vestra omni virtute, & bonitate praedita esset, in ea tempora tamen inciderat, quae corruptissimis moribus sine ullis bonis legibus iram Dei omnino ad vindicandum provocabant: quae cum vestra Sanctitas vellet, & conaretur corrigere, cuius ego voluntatis optimus sum testis, tamen vincente eius mentem sanctissimam & hominum perfidia, & vitiorum mole, ab optimo, & saluberrimo consilio

ſilio non tam depulſa fuit, quam retardata. At ego ſemper & ſenſi, & proſpexi clarius etiam aliquanto, quam ea, quae oculis cernuntur, aut mutandum ordinem diſciplinae publicae, aut ad extremum interitum praecipitandum eſſe. Accidit alterum, id quod minime vellem; nec quicquam mihi acerbius potuit contingere: ſed ſi eſt Dei iracundiae, & ſeveritati noſtris ſuppliciis ſatisfactum, atque haec poenarum aſperitas aditum ad bonos mores, & ſanctiores leges patefactura eſt, fortaſſe nobiſcum non erit peſſime actum. Illa enim bona profecto, quae virtutis, & integritatis, & in verum Deum perfectae pietatis ſunt, longe his ſunt anteferenda; quae ubi laboraris coacervare, cum invidia plerumque, & infamia poſſederis, facillime tamen extorquentur e manibus, ſaepiuſque illis ſunt noxia qui poſſident, quam qui eis carent, aut qui privati ſunt, quae ego ad homines impios contemptores omnis humani, divinique iuris tranſiſſe non omnino moleſte fero. Tranſiit enim ad

ad eos una cum eis illa infanda avaritia, qua nomen sacerdotis sanctissimum tantopere laborat, transiit corruptrix animorum, & corporum luxuria, quae ferme divitiarum, & opulentiae socia est; quodque in primis necesse est, ira Dei, & caelestis ultio in eam quoque partem transgressa est. Itaque nuncio Sanctitati vestrae celeriter sceleratos homines, quos nec ab impietate Deus, nec a crudelitate humanitas, nec a violatione foederum fides ipsa potuit deterrere, daturos poenas immanitatis suae, utinam illi ad poenitentiam revertantur, & misericordiam Dei promereantur: sed quoniam hoc nobis, qui Christi Dei imitatione, & praeceptis ad precandum pro inimicis nostris parati sumus, magis optandum est, quam sperandum. Quae Dei sunt, Deo erunt curae, quod vero ad nos quoque ipsos attinet, quando melior multo vitae conditio nobis est parata, quae nullis armis eripi potest, sic dirigamus actus, cogitatusque nostros, ut verum sacerdotii splendorem, veramque

ramque magnitudinem noſtrae poteſtatis in ipſo vero, ſummoque Deo ſtatuamus, quocum ſi erimus coniuncti, non inimici homines nos afflixiſſe, ſed nos illos ad interitum dediſſe videbimur. Cuius optimi inſtituti, atque conſilii Sanctitas veſtra, ut dignitate cunctorum princeps, ſic in experiundo, & agendo prima eſſe debet. Sicut tamen & fuit ſemper, & magis etiam, ſi per difficultatem temporum licuiſſet, ut eſſet, conata eſt; ego, qui ſummum illum amorem, incredibilemque caritatem, qua Sanctitatem veſtram iamdiu complexus ſum, & conſervo in animo integram, inviolatamque & perpetuo ſum ſervaturus: quamquam in hoc Dei ſervitio, & famulatu affixus, meaeque ſponſae copulatus conſtitutum habeo, & deliberatum in hoc munere finire vitam, cui eam dicavi; tamen ſi Sanctitas veſtra extra Italiam ad aliquas longinquas regiones ſe contulerit, aut deducta fuerit, non deero nec amori, nec obſervantiae erga illam meae, particulamque totius temporis, quod Deo, & Dei

rebus per me devotum, & consecratum est, in Sanctitatis vestrae obsequium conferens non arbitrabor me abesse ab eius cultu, quem posthac solum colere iam decrevi. Valeat quotidie melius, atque felicius Sanctitas vestra, cui & me, & harum latorem Gregorium Physicum hominem probum, & fidelem, quanto animi studio possum, diligenter, enixeque commendo, ut eius liberalitate aliquod commodum consequatur. Cui cum mandaverim nonnulla etiam meis verbis Sanctitati vestrae exponenda, atque ut preces quasdam pro me porrigat, oro, atque rogo Sanctitatem vestram, ut suam mihi supplici, & fideli suo solitam benignitatem exhibere dignetur, cuius sanctissimos pedes corde, & animo absens infinito cum amore quodam, & debita reverentia prostratus osculor. Dominus Deus Sanctitati vestrae omnia bona, prosperaque concedat. Carpenctoracti prima septembris MDXXVII.

Eiusdem S.V. Devmus, & humill. servus

Iacobus Sadoletus Episc. Carpen.

Episto-

II.

Epiſtola altera eiuſdem ad Marium Maffeium Volaterranum Epiſcopum Caballicenſem.

CRedo iampridem ad te eſſe perlatum, me accerſitum a Pontifice maximo ſtatuiſſe ſuſcipere hoc iter, venireque ad eam urbem, in quam a me olim certo conſilio relictam, nulla umquam ratio praeter eam quae nobis propoſita eſt, ſi forte videlicet ſuccurri periculis poſſit communibus, retrahere me potuiſſet; quamquam ad hoc quidem tanti ponderis negotium mea & auctoritas tenuis, & ingenii facultas perquam exigua eſt. Sed ſit hic illius error qui ita iudicavit; mihi quidem optima eſt voluntas: cetera ab aliis meliora quaerenda ſunt. Nec tamen hoc mihi fuit propoſitum, ut de hiſce rebus ad te ſcriberem; illud meae proprium argumentum eſt epiſtolae, ut cum ego ſine te neque urbem hanc, neque eam quam vivo vitam, aut vitam eſſe, aut urbem exiſti-

mem , quia omnis mea ſuavitas , omne ſolatium , omnis laetitia te abſente mihi adempta eſt , te orem , atque rogem , ut facias mihi tui optatiſſimi conſpectus, atque complexus aliquam copiam ; & ſi quid eius amoris adhuc reſidet in te , quem erga me ſaepe oſtendiſti, ne graveris capere breviuſculum iter , quod ego longiſſimum ſum emenſus , quantis meis incommodis , & detrimentis non dico ; certe , in quo ſatis incommodi eſt , adverſus omnem animi mei ſententiam . Sed officio tamen ſerviendum , & religioni fuit . Illud tibi confirmo , me illo toto itinere , incredibilique moleſtia , te mihi unum propoſitum ſemper habuiſſe , in cuius benevolentia , & ſuavitate omnem eſſem angorem, & ſollicitudinem animi depoſiturus . Itaque quoties revocare me a triſtioribus curis ad aliquam animi hilaritatem volebam , ad teipſum cogitatione revertebar ; eratque meus mihi in mente , & in ſermone Marius . Ille conſolator moleſtiae meae , ille animi confirmator ; in illo denique dul-

dulcissimo, & mihi carissimo nomine acquiescebam; postea vero quam veni ad urbem neque te hic offendi. Quid dicam Mari? Pudet me proferre quam percussus animo, & destitutus fuerim, ut mihi sordere, & pene iacere omnia visa sint, cum tu deesses unus, qui mihi es pro omnibus. Etsi ceterorum quidem officia amicorum mihi non desunt; sed illa mihi sic grata, & iucunda, si sale tuae venustatis condita fuerint. Itaque in maximo desiderio tui videndi, & complectendi sum; neque aliam spem ullam aliquam habeo, huius non longi temporis quo Romae sum futurus cum aliqua levatione traducendi, nisi tu hoc dederis vel nostrae amicitiae, vel humanitati tuae, ut nos tibi visendos statuas, conferasque te aliquantisper in hanc urbem, quae conspectu tuo orbata ceteris, qui te diligunt, ornamento suo spoliata, mihi uni deserta, & penitus derelicta visa est. Etenim si in itinere inanis illa de te cogitatio tantum potuit, ut omnes meos labores faceres le-

viores; quid faciet viva oratio? quid vultus, quid ista significatio amoris, quod mea caussa adductus huc te retuleris? Credas mihi velim, non possum tantum exprimere quantum mihi in animo est, vel studii, vel benevolentiae, vel cupiditatis ut tecum aliquandiu sim; non enim longum id futurum est; statutum enim mihi est post mensem martium urbanas res relinquere, & vel proficisci Mantuam si agetur conventus is qui indictus est; vel in Galliam ulteriorem reverti, ubi iucundum habeo & studiorum meorum, & omnis meae quietis, & tranquillitatis domicilium. Quae res cum ita sese habeat, & hac occasione visendi inter nos praetermissa, reliqua facultas deinde nulla futura sit, quae sustentet animos spe iterum congrediendi, quo me dolore affectum iri putas, si te non videro, quem unum diligo, & dilexi semper plurimum, & cum quo cum sum, quod creberrime sum expertus, nulla omnino molestia, neque gravior sollicitudo mihi infesta esse po-

poteſt? Erit ergo, mi Mari optime, atque humaniſſime, non humanitatis ſolum tuae, ſed eius etiam virtutis, ac integritatis, quam in colenda amicitia ſemper adhibuiſti, concedere hoc noſtris precibus, ut te hic praeſentem quamprimum habeamus, facilitateque tua efficere, ut quamvis mea cupiditas incitata, & ardens longiorem orationem deſideret, tua tamen natura propenſa ad obſequendum, breviore contenta fuiſſe videatur. In quo & tibi ipſe conſtabis, & omnibus facies gratum; me quidem ipſum incredibili quadam laetitia, & ſummo beneficio afficies, itemque Paullum tuum, qui nunc mecum eſt, teque eodem amore deſiderat. Vale v. non. novembr. MDXXXVI. Ex urbe

Tuus Iac. Sadoletus.

III.

Epistola Marci Antonii Mureti ad Hugonem Blotium.

M. Antonius Muretus Hugoni Blotio bibliothecae imperatoriae praefecto V. C. S. D.

Binas tantum a te litteras accepi, Bloti vir eruditissime, quas utrasque attulit Matthaeus Stufius. Ceteras ad me perlatas non esse scito. Earum quas accepi priores nihil fere continebant praeter accuratam commendationem ipsius Stufii, & quaestionem quamdam de pede Romano. Ad Stufium quod attinet, nihil praetermisi, quod in me situm esset: & declaravi quanti facerem commendationem tuam, quibuscumque rebus potui, pluribus idem perfecturus, si ita res ipsius tulissent. Sed patres, quibus istinc commendatus fuerat, diutius eum mecum esse noluerunt: neque ego eorum voluntati, atque auctoritati pro mea perpetua erga universum illum

illum ordinem obſervantia, adverſari aut potui, aut debui. Si quid eveniet, in quo ei auctoritate, gratia, opera, pecunia, omni denique auxilii genere prodeſſe poſſim, faciam cauſſa tua, ne quid ei amplius deſit, quam ſi inter ſuos eſſet. Atque hoc cupio te quoque ad ipſum ſcribere, ut plane ſciat ſe mihi curae & eſſe, &, dum hic erit, fore. Quod de pede Romano quaerebas, ne ad id tam cito, quam par erat, reſponderim, cauſſa haec fuit. Ibam ad Lucam Paetum, ut ex eo certius aliquid exploratiuſque cognoſcerem. Cum eo veniſſem, & cum illo ſermonem conferre coepiſſem, litterae tuae, quas ipſi oſtendere cupiebam, in via mihi e ſinu exciderant. Haeſi attonitus, cum ſatis certo conſtituere non poſſem numquid eas mecum extuliſſem, an reliquiſſem domi. Itaque ut domum redii, omnes capſas, omnes forulos, omnes angulos bibliothecae meae excuſſi, donec magna ſane cum animi moleſtia ſenſi, verum eſſe illud vetus dictum, neque ſinui, neque mulie-

mulieri credendum esse. Distuli tamen, sicubi eas forte reperirem: qua spe fretus, dum diem ex die duco, factus sum ὑπερήμερος. Hodie denique ad Paetum redii: & quia meminisse videbar ζήτημα tuum fuisse de discrimine, quod Paetus dixisset esse inter pedem Colotianum, quo Agricola usus est, & suum, hoc ex ipso quaesivi. Ostendit autem mihi cum alia vetustatis monumenta sane insignia, tum pedes duos aeneos e terra erutos mirae antiquitatis. Eorum utrumque cum Colotiano contulimus. Est omnino aliquid discriminis; pauxillulo enim longior est Colotianus. Sed discrepantia ita tenuis est, ut oculorum acies intendenda sit, scrupuli si forte unius est. Ego tamen non dubito, quin Paeti pes verior sit, quam Colotii. Sed ut dixi discrimen est λόγῳ θεωρητόν. Si quid a me aliud praestari voles (*fac scribas*); non enim tibi concedam, ut tu mea caussa plus velis, quam ego tua. Nunc ad summa capita posterioris epistolae tuae respondebo. Noli, obsecro, ex-

cusare

cusare te, quod ad me minus accurate scribas. Ego enim, qui vix umquam epistolas meas relegere soleo, nedum emendare ac describere, concidam animo, si cogitem, mihi quoque cogitandum esse, cum ad te scribam. Utamur potius illa veteri consuetudine scribendi amice, ac familiariter quicquid in solum. Tu quidem minus crebras a me litteras accipies, si eam mihi necessitatem imponas, ut quae ad te scribam limare ac polire cogar. Quod mihi ultro defers indicem librorum qui sunt in bibliotheca Caesaris, adeoque si quid describi velim, ut id fiat, curaturum polliceris, amice magne, quis tibi genius id quo ego uno maxime, ac facillime capi possem, indicavit? Certe enim si cum Ulysse fuissem, & sirenes mihi tale aliquid ostentassent, in mare me, opinor, quamquam non valde bonus natator, coniecissem, ut ad eas pervenirem. Indicem igitur illum avidissime exspecto; quem honorem habuit Caesar τῷ μακαρίτῃ Paullo Manutio, idem, ut mihi quoque habeatur

tur (*gaudeo*). Quod oſtendis facile per te, & per Matthaei Stufii patrem impetrari, ſi velim, poſſe: reſpondebo tibi aperte, & breviter. Ego quidem per me id mihi petere non auderem, ne ambitioſus viderer, neve irridendi mei occaſionem cuiquam darem, ſi forte id peterem, neque obtinere poſſem. Sed ſi per amicos negotium confici poſſet, longe plurimum debere & Caeſareae Maieſtati, & iis qui mihi tantum honorem ab illa conciliaſſent, & agnoſcerem, & praedicarem. Exſpectabo igitur dum ſuper ea re aliquid ad me exploratius ſcribas: ac tum demum, ſi voles, mittam ad te familiae meae δόγμα. Sed quia ego, cum iampridem ſacerdos ſim, filios ex me relinquere non poſſum, ſi quid mihi veſtra opera concedetur, cuperem id & ad M. Antonium Muretum fratris mei filium, magnae ſpei puerum, quem ego e Gallia arceſſitum hic mecum educo, & ad poſteros ipſius pertinere. De profectione tua, quod in fine epiſtolae adſcripſiſti, ita mihi gra-

gratum, ac iucundum fuit, ut nihil ſupra. Ama me, Bloti optime, & eruditiſſime, & ſcito me tibi in amore perpetuo reſponſurum eſſe. Vale. Roma nonis martiis MDLXXIX.

IV.

Epiſtola Petri Victorii ad Guillelmum Sirletium Cardinalem.

Gulielmo Sirleto Card. Petrus Victorius ſalutem.

EXpertus ſum, Antiſtes optime, atque omni gravi doctrina inſtructiſſime, duris meis in rebus verum prorſus eſſe, quod memoriae proditum eſt a ſapientibus viris de ſcientia bonarum artium, ſtudia haec litterarum, quemadmodum ſecundas res ornant, ita etiam praeſidio eſſe in malis, & adverſis, & tamquam portum quemdam, ac perfugium ipſarum. Cum enim viderem domum meam ſine ulla ſua culpa, ſed tantum dolo, ac ſcelere improborum, in gravem, & atrocem caſum collapſam, ſentiremque ex ea re ingentem, iuſtum-

Digitized by Google

iustumque dolorem, nullum aliud remedium tanti mali invenire potui, nisi in sinum Musarum confugere: atque hoc pacto, si non omnino possem delere ex animo meo molestiam illam, ac singularem aegritudinem, saltem ipsam minuere, atque extenuare. Nec tamen non usus sum, ut debebam, solatio illo certo, ac proprio christianae pietatis, quo in primis res odiosae, & acerbae leniores redduntur, & aequiore animo feruntur. Sed loquor tecum, ut cum doctissimo viro, & qui non solum probitate, ac moribus in amplissimum istum dignitatis gradum perveneris, verum etiam commendatione ingenii, atque eruditionis politioris. Incubui igitur toto animo hoc tempore in hanc curam, & exstabit (spero) opus aliquod huius saevae tempestatis, citoque prodibit in lucem. Cum autem praeterea nunc scripserim epistolas nonnullas ad honestos, & eruditos viros, in quibus disserui de obscuris quibusdam locis gravium scriptorum, ut elicerem sententiam ipsorum, ac vide-

viderem, si eorumdem ope scrupulum, qui in animo meo haerebat, evellere possem, statui etiam in hoc dignitati tuae non parcere, praesertim cum domum tuam frequentent, crebroque te salutent cuncti, qui hodie istic vivunt, diserti viri, & studiosi bonarum artium. Quod si cognovero tibi hoc non displicere, fungar saepius hoc munere, & de te aliquid quaeram, nulla sane re alienum a persona viri gravis, & honesti. Initium autem sumam a loco politissimi scriptoris, hominisque multis ingenuis artibus florentissimi, qui est in pulcherrimo ipsius opere, & non sine caussa valde celebrato a veteribus auctoribus. Verba igitur haec sunt Xenophontis e laudatione Agesilai, quae arbitror a macula vacua non esse: Καίτοι καλὸν μὲν δοκεῖ εἶναι τείχη ἀνάλωτα ἡττᾶσθαι ὑπὸ πολεμίων. Πολὺ μέντοι ἔγωγε Κάϊιον κρίνω τὸ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἀνάλωτον κατασκευάσαι καὶ ὑπὸ χρημάτων, καὶ ὑπὸ ἡδονῶν, καὶ ὑπὸ φόβου. Quis enim idoneus sensus hinc erui potest? Vitium autem manere puto in verbo

bo ἡττᾶσθαι, cuius notio non videtur sententiae ipsi ullam in partem convenire. Quod si pro illo legeretur κτᾶσθαι, locus (ut opinor) purgaretur, sensusque mirifice quadraret; ut ostendere voluerit prudens scriptor, valdeque peritus rei militaris, se non negare, quin pulchrum sit, civitatem ita munitam esse, ut muri ipsius ab hostibus capi non possint, se tamen arbitrari firmiorem esse illam, & dignitatis pleniorem, cuius animi civium expugnari pecunia non possint, nec labefactari voluptate, aut metu: quod in rege illo usu venisse significarat. Hoc sane est iudicium meum, sed tamen sequar auctoritatem tuam. Vale. Florentia XII. kal. aprilis CIƆIƆLXXVIII.

V.

Epistola Camilli Palaeoti ad eumdem Sirletium Cardinalem.

Amplissimo Card. Sirletio salutem.

PErturbationes animorum cur tantopere omnes a nonnullis philosophis fuerint

rint damnatae , morborumque nomine appellatae, plane ignoro. Ego quidem his proximis diebus tua caussa varie sum affectus : maerore primum, deinde laetitia: neque tamen me iure reprehendi posse existimo. Ut primum enim de adversa tua valetudine , ac te in extremo vitae periculo versari est nunciatum, nemo fere fuit in civitate nostra , quin istud tam acerbum , inopinatumque vulnus ad se ipsum maxime pertinere putarit , & cum tantae probitatis , veraeque virtutis lumen e mundo eripi , atque alienissimo totius reipublicae christianae tempore extingui viderent , aegerrime ferebant omnes , videbaturque iis , id quod erat , te vita functo vix posse in multis viris reperiri tot praeclara animi bona , quae in te uno summa Dei benignitate congesta , tuo possent exemplo unumquemque ad recte vivendum, pietatemque ex animo colendam excitare . Quod si ceteri , quibus fama tantum, ac nomine cognitus es, tantam iacturam veluti propriam maximopere sibi de-

flendam cenfebant, quid me facere par erat, qui annos prope XXX. te unice colo, ac veneror, cuius erga me animi propenfio, benevolentiaeque declaratio non folum maximo femper mihi fuit ornamento, fed vere etiam faluti? Cum enim, licet effes graviffimis curis, arduifque negotiis affidue occupatus, pro tua tamen humanitate liberrime ad te aditus mihi femper patere volueris, poffum equidem affirmare, nullum umquam tempus melius me pofuiffe mihi vifum effe, quam illas horas, quibus tecum fui: cum tu femper vel ex omni veterum antiquitate, vel ex facris litteris aliquid pie factum, recteque dictum memoriter recenferes, quod in intimis animi mei fenfibus infixum meliorem multo me ipfum quam ad te accefferam, reduceret: quae una fane ex praecipuis eft cauffa, cur urbem iftam adhuc etiam vehementer defiderem. An igitur cum tam praefens vitae tuae periculum imminere audirem, angi non debui? nec rem miferam exiftimare, fi tali patrono, ac rectius infti-

institucndae vitae meae magistro essem orbatus? vel, quando omnipotenti Deo placuisse cognovi, ne tam clara lux e mundo tolleretur, non magnopere mihi ipsi, ac bonis omnibus etiam atque etiam gaudendum, gratulandumque opiner? Valeant, qui aliter sentiunt, aut humana haec reprehendere audent. Ego vero fateor, cum de te, ac Gregorio Pontifice opt. max. uno eodemque tempore ea audirem, quae ab animi mei sensu summopere abhorrebant, expallui primum timore, veritus ne id accideret, quod toti orbi maxime calamitosum iudicabam, ac simul ingemiscens dolebam futurum, tamquam praesens malum. Subsecutis mox secundissimis, atque optatissimis nuntiis de restituta vestrum utrique recta valetudine, deposito omni metu, ac dolore, singulari quadam me perfundi laetitia, ac maxime exhilarari sensi: quae sane nunc, ut quam diutissima sit, summopere cupio. Quare in his quatuor perturbationibus (tot enim, ni fallor, genera enumerari solent) versa-

tum esse, nunc tandem cum sim in tranquillo haud poenitet; nec me humanam secutum rationem errasse arbitror. Quod si hoc aut est morbus, aut a sapiente longe abest, amabili tamen insania, neque sane improbanda affici mihi videor. Dum autem haec in mea villula scriberem, & villicus oleas colligeret, ipsa me quodammodo admonuit, ut earum te facerem participem, cumque ego has mensa tanti viri minime dignas esse obiicerem, illa contra referre visa est. Ad alios igitur, quos diligis, mittentur, haud vero ad eum quem omnium maxime? Atqui dignitatis, inquam, habenda est ratio, studioque hic potius, ac pietate colendus est, ac non in ceterorum amicorum grege numerandus. Tum illa rursum. At si humanitate, ac facilitate singulari cum aliis quibusvis hic se exaequat; cur non ipse me tali honore dignaris, ut de meis ille aliquid fructibus degustet? Quid quaeris? non est meum cum pertinacibus admodum confli-ctari, manus itaque dedi. Tu oleas, quaeso,

quaeso, ea mente, ac fronte accipe, qua nugas de ipsa villula quandoque lectitare non es gravatus. Habes epistolam licentiorem, sed hoc in loco abuti etiam otio, calamoque indulgere posse mihi videor, & cum soleant qui e morbo nuper emerserint, revocare se a rebus gravioribus, & sermones interdum leviores, ac fabellas relaxandi animi caussa haud gravatim audire, non vereor quin haec omnia sis humanissime interpretaturus. Valetudinem tuam, ut quam diligentissime tueare, te etiam atque etiam obsecro. Vale. Ex villula Arientina V. kal. octobr. LXXXI.

Amplitudini tuae, ac virtuti

Addictiss.

Camillus Palaeotus.

VI.

Epistola Paulli Sacrati ad eumdem Sirletium Cardinalem.

QUotiescumque ampla mihi sese offert occasio, amplissime patrone, expli-

explicandi, quae ſit amoris erga te mei obſervantiaeque magnitudo, quaeque a me ex ſignificatione hac delectatio percipiatur, eam quamlibenter arripiam, nec pro viribus amittam, quamvis tanta in me dicendi vis non ſit, ut id arbitratu meo exprimere, ac tibi narrare queam. Tu tamen ex his intelliges, cum illuſtris ac praeclariſſimus Octavius Sanctacrucius Epiſcopus Corvien. his paucis ante diebus iſtuc proficiſceretur, qui Taurino rediens familiariter ad me divertit, ſingulari eius humanitate me abuſum fuiſſe. De tua enim amplitudine habito a me ſermone cum eo, quemadmodum aſſidue de te cogitarem, te mente contemplarer, in qua inſidere te, ac iam primum domicilium habere non neſcis, &, quod caput eſt, te venerarer: hoc autem tum tibi perſuadere quum vehementer cuperem, ille qui eſt manſuetudine incredibili, ac mirifico in me ſtudio ſtatim pollicitus fuit hanc ſe mihi, cum iſtic erit, operam daturum, ut te diligenter edoceat, quo in te animo ſim,

ſim, & quantopere te colam ſumma cum admiratione excelſae tuae virtutis, atque ſuſpiciam: quam cum mihi egregiam navaverit, ut ſignificavit ipſe litteris tuis, cui tu valde aſſenſus fuiſti, an gaudio non exſiliam talem ac tantum virum voluntatis erga te meae interpretem mihi fuiſſe, qui eloquentia ſua aditum mihi aperuit ad ingrediendum cordis tui conclave? an ei tantum non debeam, ſi te mihi adiunxit magis, amoremque tuum conciliavit, quantum me perſoluturum nulla mihi ſpes eſt? Tibi vero nonne perpetuo ero addictus, atque obſtrictus, qui te perſuaderi paſſus fueris optime forſan antea erga me animatum, quo magis mei ſtudioſus, ac fautor appareas? At ne forte dicas, quod me tibi oſtentem, quodque officia iſta verbo quidem ſumma ſint, re autem minima (nugae enim ſunt) mandavi Tiberio Pompeio, ut ea, quae & ego ſaepe ad te ſcripſi, & clariſſimus Antiſtes ille meo nomine tibi renunciavit, te videlicet unum eſſe ex omnibus, quem ſemper

in ore habeam, in oculis feram, quem ex ſinu meo numquam dimittam, & cuius imago iam diu irruperit in mentem meam, re praeſtet; ac ſuave illud tributum tibi ferat, quod evidens mei ſummi erga amplitudinem tuam ſtudii, ac mirum in modum propenſae voluntatis ſignum tibi eſſe ſolet, atque argumentum; quod ſi a te hilari fronte ita accipietur, ac libenter videbitur, ut gratum tibi mandatum illud, quod curavit meo nomine, atque iucundum eſſe vultu oculiſque demonſtres, eo me apud te loco eſſe arbitrabor, quem a me teneri iamdudum credo. Vale, ampliſſime patrone, quem Deus clementiſſimus diu ſervare, ac perpetuo fortunare velit.

Ferrariae VI. id. aprilis CIƆIƆLXXXI.

Tuae amplitudini

Addictiſſimus ſervus
Paullus Sacratus.

Epiſto-

VII.

Epiſtola Aſcanii Columnae Cardinalis ad eumdem Sirletium Card.

Illm̃o ac Revm̃o D. D. Guilelmo Sirletio S. R. E. Cardinali

Aſcanius Columna Abbas S. Sophiae S. P. D.

PLures iam ad te dedi litteras, Cardinalis ampliſſime, nullis tamen a te prorſus acceptis: quod ego non equidem officii mei exprobrandi, aut tui requirendi cauſſa commemoro, ſed cum te ex eorum numero eſſe arbitror, qui ut amantem non redamare, ſic ſcribenti non reſcribere indignum humanitate iudicant; dum nihil reſcribis adducor, ut verear ne adverſa valetudine conflictatus, quo minus id facias, impediare. Haec igitur me cura cum angat, non leve ſolatium attuleris, ſi ea me liberaris. Neque ego a te poſtulo commentarium; quin potius duobus

bus hisce verbis, *valeo*, & *vale*, prosperae valetudinis, & tui amoris indiciis contentus, non ero tibi molestior. Nunc mitto ad te litteras, quas ad Iohannem Laurentium Brancam scripsi, eius, quem te praecipuo auctore doctorem in iure Roma discedens accepi, parentem; pergratum mihi feceris, si ad eum mittendas curaveris: quod ut facias per meam erga te observantiam etiam atque etiam oro. Vale. Salmanticae IV. kal. novembr. MDLXXI.

VIII.

Epistola altera eiusdem ad eumdem.

Illmo ac Revmo D. D. Guilelmo Sirleto S. R. E. Cardinali

Ascanius Columna Abbas S. Sophiae S. P. D.

PUto tibi molestam esse iam loquacitatem meam, praesertim semper eadem inculcantem, observantiam, animi cul-

cultum, & his ſimilia, quae a me tibi deberi iam dudum ſcis; exhiberi, perſolvi reipſa tandem optare potes: & cum in verbis inſit pollicitatio, exſolutio promiſſorum in re, hanc tibi praeſtari, verba dari diutius non eſt aequum. Sed haec etſi ita vere ſe habent, ſi ſummo iure agatur, nec ullus detur aequitati locus; longe tamen aliter erit, ſi res ex aequo, & bono, adhibita etiam humanitate, geratur: ut nihil a quoquam amplius exigatur, quam eius vires, facultateſque patiantur. Quare etſi me mei officii tuorum erga me meritorum recordatio ſaepe compellat, quia tamen alia ratione iis ſatisfacere non poſſum, quam teſtificatione meae voluntatis, comprobationeque tenuitatis; neque aliud abſens abſenti praeter litteras praeſtare poſſum officium, quaeſo te, Cardinalis ampliſſime, meum hoc ſtudium ne averſare; ſed potius tamquam pietatis erga te meae ſignum amplectere: & ſi minus pro debiti magnitudine, pro facultate tamen tibi exiſtimo.

ſatisfa-

ſatisfactum ; quod quia me a tua humanitate impetraturum plane confido , finem faciam , ſi prius felicem annum , fauſta , & felicia in eo omnia tibi precatus fuero . Vale . Salmanticae prid. id. decembr. MDLXXX.

LETTE-

Digitized by Google

LETTERE ITALIANE

DI ALCUNI ILLUSTRI SCRITTORI

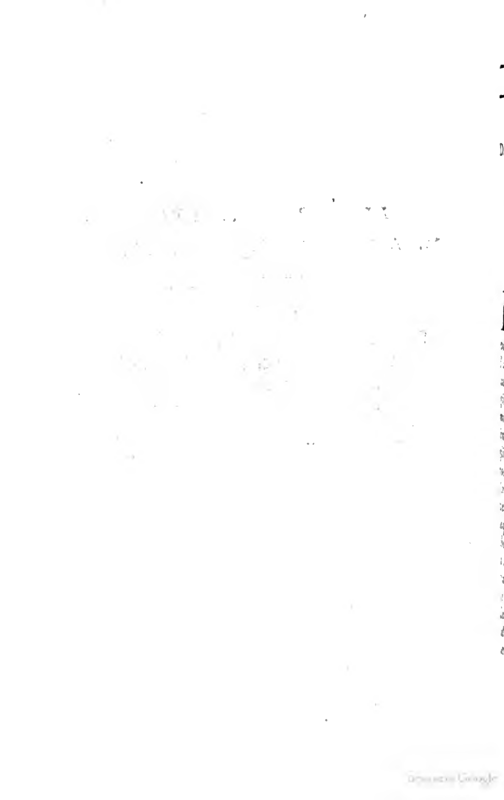
DEL SECOLO XVI., E XVII

CIOE'

Di Teodoro Gazza, di Annibal Caro, d' Ulisse Aldrovandi, di Giacomo Sirmondo, di Benedetto Castelli, e di Bonaventura Cavalieri

CAVATE DAI LORO ORIGINALI.

Digitized by Google

Digitized by Google

AL REVERENDISSIMO PADRE

D. GIUSEPPE GIUSTINO DI COSTANZO

MONACO CASINENSE

Ed Abate di San Paolo fuori della porta Oſtienſe

GIOVANNI CRISTOFANO AMADUZZI

IO voleva, Reverendiſſimo Padre, che non ſolo voi, ma il pubblico anche ſapeſſe, che io faccio una ſingolar ſtima de' voſtri talenti, delle voſtre cognizioni, delle voſtre maſſime, e di tutte l'altre morali virtù, che vi adornano. Io voleva, che tutti pur ſapeſſero, che io vi ſono per più ragioni obbligato, e ſingolarmente per quella di avermi ſomminiſtrato due lettere, che chiuderanno la preſente collezione. Dunque a qual altro partito appigliarmi fuori, che a quello di dirigervi queſte poche righe, che debbono render conto di ciaſcun ſcritto, che quivi ora eſibiſco? Ciò facendo con voi vengo a procacciarmi in parte il piacere di que' colloqui, che godo tal volta di fare con voi ſteſſo, che tanto coltivano il mio ſpirito, e che in mezzo a tante ſconneſſioni del ſecolo giovano a mantenere fra noi vivo il buon ſenſo. Gradite pertanto, che io v'informi di ciaſcuna lettera, che quivi ho inſieme unito, giacchè facendo ciò con voi il faccio ad un tempo ſteſſo in prò del pubblico, di ragion del quale ora queſte lettere addivengono. Leggete dun-

dunque per prima una lettera Italiana d' un celebre Greco di Tessalonica, cioè di Teodoro Gazza, scritta a Paolo Cortesi di San Geminiano in Toscana, dimorante in monte Cortese, che è diocesi di Volterra. Non vi parlo del Cortesi, perchè è troppo celebre per il suo libro de cardinalatu *, e per la vita, che di lui scrisse il P. Alessandro Politi delle scuole pie. E a che parlarvi pure dell' autore della lettera, parlando di lui le tante sue opere, le sue Latine versioni di Greci scrittori, la nota sua famigliarità col Cardinal Bessarione, ed il favore soprattutto da lui goduto in Roma presso i Pontefici Niccolò V., e Sisto IV., ed in Napoli presso il Re Alfonso? Questa lettera, che esiste originale presso il chiarissimo Monsignor Mario Guarnacci di Volterra, dalla cui generosa gentilezza io la riconosco, ben ci mostra, che il Gazza non morì l' anno* 1475. *, come dice il Moreri nel suo dizionario, nè circa l' anno* 1478. *, come stampò l' Abate Luigi Bandini nella vita del Card. Bessarione, se egli potè scrivere questa lettera l' anno* 1508. *, come vedrete. Dunque fu caro anche al Pontefice Giulio II., se poteva così confidentemente parlargli, come dalla lettera è manifesto. Se morì egli in Calabria, ove avea un benefizio, forse questo è il paese, ove nella lettera stessa egli dice di andare. La seconda lettera, che io presento, e che è tratta dalla biblioteca Vaticana* (a) *, appartiene al famoso Annibal Caro, e manca fra le tante, che del medesimo già si leggono, e si ammirano stampate dai filologi. Grata*

fu

(a) Cod. Vatic. num.4104. pag.259.

fu quella, che già fu data nel tomo II. degli Aneddoti (a), *e non meno grata dovrà esser questa medesima. Da questa apparisce il genio, che Annibale avea non meno, che voi, per le medaglie antiche, ond' egli al pari di voi pur le raccoglieva, ad oggetto di trarne que' molti vantaggi, che da esse all' erudizione, alla cronologia, all' istoria, ed alle belle arti ne ridondano. La lettera è diretta al celebre Fulvio Orsini, e voi sapete, che il favore da' Farnesi accordato a questi due letterati, come a molt' altri pure, deve avere conciliata questa letteraria, ed amichevole corrispondenza. Segue in terzo luogo una lettera di Ulisse Aldrovandi, il Plinio de' suoi tempi, la quale esistente nei mss. Vaticani* (b), *e diretta al Cardinal Guglielmo Sirleto, serve a mostrare la vastità della sua grande impresa di storia naturale, la quale siccome fu madre di tante sue opere, così lo fu pure di quel singolare museo, che da lui lasciato in testamento al senato della sua patria Bologna è tuttora un ornamento di quella illustre città, e l' oggetto principale degli eruditi viaggiatori. La fama di Ulisse ugualmente, che l' accurata vita, che di lui scrisse non ha guari il benemerito Signor Conte Giovanni Fantuzzi* (c), *mi dispensano dal farvi di lui più lungo discorso. Occupano il quarto, quinto, e sesto luogo tre altre lettere del celebre Jacopo Sirmondo, che sono tratte*

(a) Pag. 351.

(b) Cod. Vat. n. 6192. pag. 656.

(c) *Memorie della vita di Ulisse Aldrovandi &c.* Bologna 1774. in 8.

dalla biblioteca Vaticana (a), *e che mostrano la corrispondenza letteraria, che questo dotto Francese avea con Giovanni Batista Bandini Canonico della basilica Vaticana, e lo studio, che ambedue ponevano sull' opere de' santi Padri. Questa è materia a voi cara ugualmente, e perciò sono certo, che vi piaceranno le cose, che in esse vengono sù questo argomento accennate. Ma più di ogn' altra cosa a voi appartengono per provenienza, e in parte per relazione d' istituto le due lettere, che troverete segnate sotto i numeri* VII., *e* VIII., *e che appartengono a due celebri filosofi dello scorso secolo, uno vostro Casinense, l' altro Gesuato, cioè il P. Abate D. Benedetto Castelli, ed il P. Bonaventura Cavalieri. Voi vi compiaceste mostrarmene gli originali stessi, esistenti in un protocollo del vostro archivio del monastero di S. Paolo, io ne impetrai da voi le copie, ed è perciò, che il pubblico ora le possegga per la benefica vostra compiacenza in comunicarmele. Io non vi parlerò del vostro dotto correligioso, padre della scienza idrostatica, perchè le cose domestiche non debbono esservi dette da un estero, e perchè oltre la fama delle sue opere ha molto contribuito a renderlo maggiormente noto la vita, che di lui ci diede pochi anni sono il celebre Monsignor Angelo Fabroni* (b). *Il medesimo elegante biografo, tanto benemerito dell' Italico onore, ci diede pure la*

(a) Cod. Vat. n.6201. pag.238., 239., e 236.

(b) *Vitae Italorum doctrina excellentium, qui saeculis* XVII., *&* XVIII. *floruerunt, vol.* I. *Pisis* 1778. p.235., e segg.

la vita dell' altro religioso Gesuato , il precursore del calcolo differenziale , ed integrale , per cui poi tanto si disputarono fra loro il primato il Newton , ed il Leibnitz (a) ; *la qual vita sebbene uscisse in prima dalla dotta penna del ch. Frisio , grand onore dell' Insubria , pure in latino idioma pulitamente tradotta , ed opportunamente ristampata riconoscer dobbiamo dalla diligenza del moderno proveditore generale della Pisana università . La prima lettera pertanto di queste ultime due versa sopra la sboccatura di fiume morto , che scorre per il Pisano in mare , e non nell' altro fiume Serchio dello stesso territorio . Altra lettera del medesimo , ed una scrittura sull' istesso argomento si legge nel I. , e IV. volume della* nuova raccolta di autori , che trattano del moto dell' acque , *che è stata stampata in Firenze , ed in Parma* (b) , *essendo la lettera diretta al P. Francesco di S. Giuseppe Scolopio , come è anche la presente . Questa nostra poi è al solito molto ben ragionata giusta i noti principj , e le grandi teorie dell' autor suo , onde non potrà esser letta , che con vero diletto , e molto profitto . L' altra poi dello scuolaro del Galileo non meno , che del Castelli , versa sulla laguna di Venezia ; ma le teorie , che egli quì stabilisce , comechè contrarie alla natura delle acque , ed alla esperienza , ben mostreranno , che egli era più matematico , che idrometra . Pure essendo sempre ingegnosi , e sempre pieni d' istruttiva curiosità gli stessi errori de' grand' uomini , non spiacerà di scorgere ora in questa lettera*

 il

(a) Ivi pag. 267. , e segg. (b) L' anno 1766.

il primo ſpeculatore degl' infiniteſimi qual' altro Leandro naufragante in mezzo all' Adriaca laguna. Egli dirigge appunto queſta ſua lettera al P. Abate Caſtelli, che l' avea richieſto sù ciò del ſuo ſentimento, e che ſappiamo eſſerſi già occupato in queſta diſamina per le ſue dotte ſcritture, che trovanſi regiſtrate nell' indicata raccolta di ſcrittori idroſtatici (a). *Siccome pertanto io mi luſingo, che a voi, Reverendiſſimo Padre, non poſſa diſpiacere l' uſo, che io ho fatto de' voſtri doni, così mi perſuado, che potiate aver pure gradito queſto mio qualunque preambolo, queſta maniera di letteraria riconoſcenza, e queſta amichevole inſieme, e riſpettoſa attenzione.*

Roma 1. *giugno* 1782.

(a) *Conſiderazioni intorno alla laguna di Venezia*, par. I. e II., *Modo di eſaminare le torbide, che entrano, e rimangono nella laguna di Venezia*; *e Diſcorſo ſopra di eſſa con varie lettere ſopra lo ſteſſo argomento*. Il tutto ſi ha nel vol. I. della detta raccolta.

LETTE-

LETTERA I.

Di Teodoro Gazza a Meſſer Paolo Corteſe.

Cariſſimo Meſſer Paolo mio.

O non vi ho ſcritto più preſto penſando poter preſentare il voſtro capitolo alla Santità di Noſtro Signore inſieme con il noſtro Meſſer Marſeo. Ma Meſſer Fabrizio me l' ha detto, che Monſignor Reverendiſſimo Aleſſandrino l' ha nelle mani, e che non l' ave viſto tutto a cauſa che è ſtato un poco indiſpoſto, e che ſua Signorìa Reverendiſſima non lo darebbe, ſe prima non l' aveſſe diſcorſo. Qualche coſa preſto, piacendo a Dio, ſeguirà, perchè comincia a ſtare preſſochè ſano. Nientedimeno io feci il debito colla Santità di Noſtro Signore, e per due volte Sua Beatitudine mi domandò affettuoſamente de' fatti voſtri. Io gli riſpoſi il biſogno, e diſſili del predetto capitolo. Vi giuro per mia fe, e ſenza adulazione, della

quale io non mi volsi mai valere, che vi porta affezione, *& non confunderis intra paucos dies ab exspectatione tua. Restat solum*, che attenda la Signorìa vostra a stare sano. Monsignor Revmo Sanseverino con lo Beccatello vi fanno risposta, quali vi mando quì alligate. Io mi parto alla volta del paese, e sarò prestissimo di ritorno. *Tota curia bene se habet, & omnes amici tui* vi si raccomandano, *praecipue* il nostro Messer Giovanni Marseo, al quale ho lasciato ordinato, che presenti questo capitolo al Papa, e ve ne darà avviso. Quì si ragiona molto della pace fra i Tedeschi, e Francesi, e la Santità di N. S., Spagna, ed Inghilterra la maneggiano. *Tamen* molti sono di parere, che non seguirà. Dio sia quello, che ci doni il più espediente. *Nec alia*. A vostra Signorìa di continuo mi raccomando. *Romae* XXV. *ianuarii* 1508.

Tutto vostro quanto a fratello
Teodoro Gazza.

LETTE-

LETTERA II.

Di Annibal Caro a Fulvio Orsino.

Molto magnifico.

ALl' ultima vostra non risposi nell' altro spaccio, per esser occupato, & non di meno scrissi a Fabio di quanto mi ricercate del letto. E son certo che non avrà mancato.

Circa le medaglie non resto di seguitare, & ogni dì l' erario moltiplica. Aspetto con desiderio quelle che m' avete procurate. E senza aspettare la partita di Messer Alessandro vi prego a consegnarle in mano del Sig. Giovanni Pacini insieme con la dechiarazione degli rovesci, facendo un piego d' ogni cosa, & mettendomi dentro le medaglie, che tutto verrà securamente. Del Caligola, se non si truova, pazienza: non mi parendo onesto ricercare al Sig. Tommaso, per non rompere i suoi concerti. Quanto a dire che biso-

gnerebbe trovargli una ricompensa, vorrei sapere volentieri d'avere qualche cosa che gli piacesse, che gliene manderei subito, senza aspettare altro da lui, e mi sarà caro, che mi mandiate di quel che gli manca, perchè se sarà appresso di me, o d'amici miei, sarà compiaciuto. E vi priego a baciargli le mani da mia parte. Il loco d'Oppiano è bellissimo & molto a proposito per Madonna Flora; se mi manderete gli altri, mi farete grandissimo piacere: e quanto più presto, meglio; acciocchè mi possa liberare del tutto da questa molestia. De' libri ch'escono di nuovo, mi sarà gratissimo che mi diate sempre un poco di nota di quelli che sono approvati per buoni.

Mi sarà gratissimo ancora mi teniate ragguagliato de' vostri studj. E per questa non m'occorrendo altro. Vi prego con buona occasione baciare le mani di Monsignore Illmo da mia parte, & al Sig. D. Alessandro Cervino, a Monsignor Guiglielmo, a Messer Fabio Benvoglienti, & a voi insieme

ſieme con tutto il core mi raccomando. Di Parma alli 18. di maggio 1557.

Di V. S.

Annibal Caro.

LETTERA III.

Di Uliſſe Aldrovandi al Card. Guglielmo Sirleto.

Illm̃o e Rm̃o Monſig. mio ſempre colm̃o.

AVendo inteſo con mio gran contento da Monſignor Commendatore di S. Spirito mio fratello dell' onorato ragionamento che ha avuto ſua Signorìa Illm̃a con Noſtro Signore ſopra di me: mi ſarebbe parſo di mancar al debito mio ſe ſubito ſalutandola con queſta mia non aveſſi ringraziato ſua Signorìa Illm̃a di tanto favore fattomi, ſiccome ora faccio, sì per il buon animo che lei mi ha moſtrato, sì anco vedendo queſto ſuo favore eſſer drizzato a beneficio univerſale. Onde per l' una e l' altra cauſa le rendo infinite grazie, ſperando che da penſieri degni di ſua Signorìa Illm̃a conformi al deſiderio mio

mio abbia a nascere quel frutto che si desidera a beneficio mio, e di tutti li studiosi. Essendomi sempre affaticato giorno e notte per illustrar questa preclara filosofia naturale, avendo raccolte, e ridotte insieme nel mio teatro di natura più di tredici mila cose diverse, fra' quali si comprendono tutte le cose inanimate, & animate. Inanimate, come sono terre, succi, concreti grassi, e magri, pietre, comunemente dette gioje, marmi, e sassi: tutti i metalli, ed altri misti inanimati. Succedono di poi le piante, come alberi, frutici, suffrutici, e l'erbe, che oltre l'erbe comunemente dette comprendono tutti li legumi, e piante triticee. Degli animali come sono uccelli tanto terrestri, come acquatili, e di dubbia natura. Degli animali acquatici, come sono pesci cartilaginei, squammosi di tante sorti, cetacei, psitacei: presso quali sono quei pesci che di figura rassomigliano li serpenti. Dopo i quali seguitano i ceti animali che respirano, ed altre bestie, e mostri marini, sicco-

ſiccome anco ſeguitano gli animali quadrupedi vivipari digitati, che hanno l' unghia feſſa, e ſolipedi, che hanno l' unghia ſoda. Non laſcierò a dietro gli animali quadrupedi, ovipari, ſiccome anco li ſerpenti, e tutti gli altri animali ſenza ſangue così volatili come ſenza ale, e li vermivori, li conchigli di tante varie ſorti, e gli cruſtacei, e piantanimali.

Di queſti generi ſupremi ho voluto far menzione a V. S. Illm̃a, acciò che ella conoſca, che in ciaſcheduno di queſti ho ſcritto l' iſtorie particolari ponendo avanti gli occhj il giudizio di ciaſcuna coſa ſenſatamente, eſplicando primieramente l' equivocazione del nome, di poi li ſinonimi in varie lingue, e la varietà delle ſpezie che ho oſſervato in ciaſcuna particolarmente deſcritta, ponendo l'opinione mia in ciaſcuna particolar iſtoria da me oſſervata, e non dagli antichi e moderni deſcritta, dichiarando a pieno l' iſtorie deſcritte dagli antichi, dando il giudizio di ciaſcuna coſa naturale ſecondo varj ſcritto-

ſcrittori Greci, Latini, ed Arabi, ed in ciaſcuna di queſte iſtorie ſi correggono, ed eſplicano molti luoghi di poeti, ed altri autori Greci, e Latini; deſcrivendo ancora la natura, temperatura, e qualità di ciaſcuna coſa, dando parimenti notizia di tanti belli ſecreti di natura, i quali il grande Iddio per la ſua bontà infinita ha dato alla generazione umana a varj uſi, come per nutrimento, veſtito, e medicamento ordinati, & a varj mali deputati al benefizio dell' uomo.

Non v'è coſa ſotto la luna, che non ſi riduca a un di queſti tre generi, cioè alle coſe inanimate, e foſſili, che ſi cavano dalle viſcere della terra, o piante, o animali, ed ancorchè artificiali ſiano, inchiudino però in ſua materia un di queſti tre generi. Di modo che tutto il mondo ſublunare di miſti perfetti riluce in queſti tre generi, de' quali noi particolarmente abbiamo ſcritte l' iſtorie. e già in quattordici volumi depinte al vivo ſei mila figure, e tutto di piante ed animali, ed

ed arriverò al numero di nove mila, piacendo a Dio, facendone continuamente depinger dell' altre, ed avendo due e tre scrittori parimente che di continuo scrivono. Ma essendo io povero gentiluomo non posso supplir a far tutto quello che desideraria l'animo mio, spendendo tutte le mie deboli entrate per questo effetto. Averia bisogno d'un gran principe e Mecenate, che mi desse una provisione onorata non per mio particolare, ma per benefizio universale, acciò che potessi aver molti scrittori, copiatori, scultori, e pittori per poter dar in luce quanto prima queste mie tanto onorate fatiche. Non sò, che maggior beneficio, Monsignor mio Revmo, si potrebbe far al mondo, che ajutarmi a far stampar l' opere mie tanto utili ad ogni sorte di letterati. Sappiamo che fra tutte l' opere preclare che fece Alessandro magno non ci esser stata la più degna, e più lodata di quella d' esser stato liberale verso Aristotele, a cui per l' ajuto suo furono condotte

dotte in Aleſſandria tante varietà d' animali, e ſcrittane quella bell' iſtoria per ſoccorſo, e commiſſione d' eſſo Aleſſandro magno, avendo fatto comandamento in tutte le parti del mondo a' cacciatori, peſcatori, uccellatori, che li faceſſero aver tutte le ſorti d' animali che trovar ſi poteſſero, acciò che d' ogni coſa ſi ſapeſſe la natura, qualità, e facoltà inſieme.

Ed io ſenza l' ajuto di Aleſſandro magno, ed altro principe, ho raccolto nel mio microcoſmo (queſto dico ſenza jattanza) dieci volte più, che non fece Ariſtotele nella ſua iſtoria, e tutti realmente veder ſi poſſono nel mio muſeo, e tutto il giorno ſono veduti da tanti varj Signori, che paſſano per queſta città, i quali viſitano il mio pandechio di natura, come un ottavo miracolo del mondo. E di queſto che io dico, ſe è vero o nò, ſe ne può molto ben informare Sua Beatitudine; così dell' aggregazione delle coſe da me raccolte in un luogo in ſpazio di trent' anni con tante gran ſpeſe ne' viaggi fatti: come

come anche le istorie varie da me composte ; non avendo mai perdonato nè a fatica, nè a spesa, affine d' arricchir il mio museo di doni della natura. Oltre di questo ho letto 24. anni onoratamente l' istorie di queste cose naturali nel celeberrimo studio di Bologna. Prego V.S. Illm̃a, che mi perdoni se ho passato il segno del scrivere, perchè invitato dalla sua amorevolissima offerta fattami mentre ero in Roma ; e parimente avendo inteso che ha fatto tanto buon offizio con molto mio onore con Sua Beatitudine, ho voluto avvisar sua Signorìa Illm̃a della mia buona mente, che sempre ho tenuto, e tengo per giovar al mondo, & adoprandosi sua Signoria Rm̃a con ogni suo potere con Sua Santità acciò sia ajutato a porre in luce le mie tante fatiche desiderate da' studiosi, ne conseguirà una gloria perpetua, e tutti li studiosi le n' averanno obbligo senza fine, ed io le ne resterò tanto obbligato, che di continuo penserò il modo di poter mostrar in parte la gratitudine dell'

dell' animo mio verſo ſua Signorìa Illm̃a, il qual non è inferiore ad alcuno in amarla, e riverirla. E non potendo io render la pariglia di tanti benefizj fattimi da ſua Signorìa Illm̃a pregherò con tutto l' affetto del cuore il Signor Iddio, che le dia quella maggior proſperità che poſſa deſiderare. E con queſto baciandole con ogni humiltà le ſacre mani di tutto cuore me l' offro e dono. Di Bologna alli 23. di luglio 1577.

Di V.S. Illm̃a e Rm̃a

Umiliſs. e devotiſs. ſervo
Uliſſe Aldrovandi.

LETTERA IV.

Di Giacomo Sirmondo a Gio. Batiſta Bandini Canonico della baſilica Vaticana.

Molto Rev., ed Illuſt. Sig. mio oſsm̃o.

Giunto che fui a Genova, dove ho paſſato l' inverno, come V.S. averà inteſo, non mi ſcordai della librerìa dello Spedaletto, nella quale vidi l' Epifanio mano-

manoscritto molto antico sì, e di lettera simile a quella del Vaticano, ma imperfetto anch' esso, non stendendosi più oltre dell' eresìa XL., di modo che non serviva per il dubbio dell' età di s. Giacomo. Vero è che, benchè ce ne fosse d' altri interi, non pare che possino in questa parte dissentire dalli stampati; perciocchè chi leggerà con attenzione tutto il discorso di Epifanio, si accorgerà facilmente, che il senso suo sia, che gli anni di s. Giacomo non siano stati manco di 96. Vidi poi in detta librerìa il Serapione, col Tito Bostranense, ed oltre altri volumi di s. Basilio, Cirillo, Teodoreto, Climaco, Teofilatto, Eutimio, ed alcuni non ancora stampati, mi piacquero assai sei o sette pezzi di s. Grisostomo, ed in particolare tre grandi assai, ed antichi, di poco meno di cento orazioni sue: fra le quali però non trovai una da me molto desiderata *de Spiritu sancto*, la quale mi venne incontro poco prima, che partissi di Roma, in un volume della Vallicella, dal quale,

 come

come V. S. si ricorderà, copiai alcune cosette di s. Cirillo, per mezzo del P. Giustiniani, soprastante della libreria di detto luogo. Il che mi fa pregare V.S. con la fiducia che mi dà la molta cortesia, ed amorevolezza sua, che si degni aiutarmi ad averne una copia per mano di qualche Greco pratico, perchè la lettera è un poco difficile. Si troverà detta orazione nel volume accennato, vicino a quei trattati o epistole di Cirillo, e comincia nel fine d' una pagina posteriore, con queste o simili parole, se ben mi ricordo: χθὲς ἡμῖν ὦ φιλόχριστοι. E' già stampata latina nel settimo tomo di s. Grisostomo, ma m' importa grandemente d' averla in greco. E perciò prego V. S. farmene grazia, con tutto che mi persuada, che non sia di s. Grisostomo. Se le piacerà inviarmela, lo potrà fare per mezzo del R. P. Assistente nostro di Francia. E se all' incontro la posso servire in queste bande di qualche cosa, mi sarà consolazione grandissima, che me l' accenni,

come

come quello che desidero farle intendere, quanto conto faccio dell' obbligo, che le devo. E con questo so fine baciando le mani a V. S. molto Rev. con pregare di fare a mio nome umilissima riverenza agl' Illmi Arigone, e Bellarmino. Averò a caro intendere da lei chi si adoperi nelli concili, ed in che termine stia il negozio. Di Lione alli 22. di maggio 1608.

Di V.S. molto Illust. e Rev.

Affezmo servo nel Signore
Giacomo Sirmondo.

LETTERA V.

Del medesimo allo stesso.

Molto Rev. Sig. e Padrone mio osmo.

Ricevei ieri l' altra lettera di V.S., e ieri ancora appunto ebbi la prefazione del v. sinodo con quelle poche osservazioni, che intorno ad essa occorse mi sono, dall' Illmo Cardinale du Perron, il quale essendosi trovato assente di Parigi, quando capitò la prima di V.S. con la det-

ta prefazione, nè poi più tornato quà, se non rare volte, e per pochissimi giorni, s' è per forza indugiato a rimandarlo finora, non senza disgusto mio. Mi ha dunque risposto il Signor Cardinale, che per quanto in questi suoi travagli d' infermità ci ha potuto attendere, gli pare che possa passare, come l' altre, delle quali fo sicura V. S., che vengono di quà lodate assai da' dotti, ed intelligenti. Discorrendo poi, se con questo vostro sinodo non si stamperà insieme l' altro di Mena, m' incaricò di significare a V. S. da parte sua, che gli pare in ogni modo, che si stampi. Ma credo, che così si sia fatto, e che tal ricordo non sia necessario. Vedrà V. S. nell' osservazioni, che si sono acconciate nell' istoria, alcune cosette, non però di tanto momento, che se verranno tardi, come temo, se ne debba fare gran conto. Solo in tal caso prego V. S., che mi scusi appresso il Signor Cardinale Bellarmino, poichè la tardanza non è nata da mancamento d' animo, il quale secondo l' obbligo,

bligo, e debito mio ſarà ſempre prontiſſimo agli ordini di S. S. Illma. Mi rallegro del felice incontro, che V. S. ha fatto nel libro di s. Agoſtino *de geſtis Pelagii*, perchè ſarà opera utile, e grata a tutti. Farà bene darlo in luce quanto prima, e sò, che ſe foſſe la ſorte venuta di quà, non tarderebbe il Signor Ieronimo Fabro di accoppiarlo con alcune omilie, ed altri fragmenti, che vuole ſtampare del medeſimo ſanto. A me quì è occorſo trovare nella libreria regia quell' omilia di *σύνδρομα πάντα Θεῷ*, la quale mi pare di ſtile aſſai differente dall' ordinario di s. Griſoſtomo (a), con tutto che a lui l' attribuiſca s. Cirillo. Mi è anche venuta in mano l' epi-

(a) Nell' *Index alphabeticus ex primis verbis ſermonum, & homiliarum*, che comprende anche le ſpurie sì regiſtrate, come eſcluſe, e che ſi ha in fondo al tomo XIII. dell' edizione Parigina dell' opere di s. Gio. Griſoſtomo pag.296., e ſegg. manca il principio dell' omilia quivi indicata. Quel *σύνδρομα* ſarà parola mal rilevata, giacchè *συνδρομὴ concurſus* è voce conoſciuta, ed anche uſata dal Griſoſtomo, come ſi può vedere tom. III. pag.743. *a*.

l' epiſtola enciclica di Vigilio Papa, dove narra le perſecuzioni, che pativa in Coſtantinopoli, della quale la prima parte ſola ſi legge nelli concili. Se di ſimili coſe, o d' altre poſſo ſervire V. S. mi tenga per ſuo, come ſono di cuore, non potendomi ſcordare della ſincera, e particolare amorevolezza ſua. Mi faccia grazia di continuarla, e pregare per me il Signore, baciando in nome mio le mani con umile riverenza alli Signori Cardinali Arigone, e Bellarmino. Di Parigi 19. di luglio 1609.

Il Signor Enrico di Sponde è tornato pochi giorni ſono di Guaſcogna: l' ho queſta mattina avviſato della memoria, che V. S. conſerva di lui. La ringrazia, e ſaluta con offerirſi a ſervirla dove ſarà buono.

Di V.S. molto Reverenda

Servo affezmo nel Signore
Giacomo Sirmondo.

LETTE-

LETTERA VI.

Del medesimo allo stesso.

Molto Illust. e Rev. Signor mio ofsmo.

NOn potrei dire quanto gusto m' abbia recato la sola vista del nome di V. S. in quella che mi scrisse alli 21. di giugno passato, conciosiachè da due anni in quà, cioè dopo che ella mi mandò l' epistola, o prefazione del quinto sinodo, non mi era capitata lettera alcuna sua, onde mi rincresce sommamente, che quelle altre due, che ella dice avermi scritte, si siano smarrite per strada. Quanto all'Ennodio mi sovviene, che alquanti anni prima ch'io partissi da Roma, V.S. me ne fece vedere il primo foglio, che ella avea fatto stampare, con disegno, come credevo allora, di continuare. Ma essendo scorsi parecchi anni, senza che se ne dicesse altro, m' immaginai, anzi mi fu detto, che V. S. non era per farne altro. E così poco prima che morisse l' Illmo Cardinal Baro-

 nio,

nio, trattandosi già del mio ritorno in Francia, ebbi per mezzo suo l'esemplare del Vaticano, e ne cavai le varie lezioni, ed emendazioni, con altri difetti dello stampato in Basilea. Colle quali, insieme con un altro manoscritto del Sig. Niccolò Fabro, mi sono adoprato in questa nuova edizione, della quale non mi sarei impacciato, se avessi inteso, che V. S. fosse per ripigliare il suo disegno, o che l'avesse già mandato tanto innanzi, come ora significa, perchè in Roma non mi ricordo, che mi sia stato detto più che d'un foglio. Però se ella si contenta di continuare l'impresa, son sicuro, che la farà molto meglio, non solo perchè sà l'arte molto meglio, ma perchè incontrando l'esemplare della Vaticana non potei impiegarvi quella diligenza, ed accuratezza, che bisognava. L'edizione sua servirà all'Italia, siccome quella del Padre Scotto in Fiandra, e Germania, che perciò, credo, non lasciò di cominciarla, ed affrettarla con tutto che fosse avvisato; che

la

la mia ſtava in ordine per la ſtampa. Ecco quanto è dell' Ennodio. Di s. Agoſtino *de geſtis contra Pelagium* averà inteſo V. S. la diſgrazia quì ſopraggiunta, mentre ſi ſtampava, come ſi guaſtò un foglio della copia in tal modo, che biſognò riſcrivere in Firenze per ſupplire al mancamento, *& inter moras* è comparſa intanto la ſtampa di Ausburg, ed ora s' aſpetta l' altra d'Italia, che ſarà, come ſi ſpera, più corretta, e con annotazioni. In Parigi non ſi sà, che per queſta fiera ſi ſtampi coſa di momento, o che V.S. guſti di ſentire. Ma mentre vò cercando nuovi concili antichi di Francia, de' quali ſi trova ſempre qualche parte, ſe non il tutto; mi viene da pochi giorni riferito, che ſi ſiano ſcoperti gli atti del concilio generale di Chiaramonte ſotto Urbano II., il che eſſendo vero, perchè ſinora non gli ho viſti, ſarebbe degno di conſiderazione. Quando ne ſarò chiarito, o d' altra ſimile materia, che poſſa dar guſto a V. S. glie ne farò parte. Ed intanto rac-

raccomandandomi alle orazioni ſue le prego dal Signore ogni contento, e proſperità. Di Parigi il primo di agoſto 1611.

Di V.S. molto Illuſt. e Rev.

Affezmo ſervitore in Criſto
Giacomo Sirmondo.

LETTERA VII.

Del P. Abate D. Benedetto Caſtelli Mon. Caſin. al P. Franceſco da s. Giuſeppe Scolopio.

Molto Rev. Padre colmo.

IN eſecuzione del comandamento, che mi fece con le paſſate V. P. molto Rev. di ordine del Sereniſſimo Signor Principe Leopoldo mio Signore, che io doveſſi dire il mio parere intorno alla sboccatura di fiume morto, ſe ſi debba aprire in mare, ovvero in Serchio. Io dico, che mi trovai già 18. anni in circa, quando fu aperta la bocca di fiume morto in mare, e ſerrata quella del Serchio, la quale operazione fu fatta per rimediare all' inondazione grande, che ſi faceva in tutto quel piano di

di Pisa, che resta tra il fiume d'Arno, i monti di Calci, s. Giuliano, ed il fiume del Serchio, il qual piano restava sempre sotto acqua in modo, che non solo l'inverno, ma gran parte dell' estate quelle campagne stavano coperte dall'acqua, ed effettivamente aperta che fu la bocca di fiume morto in mare, subito il paese rimase libero dalle acque, ed asciutto, con grandissima sodisfazione degl' interessati in quelle campagne.

E quì mi pare cosa degna d' esser avvertita, che per il più tutti quelli, che possegono beni in quel paese vorrebbero, che la bocca di fiume morto stesse aperta in mare, e quelli, che la vorrebbero aperta in Serchio, sono persone, che non vi hanno altro interesse, che di guadagnare con far spese di cavamenti, o altro &c. Ma per più chiara intelligenza di tutto quello che devo dire, devesi sapere, che la risoluzione di aprire la suddetta bocca in Serchio fu fatta al tempo del Gran Duca Ferdinando I. per i motivi medesimi, che si pro-

ſi propongono ancora adeſſo, come ella mi ſcrive nella ſua. Poichè vedendoſi manifeſtamente, che quando fiume morto aveva, ed ha la bocca aperta in mare, la campagna ſi mantiene aſciutta; ed eſſendo ancora veriſſimo, che la furia de' lebecci, e mezzigiorni porta tanta copia d'arena nella foce di fiume morto, che la ſerra affatto, maſſimamente quando le acque de' piani ſono pigre, e di debol forza; ſi pensò, che voltando lo sfogo di fiume morto in Serchio, mantenendoſi il Serchio di continuo con la forza delle ſue acque la ſua bocca aperta in mare, in conſeguenza ancora fiume morto avrebbe avuto lo sfogo continuamente libero, ed in queſta maniera penſarono, che la campagna di Piſa ſarebbe reſtata libera dalle acque. Il diſcorſo cammina bene a prima faccia, ma la pratica moſtrò il contrario, e la ragione conferma il medeſimo; imperocchè l'altezza delle acque per quelle pianure viene regolata dall'altezza delle acque nella sboccatura di fiume

me morto, cioè essendo le acque alla sboccatura alte, ancora le acque si alzano nelle campagne, e quando le acque alla sboccatura sono basse, si sbassano ancora le acque nelle campagne. Ora quando fiume morto terminasse in Serchio, chiara cosa è, che terminerebbe in alto più che terminando in mare, e di mano in mano, che il Serchio abbonda più di acque, e si alza, è necessario, che ancora fiume morto abbia il suo livello più alto, ed in conseguenza mantenga le acque nelle campagne più alte. Anzi è intravenuto alle volte (e lo dico di veduta) che fiume morto ha rivoltato il corso suo all'insù verso Pisa, la qual cosa seguirà sempre, quando s'incontrerà, che le acque de' piani siano più basse di livello di quelle del Serchio per qualche piena, che sia sopravenuta nel Serchio, che in tal caso le acque del Serchio rigurgitano ne' piani per fiume morto; e si sono osservate le torbide del Serchio arrivare per questo rigurgito fino alle mura di Pisa, ed allora avanti, che vi sieno smaltite

tite tant' acque, che vengono con gran furia, e calano a poco a poco, ci corrono molti, e molti giorni, e mesi: anzi non potendosi mai in tempo alcuno trovare l'acqua del Serchio, per magro che sia, tanto bassa di livello, quanto è il mare (che è luogo bassissimo delle acque) ne segue, che mai in qualsivoglia tempo dell'anno le acque del fiume morto, mentre terminassero in Serchio, non sarebbero tanto basse, quanto arrivano a sbassarsi, quando il medesimo fiume morto termina nel mare. Egli è ben vero, che la bocca di fiume morto aperta in mare patisce l'incommodo di serrarsi per l'impeto de' lebecci; ma quì è necessario usare la diligenza di aprirla, la qual cosa si fa facilissimamente con tagliare un poco quell'arena, che resta nella bocca, quietato, che è il lebeccio, e basta farci un fossetto largo poco più di 2. palmi, perchè cominciando l'acque a scorrerci porta via in poche ore quell' arena, e si apre un fosso profondo, e largo, che smaltisce tutta l'acqua de' piani in

in pochiſſimo tempo. Ed io mi trovai in fatto, che eſſendo ſtata rimeſſa dalla furia di lebeccio una gran quantità d'arena in bocca di fiume morto, fatto fare che io ebbi il foſſetto una mattina, ſi aprì avanti mezzo giorno una bocca larga più di 40. braccia con fondo notabile in modo, che l'acqua, che già aveva ingombrata tutta la campagna, sfogò in tre giorni con maraviglia, e ſtupore di tutti, e laſciò libero, ed aſciutto il paeſe. Ed il Sermo Gran Duca venne ſopra il luogo, e vide molto bene la gran furia delle acque di fiume morto nell'uſcire, che non fu mai poſſibile, che una barchetta, che era venuta da Livorno per ſervizio di S. A. R. poteſſe ſuperare la corrente, ed entrare in fiume morto, ancorchè foſſe armata di 10. gagliardi remi, e la Sereniſſima, che era venuta ſopra il luogo con penſiero di far ſerrare quella bocca, vedendo così chiaro il negozio, terminò, che ſi continuaſſe in mantenere la bocca aperta in mare, e ſe di preſente ſi tornerà in Serchio, ſon molto

molto ben ſicuro, che ſi riaprirà di nuovo in mare. E fu allora dato ordine, e carico ad un contadino, che aveſſe queſta cura di aprire nel medeſimo modo la bocca di fiume morto, e così le coſe ſon camminate aſſai bene ſino ai preſenti tempi. Ma avendo da mezzo ottobre ſino adeſſo, che ſiamo alla fine di gennaro, continuati impetuoſiſſimi venti lebecci, e ſcirocchi con piogge frequenti, non è maraviglia, che ſia ſeguìto così gran diſordine d'inondazione. Ma dico bene riſolutamente, che molto maggiore ſarebbe ſtato, ſe la bocca foſſe ſtata aperta in Serchio. Queſto, che io dico ſin quì, è aſſai chiaro, ed intelligibile da tutti quelli, che hanno mediocre ingegno, e notizie di queſte materie. Ma quello, che ſono per proporre da quì avanti, sò ben ſicuro, che ſarà inteſo da V. P. Rm̃a, ma parerà ſtrano, ed inveriſimile a molti. Il punto è, che io dico, che con alzare il livello delle acque di fiume morto un mezzo braccio ſolamente alla ſua sboccatura in Serchio più di

di quello, che farebbe in mare, cagionerà tre, e forſe più braccia di alzamento delle acque ſopra le campagne verſo Piſa, ed anco più di mano in mano, che ci allontaneremo dalla marina, e così ſeguiranno grand' inondazioni, e danni di conſiderazione. E per intendere, che ciò ſia veriſſimo, deveſi notare un accidente da me avvertito nel mio diſcorſo della miſura delle acque, dove ancora ne rendo ragione al corollario XIV. L' accidente è queſto, che ſopravenendo una piena, per eſempio al fiume d' Arno, la quale lo faccia rialzare ſopra la ſua altezza ordinaria dentro Piſa o poco ſopra, o poco ſotto la città ſei, o ſette braccia, queſta medeſima altezza rieſce ſempre minore, e minore, quanto più noi ci andiamo accoſtando alla marina, in modo tale, che vicino alla marina non ſarà rialzato il medeſimo fiume a fatica mezzo braccio in circa, dal che ne ſegue per neceſſaria conſeguenza, che ſe io mi trovaſſi alla marina, e non ſapendo altro di quello, che accade in Piſa, ve-

deſſi alzato alla marina il fiume d'Arno con una piena un mezzo braccio, potrei di ſicuro inferire eſſerſi il medeſimo fiume alzato in Piſa quelle ſei, o ſette braccia. E quello, che io dico di Arno, è veriſſimo in tutti i fiumi, che sboccano in mare. La qual coſa ſtante vera, è neceſſario tenere grandiſſimo conto di quel poco di alzamento, che farà fiume morto alla marina per sboccare in Serchio. Imperocchè quando bene l'alzamento di fiume morto, per dover ſgorgare le ſue acque in Serchio verſo la marina, foſſe ſolo un quarto di braccio, potremo molto bene eſſer ſicuri, che lontano dalla marina intorno a Piſa, e ſopra quelle campagne l'alzamento ſarà molto maggiore, e riuſcirà due, o tre braccia. E perchè il paeſe è baſſo, tale alzamento opererà l' inondazione delle campagne continua, come faceva già avanti che io faceſſi aprire la bocca in mare. E pertanto io conchiudo, che in modo neſſuno ſi debba aprire la bocca di fiume morto in Serchio, ma ſi debba continuare

in

in mare, usando ogni diligenza per mantenerla aperta nel modo sopradetto, e se si farà altrimenti, io dico risolutamente, che ogni giorno seguiranno maggiori danni non solo alle campagne, ma ancora alla salubrità dell' aria, come si è provato ne' tempi passati. E di più devesi con ogni diligenza procurare, che dal fosso di Librafatta non si sparghino, e non trabocchino acque in modo alcuno nel piano di Pisa, perchè queste acque dovendo sgorgare per fiume morto lo mantengono alto molto più di quello, che si pensa, conforme a quello, che io ho dimostrato nel mio discorso, e considerazione sopra lo stato della laguna di Venezia. Ho detto poco, ma parlo con V. P. molto Rever., che intende assai, e sottopongo il tutto al purgatissimo intelletto del nostro Sermo Signor Principe Leopoldo, il quale V. Riverenza mi favorirà inchinare umilmente in mio nome, e conservarmi la sua clementissima grazia, ed ella si ricordi pregare Iddio

per me, con che le bacio le mani. Roma il primo di febbraro 1642.

Di V. P. molto Rev.

Affezmo servitore
D. Benedetto Castelli.

LETTERA VIII.

Del P. Bonaventura Cavalieri Gesuato al P. Abate D. Benedetto Castelli Monaco Casinense.

Rmo Padre Abate, e Padrone colmo.

Mi trovo debitore di risposta a due sue gratissime lettere, l' una scrittami sotto il dì 9. di novembre dell' anno passato, e l'altra sotto il primo del presente anno. Quanto alla prima non si maravigli, se le do tarda risposta, poichè non mi fu presentata se non l' ultimo di decembre prossimo passato. Ora le dico, che io servirò il figlio dell' Illmo Sig. Conte da Castelvillano, per quanto le mie forze mi permetteranno in maniera tale, che credo non avrà da desiderare in me maggior

gior diligenza, poichè trattandosi di servire non solo a persona di tanto merito, di quanto è il Sig. Conte, ma anco a lei, alla quale tengo tanti obblighi, reputo gran ventura mia poter in un tempo essere a parte con lei a scontare quelli, che ella professa al detto Sig. Conte, ed insieme scancellare alcuna di quelle gran partite, che tengo sempre vivamente registrate nella memoria, e nell' affetto obbligatissimo eternamente a V. P. Rma. Ma tralasciando questi complimenti vengo alla seconda lettera, e quanto al canocchiale procuratomi dal Sermo Gran Duca, non dirò altro, ma mi rimetterò alla cortesìa, e gentilezza di un tanto principe, il quale essendo discretissimo, non potrà errare o mandandomelo, o ritenendoselo. Resta ora, che tirato dalla forza del suo potente impegno entri anch'io in mezzo alle acque, dove ella mi dice ritrovarsi giorno, e notte, ma tuttavia si ricordi qual pietoso maestro di porgere il braccio salutare al povero Pietro, o per dir meglio Bo-

naventura, ſe, come mal pratico in queſte acque, lo vedeſſe nel profondo delle difficoltà, che portano ſeco queſte acque, naufragare. Prima dunque mi congratulo ſeco, che ella impieghi le diſcipline matematiche in parte, dove non ſolo poſſono deliziosamente paſcolare gl' ingegni ſpeculativi, ma utiliſſimamente ancora eſercitarviſi quelli, che ſolo gradiſcono le pratiche di queſte ſcienze; coſa, che non le può riuſcire ſe non di grandiſſima gloria. Ho ſempre ſentito anch' io queſto prurito di moſtrare al mondo quanto di utilità ſtia naſcoſta ſotto la ſtimata dal volgo ruvida ſcorza delle matematiche, ma il vedermi tolto con la mia crudele infermità il modo di eſercitare l' eſperienza, fedeliſſima, e fruttuoſiſſima compagna delle noſtre ſcienze ſpeculative, mi ha fatto contro mia voglia ſopprimere quaſi affatto queſto mio gran deſiderio. Non poſſo dunque in riſpoſta di quella parte, che mi apporta con maraviglia un diſtintiſſimo ragguaglio del nuovamente ritrovato

vato accidente delle acque, dir altro, che qualche bagattella dependente ſolo dalla mia debole ſpeculazione, e ſe niente vi foſſe degno della ſua intelligenza, il tutto dipenderà dalla dottrina del ſuo prezioſo, e dottiſſimo libro.

Dico adunque, che ſenza dubbio pare maraviglioſo, e totalmente inopinabile queſt' accidente, che con la diverſione di manco acqua, che non fu quella della Brenta, fatta dalla laguna di Venezia, ſia per ſeguire maggior abbaſſamento di acqua in detta laguna, che non fu quello della prima diverſione, e tale è riuſcito a prima fronte a me ancora; ma avendoci poi penſato più attentamente, m' è parſo dovere eſſer così neceſſariamente, e queſto mi perſuado di avere francamente penetrato camminando con la ſaldezza de' ſuoi principi. Ella c' inſegna, che la velocità, e tardità dell' acqua fluente fa, che la medeſima acqua ſi poſſa ſmaltire ora per minore, ora per maggiore ſezione dell' alveo, per il quale eſſa ſcorre,

e perciò c' insegna ancora, che se dall' acqua di un alveo divertiremo due moli d' acqua eguali, ma una veloce, e l' altra tarda, che la veloce [la quale perciò passasse per minor sezione] farà un abbassamento minore, di quello, che farà la tarda [che passa per necessità per maggior sezione]. Bisogna dunque dire, che col divertire la Brenta levorno dalla laguna acqua più veloce di quella, che si leverebbe con la diversione de' fiumi rimanenti, e però, che lo scemar dell' acque debba esser minore di quello, che succederebbe ora divertendo questi fiumi, ancorchè questi tutti insieme facessero quanto la Brenta, ed anco manco fino ad un certo segno. Ma egli è pur vero [conformandosi ciò con l' esperienza] che correndo in un alveo l' acqua più alta vi cammina anco più veloce; adunque quando la Brenta entrava con li detti fiumi nella laguna, formavano in essa un corpo di acqua, che vi scorreva più veloce, che non fa ora quella sola de' detti

fiumi,

fiumi ; adunque levando la Brenta , han levato acqua veloce , e levando i detti fiumi , levarono acqua tarda , e però lo ſcemamento dovrà eſſer maggiore , anco che queſta foſſe minore di quella ſino ad un certo ſegno . Queſto che io dico moſtra bene in generale queſta verità, ma per comprendere ancora particolarmente [ſaputaſi la proporzione , che ha l'acqua della Brenta a quella de' detti fiumi , cioè quella , che eſſi mettono , o metterebbono nella laguna nel medeſimo tempo] che proporzione avrebbono i loro abbaſſamenti , ſtimo , che in tutto dipenda da queſta proporzione , che l' acqua , che ſcorre in un alveo in un dato tempo all' acqua , che ſcorreva nell' iſteſſo alveo pure nel dato tempo, divertita una parte di detta acqua , avrà la ſteſſa proporzione , che avrà il quadrato della prima altezza al quadrato della ſeconda , che ſi fa dopo la diverſione . Ho applicato il penſiero alla prova , ed ho trovato , che mi ſerve eccellentemente la propoſizione

quin-

quinta del suo libro, poichè dimostrando ivi ella, che se un fiume scarichera una quantità di acqua in un tempo, e poi li sopravverrà una piena, la quantità dell'acqua, che si scarica in altrettanto tempo nella piena a quella, che si scaricava nella prima, mentre il fiume era basso, ha la proporzione composta delle proporzioni della velocità della piena alla velocità della prima acqua, e dell'altezza della piena all'altezza della prima acqua; saria manifesto allora, che le acque scaricate nell'istesso tempo nell'uno, e l'altro stato del fiume sariano come i quadrati dell'altezze, componendosi allora di due proporzioni dell'altezza all'altezza &c. Ma per provar questo non ho avuto fortuna d'incontrare ragione, che appieno mi soddisfaccia; non resterò però di dirle quello, che mi è passato per la mente, con pregarla a levarmi quelle difficoltà, che io ci ho dentro, e con favorirmi della dimostrazione di questa verità, la quale parmi, che vada accom-

accompagnata con l'altra ſuddetta, cioè che in un fiume, che creſca di altezza per acque, che vi entrino, o che ſcemi per acque divertite, l'incremento, o decremento dell'altezza cammini con pari proporzione con quello della velocità. Io diſcorro così. Sia nella preſente figura

la ſezione del fiume *aefk*, nel quale cammini l'acqua per la ſezione *df*, alta come *de* con una tal velocità. Intendaſi poi meſſa tant'acqua nell'iſteſſo fiume, che creſca ſino in *ch* correndo nel fiume con l'altezza *ch* doppia di *de*, dico, che l'acqua vi camminerà con doppia velocità. E per conchiudere queſto, intendo tutta l'acqua, che ſcorre per *cf* diviſa ne' due pezzi *cg*, *df* mediante

la

la superficie superiore dell' acqua df, che passa per dg, e considero, che l' acqua cg come portata dall' acqua df deve fare nell' istesso tempo lo spazio, che fa la df, e di più intendendosi scorrer l' acqua cg sopra la superficie, che passa per dg, come sopra suo letto nella guisa, che df scorre sopra il fondo, deve l' acqua cg aver forza di trapassare altrettanto spazio, quanto ne passa la df, adunque l' acqua cg avrà forza di trapassare doppio spazio di quello, che passa l' acqua df nell' istesso tempo, onde sarà doppiamente veloce (a). Così proveremo l' acqua bh sopraggiunta nell' altezza bc eguale alle cd, de, esser tripla nella velocità a quella di df, e così di mano in mano. E finalmente avendo dimostrato questo, lo provo poi generalmente

(a) Prescindendo dalla declività, non sussiste, che l' acqua cg scorra più veloce dell' acqua df, anzi al contrario l' acqua df si move più velocemente dell' acqua cg, perchè questa premendo sopra df vi aggiugne forza, e velocità a smaltirsi più speditamente.

mente per tutte le altezze , come ſi fa circa la prima del ſeſto di Euclide , cioè, che la velocità alla velocità è come l' altezza all' altezza &c. Ma quì ci ho principalmente due dubbj , primo , che per queſta mia ragione biſognerebbe , che in un fiume le acque ſuperiori camminaſſero più veloci delle medie , e queſte delle inferiori , il che non sò ſe ben concordi con l' eſperienza ; di poi perchè il letto *e f* , e gli altri *d g* , *c b* ſtimo, che non abbiano l' iſteſſa pendenza , ma ſiano ſempre più elevati dell' orizzonte , onde per queſto l' acqua *c g* inteſa ſcorrere ſopra il letto *d g* , dovria ſcorrervi più veloce , che la *d f* ſopra *e f* , oltre ad altre difficoltà , che per brevità tralaſcio , onde la prego a ſciogliermi queſti nodi , ed a favorirmi di più legittima prova . E queſta ſtimerò io aſſaiſſimo , poichè parmi , che avuta la velocità dell' acqua in un fiume poſto in una tale altezza la potremo poi avere per il calcolo nelle altre altezze ancora .

Sup-

Suppoſta dunque queſta verità, e che le acque ſcaricate in un fiume poſto in diverſe altezze, e quelle nell' iſteſſo tempo ſono come i quadrati delle altezze, non mi è difficile intendere per vero, che eſſendo l' acqua della Brenta parti 5., e quella de' detti fiumi parti 4., lo ſcemo di quello ſia un piede, e di queſti due piedi, poichè eſſendo l' aggregato delle acque della Brenta, e de' detti fiumi a quella de' detti fiumi, come 9. a 4., le radici di queſti ſaranno l' altezza, cioè l' aggregato faceva di altezza p. 3., e quella de' fiumi fa p. 2., onde l' alzamento della Brenta ſola era di un piede, e queſto de' fiumi è piedi due, e tanto dovrà ſcemar l' acqua levati detti fiumi. Da queſto credo, che ella parimenti [ſe io capiſco] comprenderà l' altro eſempio, nel quale ſi ſuppone l' acqua del fiume alta p. 10. ſecondo le differenze de' quadrati, cioè delle parti delle altezze da dieci fino all' unità, detratti i corpi di acqua ſecondo l' iſteſſa proporzione, ſeguono

guono pure gli abbassamenti eguali &c. Ma perchè è pieno il foglio, arginando per ora e queste acque, ed il mio troppo loquace discorso, farò fine pregandola a scusarmi, se avrò, come nuovo in questa materia, detto qualche scioccherìa, avendo io detto questo per obbedirla, siccome farò sempre come suo svisceratissimo discepolo, alla quale faccio per fine umilissima riverenza. Di Bologna alli 11. gennaro 1642.

Di V. P. Rm̃a

Devm̃o, obblm̃o servit., e discepolo
F. Bonaventura Cavalieri.

FASCI-

Digitized by Google

FASCICULUS

LATINORUM CARMINUM

Venantii Fortunati
Petri Damiani
Francifci Petrarchae
AeneaeSilvii Piccolominei
Angelae Nogarolae
Pandulphi Malateftae
Roberti Urfii
Iohannis Francifci Varini
Hannibalis Tufcii
Francifci Commendonii
& Iani Pelufii

QUAE EX VARIIS MSS. CODICIBUS

NUNC PRIMUM IN LUCEM PROFERT

IOHANNES CHRISTOPHORUS AMADUTIUS.

Digitized by Google

IOHANNIS CHRISTOPHORI AMADUTII

AD PRAECLARISSIMUM ADOLESCENTEM

HIPPOLYTUM PINDEMONTIUM

MARCHIONEM ET EQUITEM HIEROSOLYMITANUM

ATQUE PATRICIUM VERONENSEM

PRAEFATIO.

Memini etiamnum, Pindemonti Eques nobilissime, Latinorum illorum carminum, quibus lamentantem inducebas virginis se Deo voventis caesariem, quod ab eius capite resecta, & longe aversata a Berenicea illius sorte, quam poëtae fabulantur, toto caelo abesset, quibusque, utpote elegantissimis, reduces nos a Tiburtinis vetustatibus, atque deliciis, & curru praetergredientes campos olivis undique consitos, marmoreum Marci Plautii monumentum, & celebres illas aquas Albulas iucundissime detinebas, atque recreabas. Etsi enim hisce diebus quatuor quidem anni ab eo tempore iam effluxerint, ea tamen adhuc menti meae insidet tam dulcis, cultaeque poëseos voluptas, ut pene te Latias illas veneres spirantem nunc videar intueri. Quare haud tibi mirum accidet, si editurus modo fasciculum hunc carminum Latinorum, quae varii effuderint tempore, & ingenio poëtae, ea tecum potissimum communicanda censuerim, ratus, neminem vel eorum naturam, vel de litterarum fato certam ab eis emanantem coniecturam te melius

esse assequuturum. Voluissem quidem auspicari ab aurea illa aetate, qua Catullus tuus, & ceteri eidem suppares tanta cum dignitate Latinas Musas excoluerunt; sed cui iam licet esse tam felici, ut post tantorum hominum expiscationes tam insigne spicilegium sibi nunc obventurum auguretur? Praeclare quapropter nobiscum actum existimamus, si nobis seris nepotibus contingat lacinias quasdam sequioris aetatis, quae aliorum oculos effugerint, offendere, tum eas primum in hominum conspectum adducere. Habe ergo tibi aeneae aetatis, sive saeculi VI. *ad exitum labentis versus adhuc anecdotos, quos in codice bibliothecae Mediceo Laurentianae* (a) *contentos nobis cl. Bandinius comiter communicavit. Pertinent hi siquidem ad Venantium Honorium Clementianum Fortunatum Italum, presbyterum, & in Gallia Episcopum Pictaviensem, qui hos scripsit in laudem s. Martialis Apostoli Christi, & Lemovicae urbis primi Episcopi; atque eiusdem vitae commentario subiiciuntur Hi sunt numero* XVII., *atque aetatis ad barbariem declinantis ingenium redolent. Desiderantur versus isti inter cetera ipsius Fortunati carmina, quae omnium postremus Paschalis Amatius popularis meus eruditissimus in Pisaurensi omnium poëmatum collectione evulgavit* (b), *quibusque etiam recte accensuisset hymnum in laudem chrismatis, qui incipit:*

O Redemptor, sume carmen
Te met concinentium,

quem-

(a) Cod. III. plut. XX. Vid. *Catal. codd. mss. Latin.* tom. I. col. 608.

(b) Tom. VI. a p. 171. ad 248. Pisauri 1766.

quemque eidem tribuit codex ms. membranaceus in 4., *continens lectionarium ad usum ecclesiae Vesontionensis* (a), *qui olim in tabulario ecclesiae Veliternae, exstat vero nunc in bibliotheca cl. Praesulis Stephani Borgiae, cuius praeclaras ingenii dotes tute ipse praesens agnovisti; quemadmodum ibidem recensendi etiam fuissent eiusdem Fortunati versus ad Childebertum Regem Sigeberti R. filium, quos cl. Mabillonius* (b) *ex cod. Virdunensis coenobii s. Vitoni primus edidit. At ab aeneo saeculo ad ferreum, seu etiam luteum, idest ad* XI. *saeculum, descendere ne graveris, ad quod nimirum spectare censeo rhythmum quemdam, quem ego iam* XII. *ab hinc annis exscripsi ex cod. ms. membranaceo in* 4. *eiusdem saeculi* XI., *qui in sacrario s Fortunati Tuderti* (c) *adservatur. Quamquam hic codex*

 s. Pe-

(a) Patet id ex catalogo Archiepiscoporum eiusdem ecclesiae, qui praemittitur, quique cum desinat in Hugone I. litteris maiusculis signato, hicque, teste Chiffletio, creatus fuerit Archiepiscopus anno 1031., exaratus codex apparet saec. XI. Hic hymnus legitur post missam in dominica palmarum, & inscribitur: *Versus Fortunati in laude chrismatis*; tum & variantibus nonnullis lectionibus, atque notis musicalibus ibidem instructus est. Exstat in omnibus Pontificalis Romani editionibus, neque tamen ut Fortunati opus adhuc agnoscebatur.

(b) *Veter. analect.* nov. edit. Parif. ann. 1723.

(c) Continet hic codex, qui signatur nunc n. 107., sermones num. CLXXV. Petri Ravennatis, sive s. Pe-

s. Petri Chryfologi fermones exhibeat, rhythmus tamen ab ipfo abiudicandus omnino videtur, tum quia haud ab eo umquam concinnatos verfus noverim, tum quia ab ingenio faeculi v., circa cuius dimidium Chryfologus vixit, prorfus abeffe pateat. Quare non admodum ambigimus hunc rhythmum Petro Damiano tribuere, atque id fane tribus potiffimum cauffis fuffragantibus. Harum prima eft, forte amanuenfem in ea fuiffe fententia, ut Petri Damiani civis Ravennatis rhythmum eumdem habere auctorem cenfuerit, ac habuerant Sermones Petri Ravennatis (*fic enim in codice infcribuntur*) *ideft s. Petri Chryfologi Epifcopi Ravennatis ecclefiae, ut illum proinde hifce adiungere non dubitaverit. Altera in eo eft, quod huiufmodi rhythmi genus Damiano familiare comperiam, eiufque aetati omnino conveniens. Tertia demum ea eft, quod in rhythmo memoratum videam Widonem quemdam, five Guidonem virum illuftrem, cuius culpis Deum propitium exorat, quemque haud diverfum arbitror ab eo, qui fuit Comes Forocornelienfis, cuiufque in binis eiuf-*

s. Petri Chryfologi, qui definunt ad pag. CCV., & ftatim a tergo rhythmus abfque ulla infcriptione fubfequitur. Sermones ifti multis variantibus lectionibus heic ditantur, ac praefertim fermo XCVII., qui eft II. *de zizania*, quique in editione Veneta anni 1750. pag. 150. in fine mutilus eft, ita in codice fuppletur: *Et cum ille eum zizania iudicaret inferni, vas electum & triticum in caelefti Dominus horreo continebat.*

eiusdem epistolis mentio fit; *siquidem in prima* (a) *narretur visio Raineri presbyteri*, *qua*, *ut illorum temporum ferebat simplicitas*, *sibi exspectari visus sit Guido Comes post feriam quartam in eo suppliciorum loco*, *in quo Hildebrandus Comes Tusciae*, *& Lotharius Comes alter detinebantur*; *in altera* (b) *vero pisces designentur sibi ab eo donati*, *& ex Faventina urbe delati*, ut eorum *sibi* per plurimos dies edulium non deesset. *An vero Guido hic Corneliensium Comes idem sit cum Guidone huic synchrono*, *qui in charta Faventinae concordiae* (c) *vocatur* clarissimus Comes, *ubi &* Ermellina eius serenissima coniux *insuper habetur*, *quique alibi* (d) *etiam memoratur*, *ego quidem in tanta rerum obscuritate quidquam definire non ausim*, *licet hoc tamen mihi admodum verosimile videatur*. *Sed iam egredi properemus ex lutulenta hac temporum colluvie*, *a qua animus tuus ad elegantiam plane conformatus iure refugiat*. *Quare te statim ad saeculum XIV. progredi iubeo*, *quo sane ineunte*, *factum est*, *ut*, *diuturno squallore depulso*, *in pristinam litterae dignitatem auspicato surrexerint*. *Id ipsis feliciter cessit*, *auspice potissimum Francisco Petrarcha*, *cuius ingenio*, *ac arte Latinae Musae veteres formas*, *novas vero Italae induerunt*.

 Exci-

(a) Epist. VII. lib. IV. pag. 49. edit. Paris. ann. 1664.

(b) Epist. XIX. lib. VI. pag. 93.

(c) *Rer. Faventinar. scriptores*, editore Ioh. Benedicto Mittarellio, inter monumenta Faventina col. 402.

(d) Ibid. col. 404.

Excipe ergo nunc eiusdem distichon de tumulo cuiusdam Zebothi, quod antiqua manu exaratum exstat in tegumento Ciceronis librorum de officiis (a) *in bibliotheca Vallicellana, quodque sane & elegantia, & sale non caret, ut decet breves huiusmodi lucubratiunculas. Iam nosti praeter celeberrimum ipsius de Africa poëma, quo sibi Romanam lauream paravit, haud alia desiderari concinnata ab eo carmina, epigrammata nempe, sive epitaphium filioli, qui ex filia sua Francisca, Mediolanensi cuidam iuveni desponsata, ortus fuerat* (b), *carmina in funere Electae matris* (c), *epitaphium aliud pro Manno Appardi filio Donato, militum duce penes Carrarienses Patavii dominos* (d), *ac etiam carmina in laudem S. Mariae Magdalenae* (e), *& si quae alia huiusmodi, quae haud nunc vacat exquirere, insuper haberi contingat. At perge nunc quinetiam,* PINDEMONTI *eruditissime, subsequentia invisere saecula, & invalescentem quodammodo Latinae poëseos elegantiam intueri. Tu haud ignoras, quae fuerit, saeculo* XV. *ineunte, Aeneae Silvii Piccolominei, mox Pii II. P. M. fama, & in litteris praestantia,*

(a) Edit. Ioh. Fust Moguntini ann. 1465.

(b) Vid. eiusdem vitam a Lud. Beccadellio conscriptam apud Iac. Phil. Thomasinium *Petrarch. rediviv.* p.228. Patav. 1650.

(c) Ibid. pag.243.

(d) Vid. epistolam Vincentii Borghinii, quae est CXIV. par.I. vol.IV. *Prof. Florent.* pag. 122.

(e) Vid. *Epist. senil.* lib.XIV. tom.II. edit.Basil. ann.1591. pag.945. Vid. tom.III. cod. Latin. biblioth. Laurent. cl. Bandinii col.292.

tia, *qui nimirum fuerit*, *&* *audierit* orator argutus, vehemens, candidus, poëta itidem non vulgaris, *ut Floridi Sabini verba usurpem* (a). *Accipe ergo Aeneae Silvii epitaphium in Ciceronem*, *ut & tetrastichon eiusdem in libros* officiorum, *quod ego exscripsi ex antiqua editione* officiorum *Ciceronis* (b) *in bibliotheca Vallicellana*, *ubi antiqua manu signatum utrumque occurrit*, *frustra vero alibi conquisitum*. *Tu vero saeculum xv. intensius colas oportet*, *quod patriae tuae pepererit tres potissimum feminas ex Nogarolio sanguine cretas*, *Isottam*, *& Iuniperam germanas sorores*, *tum iis succedentem Angelam*, *quae dein Comiti Antonio Archio nupta*, *quaeque & litterarum studio*, *& eclogarum scriptione percelebris digna habita est*, *quae a Iacobo Philippo Bergomate in libro* de claris mulieribus *recenseretur*, *& cui a Leonardo Losco* (c) *hisce carminibus plauderetur*:

Quamquam illa fuerit nuper de sanguine virgo,
Angela, non illis animo, vel carmine dispar.

Verum exstat apud te magni Maffeii, *civis*, *& gentilis tui opus rerum Veronensium* (d), *ex quo tibi illustrium virorum*, *& matronarum Nogaroliae gentis opera*, *& laudes pro libitu haurire liceat*. *Ceterum video latuisse Maffeium*, *ac Tiraboschium* quin-

(a) Apud Bonamicium *de pontific. epistolar. scriptorib.* pag. 162. secundae edit. anni 1770.

(b) Apud Iohan. Fust Moguntinum anni 1465.

(c) In eclog. ad Isottam, & Iuniperam Nogarolam num. 36.

(d) *Verona illustrata*, ubi de scriptoribus Veronen. lib. III. col. 97.

quinetiam , etsi viros maxime eruditos , carminum centonem , quo Angela Nogarolia ablatum sibi moralium dogmatum Senecae opus a Pandulpho Malatesta expostulat , quodque nunc primum ex cod. chartaceo ms. bibliothecae Riccardianae Florentiae exscriptum (a) *cura cl. Bandinii nostri nunc primum litterato orbi exhibeo , addita insuper Pandulphi Malatestae , quem Sigismundi Pandulphi Arimini domini patrem fuisse censere facile liceat , ad ipsam responsione , qua quidem pietati nostrae in patriam morem quinetiam gessisse videar . Sinas quoque huic ipsi pietati paullo magis indulgere me , cui scilicet lubet heic nunc commode subdere Roberti Ursii Ariminensis epigramma , sive epitaphium pro Basinio Parmense , quod ego ex cod. ms. chartaceo olim ibliothecae Card. Dominici Passioncii , nunc Angelicae Augustinensis eduxi , in quo elegiae , & epigrammata quamplura eiusdem , necdum publici iuris facta* (b) *, continentur .*

(a) Codex signatus est num.XXXII. M.IV. ,& cento ibid. legitur pag.159. Vid. *Catalog. biblioth. Riccardian.* , auctore cl. Ioh. Lamio, litt. *A* pag.29.

(b) Tetrastichon eiusdem ad Senecam Camertem editum dumtaxat habes a viro cl. Ioh. Franc. Lancillottio Staphylense , inter variorum poëtarum carmina post Ludovici Lazzarellii Septempedani *bombycem* , edit. Aesii an. 1765. pag.96. , qui usus est hoc ipso codice , licet ipse membranaceum , forte ex memoriae lapsu , appellet . Alios huiusmodi codices exstare novi in bibliotheca Vaticana Romae , in Magliabecchiana Florentiae , tum in ea , quae fuit Apostoli Zenii , & Iulii Righii Caesenatis . Notum est eius carmen editum *de bello Tiphernati* ,

tur. *Hoc*, *quod brevitate commendatur*, *potissimum selegi*, *quod singula Basinii Parmensis*, *cuius vitam ab Irenaeo Affò philologo*, *ac biographo elegantissimo exspectamus*, *opera accurate recenseat*, *inter quae non solum Sigismundi amores erga Isottam Ariminensem*, *iam prelo excusos* (a), *sed etiam poëmata* Ἑσπέριδος, Argonauticon (b), Διοσυμπόσεως (c), *&* Meleagridos (d) *nondum edita*, *adumbrata deprehendas*. *Iam saeculi XVI. carmina aliquot afferantur*, *ex quibus cuiusque fere saeculi ingenium tamquam speciminis ergo innotescat*. *Quare elegantioris*, *quae tunc obtinuit*, *poëseos testimonium nunc ferat Ioh. Francisci Varini*, *alias Phavorini Camertis hendecasyllabus in Antonium Caballum*, *quem ex codice Vaticano* (e) *petitum heic nunc sisto*. *Invectivam sane truculentam videas*, *quam ea ferebant tempora*, *quibus Varini pueritia informari coepit*, *quem sine Iohanne Lascare*, *&* *Angelo Politiano praece-*

(a) Parisiis typis Simonis Colinaei 1539.

(b) Haec duo habentur in cod. ms. bibliothecae Gambalongae Ariminensis, & alibi.

(c) Exstat hoc in bibliotheca Riccardiana Florentiae. Vid. cl. Lamii catalogum litt. *B* pag.63., ubi & ipsius Basinii epigramma Latinum ad Melchiorem Camertinum fortissimum militem refert.

(d) Exstat in cod. ms. biblioth. Mediceo-Laurentianae. Vid. *Catalog. codd. mss. Latin.* cl. Bandinii tom. II. col. 117., ubi etiam col. 119. *Astronomicon* poëma recenset. Inter Basinii opera locum habet etiam epistola metrice scripta, quae tom. II. *Anecdotorum* pag. 405., & seqq. edita est.

(e) Num. 2850. fol. 21.

praeceptoribus usum fuisse scimus. Te non latet, ipsum Episcopum Nucerinum fuisse in Umbria, atque in eius cathedrali ecclesia, quam invisi anno CIϽIϽCCLXXII.*, adhuc conspicitur eiusdem tumulus quatuor Graecis inscriptionibus ornatus; qui nimirum anno* CIϽIϽXXXVII. *vitam cum morte commutaverit. Celebrius est, quam quod alius, ipsius Graecae linguae lexicon, summaque illius laus fuit, quod inter suos discipulos Leonem X. Pont. Max., & litteratorum omnium fautorem eximium numeraverit. Id ipsum evincat quinetiam Hannibalis Tuscii carmen* de casu Lydiae sponsae, *quod ex schedula mea, nisi autographa, auctori tamen synchrona tibi in primis statuo; quod dum facio, videas me provinciae meae Aemiliae, in qua & Caesena poëtae ipsius patria, & Sabinianum Ariminensis dioeceseos illustre oppidum censetur, nonnihil merito, libenterque tribuere. Quamquam apud plerosque Caesenatenses scriptores, ac praesertim in* bibliothecae Malatestianae catalogo, *cui accessit catalogus illustrium auctorum Caesenatium* (a), *auctore Iosepho M. Mucciolio Minorita Conventuali, & erudito plane viro, altum sit de Tuscio silentium, tamen satis noti sunt nonnulli eiusdem versus sparsim editi in poëticis saeculi* XVI. *collectionibus* (b), *& inter ipsa Massoli poëmata* (c); *ut nunc praeteream ipsum laudari*

(a) Tom. I. pag. 110. Caesenae 1780. typis Gregorii Blasinii.

(b) Vid. *Stanze di diversi raccolte da Lodovico Dolce* part. I.

(c) Vid. edit. Florent. anni 1564. in 8.

dari in Massoli ipsius carminibus , tum celebrari a Betussio in imaginibus (a) , *a Caesare Brissio in opere, quod est de Caesenae civitate* (b) , *& a Crescimbenio in historia vernaculae poëseos* (c) ; *ac tandem exstare ad ipsum Clarae Cantariniae inter Matrainios , nobilis feminae Lucensis epistolam* (d) , *tum & ipsius vernaculum epigramma* (e) *eidem inscriptum , quo poëticas Tuscii lucubrationes a Dulcio collectas laudibus prosequitur . Lege dein ad eamdem aetatem pertinentes Ioh. Francisci Commendonii Card. ad fontem in hortis Iulii III. versiculos , quos ex cod. ms. chartaceo epistolarum Cornelii Mussii Episcopi Bituntini , olim bibliothecae Monachorum Silvestrinorum Sentinatium , sive Saxoferratensium , nunc cl. Praesulis Stephani Borgiae nos exscripsimus . Sed quid de Commendonio opus est plura dicere , cuius gesta late prosecutus est Antonius M. Gratianius Episcopus Amerinus* (f) , *& cuius ceteras quinetiam pro ipso Iulii III. suburbano elucubrationes*

(a) Pag. 43.

(b) *Relazione della città di Cesena* , Ferrariae 1598.

(c) Volum. IV. lib. II. pag. 105. , & 106.

(d) Exstat in lib. IV. epistolarum diversorum , vernaculo sermone , collectarum a Bernardino Pinio pag. 57. Epistola data est anno 1562.

(e) Vulgo *sonetto* . Vide Crescimbenium *Istoria della volgar poesia* vol. IV. lib. II. pag. 402. not. 196.

(f) In *vita Card. Ioh. Francisci Commendonii* . Patavii 1685. Vid. cap. VIII. pag. 33.

nes pluribus designaturi sumus in historia, quam de laudatorum hortorum loco, cultu, & aedibus conscribendam aggredimur? Tandem liceat oculis tuis subiicere Iani Pelusii Crotoniatae lusum, quem in schedis meis, forte auctoris manu exaratis, habeo. Lusuum libros IV. ipsum iam edidisse, tibi pro tua eruditione compertum erit (a); *quemadmodum typis editam habemus epistolam eiusdem facetissimam* de dubiis *adversus Iohan. Pontium Parmensem, eiusque elegiam quamdam in Pelusium ipsum, quam auctor Ranutio I. Parmensium Duci, cuius Pelusius institutor fuerat, una cum perdicum munusculo obtulerat* (b); *ut nunc praeteream eiusdem epistolam alteram ad Muretum, quae in* Miscellaneis collegii Romani *prelo excusa cernitur* (c), *ceteraque omnia, quae ibidem insuper referuntur. Quare illud solum addam, Pelusium Romae diem obiisse IV. idus februarii anno saeculari* MDC., *ut prodit eius epitaphium in laterali vestibulo templi s. Eustachii, cui superne cernitur poëtae vita functi marmorea*

(a) Neapoli apud Ioh. de Boy 1567. in 8. Vid. Nicolaum Toppium in biblioth. Neapol. part. I. pag. 112.

(b) Placentiae typis Iohannis Bazachii, & Anthei Contis 1582. in 16. Vid. Ioh. Cinellii *biblioteca volante scanz.* VII. pag. 69. prioris edit. Huius epistolae haud meminit Toppius.

(c) Vol. II. pag. 520. num. LXXXII., ubi Petrus Lazarus editor adnot. 3. praeter eius opera, quae recensentur in catalogo bibliothecae Barberinae, multa alia enumerat.

morea protome , inferne vero gentis suae stemma. En tibi tumuli epigraphe, quam ad marmoris fidem exhibeo :

D. O. M

HIC IACTO INVITVS IANVS PELVSIVS VRBS Q.
MAGNA CROTO MAGNE GRECIE HABERE DEDIT
DIXI DVM VIXI SEMPER BENE PLVRIMA SCRIPSI
QVE MARCVS CICERO VIRGILIVSQ. PROBANT
NVNC PARVVM HOC SAXVM TIBI SVPPLICAT HOSPES VT ORES
VERBIGENA CHRISTI PRO REQVIETE MEA VIXIT ANNOS
OCTVAGINTA OBIIT QVARTO IDVS FEBRVARII MDC

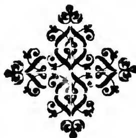
Sed cur te pluribus immoror arcens te quodammodo ab exoptata laudatorum carminum lectione? Utinam omnia offendere posses hoc nostro officio digna, & tuorum carminum nitori, & elegantiae respondentia. Verumtamen perge iam, PINDEMONTI *Eques clarissime, vel in ipso flore iuventae (quae tua peculiaris, ac summa laus est) de litteris benemereri, sive tragoedias alias admirando* Ulyssi *tuo* (a) *comites adiiciens, sive Latinorum, Graecorumque carmina Italis versibus reddens* (b), *sive carmina cedro*

(a) *Ulisse tragedia. In Firenze* 1778.

(b) *Volgarizzamenti dal Latino, e dal Greco. In Verona* 1781.

cedro digna marte tuo pangens , quo maior nomini tuo gloriae cumulus accedat , & poëticae facultati vetusta dignitas restituatur . Macte igitur virtute esto , nos ama , & vale .

Datum Romae idibus iunii anno reparatae salutis CIƆIƆCCLXXXII.

CAR-

I.

CARMEN
VENANTII FORTUNATI

IN VITAM S. MARTIALIS.

Christe, principium, finis; lux est, via Christus,
Nomine cuius in almifico semperque beato
Martiali resonant hic veracissima gesta.
Quis hominum digne valeat doctissimus unquam
Quanti sit meriti praeclarus Apostolus iste,
Dicere vel prosa, vel pulchri carmine metri?
Quo saltem modicis decoretur pagina verbis,
Tullius atque Maro veniant: sit lingua fa... (a)
Versibus aut currens, aut pro se nulla retexens,
Non tua, sancte Pater, poterit depromere gesta,
Tellus te Romana, quibus te Gallica tellus
Post Petrum recolunt iuniorem parte secunda,
Cum Petro recolunt aequalem sorte priori.
Beniamita tribus te gessit sanguine claro,
Urbs te nunc retinet Lemovica corpore sancto,
Hinc tibi sit, Rex magne, Deus, laus, gloria, Christe,
Christe, caput, finisque cluens, pax, lux, via, Christe.

(a) Forte *facunda*.

II.

RHYTHMUS S. PETRI DAMIANI

IN MORTEM WIDONIS.

Audiſtis quiddam noviter
  Accidiſſe perniciter,
  Widonem illuſtriſſimum
  Mortis ſolviſſe debitum.
Proprii ſui militis
  Circumdatus inſidiis,
  Dum hoſtis captum tenuit,
  Capite plexus corruit.
Dum equo coepit ruere
  Secundo foſſus vulnere,
  Ut duo purgent vulnera
  Mentis & carnis vitia.
Ne daretur daemonibus
  Cruciandus diutius,
  Datur ſuorum manibus,
  Ut moriatur citius.
Chriſte, qui iam non iudicas,
  Nec damnas in perpetuum,
  Sit Widoni remedium,
  Quod hic tulit ſupplicium.
Proſit ei, piiſſime,
  Quod ſtuduit inviſere
  Loca perſacratiſſima
  Digna tui praeſentia.

Praeſe-

Praesepe tuum cernere
Quid est, nisi te credere
Natum ibi de Virgine
Verum lumen de lumine?
Gloriosum inspicere
Tuum sepulcrum, Domine,
Quid est, ni vere credere
Te surrexisse ex inde?
Dum mons olivae scanditur,
Caelos redisse crederis:
Parce Widoni, Domine,
Tunc cum iudex redieris.
Hic semel, atque iterum
Tuum petiit tumulum,
Deliberabat tertio
Indulto sibi termino.
Hoc in affectu habuit,
Si in effectu non potuit,
Pari repende munere,
Gratis largitor gratiae.
Locum beatae Virginis
Toto orbe clarissimum
Supplex frequenter adiit,
Excoluit ut potuit,
Apostolorum grandia
Saepe quaerens suffragia,
Ut spero, plusquam vicies
Romam venit, & quinquies.
Quos adiutores petiit,
Advocatos constituit,
Eisque dum superfuit

 Sua-

Suaque ſe vi contulit.
Dicit de eo aliquis,
Nimium fuit fragilis;
Et ego dico plurimum
Deum eſſe propitium.
Siniſtrum quid de aliquo
Ego dicere nequeo,
Huius ſcripſi itinera,
Quae ſunt in parte dextera.
Si cui placet legere,
Et vult iuſte diſcernere,
Non reſpiciunt tartara,
Sed ad ſanctorum gaudia.
Qui vult ad plenum diſcere
Tanti mali notitiam,
Primum debet cognoſcere
Aubertinam nequitiam.
Hic pertractavit perdere
Duos ſub uno tempore
Seniores quos habuit,
Falſo, ut vere patuit.
Unus, qui non ſuperfuit,
Cum audivit, indoluit
Occubuiſſe ſocium
Natura ſibi proximum.
Patrator tanti ſceleris
Sub umbra falſi militis
Promiſit his aliquando
Manibus, & periurio.
Ut fidem eis congruam,
Si & pacem continuam

Servaret omni tempore,
Dum viveret in corpore.
Si firma ſtent haec foedera,
Deus, qui novit omnia,
Ipſe ſcit, ipſe iudicet,
Ut ſibi placet, vindicet.

III.

DISTICHON

FRANCISCI PETRARCHAE

DE TUMULO ZEBOTH

PArve Zeboth, tibi parva damus breve corpus habenti,
Et brevis eſt tumulus, & breve carmen habe.

IV.

AENEAE SILVII PICCOLOMINEI

EPITAPHIUM

IN CICERONEM.

HIC iacet in tumba Romanae gloria linguae
Tullius, infandae quem rapuere manus.
Antonii gladiis cecidiſti, magne ſenator,
Et Caietanus te ſepelivit ager.
Eloquii mira ſuperaſti dote Pelaſgos,
Nec te, dum vixti, iuſtior alter erat.
Ergo licet tumulo tua membra tegantur opaco,
Non tamen ingenium mors tulit atra tuum.

Dum caelum terras respexerit, & mare caelum,
Effugient laudes saecula nulla tuas.
Vos, qui transitis viventes puerique senesque,
Sistite, & oh, dicite, Marce vale (a).

V.

EIUSDEM

TETRASTICHON

IN LIBROS OFFICIORUM CICERONIS.

HOC Ciceronis opus si quis bene novit, & eius
Praeceptis paret, proximus ille Deo est.
Cedat huic omnis doctorum turba virorum,
Tullius hic rectam monstrat ad astra viam.

VI.

CENTO

ANGELAE NOGAROLAE VERONENSIS

AD PANDULPHUM MALATESTAM

Pro recuperatione cuiusdam voluminis, in quo omnia opera moralia Senecae continebantur.

Virgilius. NAte Dea, quae nunc animo sententia surgit?
Angela. Cor quo Caesareum generoso ex pectore fugit?

Ovi-

(a) Ms. habet M. *ave*; sed nos emendavimus, ut metri lex poscebat.

Ovidius. Qua merui culpa fieri tibi vilis Achille?
Angela. Ut mihi tam fulgens raperes, generose, monile?
Virgilius. Usquam iusta est, & mens sibi conscia recti?
Angela. Ut tua iam valeant lacrimis praecordia flecti?
Ovidius. Vince animum, mentemque tuam, qui pectora vincis.
Angela. Iacturamque meam prospectu conspice lyncis.
Horatius. Deme supercilio nubem pleramque modestus.
Angela. Baltheus & parvus mihi non rapiatur honestus.
Horatius. Nunc prece, nunc pretio, nec vi, nec morte suprema,
Angela. Deprecor ut nobis reddatur fulgida gemma.
Horatius. Non domus, & fundus, non aeris acervus, & auri
Angela. Poscitur, aut tremula flos lectus ab arbore lauri.
Petrarcha. Poscimus id avide, nihil est mihi pulchrius orbe.
Angela. Et tibi nunc plena praestatum copia corbe.
Lucanus. Pars mundi tibi nulla vacat, sed tota tenetur.
Angela. Tellus proque tuo placito sermone movetur.

Petrarcha. Quid vetat esse prius munus ? tene dulcia verba.

Angela. Nempe repulsa magis, quam mors, credatur acerba;

Ovidius. Da mihi te placidum, dederisque in carmina vires.

Angela. At cadet ingenium mentis, si murmur inires.

Ovidius. Rumpor, & ora mihi pariter cum mente tremescunt.

Angela. Hi quotiens nostra flores non sede nitescunt.

Ovidius. Pro somno lacrimis oculi funguntur obortis.

Angela. Nec mea permulcent patictia (a) pectora fontes.

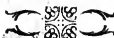
Ovidius. Has solas semperque habeo, semperque profundo.

Angela. Nec male; namque mihi cessit sors aspera mundo.

Pindarus. Sed iam siste gradum, finemque impone labori.

Angela. Princeps celse, meo, magnoque medere dolori.

(a) Forte *patentia*.

CAR-

VII.

CARMEN
PANDULPHI MALATESTAE
AD ANGELAM NOGAROLAM.

O Decus egregium, virgo celeberrima Musis,
Unica per nostrum volitans nunc aethera phoenix,
Cui caeleste dedit virtus praesaga futuri
Nomen, & ingenium superi fecere profundum.
Munera digna viris petis, non aequa puellis.
Quae licet ampla forent, penitus me dante tulisses,
Si modo quem rogitas perspectum copia germen,
Aut alibi reperire queam, vel tu quoque posses
Reddere, dum pectus cupide satiaris honestum.
Quis ferus, & Thracia genitus sub rupe negaret
Quidquam dulce tibi, generosae stirpis alumna,
Carmine quae possis cautes perrumpere duras,
Atque adamanta queas nimium mollire precando?
Neque ego tam durus, vel sunt praecordia ferri,
Ut tua non avide complessem vota libenter,
Si

Si mihi non animo fixum, natumque sederet.
Ergo vale, precibus piis ignosce quod obstem (a).

VIII.

ROBERTI URSII

EPITAPHIUM

BASINII PARMENSIS.

Basinius primo cecini Meleagron in aevo,
Mox caelo cursum, sideribusque dedi.
Sigismunde, tuos ignes; dumque arma repono,
Protinus in campos distrahor elysios.
Parma mihi patria est, quem puro e marmore templum
Servat Ariminei gloria certa soli.
Prima erat Iliadem, sacrique Aeneida vatis
Cura Heliconiadas sollicitare Deas.

HENDE-

(a) Sequuntur in codice haec soluta oratione: *Egregiae indolis virago, nullius forte alterius rei, quae tibi grata foret, nec istius amore patereris repulsam, si qua via, aut modo reperire possem, quod prece tam dulci perflagitas. Certa ergo esto, quod si aliunde tale opus invenero, curabo ocyus istud, vel illud posterius habeas.*

IX.

HENDECASYLLABUS
IOH. FRANCISCI VARINI
IN ANTONIUM CABALLUM.

IGnave o magis omnibus, Caballe,
Lurco, barde; rapo, tenebrio, fur,
Laetator, fcelerum magifter & dux.
Doctor praecipuus, decus malorum.
Infignis puerum politiorum
Curvator; duplici ore, tu bilinguis,
Tu nugis nimium fcatens folutis,
Cur audes Mutinenfium magiftros
Multa carpere tu loquacitate?
Ceffa garrule iam, Caballe, ceffa
Et cefla: o mere ruftice arbitraris,
Te nullum fore forte doctiorem?
Nec doctos manibus fuis poëtas
Tractaffe, omnibus o magis fcelefte
Ut tu? define, centies monemus,
Crabrones agitare dormientes.
Nam fi continuo, Caballe, reddas
Hinnitu hos vigiles, profecto multos
Circum tempora fenties frementes
Crabrones; ftimulo & frequentiore
Te cogent alio movere greffus.
Foenum tu in ftabulo tuo ligatus,
Et fungens placida quiete frange,
Nec foenum alterius movere cura.

Quod

Quod si feceris, impudens abibis
Multis tergora fustibus refertus.
Contentus stabulo tuo quiesce,
Postque escam monitus memento,
Phago, barde, rapo, tenebrio, fur,
Insulsissimeque omnium Caballe.

X.

CARMEN
HANNIBALIS TUSCII
DE CASU LYDIAE SPONSAE.

DUM cupit insuetas extinguere Lydia flammas,
Atque graves Veneris depellere pectore curas,
Impatiens tot ferre suis incendia venis,
Lydia, quae Latias superat formosa puellas,
Immemor ipsa viri, caraeque oblita iuventae,
Egreditur thalamos per amica silentia noctis,
Horrentes intrans hortos, & in alta profundi
Ora ruit putei, liquidisque immergitur undis.
Sic se praecipitans, temeratos horruit ausus
Ipsa suos, totosque tremens expalluit artus,
Ante diem dulci timuitque excedere vita.
Iam sacrae fontis Nymphae sensere, cadentemque
Excepere sinu, casum pietate gementes,
Cui sic unanimes placido sermone loquuntur:
Quo ruis? Aut qua spe nostras descendis in aedes? . . . .

Extin-

Extinctura venis tantas parvo amne favillas?
Falleris; hoc nullo medicatur gurgite vulnus,
Quum salis in medio Neptunus fluctuet ardens;
Nos quoque, divinum genus, istis fluctibus igne
Saepe Cupidineo comburimur intus, & extra;
Saevius atque urit miseros sua iussa negantes
Saevus Amor, gratusque suis grataturamicis.
Ergo animos sume, in melius consulta resurgens,
Et Veneris nato, matrique Cupidinis almae
Redde tuas vires, tua fortia pectora pande,
Et duram nodo cervicem flecte iugali:
Sic veniam culpae invenies, requiemve malorum.
Annuit his monitis virgo, divosque precata est,
Sint faciles. Subito intumuit fons maximus undis,
Extollens se ultra sortem, supremaque labra,
Et natam matri incolumem dimisit amatae,
Et nova nupta suo rediit cum coniuge laeta.

XI.

ADONIUM

FRANCISCI COMMENDONII

AD FONTEM CELEBERRIMUM IULII III. P. M.

Spectator nitidi loci,
Et fontis, geminas vides
Sacro numine virgines.
Saxo labitur altera,

Lym-

Lymphis accubat altera.
Isti iniurius oscula
Figes, ut magis aestues,
Illi innoxius, ut calor
Urens, ut sitis arida
Pellatur, bibe, prolue,
Hauri, nudaque pectora
Caste respiciens, abi.

XII.

LUSUS

IANI PELUSII.

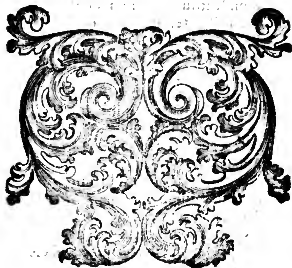
AUceps Lycaon optimus
In silva opaca turtures
Dum captat, & columbulos,
Suae Dianae muneri
Quos ferre possit (pessimum
Avertat omen Iuppiter)
Pictum Amorem pinnulis
Vidit sedentem in arbore,
Buxum coloni dictitant.
Tunc ipse summo gaudio
Praegestiens ut alite
Iam visa, ad arma cursitat,
Ad rete textum serico,
Virgasque visco perlitas,
Illique tendit plurimos
Dolos. Laborem at irritum

Cum

Cum ſenſit omnem labier,
Iratus illa retia,
Viſcumque ponit de manu.
Vaditque maeſtus ad ſenem
Illic arantem praedia,
A quo magiſtro in ſilvulis
Hanc nuper artem noverat.
Illique pandit ordine
Res ante quae ſucceſſerant,
Monſtratque Amorem in ramulis,
Tunc ille ter quaſſans caput,
Ridenſque fatur talia:
Amice, praeda hac abſtine,
Proculque ab hac avicula,
Qua maxime potes, fuge.
Hic eſt Cytheres filius,
Qui maſculos, qui feminas
Suis cruentis ſpiculis
Indeſinenter ſauciat.
Qui nominat, Cupidinem
Appellat illum nomine.
Tu ter beatus, & quater,
Dum non volucrem ceperis
Sic peſſimam, quae nunc volans
Et huc, & illuc, te fugit
Nondum per annos Cypriae
Aptum palaeſtrae. Militem
Factum at valentem, & ſtrenuum
Si umquam prehenderit manu
Sua tenaci, videris
Tibi prementem calcibus

Collum,

Collum, caputque pendulum
Opemque frustra ab aethere
Posces : Cupido caelitum
Est omnium fortissimus.

CAPI-

CAPITOLI TRE

DI CLEOFE GABRIELLI

DI GUBBIO

AL DUCA BORSO D' ESTE

Tratti da un codice ms. membranaceo
della biblioteca pubblica di Gubbio

DA GIOVANNI CRISTOFANO AMADUZZI.

ALL' ORNATISSIMA E NOBILISSIMA DAMA

LA SIGNORA MARCHESA

FRANCESCA MOSCA BARZI

NATA CONTESSA DELLA BRANCA

GIOVANNI CRISTOFANO AMADUZZI.

LA famiglia de' Conti della Branca, da cui voi, illustre Dama, provenite, ha comune la patria, e la più antica nobiltà colla famiglia de' Gabrielli, Conti di Baccaresca, e Coraduccio, a cui appartiene l' autrice de' tre capitoli poetici, che io ora per la prima volta presento al pubblico. Voi avete colla stessa autrice comune il sesso; e se non avete comune l' estro di far versi, avete però comune il gusto di assaporarli, e la coltura dello spirito. Un' anima armonica, un genio vivace, ed una felice immaginazione equivalgono sovente ad un poetico entusiasmo. Io son d' avviso, che Mecenate avesse un' anima poco meno dissimile da quella di Virgilio, e d' Orazio, perchè egli anche senza la pratica abilità di far versi, com' essi ben facevano, sapeva non solo conoscere l' eccellenza de' medesimi, ma la faceva pur gustare, e rendevala accetta, e grata all' Augusto suo Monarca. Dunque io ho tutti i titoli per presentarvi questi versi d' una vostra antica cittadina, e voi dovrete avere tutta la compiacenza nel riceverli. Io presentai già alcuni altri versi scritti nella lingua del Lazio (a) *al*

(a) *Anecdot.* vol. II. pag. 377. & seqq.

al ragguardevole, e dotto vostro consorte, il Marchese Carlo, e con tal atto intesi manifestare al pubblico la stima grande, che io di lui faccio, e le molte obbligazioni, che gli professo. Presento ora a voi questi altri versi, scritti nella allor crescente lingua d' Italia, e con questa picciola attenzione cerco mostrare a tutti, che la stima, e l' obbligo, che mi lega ad uno de' coniugi, è comune anche all' altro, ond' è, che pur mi animi verso voi un uguale attaccamento. Sin dall' anno 1772. io cominciai a conoscere la vostra patria Gubbio, e dopo d' avere ammirato l' antico teatro, e sepolcro, il pubblico palagio, e le antiche tavole Etrusche, sacro misterioso arredo del tempio dedicato al vostro Giove Appennino, visitai il celebre archivio Armanni, unito ora alla pubblica biblioteca. Ivi trovai un codice in membrana scritto con elegante carattere del secolo xv., ed ornato di miniature, e di pulito tegumento, che fu già posseduto da un certo Giorgio Lanza (a). *Osservai, che esso conteneva tre capitoli in volgar poe-*

(a) Apparisce ciò da una sua sottoscrizione, che mi piace ora quì riferire insieme con quei versi, che il possessore vi aggiunse nel dialetto de' suoi tempi:

E' questo il fin di cotal bel librito:
Quel chi la lito forsi ni a piacere,
Onde si io con mio gran dilito
Di versi ho fati non per fama avere;
E cui legier lo vol li lo promito,
Ma non chi longo lo volgi tenere.
Però con bona volgia e con bon core
A chi lo ligie li son servitore.
Zorzi Lanza.

poesìa di Cleofe Gabrielli , diretti al Duca Borso Estense , e ne gustai per allora il principio , ed altri pezzi a salti , come l' angustia del tempo mi permise . L' impressione però , che l' acconcezza di alcuni di que' versi mi fece sin da quel tempo nella fantasìa , fu tale , che l' ho sentita sempre viva ugualmente ogni volta , che d' essi mi sono sovvenuto . Quindi mi nacque il pensiero di possederli , e pregai il Sig. Canonico Ignazio Ondedei , che , come gentile verso me , e facitore di colti versi non meno , che buon giudice di questo genere di letteratura , si compiacesse farmene una copia fedele , ed esatta , come meglio d' ogn' altro ei poteva fare , e come appunto ei fece . Accadde , che io dovessi poco appresso ritornare dopo dieci anni in Gubbio , e perciò io potei nel settembre dell' anno scorso collazionare seco lui i luoghi oscuri del codice , e confrontarne alcuni altri con una copia corretta , ed emendata , che apparteneva al celebre Vincenzio Armanni . Ecco nato il bisogno di gravarsi di alcune varianti lezioni di molta importanza , e queste sono quelle appunto , che quivi troverete da noi ora adottate , ora ripudiate , secondo che una ragionata riflessione ci andava persuadendo . Ciò , che vedrete notato in piè di pagina , vi servirà di lume per riconoscere il quando ci siamo appigliati più all' uno , che all' altro temperamento , per cui il poemetto guadagnar potesse di dignità senza però mai nulla perdere dell' originale sua genuinità . Ma poichè la vostra Cleofe scriveva dopo la metà del secolo xv., quando la lingua nostra Italiana sentiva ancora della sua

 infan-

infanzia, nè era ancora fissato un solo, e puro dialetto, come si fece in appresso, perciò e voci antiquate, e latinismi, e idiotismi, ed altre cose tali bisogna aspettarsi ne' suoi versi. Siccome ora è noto abbastanza lo stile di quel tempo, nè è necessario esser troppo fedele in conservarlo interamente per non esser poi disgustoso ai delicati palati de' nostri giorni; così io mi son ben guardato di dare al pubblico i versi di Cleofe nella sua originale scabrosità. Dopo che si è incominciato a leggere il Dante, e il Petrarca nella corrente sintassi, ed ortografia, senza che l' antiquario filologo se ne risenta, spero, che neppur meco vorrà ora esser indiscreto il gramatico pedantismo, se, eliminato un certo dialetto Veneto ivi troppo frequente (a), *io cerco servire alcun poco al genio del mio secolo nell' indurre su i versi di Cleofe qualche sorte di più delicata moderna vernice. Posso però assicurare d' essermi guardato di farlo senza necessità; siccome ho avuto a cuore di conservare alcune licenze, che esigeva la misura de' versi, ed alcuni archaismi, che erano richiesti dal bisogno della rima* (b). *Simili maniere pro-*

(a) In vece di *za*, *zu*, *zoven*, *zovenil*, *zostra*, *pizol*, *cason*, *mason*, *questor*, *questui &c.*, ho sempre scritto *già*, *giù*, *giovane*, *giovanile*, *giostra*, *picciol*, *cagion*, *magion*, *costor*, *costui &c.*

(b) Perciò ho lasciato *trezza* per *treccia*, perchè faceva rima con *grandezza*, e *sprezza*; così *poetti* per *poeti*, perchè rimato con *eletti*, e *perfetti*; e per fine *tola* per *tolga*, perchè veniva a corrispondere a *vola*, e *scola*.

proprie de' tempi, ne' quali uno ha scritto, è necessario soffrirle, e conservarle; come appunto fece già tra gli altri nel decorso secolo il celebre Federico Ubaldini nel pubblicare i documenti d'Amore *di Francesco da Barberino, scrittore, che visse parte del* XIII., *e* XIV. *secolo, dandoci egli insieme in fine una tavola delle voci, e maniere di parlare più considerabili usate nell' opera* (a). *Sarebbe pertanto indiscreto e coll' autrice, e con me chiunque non si gravasse del di lei secolo, e del nostro, e giudicasse quindi sinistramente del di lei merito poetico, e delle riforme da me adottate. Ciò, che poi ho conservato originalmente in que' versi, che ho citati alcune fiate in piè di pagina, siccome servirà a dare una più chiara idea dell' antica sua maniera di scrivere, così gioverà a fare la giustificazione del discreto mio arbitrio nel ripulirla. Ma voi, gentilissima Signora Marchesa, sarete omai bene annoiata di sentire tutte queste minute ragioni di lingua, e di parole, quando piuttosto amereste già sentire qualche cosa della persona di questa vostra illustre cittadina. Voi non sapete, che genìa schifiltosa, ed irritabile sia quella de' gramatici, e qual guerra atroce sia questa capace di fare per una voce; perciò non vi dispiaccia di grazia, che con tante premesse abbia io ora cercato di pormi al coperto da una sì fatta persecuzione. Ora poi vengo subito ad appagare la giusta vostra curiosità. La nostra Cleofe pertanto appartiene alla nobil famiglia Borromei, oriunda di Firenze,*

 e trasfe-

(a) Roma nella stamperìa di Vitale Mascardi 1640. in 4.

e trasferita indi in Padova. Il di lei padre si nominò Andrea, che si scorge aver abitato in Gubbio, e che in detto tempo collocò la sua figlia Cleofe in moglie a Filippo, secondo figliuolo di Carlo Gabrielli, assegnandole in dote 800. fiorini, come da pubblico documento è manifesto (a). *Il Canonico Gianmario Crescimbeni, il primo Custode dell'accademia degli Arcadi, notò ne' suoi* Commentari intorno all' istoria della volgar poesìa (b), *che Cleofe compose diverse cose in volgar metro, e particolarmente un poema in terza rima, dedicato al Duca Borso Marchese d' Este, e di Ferrara, che dietro la testimonianza di Bonaventura Tondi* (c) *dice conservarsi manoscritto nell' archivio Armanni. L' essere poi stato il di lei marito Filippo spedito amba-*

(a) Archivio pubblico 1451. al 1468. Protocollo 4. pagina 76. a ter. 20. *aprile al quartiere Sant'Andrea nella casa del Conte Antonio Stati d'Urbino, ora abitata dal Sig. Andrea. Il nobile uomo Sig. Andrea di Borromeo degli Borromei di Fiorenza abitante in Gubbio, come padre, e legitimo amministratore della Signora Cleofe di lui figlia promesse al nobil giovine, e valoroso uomo Sig. Filippo di Carlo Gabrielli di Gubbio del quartiere Sant'Andrea in nome di dote 800. fiorini, che andava debitore il monte della città di Fiorenza, o l' eccellente comune, e cassa per deposito fatto in detto monte dal detto Signor Andrea per la dote di detta Signora Cleofe.*

(b) Vol. IV. tomo V. lib.I. centur.III. num.69. pag.29.

(c) *Fasti di Gubbio* pag.100.

ambasciatore dal Duca Federico d' Urbino alla Corte di Ferrara indica una qualche antica corrispondenza, che la casa Gabrielli avea colla famiglia Estense, oppure una nuova relazione, che Cleofe le avea procacciata cogli antichi rapporti suoi propri, accennati nella dedica, e col suo poema istesso. L'estro poetico di Cleofe passò nella di lei nuora, che fu Contarina Ubaldini moglie di Federico figliuolo di Cleofe stessa, e di Filippo Gabrielli, giacchè d'essa v'hanno alle stampe alcune cose divote cantate in versi (a). *Oltre tre antichi illustri ecclesiastici, cioè il Beato Forte Eremita, di cui ci diede già la vita il celebre Sig. Canonico Rinaldo Reposati* (b), *Ridolfo Vescovo di Gubbio*

(a) *Vite, e miracoli del serafico San Francesco, e dello episcopo S. Ubaldo da Agubbio, & molte altre cose divote composte per la magnifica, e facondissima poetessa Madonna Contarina Ubaldina consorte del gen. Cavaliero M. Federico de' Gabriegli patritio Agubino. In Vinetia per Miser Nicholò Zopino, e Vincentio suo compagno* 1519. Questo libro è dedicato *all'Illma Madama Chiara Feltra di Malatesti suora reverendissima de observantia di Santa Chiara da Marchiore R. Pedastro foss. da Perosia umil servo*. La soscrizione è *in S. Angelo in Vado il dì* XXV. *de sextile* MDXV. L'antica dedica però apparisce *alle Illme Sigg. Madama Elisabetta, e Madama Elionora Feltre di Gonzaga excellen. Duchesse d' Urbino*, fatta *da Contarina Gabrielli degli Ubaldini*; e porta la data *in la Serra il dì* x. *septembre* MCCCCCXIII.

(b) *In Gubbio* 1758. in 8.

bio nell' anno 1060. (a), *e Graziano Vescovo di Ferrara nell' anno* 1070. (b), *tre altri insigni uomini uscirono da questa famiglia, che nelle lettere si distinsero. L' uno fu Giulio Gabrielli, che fu segretario del Cardinal Ercole Gonzaga, e che tradusse dal Greco in Latino, e stampò gli* VIII. *libri della Ciropedia di Senofonte, dedicandoli al Cardinal Sirleto* (c); *l' altro fu detto Girolamo, che morì l' anno* 1573., *che fu amico del Cardinal Bembo* (d), *e che compose*

(a) *Mauri Sartii de ecclesf., & episcop. Eugubin.* num. XII. pag. 31. & seqq.

(b) *Serie de' Vescovi, ed Arcivescovi di Ferrara del Sig. Ab. Lorenzo Barotti. Ferrara* 1781. num. XXVI. pag. 12.

(c) *Xenophontis de Cyri vita, & disciplina libri* VIII. *a Iulio Gabrielio Eugubino latine redditi. Venetiis apud Dominicum, & Io. Baptistam Guerreos fratres* 1569. in 8. Il Fabricio *bibliothec. Graec.* lib. III. cap. IV., o sia tom. III. pag. 72. così ne parla ragionando delle edizioni di quest' opera di Senofonte: *Latine interprete Iulio Gabrielio Eugubino, cum eius castigationibus prodiit Cyropaedia Venet.* 1569. in 8. *Laudat hanc versionem Thom. Crenius vir cl. par.*XI. *animadv. p.*214. Si ha di lui alle stampe anche una *orazione funebre in lode di Don Ferrando Gonzaga. In Vinegia per Gabriel Giolito de Ferrari* 1568. in 4. Morì il Gabrielli l' anno 1579.

(d) Nelle *lettere volgari di diversi raccolte da Manucci par.*III. *p.*44. *Venezia* 1564. si ha una lettera di Girolamo Gabrielli a M. Pietro Bembo.

pose alcuni consigli legali (a) ; *ed un terzo chiamato Carlo , di cui si ha qualche saggio poetico, spirante il genio del suo secolo* (b) . *Ma di Cleose, e di Contarina , e di questi ultimi io lascierò, che parli più diffusamente il lodato Signor Canonico Reposati , che so occuparsi attualmente intorno alla biblioteca de' suoi scrittori Gubbini . Tanto meglio per voi , ornatissima Signora Marchesa , perchè così io terminerò più presto d' intrattenervi col mio ragionamento . Ecco , che dunque io vi lascio in libertà di cambiare questa mia prosa pedestre nell' armonioso metrico linguaggio della vostra antica cittadina ; e sì la troverete , malgrado il suo secolo, e il suo sesso , per poetiche idee , e frasi di tratto in tratto veramente eccellente , cosicchè voi , ed ognaltro forse inclinerebbe a crederla nata , e vissuta in miglior tempo , o starà per riconoscere in essa ben anche una Saffo virilmente robusta . Ma quello, che in fine a me più preme , si è , che voi ravvisiate in questo mio scritto , e in questa mia attenzione qualunque quell' ossequio , e quell' attaccamento*

(a) *Consilia* tom. II. *Venet. apud hered. Hieronymi Scotti* 1612. in fol. Si ha dello stesso anche un poema eroico intitolato : *Lo stato della Chiesa liberato . In Vicenza* 1620. in 4.

(b) *Insalata mescolanza di Carlo Gabrielli di Ugobbio . Bracciano per Andrea Fei* 1621. in 8. Vi sono di lui anche alcune *rime spirituali sopra le feste dell' anno* .

mento ſincero , che da me per ogni voſtro buon‿ dritto vi ſi deve , e quindi a me ſiate ſempre di voſtra buona grazia corteſe .

ALL'

Digitized by Google

ALL' ILLUSTRISSIMO ED ECCELLENTISSIMO SIGNORE

MESSER BORSO

DUCA DI MODENA

MARCHESE D' ESTE, FERRARA &c.

SERVA FEDELISSIMA

CLEOFE DE' GABRIELLI

DA GUBBIO.

Ogliono, illustrissimo, ed eccellentissimo principe, i chiarissimi poeti, quando i giusti, ed ornatissimi costumi de' valorosi uomini descrivere vogliono, invocare il divo Apollo, le sacre Muse insieme dal monte Parnaso, che i loro intelletti alzando assottiglino drizzando lor lingue, acciocchè, mediante il lor divino aiuto, possano più facilmente esprimere, e nella candida carta dipingere le degnissime opere, nelle loro tacitamenti concepite. E quantunque, per la bassezza del mio picciol ingegno, non sia da eguagliare a loro, nondimeno avendo io rude, ed idiota donna animo d' imitare suoi vestigi, quando alcuna notizia delle sacre suore avessi, il loro aiuto chiederia, a me piucchè ad alcuno altro giammai necessario, che a tanta, e sì alta impresa, quale è questa, nella mia debo-

debole, e non capace mente concepita, di volere per il ſingolare amore, che porto a tua illuſtriſſima Signoria, e grandiſſima divozione, che ſiccome fedeliſſima ſerva, ho in quella, deſcrivere le tue degniſſime laudi, propizie mi foſſero. Alla qual coſa non ſolamente il mio femminile ingegno ſaria baſtevole, ma tutta la poetica ſcuola verria meno, e non che li miei inſipidi labbri, ma la dolciſſima, e riſonante lira d'Orfeo ammutiria. Ed avendo io, che già da miei teneri anni nel tuo dolce nido, e ſotto l'ali di tua eccellenza nutrita fui, diſpoſta con queſti miei rudi, ed umili verſi viſitare in queſta feliciſſima venuta tua illuſtriſſima Signoria, non avendo, a cui altri per ſoccorſo ricorrere, confiſa nell' umanità di tua illuſtriſſima, ed eccellentiſſima Signoria ai piedi di quella mi getto, chiedendo, che a queſto mio dire aiuto ferventiſſimo porga, umilmente pregando quella, che alla mia preſunzione, e rozzo ed inornato dire, e baſſo ſtile, per ſua uſitata clemenza, doni perdono, e dove attingere non ha potuto il mio debol ingegno, ſuppliſca la ſolita benignità di tua illuſtriſſima, ed eccellentiſſima Signoria, alla quale di continuo, inſieme col mio magnifico conſorte, ci raccomandiamo.

ALL'

ALL' ILLUSTRISSIMO PRINCIPE

ED ECCELLENTISSIMO SIGNORE

MESSER BOSRO

DUCA DI MODENA, MARCHESE D'ESTE, FERRARA &c.

CLEOFE DE' GABRIELLI DA GUBBIO

VERSI

A COMMENDAZIONE E LAUDE

DI SUA ILLUSTRISSIMA ED ECCELLENTISSIMA SIGNORIA.

CAPITOLO PRIMO

NEL tempo, che con vesti verdi, e nuove
Ritorna ad illustrar colli, e campagne
L'alma figlia di Cerere, e di Giove;
Allor, che Progne, e Filomena piagne
Il torto antico, e le dorate chiome
Par che ridendo Apollo entro il mar bagne (a);
Depo-

(a) Le prime due terzine diversamente si leggono nel codice originale; noi abbiamo preferita la lezione della copia di Vincenzio Armanni. Ecco dunque l'antica lezione:

Nel tempo, che la bella figlia a Iove
Ritorna a Ceres, philomena piagnie,
Zefiro suona, e 'l ciel ridendo piove.
Garrisse Progne, e le nude campagnie
Piglian lor veste, Apol l'aurate chiome
Par che con più diletto nel mar bagnie.

Depoſte ha già Orion l' acquoſe ſome,
  Ambe le corna del celeſte toro
  Con più fervidi raggi il ſol par dome:
Standomi ſola ſotto un verde alloro
  Tratta lì a rimirar con più diletto
  Del gran maeſtro eterno il bel lavoro;
Sentendo or queſto or quel vago augelletto
  Cantando far ſuo verſo, e le viole
  Odorifere ornar ciaſcun poggetto;
Una donna più bella aſſai che 'l ſole
  M' apparve tal, quale io ſo ben che mai
  Giù nel chioſtro mortal regnar non ſole:
Parlommi, e diſſe, o tu donna, che vai
  Con gli occhi fiſſi nell' infima ſpera,
  Alza il viſo ver me, ove vedrai
Quei che molt' anni già per morte fera
  Spenti furon dal mondo, e per me vivi
  Sono, e ciaſcun per ſe quì degno impera:
Sotto queſt' ale mie piucchè mai divi
  Staran, fin che colui, ch' unqua non reſta,
  Fermerà il corſo ai giorni umidi, e eſtivi;
Inſieme quei, che nell' età men preſta
  Natura al mondo pinſe, e 'l vital nodo
  Riſerba morte, e l' uſitata inchieſta.
Aſcendi quivi meco alquanto, e 'l modo
  Ti moſtrerò veder queſti miei illuſtri,
  Di cui penſando ſol trionfo, e godo.
Non che gli anni tuoi brevi, e pochi luſtri
  Baſtaſſe a mirar lor, ma in mille, e mille
  Foran tuoi van penſier negletti, e fruſtri,
Aguzza un poco l' avide pupille,

Nè

Nè ſtar ſoſpeſa all' antiquo valore ,
Che ſi riſolve in cenere , e faville .
Qual' è , ch' in coſa nuova gli occhi , e 'l core
Attento , e fiſſo tien ſtupido , e vinto ,
Preſo or da maraviglia , or da timore :
Tale io a mirar lei , ch' ha 'l viſo pinto
Ad ardente bellezza in color tale ,
Ch' ogni morto voler arìa ſoſpinto ;
A guiſa di ſerafico quattro ale
Ventilante nel vol sì dolce , e leve ,
Che in nulla ſi può dir or ſcende , or ſale :
Deh Madonna , diſs' io , ſe non t' è greve ,
Apri il mio intelletto , e fammi chiara ,
Che in van quivi non ſpenda il tempo breve .
Tanta nobilità nel mondo , e rara ,
Quant' or mi moſtri , nè vedrò più mai ,
Fin che morte il ſuo colpo mi riſpara .
S' io riconoſco te , ſo che tu ſai ,
Che certa il tuo principio , e 'l tuo venire
Mi fece , e 'l loco , ove condotta m' hai ;
E benchè indegna a cotal dono aſpire ,
Per la grazia del tuo celeſte volo
Prego , che in parte adempi il mio deſire .
Quello , che tra mortali unico , e ſolo
Con pace regna ſotto il tuo bel manto ,
Il cui valore aſcende al ſommo polo ;
Io dico di colui , ch' al deſtro canto
Di te più amico in sì ſublime ſede
A ſeguir l' orme tue ſol ſi dà vanto ,
Chi ſia coſtui , non ſo ; mal mi fa fede
Del ben , che di là ſu per noi s' attende :

 Signor

Signor di largità, pien di mercede.
Se 'l vero agli occhi miei quì non contende,
Da sette gran regine è accompagnato,
Ch' ognuna ad amarlo vie più s' accende.
Or l' una, or l' altra, in sì felice stato,
Seguendo il vanno, e fra cotante è il primo
Del glorioso stuol, che m' hai mostrato.
Ben so, dissemi, ed io non men lo stimo,
Ma fa ch' in breve a rimirar t' avanzi,
Se più alcun vedi in stato sì sublimo.
Ed io, Madonna, il ricercar più 'nanzi
Ne vieta del signor sua dolce vista,
Più vaga di mirar che non fui dianzi.
Tra tanta degna turba in una lista
Veggio d' uomini assai sì real schiera,
Che sol a seguir lor pregio s' acquista.
Ma tale è 'l mio pensier, qual inanti era:
Però ti prego, che 'l tuo dire affretti,
Che già ne manda Apol l' umida sera.
Poichè in veder costui sol ti diletti,
Sorridendo rispose, e in van non miri,
Tua voglia seguirò con dolci effetti.
Questo, a cui con dolcezza gli occhi giri,
Non è colui, che già preso in Egitto
Per Cleopatra fu con altri viri;
Nè quel, ch' in Puglia simil fu trafitto
Di lor tanto più degno, saggio, e forte,
Quanto fu più di lor tra i vizi invitto (a).
Colui non è, che le tartaree porte

Vide,

(a) Nel codice originale leggesi così:
Quanto contro l' error fa chiar desditto.

Vide, poi con la mente tanto insana
A se stesso cagion fu di vil morte.
Non è questo colui, cui voglia strana
Tolse di sua salute, e 'l bel lavoro
Lasciò per mortal cosa infima, e vana.
Costui non venne mai in pioggia d' oro,
Qual Giove, trasformata sua figura,
Nè per l'onde mugghiando andò qual toro.
Di lor più eccelsa dico sua natura,
Benchè l' un detto Dio, gli altri mortali,
Preclari al mondo, anco lor fama dura.
In senno, ed in valor sono essi eguali,
Ma da vil passion fur sì sorpresi,
Che cieca obblivion gl' indusse ai mali.
Più altri assai al ver' onor sì accesi,
Che per dir breve astringo in un bel groppo,
Supposti, e vinti alfin da simil pesi.
Non è questo colui, cui malo intoppo
Fu la bella Troiana, e 'l giovin folle,
Che per se, e suo regno visse troppo.
Questo è sol quel, ch' a tutti gli altri tolle
Il nome di valore, e di grandezza,
Trionfo, e gloria al poetico colle.
Non è quel, che bagnò l' aurata trezza
Nel gran fiume Peneo, poi van desìo
Lo strinse per colei, ch' anco lo sprezza (a).

(a) Nella copia Armanni si legge così:
Non è questo colui, ch' alta bellezza
Lungo il paterno fiume in van seguio,
E lo strinse per lei, ch' anco lo sprezza.
Noi qui abbiamo preferita la lezione originale.

Nè 'l cieco, che se stesso ebbe in obblìo,
  Ponendo alla nemica il capo in seno,
  Onde per vendicarsi al fin morìo.
Scipio non è, nè quel che 'l rio veleno
  Manda alla nova sposa per salvarsi,
  Che pria ch' altrui servir, vuol venir meno:
Non fur costor del proprio onor sì scarsi.
  Nè quel, a cui giustizia tanto piacque,
  Che 'l figlio uccide per giusto chiamarsi.
Nè di tal gloria fu, sotto a cui nacque
  Quel, che volse purgar il nostro eccesso,
  Nè quel, cui il viver pria che 'l ben far spiacque.
Sì magnanimo mai, nè gli fu presso
  Il figliuol di Filippo, a cui fu breve
  Il viver al gran stato a lui concesso.
Io dico questo, perchè al ver tu deve
  Non contrastar, ma dar perfetta fede:
  Vedi quì ogni altra gloria al sol di neve.
Questo signor è quel che tutti eccede,
  E signoreggia, ove Po batte l' onde,
  Di Niccolò marchese degno erede,
Inclito Borso, al cui valor s' asconde
  Ognaltro, quale al sol le minor stelle.
  Il ciel per grazia col voler seconde,
Ove son l' alte cose, e le più belle.

CAPI-

CAPITOLO SECONDO.

NEL cor più d' un soave, e dolce verso
Risonavan ancor gli ultimi detti
Di quella che trionfa l' universo.
E i sensi miei a rimirar costretti,
Quasi come uom, ch' in picciol tempo nove
Pitture guardi, e in ciò sol si diletti;
Io non potea ritrar mia voglia altrove
Dall' alta, e singolar leggiadra vista,
Nel cui pensar ancor par che mi giove.
Ed ella a me: mi par che l' alma trista
Tenghi sospesa, or alza quì il desìo,
Che pregio altro ch' in fole vi s' acquista.
Nulla parratti 'l breve parlar mio;
Però quanto più poi attendi all' opra
Di chi lode mortal sarebbe un fio.
Vedi, che par ch' agli occhi nostri copra
Del monte la sua cima il gran pianeta,
Com' è 'l giusto voler del re di sopra.
E 'l gran stupor Madonna pinge, e veta,
Interrompe il parlar la maraviglia,
Diss' io, che per saper il cor non queta.
La gloriosa mia nobil famiglia,
Replicò lei, so che ti tien sospesa,
Or quindi a mirar questi t' assottiglia.
Vedi quel grande in vista tant' accesa,
Più presso riverente, e che più onora,
Questo, da cui ogn' altra pompa è offesa;

Quando par si rallegri, e quando plora
 Non del ben di costui, ma del suo stato
 Per Bruto tolto, e la vita ad un'ora:
Quest' è Cesar, per cui fu trionfato
 Cinque volte in un giorno, e la sua chioma
 Di lauro, e degno mirto coronato.
L' altro ebbe ancor pur l' imperio di Roma,
 Dico d' Ottavian Cesar' Augusto,
 Ch' in pace senza pari il mondo doma.
Questo fu tra mortali inclito, e giusto,
 Onore immenso, e somma gloria nostra,
 E dopo lui Alessandro men robusto,.
Che quasi eguale a lui di fama giostra,
 Siccome vincitor da Grecia agl' Indi
 Qual per chiara virtù quivi si mostra.
Vedi il mio Scipio degno, non lungi indi,
 Come tra gli altri re par che riluca,
 Annibale pò lui più basso scindi.
Tutti stan riverenti al nostro Duca,
 Che par, che renda ogn' altra laude fosca (a),
 E gli animi più eccelsi a se reduca.
E 'l gran Greco mi par quinci conosca,
 Che per Egisto Clitennestra fera
 Gli fu cagion di morte amara, e tosca.
Fabrizio, e 'l buon Cammillo nella schiera
 Vedi con quel, che pel mar vide Egitto,
 E quel, che fè del ciel fermar la spera.
Vedi molt' altri ancor, ciascun invitto,

Ma

(a) Nel ms. originale così si legge:
Siccome a quel ch' ogn' altra laude fosca.

Ma il nome tacerò, sebben si scorge,
Che tutti l'hanno nella fronte scritto.
Mostrar ti vò colui, ch' al cor mi porge
Dolcezza immensa, e quest' è 'l patriarca,
Che sol di sua magion con Sara sorge.
Dopo costui è il ver sommo monarca,
Ch' a Dio nel monte parla, il re, che dolse
Della legge del ciel, che 'l rompe, e varca.
Vedi il forte Sanson, che mal si volse
Pietoso alla nemica, ond' ei fu vinto
Nel duro prandio, ove se stesso colse.
Vedi lui, che nel cieco laberinto
Contra del Minotauro ottenne, e vinse,
E fu per crudeltà dira succinto.
E quel che già con le sue braccia vinse
Il forte Anteo, e poi femminil zelo
Per non veduto inganno a morte spinse.
Vedi colui, che 'l bel giovenil velo
Gli tolse l'ira della crudel madre
In breve spazio coll'ardente stelo.
Tra mezzo le real prolisse squadre
Vedi raccolte, ben ch' in picciol dima
Donne con arme splendide, e leggiadre.
Va più che l'altre assai per fama in cima
Antiope, ed Urizia; armata apparse
Ippolita pò lor, non di men stima.
Orazia, e Zenobia belle, e scarse
De' loro onor, e poi Semiramise
Con Cleopatra ch' indegno foco arse.
Quella, che sola al gran campo si mise
Con un' ancella, e i suoi trasse di noia,

 Se

Se vendicando, e 'l mal nemico uccise.
Vedi colei, che diè il soccorso a Troia
Tardi, poi le seguì mortal ruina,
Ma per vera amicizia le fu gioia.
Vedi poi quella vergine Latina,
Che fu contra ai Troian cotant' ardita,
Al fin pur n' ebbe mortal disciplina.
Vedi molt' altre, il cui valor m' invita
A dir di lor, le qual nascondo, e premo,
Che lunghezza di tempo non m' aita.
Più ti vò dire anzi giunga all' estremo,
Per non lasciarti in dubbio, quant' è grato
Costui, per cui valor ognaltro è scemo.
Volgiti un poco dal suo destro lato;
Vedi Giove, e Mercurio lieti, e franchi
Sopra ad un carro, e 'l fiero Marte armato
Le fiere braccia, i piedi, e 'l collo, e i fianchi;
Saturno, e insieme ciaschedun vi veggio
A onorar costui unqua non stanchi.
Vedi Apol luminoso in un bel seggio
Ivi cogli altri, e par d' invidia carco
Pur d' altro rimirar, dice, non chieggio.
Vedi poi quella del geloso incarco
Appresso lei star in candida veste
Diana, ch' ancor par che tenga l' arco.
Venere bella vedi ancor tra queste
Leggiadra starsi con ornate chiome,
Minerva, e l' altre non di lor men preste,
Per esaltare il glorioso nome
Di quel, ch' a tutti par signore, e duce,
Viensi ripien pur d' amorose some.

Qual

Qual la gemma nell' or splendida luce,
Ovver tra minor stelle al tempo chiaro
Febo, quando più lieto il car conduce (a).
Così costui, a cui già non fu avaro
Il largo donator delle gran cose,
Tra tutti gli altri si vede preclaro.
Fuggon dagli occhi suoi l' opere esose,
Nemico di viltà, signor cortese,
In cui tutte le grazie il cielo ascose.
O felici color, da cui discese
Questo più che real gentil costume,
Felice ancor suo dolce, e bel paese.
Giustizia in sen gli accese un vivo lume,
Pensier tutti celesti, e voglie sante,
Ch' ascende sopra 'l ciel nell' alto acume.
Colonna di virtù ferma, e costante,
E sommo antiveder, ch' in alto sede,
Continenza da lui non già distante,
Che 'l modo umano, e naturale eccede,
Abito onesto, e chiuso in mezzo l' alma,
Ch' aperto qual in vetro sol si vede.
Questo sol di virtù ottien la palma,
Non nacque più di lui in tanta etate
Qual vedi di virtù carica salma.
Per la grandezza di sua umanitate
Vedi la terra, e tutti gli elementi
Pronti a tenerlo in l' alta summitate.

Se

(a) Nella copia Armanni si legge così:
Febo, quando più bel il dì conduce.

Se tanti uomini passa almi, eccellenti,
  Se 'l ciel inchina a lui ciaschedun segno,
  Con pace regna, e vince i gia vincenti,
Chiamar certo si può più ch' altro degno.

CAPI-

CAPITOLO TERZO.

POichè visto ebbi accolti insieme quivi,
E 'l nome inteso, e da fortuna eletti
Principi al mondo gloriosi, e divi,
E in mezzo quel signor de' più perfetti
Stare, e sovente rimirarsi attorno
Quei, che come ghirlande eran ristretti.
Passava Febo il cerchio a mezzo il giorno
Già declinando al suo solito occaso
Portando il viver nostro in cima al corno (a).
Ed io come uom, che per gran luce a caso
Quindi gl'occhi movendo orbo diviene,
Tale in quell' ora era io quasi rimaso.
E quella in cui posava ogni mia spene
Tacita in parte lieta si sedeva
Mirando or questo, or quel ch' al loco viene.
Io, che gli occhi da lei già non volgeva,
Attendea, che appianar dovesse il calle,
Che 'l rozzo ingegno mio varcar doveva (b).
Già rosseggiava al bel monte le spalle,
Quando un dolce mormorio, e gran tomolto
Risuonava per poggi, e per la valle.
Tutta mi scossi, e poi rivolsi il volto,
Ove il suon vien, con desideri incensi
Ristret-

(a) Nella copia Armanni si legge così:
Con men fervidi raggi al carro intorno.
(b) Nel ms. originale così si legge:
Attenta, se più dire a me l' incalle
Di quel, che rude ingegno mi toglieva.

Riſtretto il ſangue intorno al cuore accolto
Tutti li miei penſieri erano intenſi:
Sol per veder tanto bramato fine
Poſto avea gli occhi, il cor, la vita, e i ſenſi.
Dal Gorgoneo monte giù al confine
Della valle ſcendean in un drappello
Genti altere, leggiadre, e pellegrine.
Un carro trionfale inante a quello,
Qual già ſolea vederſi in Campidoglio
Conceſſo al vincitor del gran ribello.
Sette donne real, vote d'orgoglio,
Vi ſi vedean ſeder cantando verſi,
Tal che ſimil ſentir già mai non ſoglio.
Di bellezze immortal adorni, e teſſi
I lor ſplendidi viſi, e l'aurea teſta
Coronata di fronde, e fior diverſi.
Dopo coſtor in viſta alma, e modeſta
Seguia pien di valor un'altra inſegna
Di gente valoroſa, al ben far preſta.
Dell'antiviſta prole non men degna
Mi parve queſta, ond'io gli occhi rivolſi
A chi di tanta gloria mi fè degna.
Che a lei parlare ancor ſubito ſcorſi
Non le era grato, ond'io quaſi indovina
Poſpoſi il voler mio, ſtandomi in forſi.
Vidi la bella ſchiera alta, e divina
Giunta già preſſo al glorioſo e degno
Principe, a cui ogni real s'inchina;
E ſe mai per ben far ſi giunſe al ſegno
Di vera lode, e di ſupremo onore,
Ben merita coſtui entrar nel regno:

Ch'io

Ch' io vidi all' ombra del ſuo gran valore
Rimaner riguardandolo nel viſo
Stanco, confuſo, e vinto ogni maggiore.
Le belle donne ſopra 'l carro aſciſo (a)
Diſmontaro, al veder dell' alte inſigne,
Con riverente fronte, e vago riſo;
E poco ſtato, come amor le ſpigne,
Tra le candide man ciaſcuna regge
La corona, che l' auree chiome cigne.
Come per vera ſorte, e diva legge
Dato lor fu preſente il coronaro
L' una pò l' altra, qual tra lor s' elegge.
Liete con eſſo inſieme rimontaro
Nel venerando carro, più eccellente
Loco gli eleſſer, dove il collocaro.
Poſcia che trionfando ivi egualmente
Da ciaſcun fu gioito, ove ſi aſpetta,
Ritornavano al bel monte lucente.
Dopo coſtor ſeguiva l' aurea ſetta
Nell' andar grave, e nel parlar modeſta,
Gente, che in vero onor ſol ſi diletta.
Quindi a lor ſecondavan dopo queſti
Gli uomini valoroſi avvolti in arme,
Moſſi con fronte altera, e paſſi preſti.
Io non potea di tal viſta levarme,
Quando la mia Madonna, e cara amica
Mi ſcoſſe al ſuon, che già ſolea deſtarme.

La

(a) In vece di dire *aſciſe*, o *aſceſe*. Sono frequenti queſte licenze ne' primi ſcrittori di poesìa volgare.

La vista tua se a rimirar s' intrica
Ch' ove costor volraro i passi altronde
Ne vuoi saper la lor dolce fatica.
Ed io ; Madonna, a te già non s' asconde
Il mio voler, però lor nome dire
Ti piaccia chi sian quei dall' aurea fronde.
Vedi quei due, che con lor dolci lire
Sonano inanzi al car, quell' un è Orfeo,
Che par chiamando Euridice sospire.
L' altro è Anfion, che con sua lira feo
Di Tebe l' alte mura, e Anacreonte
Seguita dopo lor col dotto Alceo.
Virgilio vedi con ardita fronte
Irsene in compagnia del gran trastullo,
Più ch' altro lieto ascende l' alto monte.
L' altro è Ovidio, e dopo lui Catullo,
Properzio, che d' amor cantando dice
Fervidamente, e l' altro è il buon Tibullo.
Una giovane Greca, ivi fenice,
Tra nobili poeti umile, e piano
Cantando va non men di lor felice.
Vedi dopo costor seguir Lucano
Menando a mano a man Giovenal seco
Con un modo soave, e non in vano.
Pindaro degno, e 'l buon poeta Greco
Omero vedi ancor salir la piaggia,
A cui gran gloria tra gli altri n' ha reco.
Vedi quel, che non par ch' altra cura aggia,
Se non seguir Beatrice, e per lei vola,
Ove il dolce Elicona più s' assaggia.
Volgiti un poco alla moderna scola

Miran-

Mirando attenta quei gentil poeĉti (a)
Fa che 'l vel d' ignoranza a te si tola (b).
Uno degli eccellenti degni eleĉti,
Che con audace fronte gli altri guida,
Dir primo si può ben tra più perfeĉti.
Questo è 'l buon Tito Strozzo, in cui s' annida
Ogni real virtù, lui colse il ramo
Meritamente, che cotanti sfida.
Quel che segue pò lui, qual non meno amo,
E' Francesco Filelfo, ed indi poi
Porcellio tra costor singolar chiamo.
Appena ebb' ella detto, ancor se vuoi
Veder più, affretta, che in sì picciol spazio
Passar via lor col fin de' detti suoi.
Stanchi già gli occhi miei, ma 'l cor non sazio
Di rimirar, ond' io nel fin rivolta
A cui di tanto bene umil ringrazio,
Dicendo, poichè a me la vista tolta
Fu di tanto valor, il cor mi spinge
A veder la mia patria in riso volta
Più che l' usato; e se pietà ti cinge,
Madonna, prego che da me disciogli
Il dubbio, ch' ogni senso in me restringe.
Ben so, diss' ella, or fa che 'l dir raccogli
Non maraviglia, se 'l tuo bel paese
Trionfando s' allegra insin ne' scogli.

Però

(a) Altra licenza non nuova ne' primi scrittori d' una lingua astretta al metro, e alla rima.

(b) Cioè: *tolga*. Altra licenza, come l' antecedente.

Però ch' il Duca, ed inclito Marchese
  Borso vi passa, e quel che 'l manto veste
  Già di Piero l' attende a sacre imprese.
Senti tra monti Aglauro, e per foreste
  Le Naiadi, e le Ninfe, e i fior, e l' erba
  Meritamente, e l' acque farne feste.
Che fia dunque colui, che in se riserba
  Ogni eccellenza, e gli animi riduce
  Con mente valorosa, e non superba?
Quest' è il tuo ver signor, quest' è la luce
  Del seggio militar, quest' è l' onore
  Di Montefeltro, ch' ogni gloria adduce.
Questo il suo stato insieme, e 'l real core
  Lieto gli appresenta, e però vedi
  Ogni cosa ridente far rimore.
Questa è sol la cagion di quel che chiedi
  Con un soave volo, e vista onesta.
  Così dicendo, d' indi volse i piedi,
Ed io rimasi qual dal sonno desta.

IACO-

IACOBI DONADEI
EPISCOPI AQUILANI
DIARIA
RERUM SUIS TEMPORIBUS

AQUILAE ET ALIBI GESTARUM

AB ANNO DOMINI CIↃCCCCVII. AD CIↃCCCCXIIII

NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA

AB ANTONIO LUDOVICO ANTINORIO

AQUILANO

OLIM ARCHIEPISCOPO ANXANENSI

DEIN ACHERUNTINO ET MATERANENSI.

Digitized by Google

ERUDITISSIMO VIRO

IOH. CHRISTOPHORO AMADUTIO

ANTONIUS LUDOVICUS ANTINORIUS (*)

S. P. D

ADDENDA quaedam de Iacobo auctore opusculi, cui titulus: Diaria sui temporis, *doctissime vir, ac de litteraria republica benemerite, humanissime requiris. Morem gero.*

Inquietis, schismaticisque temporibus vitam suam vixit Iacobus Roianus Nicolao genitore, progenitore Donadeo (a), *Aquilae natus circa saeculi XIV. medietatem. Adolescentiam canonum studio addixit, & ecclesiasticae vitae adscriptus, decretorum doctor evasit, & professor. Aetatis suae anno XIX. Aquilanae cathedralis ecclesiae canonicus, & XXV. vicarius generalis episcopi Asculani in Piceno factus, ad dignitatem archidiaconi illius ecclesiae deinde evectus* (b). *Illorum temporum abusu, una cum archidiaconatu Asculano Aquilanum canonicatum retinebat;*

Hh 2

(*) Obiit auctor kalendis martii anni 1778. Eius elogium emortuale ab Amadutio elaboratum habes in tomo IV. Anthologiae Romanae num. XLI., & XLII., ubi pag. 326. haec diaria commemorantur, & edenda promittuntur.

(a) Catal. Pontt. Aquilan. ms. apud Ritium *Monum. Aquilan.* p. 2649.

(b) Catal. Pontt. Aquil. apud Murator. *Antiq. Ital.* tom. VI. col. 935.

tinebat ; & annis MCCCLXXII. , *ac* MCCCLXXIII. *Aquilam per intervalla venit , & notitiam omnium bonorum , & iurium cathedralis ecclesiae , cuius procuratoris officium gessit , descripsit , ab Aquilano episcopo Stephano probatam* (a) . *Patriam iterum revisit mense ianuario an.* MCCCLXXXIII. , *sed mense novembri discessit* (b) , *& redux fuit an.* MCCCLXXXIV. (c) , *nempe , ut ex Esculani , Aquilani vicarii munus obiret . Eo fungebatur mense februario* MCCCLXXXV. (d) *absente , vel brevi discessuro episcopo intruso Berardo , qui die* XI. *iulii Avenione , & a curia Clementis VII. nuncupati , in cuius obedientia persistebat , Aquilam repetiit* (e) . *Obiit ille Berardus anno* MCCCXCI. *die* XXVIII. *augusti* (f) . *At licet in vivis esset , & Reate in patria degeret , Ludovicus ab Urbano Papa VI. episcopus Aquilanae ecclesiae ordi-*

(a) Cit. catalog. ms. apud Ritium ibid.

(b) Instr. rog. not. Ioh. Petri de Labaret. Aquil. 18. ian. 1383. in archiv. Monial. s. Clarae de Aquilis n.164.

(c) Instrr. rog. eod. not. Ioh. 27. nov. 1383., & 8. febr. , & 3. dec. 1384. in eodem archiv. n.166. 168. 170.

(d) Instr. rog. not. Petr. de Leto Aquil. 25. febr. 1385. in archiv. eccles. s. Mar. in Paganic. Aqu. n.75.

(e) Nicol. de Borbona chron. Aquil. n.26. apud Murator. l. c. col.858. , Bull. Clem. VII. dat. Avenion. II. non. maii pontif. an.VIII. (*corrig.* VI.) in catal. PP. AA. par. II. n.11. col.953.

(f) Nicol. de Borbona chron. n.29. col.859.

ordinatus (a), *factiose*, *&* *potenter Berardus Roianus Iacobi frater die* XXXI. *eiusdem mensis capitulum*, *&* *clerum Aquilanum induxit*, *ut Iacobum in novum episcopum eligerent*. *Electionis acta ab eodem Clemente approbata*, *regio*, *nempe Ludovici II. Andegavensis*, *beneplacito tandem* x. *novembris munita fuerunt* (b). *Hoc non expedienti modo*, *licet a temporum circumstantiis excusato*, *ingressus titulum electi*, *&* *confirmati assumpserat* XXIII. *decembris* MCCCXCI. (c). *Inter potiores curas habuit*, *ut Hildebrandus Scheme*, *aliunde cognitus*, *&* *tunc eius a secretis*, *pontificum Aquilae praedecessorum catalogum hoc eodem anno perscriberet*, *ab aliis postea continuatum*, *&*, *licet non per totum*, *publici iuris factum* (d). *Anno* MCCCXCII. *ianuario mense*, *archidiaconatus dignitatem in cathedrali instituit*, *Ludovici Sabaudiae*, *Ludovici II. Regis vicem gerentis*, *degentisque Aquilae*, *favore*, *&* *assensu* (e), *tum* *&* *synodales constitutiones* XIX. *februarii*

(a) Prorogat. termin. dat.Romae 1391. 20.mart. Bonif. IX. an.2. ap.Naud. Tabular. Reat. armar.10. fascic. *A* n.8., & armar.2. fascic. *H* n.1.

(b) Catal. PP.AA. p.I. n.12. col.935.

(c) Bullar. episc. Interamn. ordinat. sabbat. quat.temp. Aquil. 23.dec. 1391. in archiv. confrat. Pietat. n.162.

(d) Catal. PP.AA. l.c. col.927.

(e) Instrr. rog. not. Barth. not.Valentini Aqu. 18. & 20. ianuar. 1392., & reg. assens. dat. Aquil. 22.ianuar. 1392. in catal. PP.AA. par.II. num.14. col.957.

bruarii promulgavit (a). *Die xxi. aprilis denique consecrationem episcopalem recepit ab episcopis Interamnensi, Valvensi, & Lesinensi in maiori ecclesia Aquilana* (b). *Novas iterum constitutiones edidit mense martio* MCCCXCIV., *Clementis eiusdem & decimo sexto, & emortuali* (c). *Anno sequenti* MCCCXCV. *die* VIII. *augusti urbs Aquila Regi Ladislao, obsidione, ac tractatu intercedentibus, se dedit* (d). *Iacobus interim a die tertia maii proximam deditionem praesentiens, inde discesserat Romam versus, & ibi in manibus Bonifacii Papae IX. episcopatum, tamquam a schismaticis receptum, populo instante, dimiserat. A summo Pontifice paterna caritate exceptus, & sacri palatii caussarum constitutus auditor, Romae diu moram traxit* (e). *Tandem an.* MCCCCI. *die* XIV. *ianuarii ab eodem declaratus fuit canonice episcopus Aquilanus* (f). *Sedem hanc, indubie propriam, regebat die* v. *septembris, quo sua primitus gesta iterum convalidavit* (g). *Romam ivit*

(a) Constitt. synodal. Aquil. 19. febr. 1392. in eod. catal. par. II. n.14. col.958.

(b) Nota indulgentiar. in eod. catal. ms. p.59.

(c) Constitt. synodal. Aquil. 18. mart. 1394. indict. II. Clement. VII. an.XVI. in eod. catal. ms. pag.57.

(d) Nicol. de Borbon. chron. n.34., Raimo Annal. Neapol. ap. Murator. *Rer.Ital.* to.XXIII. c.223.

(e) Catal.PP.AA. edit. par.I. n.12.

(f) Catal. ibid.

(g) Decret. pro archidiacon. in instr. rog. not. Ioh. Belox. Aqu. 5. sept. 1401. in eod. catal. ms. pag.60.

ivit anno MCCCCII. *, unde concessionem laicali societati s. Leonardi die* II. *maii signavit* (a) *. Redierat tamen in patriam die* III. *iulii* (b) *occasione decimarum beneficiorum , a Romano Pontifice Regi Ladislao in subsidium bellorum concessorum . Iacobus stilo potius historico , acta illius impositionis , & collectionis compilavit , integris bullis , diplomatibus , epistolis , decretis , suis locis insertis , ab eo usque ad annum* MCCCCXIII. *, volumen quidem amatoribus patriae , & provinciae memoriarum non iniucundum* (c) *. Cetera , quae sua aetate evenerunt , & quorum pars magna fuit , Aquilae , & alibi dietim scribere incepit anno* MCCCCVII. *, & usque ad* MCCCCXIV. *est prosequutus . Haec sunt , quae modo , clarissime vir , evulgari decernis , exscripta ad fidem quatuor codicum manuscriptorum , quae servantur inter chartas vetustiores familiarum Antonellae , Agnifilae , Massoniae , & Cardinalis , paucis inutilibus reiectis . Iacobus vero obiit die* VI. *ianuarii* MCCCCXXXI. (d).

Talia praefari placuit de praesule hoc , alioquin celebri , cuius vita , & gesta ab aliis sunt tibi nota .

(a) Bull. episc. Iacob. dat. Romae p. m. not. Hildebr. Schem. 2. maii 1402. in eod. catal. edit. par. II. n. 17. col. 959. in catal. PP.AA. ms. pag. 74. , & 88.

(b) Acta capitul. 3. iul. 1402. die lun. in instr. rog. not. Hildebr. Scheme Aqu. 10. iul. 1402. ind. X.

(c) Acta exaction. decimar. in codic. chartac. ms. apud hered. dd. de Cirill. Aqu.

(d) Catal. PP.AA. edit. l. c. n. 12., Ughell. *Ital. sac.* tom. I. in Aquilan. n. 12.

Diaria ab ipſo currenti , ſed ſincero calamo exarata adnotationibus non indigent . Facem potius reliquis illorum temporum monumentis praebent , quam poſtulant . Vale , & hoc meae obſervantiae pignus exiguum benigno animo ſuſcipe .

IACO-

Digitized by Google

IACOBI DONADEI
EPISCOPI AQUILANI
DIARIA
RERUM SUIS TEMPORIBUS
AQUILAE ET ALIBI GESTARUM
NEMPE AB A. D. CIↃCCCCVII. AD CIↃCCCCXIIII.
NUNC PRIMUM IN LUCEM EDITA.

MCCCCVII. ....

DIE XII. februarii magnificus dominus Dux Adric proditorie interfectus est in civitate Aprutina per manus Roberti Rutii de eadem civitate, & in domo dicti Roberti, in qua fuerat invitatus, & hospitatus, dum iaceret in lecto.

Die XIX. dominus comes Carrarie vicerex in Aprutio recessit de Aquila, & ivit versus Teramum propter mortem dicti domini ducis. Et recuperavit Osidam in Marchia. Et recepit burgum Montorii de mense aprilis.

Die

Die VIII. madii fuit notum Aquile, quod gloriosus rex noster Ladislaus habuit Tarentum, plures terras adiacentes, & quod ille contraxerat matrimonium cum illustri domina domna Maria de Enguenio principissa, cum qua prius habuit guerram. Et tota patria est in pace; tamen, ut habui per litteras regias, hec facta sunt de mense aprilis preteriti. Et dedi nuncio, qui portavit litteras regias de captura Tarancti, & dicta desponsatione regine Marie ....

Die XXVI. comes Carrarie vicerex in Aprutio habuit roccam Montorii pro glorioso domino nostro rege Ladislao. Et non remansit extatum aliud comiti Montorii, & fratribus in regno.

Die IV. mensis iunii filius Ursselli de la Posta duxit uxorem filiam Blasii Cole de Cucullo de Balneo.

Die XXV. iulii habui a magistro Iohanne, quod rex volebat a toto clero Aprutii pro sussidio duc. quinque millia. Per prius scripserat idem, quod recepit obligationem

nem a quodam abbate Angelo de tribus millibus. Iste inimicus homo abbas Angelus fuit caussa omnium malorum; qui portavit litteras regias falsificatas: in aliquibus dicebatur, quod rex volebat quatuor millia, & in aliquibus unam decimam papalem, in aliquibus decem millia. Deus provideat ecclesie sue sancte. In his diebus misimus Sulmone ad conferendum cum episcopis Valvensi, Pennensi, Theatino, ut destinarentur oratores ad regem ad remediandum in predictis, ut melius fieri poterit.

Die prima mensis augusti venit Loysius Fatii de Neapolis cum litteris regiis, quibus imponebat pro rege subsidium omnibus prelatis, & clericis utriusque Aprutii quinque millium florenorum auri, sine licentia Pape, & contra alias litteras prius directas per regem de subsidio unius decime.

Eadem die scivi, quod rex misit ad capiendam civitatem Esculanam, sine licentia Pape.

Die

Die IX. dicti menfis comes Carrarie vicerex in Aprutio receffit de Aquila, & iter fecit verfus Marchiam Anconitanam, ad finem non dicebatur.

Eadem die tentaverunt imponere fubfidium inter clericos pro rege ut petiit, pro rata vero tangente de quinque millibus florenorum in utroque Aprutio.

Die XIV. fui ad Pefculum maiorem diecefis Aquilane, & ibi reconciliavi ecclefiam s. Marie, & in eadem confecravi altare, & crifmavi pueros.

Die XV. dum celebrabatur miffa fuit magna tempeftas in aëre, cum vento, procella, & tempeftate, & grandine, & in certis partibus comitatus Aquilae devaftavit fructus vinearum, & arborum, & in fequenti nocte fuit magnus terremotus.

Die XVI. venit nuncius ex parte Pape, & domni cardinalis Laudenfis (a), ut ego debeam ire ad curiam ad affociandum domnum cardinalem, ad finem ponendum fchifmati fancte matris ecclefie.

Die

(a) In alio ms. *Leodienfis*.

Die VIII. ſeptembris habui litteras regias, quibus dabatur mihi licentia eundi ad Papam.

MCCCCVIII.

Die XXI. ianuarii in feſto glorioſe virginis, & martyris Agnetis, dominus Antonius Gregorii de Donadeis de Rodio iuravit, & deſponſavit dominam Lippam filiam Ugolini Petrutii de Preturo in nomine domini noſtri Ieſu Chriſti.

Item XIV. & tribus diebus ſequentibus intravere Aquilam quatuor doctores noviter conventuati Bononie, & alibi cives Aquilani, & fuerunt recepti Aquile, ut decuit, cum magno honore, quorum nomina ſunt haec: dominus Iohannes, & dominus Daniel de Bazzano, dominus Nannes de Collebrincono, & magiſter Nicolaus de Porcinario.

Die XVI. martii in civitate Aprutina, alias dicitur Teramo de Aprutio, facta eſt novitas per quoſdam exititios, qui tum erant fideles regis, & intraverunt dictam civi-

civitatem, & interfecerunt ser Henricum ser Rutii, qui tirannizabat ibi, & nepotes, & filios eiusdem, qui interfecerant, iam est annus, illustrem virum ducem Adrie.

Die xx. comes de Carraria conduxit magnam societatem armorum, & peditum pro rege Ladislao in Aquila, & in ea fecere monstram.

Die xxi. fecimus processiones generales, & duobus diebus sequentibus, quia de mense septembris usque adhuc fuit aër distemperatus, quando pluvia, quando venti, quando nives, multe inundationes aquarum. Egimus orationes pro rectificatione aëris, pro unitate ecclesie universalis, & pro statu regis. Ipse Dominus pro sui misericordia liberet nos, & exaudiat.

Die iii. aprilis dominus comes Carrarie vicegerens recessit de Aquila cum sua comitiva equitum, & peditum, &, ut dicebatur, versus Romam direxit gressus suos.

Die xxiii. in festo s. Georgii victoriosus rex noster dominus Ladislaus recepit dominium

Digitized by Google

minium urbis Rome cum plena poteſtate, & die ſequenti perſonaliter intravit.

Die xxv. per eumdem dominum regem Bonushomo Ionte de Poppleto factus eſt miles in introitu urbis Rome, & comes Celani, & plures alii.

Die I. madii Paulus de Saſſa, & dominus Iacobus de Tornamparte receſſerunt de Aquila, timore capitanei, innocentes, & inculpabiles.

Die XXI. menſis madii receſſerunt ambaſciatores de Aquila euntes ad urbem ad viſitandam regiam maieſtatem regis Ladislai, qui habuit dominium urbis, fuit notabilis ambaſciaria, videlicet capitaneus, & octo cives notabiles, inter quos quatuor doctores, & inter ipſos fuit dominus Antonius de Donadeis, & quilibet ad minus duxit tres equos; & aliqui quatuor; & omnes familiares induti fuerunt de una diviſa ſeu roba; alii ſeptem fuere &c.

Die XXVI. dictum fuit quod Peruſini erexerunt vexillum regis Ladislai, clamantes laudes ſuas, & aſſignaverunt fortellitia.

Di-

Dictum etiam fuit, quod XIX. (a) praesentis mensis dominus noster Papa creavit quatuor cardinales, videlicet duos suos consanguineos Venetos, quorum nomina pro nunc ignoro (b). Tertium dominum Iacobum de Utino olim prothonotarium; & quartum quendam Florentinum fratrem predicatorem, & archiepiscopum (c).

Die XIII. iunii in urbe in palatio palatino Pape rex Ladislaus fecit militem Nicolaum de Gallioffis de Aquila, & XVII. die eiusdem mensis in eodem loco fecit militem Antonium de Sancto Eusanio.

Die XXIV. rex Ladislaus recessit de urbe, & ivit versus Neapolim.

Die II. septembris dominus Nicolaus Casatinus de Neapoli, & Franciscus consanguineus reverendi patris, & domini cardinalis de Neapoli fuerunt hic venientes de curia Romana.

Die

(a) Ex Contelorii elencho lege IX.

(b) Antonius Corarius fratris filius Gregorii XII., & Gabriel Condolmerius, dein summus Pontifex, dictus Eugenius IV.

(c) Iohannes Dominici.

Die XXIX. acceſſit dominus Antonius de Donadeis ad civitatem Tuderti in officio defenſoratus gabellarum..

Die VIII. novembris dictum eſt Aquilae, quod dominus Gregorius Papa XII. receſſit de Senis, & tranſivit verſus Ariminum. Deus dirigat eum, ut det pacem eccleſie ſancte.

MCCCCIX.

Die X. martii habui litteras regias, ut irem ad futurum concilium celebrandum per Papam Gregorium XII.

Die eadem habui quod rex Ladislaus exivit Neapoli verſus Romam tendens, & tunc erant ambaſciatores regis Francie cum eo.

Die XIX. madii per nuntium, quem miſi in curiam, habui, quod dominus noſter Papa Gregorius XII. receſſit de Arimino die XIV. preſentis menſis.

Et dictum fuit, quod collegium Piſarum elegit dominum de Fliſco in Papam.

Die XX. tranſivit per hanc civitatem quedam domina Neapolitana, que dice-

 batur

batur Cotonia, & ibat ad regem bene sociata.

Die XIX. iunii veniunt ad me littere regie, ut possem comparere per procuratorem in concilio generali.

Eodem die venit erarius regis, & petiit decimam a clero Aquilano.

Die XX. fuit magnus terremotus hora XVI.

Die I. iulii iterum fuit dictum mihi, quod collegium de Pisis privavit Papam Gregorium XII., & Antipapam, qui dicebatur Benedictus, & elegerunt in Papam magistrum Petrum de Candia (a) ordinis minorum, & archiepiscopum Mediolanensem, & cardinalem. Deus provideat ecclesie sue sancte.

Dicta die per nuncium audivi, quod dominus rex noster Ladislaus debet venire Aquilam dimisso exercitu gentium armorum in Tuscia.

Die XIII. dominus noster rex Ladislaus transivit per civitatem Aquile; non deequitavit,

(a) Dictus est Alexander V.

quitavit, sed transivit per portam de la Barete, & exivit per portam de Paganica, & ivit ad villam de Paganica; & hoc quando reversus est de Tuscia.

Die XVI. dominus Antonius Marsicanus ivit pro me cum pleno mandato ad concilium celebraturum coram domino nostro Papa in civitate Austrie pro rebus sancti Antonii, idest pro unione, & pro rescripto Ugolini.

Die XX. septembris venit Ortonam dominus noster Papa Gregorius XII.

Die penultima presentis mensis fuit auditum Aquile, quod Paulus Ursinus, qui erat ad stipendia illustris domini regis Ladislai, vertit se ad partem contrariam, non servando fidem, & fraudem committendo.

Eodem die de mandato dicti domini regis recessi de Aquila, iter faciens versus Papam Gregorium.

Eodem die habui per manus vicarii a clero pro expensis accessus ad dictum dominum nostrum Papam in auro ducatos quadraginta septem.

Die XVII. octobris de licentia domini Pape, & dominorum ambasciatorum domini nostri regis Ladislai reversus sum Aquile, & steteram viginti novem diebus in eundo, & redeundo, & stando, & revertendo a domino Papa.

MCCCCX.

Die XIX. ianuarii magister Iohannes Petrus ivit Neapolim ad regiam maiestatem pro parte communitatis Aquile, & accommodavi sibi duos famulos, & duos equos.

Die XIIX. februarii dictus magister Iohannes Petrus reversus est a regia maiestate cum gratiosa expeditione.

Die XX. magister Iohannes Petrus de Donadeis de Rodio iuravit, & desponsavit dominam Margharitam filiam nobilis viri Philippi Antonii de Cadicchia de Paganica in Christi nomine.

Die II. martii magister Petrus de Donadeis ivit Reate electus a communi ipsius civitatis ad exercendam artem medicine.

Die

Die x. maii fuit novum in Aquila, quod Antipapa (a) Alexander decesserat in civitate Bononie, & cives fecerunt novitatem.

Die XXII. dictum est Aquile, quod electus a collegio cardinalium, qui recessit a Papa Gregorio XII., qui vocari se faciebat Alexander, mortuus est Bononie de mense isto, & collegium predictum, ut dicitur, elegit dominum Baltassarem Cossam, & fecit se vocari Iohannem.

Die XXVIII. iulii illustris dominus noster rex Ladislaus intravit Aquilam, satis pacificus, & benevolus.

Die XXVII. augusti illustris dominus, dominus rex Ladislaus recessit de Aquila, & stetit per 30. dies, & fuit sociatus cum multis dominis, & gentibus armorum, & stetit ipse cum toto exercitu suo in villa de Paganica; & per totum comitatum usque in ultimum diem presentis mensis, & postea recessit.

Die .... septembris venit Aquilam comes Carrarie pro parte regis Ladislai.

(a) Id ex partium studio dictum puta.

MCCCCXI.

Die xix. dum illuſtris dominus noſter rex Ladislaus eſſet cum exercitu ſuo caſtrametatus apud caſtrum Ceperani detentum a ſuis inimicis, & cum eo erant plures comites, & barones: ſtipendiarii lige Antipape irruerunt ſuper eos, & fregerunt campum, & ceperunt comitem Carrarie, & comitem Celani, & plures alios, & dictus dominus rex cum maiori parte exercitus ſui receſſerunt ad terram Sancti Germani.

Die xiix. iulii fuit portatum in Aquila corpus domini Nicolai de Mozzapede, & ſepultum in eccleſia s. Franciſci.

Dedi domino meo regi per manus domini Iohannis Petri ducatos Venetos auri ducentos pro defenſione regni, & eccleſie.

MCCCCXII.

Die xvii. ianuarii magiſter Iohannes Cole de Donadeis de Rodio duxit uxorem dominam Margharitam filiam Philippi Anto-

Antonii Masciarelli de Cadicchia de Paganica.

Die XXIX. septembris dominus Antonius de Donadeis ivit ad regiam maiestatem pro parte communitatis Aquile. Deus societ eum.

Die XXIII. octobris Nicolaus Bartholomei de civitate Raparelli (a) presentavit litteras regias, in quibus mandabatur deberi venerari, & coli pro vero Papa, & Vicario Christi Iesu Papa Iohannes, qui est in Roma, & debeamus dimittere Angelum de Corrariis.

MCCCCXIII.

Die I. martii reversus est a rege dominus comes Carrarie vicerex.

Dicto die dominus Antonius de Tornamparte ivit ad urbem pro caussis ecclesie.

Die XII. ivit dominus Antonius de Donadeis Neapolim pro factis diecesis.

Die XXIII. martii dedi ad extalium sepulturam meam fiendam in ecclesia maiori ante portam cripte, quae est sub altari

(a) In alio ms. *Luparelli*.

maiori, Venture Angeli de s.Maria in Furfona, qui promiſit facere ſuis omnibus expenſis, excepta cavatura fovee, videlicet, quod ſit cupa quinque pedibus, & murata hinc inde, & intonicata, & cum lignis, ubi ponatur corpus, & lapis magnus pro cooperculo fovee ſit laboratus, & politus cum ſupra inmagine, & ab utraque parte ponatur ab una lapis, in quo eſt draco, ab alia ponatur alius lapis, in quo eſt pavo; & in longitudine, que deficit a lateribus, & a capite, & pede, ipſe debeat ponere; & ego emere lapides. Item ipſe debet ponere duos lapides magnos ſuper portam dicte cripte; & in lateribus debet affigere duas imagines lapideas, & ſub dictis lapidibus debet ponere imagines Annuntiate, & perficere, ut fieri debet. Et in pede lapidis magni ſupra ſepulturam apponere lapidem, qui eſt ſupra prope altare magnum. Et ipſe debet habere pro ſuo labore ducatos auri quinque, & omnes lapides ruſticos, calcem, & arenam, & magiſtrarium, & manualium ſuis expenſis. Et

quod

Digitized by Google

quod hoc fiat usque ad pascham; presentibus domno Christophoro, & Antonio de Cuccinea.

Die x. iunii in festo s. Maximi venit nova, quod gloriosus princeps dominus Ladislaus rex noster illustris intravit urbem, & potitus est dominium, expulsis adversariis suis. Item habuit Campaniam, & Maritimam, & comitatum Talliacotii; & in fine huius mensis fuit redditus comitatus Talliacotii nostro regi Ladislao.

Die XIX. iulii recepi novum mandatum a commissario regis.

Die XX. misi litteras ad maiestatem regiam pro dicta materia. Circa finem mensis augusti incepit pestis, & mortalitas in hac civitate Aquila.

MCCCCXIV.

Die XV. aprilis Malatesta de Malatestis revertens a regia maiestate cum magna comitiva transivit per hanc civitatem.

Die XXVII. maii, qua fuit pascha pentecostes, per Dei gratias portare fecimus

reli-

reliquias ſanctiſſimas glorioſiſſimi martyris patroni noſtri s. Maximi levite, & martyris de eccleſia Furconenſi ad eccleſiam Aquilanam, & ſimul, & eodem contextu reliquias beati Raynerii epiſcopi olim dicte eccleſie Furconenſis, ut per eorum merita glorioſa ipſa eccleſia Aquilana, & civitas Aquilana erigatur ad maiorem devotionem, & ad maiorem ſtatum. Reliquie s. Raynerii fuerunt reportate ad eccleſiam s. Maximi de civita Sancti Maximi.

Die II. menſis iunii domnus Petrus Macedonii de Neapoli capitaneus Aquile, & camerarius, & quinque artium civitatis Aquile, ad querelam hominum de Balneo, qui nullum ius habent, nec eorum intereſt, aſportari fecerunt reliquias ſanctorum Maximi, & Maximi, atque Raynerii; & extraxerunt de confeſſione eccleſie Aquilane. Quod Deus deliberabit ignotum eſt: permittat quod eſt iuſtum. Finaliter remanſerunt reliquie s. Maximi levite, & martyris, & reliquie s. Maximi patris s. Maximi.

Die

Die XI. dicti mensis prefatus capitaneus, camerarius Aquile, & abbas s.Iohannis de Collimento, & domnus Iacobus de Fursona cum multis aliis de Balneo personaliter accedentes, fecerunt reportari dictas reliquias sanctorum ad ecclesiam s. Maximi de civita Sancti Maximi. Et ab hora qua discesserunt Balnenses, fecerunt pulsare campanas s.Marci, & s.Marie de Balneo usque ad horam vesperarum, non ob reverentiam reliquiarum, sed ad iactantiam, & quasi deludendo episcopum, & capitulum ecclesie Aquilanensis, & in eorum contemptum. Et eundo versus civitam s. Maximi, transeundo ante ecclesiam s. Marie de Collemadio fecerunt pulsare campanam magnam ipsius ecclesie, & pulsando fracta est ciconia, in qua est funis, quo trahitur pulsando. Descendendoque cum pallio supra dictas reliquias, & cum cereis accensis, ecce ventus validus, & deiecit ad terram dictum pallium, & cereos extinxit. Devenientes ad dictam ecclesiam s. Maximi,

repo-

reposuerunt predictas reliquias, & adsumpserunt reliquias s. Maximi, & partem reliquiarum s. Maximi patris dicti s. Maximi, & sic de reliquiis sanctorum martyrum Maximi, & Maximi. Et sic cum istis reliquiis reversi sunt; & statim in ictu oculi congregati sunt clerici, & laici civitatis cum episcopo processionaliter exivere obviam dictis reliquiis usque ad dictam ecclesiam de Collemadio, & cum magno gaudio, devotione, & reverentia deportate sunt ad ecclesiam Aquilanam, & reposite in sacro loco sub altari maiori dicte ecclesie. Ad laudem Dei, & ipsorum sanctorum, ac ad decus, & defensionem civitatis Aquile, quam Deus conservet in secula seculorum amen. Ego Iacobus episcopus Aquilanus hanc recordationem scripsi.

Dedi ad bonum computum pro cimiterio in ecclesia, & pro altari seu lapide, & fabrica cappelle cimiterii Dominico Angeli de Rodio ducatos Venetos duos cum dimidio; & pro panno picto pro altari, in quo sunt reliquie s. Maximi tres libras, & sollos duodecim. Die

Digitized by Google

Die II. augusti domnus Antonius de Donadeis ivit ad acceptandum , & principiandum officium assessorie Pauli de Celano in patrimonio beati Petri.

Die V. fuit scitum dolorosum novum de morte gloriosi principis , & invictissimi domini nostri domini Ladislai regis nostri illustris.

Die VIII. magnificus dominus Cola de Celano comes Celani , ac magister iustitiarius regni Sicilie venit Aquilam ad providendum una cum civibus qualiter debeant se gubernari , & dare formam toti provincie Aprutine.

Die IX. domnus Antonius de Sancto Eusanio cum multis armatis fuit in platea ubi dicitur lo macello de Balneo ; & volebat invadere , & irruere contra domnum Iacobum de Fursona , qui erat in contrata de Rodio cum magna comitiva. Et gratia Dei , & capitanei , & aliquorum civium , sedatus fuit rumor , & facta pax inter eos.

Die X. electus fuit supradictus comes guber-

gubernator civitatis Aquile, eo quod dicebatur de morte regis.

Eodem die quidam cursor de familia domini Benensis retulit quod die VI. presentis mensis dominus Ladislaus rex noster illustris de hac luce migravit.

Die XVII. venit nobilis vir Obisius de Carraria cum bona comitiva gentium armorum ad servitia reginalis maiestatis.

Eodem die venerunt littere illustris domine domine Iohanne regine, & domine huius regni.

Eodem die domnus Antonius de Donadeis reversus est de officio suo, quod habebat Narnie cum Paulo de Celano.

Die penultima recesserunt de Aquila domnus Bonushomo, & domnus de Sancto Eusanio, & iverunt ad dominam reginam Iohannam secundam.

Die I. septembris dominus comes Carrarie post mortem regis Ladislai intravit Aquilam, & receptus est cum gloria a fidelibus regine Iohanne II.

Die XI., qua est festum ss. Prothi, & Hia-

& Hyacinthi martyrum, fuerunt mihi date de reliquiis gloriosissimorum Apostolorum Andree, Thome, & Bartholomei..

Dedi pro uno casse&o pro reliquiis sanctorum ducatos Venetos duos.

Die XXII. reversi sunt ambasciatores a domina regina Iohanna.

Die XV. octobris dominus comes Carrarie vicem tenens regis recessit de Aquila, accedens ad dominam reginam Iohannam II.

Die XVIII. in primis vesperis festi s. Maximi cum magna solemnitate fuerunt reposite reliquie gloriosi levite, & martyris Maximi, & Maximi patris eiusdem sancti, & de reliquiis infrascriptorum sanctorum s. Andree Apostoli, s. Thome Apostoli, s. Bartholomei Apostoli, s. Georgii martyris, s. Sebastiani martyris, s. Victorini germani, & Severini, s. Martini episcopi, & confessoris, de cilicio s. Petri confessoris, s. Agathe virginis, & martyris, s. Catharine virginis, & martyris, de petra sepulcri s. Catharine, s. Cecilie virginis, & martyris, de vestimentis s. Clare.

Et

Et factum est per me, presente toto capitulo ecclesie Aquilane, & omnibus prelatis ecclesiarum civitatis Aquile, & magna copia laicorum. Et fuit rogatus de hac notarius Marinus de Pizzulo, & iudex Antonius de s. Victorino.

Die IX. novembris Antonutius de Camponischis cum duobus suis fratribus, & forte cum ducentis equitibus, & quadringentis peditibus, venit usque ad muros civitatis Aquile, credens, quod seditio, & rumor surgeret in populo Aquilano. Et per gratiam Dei, & Obisii de Carraria tanta fuit unitas, quod non fuit aliquis, qui loqueretur pro eo. Et sic cum magno dubio recesserunt in comitatu Spoleti, & specialiter ad Montem Leonem.

Die XIX. dictus Antonutius de Camponischis cum societate sua, dato aditu per terrigenas, intravit Civitam regalem, quae tenebatur per homines de Amatrice, remanente castro in potestate dictorum de Amatrice. Quod erit Deus scit.

SYLLO-

SYLLOGE
INSCRIPTIONUM VETERUM
ANECDOTARUM.

HANNIBALI . ABBATIO . OLIVERIO . IORDANIO
PATRITIO . PISAVRENSI
VIRO . DE . RE . VNIVERSA . ANTIQVARIA
DE . LITTERIS . ET . DE . PATRIA . OPTIME . MERITO
QVEM
MARMORA . PISAVRENSIA
MONVMENTA . ETRVSCA . ET . SAMNITICA
NVMISMATA . GRAECA . VETVSTISSIMA
MONETAE . MEDII . AEVI . PISAVRI . CVSAE
CIMELIA . SACRAE . ANTIQVITATIS
OPPIDA . ET . ECCLESIAE . AGRI . PISAVRENSIS
CIVES . SANCTIMONIA . ET . LITTERIS . INSIGNES
EA . VOLVMINA . SIBI . AB . IPSO . VINDICARVNT
QVAE . AD . EIVS . NOMEN . PER . TOTIDEM . SAECVLA
REMOTISSIMAE . POSTERITATI . COMMENDANDVM
ABVNDE . SVFFICIVNT
QVIQVE . BIBLIOTHECA . ET . MVSEO . INSTRVCTISSIMO
DOMI . COMPARATO
PATRIAE . DECORI . ET . SCIENTIARVM . AMPLIFICATIONI
SVMMA . LIBERALITATE . CONSVLVIT
IOHANNES . CHRISTOPHORVS . AMADVTIVS
EQVITI . ERVDITISSIMO . SVIQVE . STVDIOSISSIMO
OB . INLVSTRIA . IPSIVS . MERITA
ET . AMOREM . IVXTA . CIVES
SYLLOGEM . INSCRIPTIONVM . VETERVM . ANECDOTARVM
LIBENTISSIME . OBFERT

Digitized by Google

Digitized by Google

INSCRIPTIONES VETERES.

I.

Eugubii in tabula marmorea reperta ad s. Petri in vineto, VIII. ab urbe lapide, menſe auguſto anni 1781.

*MA*RTI . CYPRIO
*L. Ia*VOLENVS . APVLVS . SIGNVM
MARMOREVM . EX . VOTO . POSVIT . ET
AEDEM . VETVSTATE . CON*lapſam*
REFECIT . ADIECTO . PRONAO . ET . CO*lumnis*

2.

Ibidem in baſe marmorei ſimulacri Martis barbati, & galea, lorica, clypeo, & haſta armati.

L. IAVOLENVS . APVLVS
VOTVM . SOLVIT . L. M

Exſcripſi ego ipſe utramque epigraphem a. d. XIII. kal. octobr. eiuſdem anni.

3.

In oppido Cirignolae in Apulia.

LXXXI
IMP. CAESAR
DIVI . NERVAE . F

NERVA . TRAIANVS
AVG. GERMAN. DACICVS
PONT. MAX. TRIB. POT
XIII. IMP. VI. COS. V
P. P
VIAM . A . BENEVENTO
BRVNDVSIVM
PECVNIA
SVA . FECIT

Communicavit ampliſſimus S. R. E. Card. Franciſcus M. Banditius Archiepiſc. Beneventanus.

4.

Beneventi repertus cippus anno 1779. ad pontem fluvii Caloris, & in fundamentis relictus.

i MP. CAE *s*
s EPTIMIVS . SE *ve*
r VS . PERTINAX
a RAB. ADIAB. PAR *t*
br ITANCVS . MAX *i*
MVS . FELICISS. PON *t*
m AX. TRIB. POTEST. X
P. XII. COS. III. P. P. *p*
i MP. CAES. M. AVRE *l*
a NTONINVS . AVG. PI . .
X. BRITANNIC. TRIB
po T. XIII. COS. III. P. *p*
la BENTEM . VIAM
firm ISSIMIS . OPERIB
VS . CEPERVNT . OB

T. SO-

T. SOVE (sic) . MOLIB
A . PECVNIA . MV
NIERVNT

Communicavit idem ampliffimus Cardinalis.

5.

Podii Mirteti in Sabinis in domo rufticana.

IMP. CAESARI . M
AVR . . . .
PIO . FELICI . AVG
DIVI . MAGNI . . .
ANTONINI . FILIO
DIVI . . . .

Exfcripfit octobre anni 1766., & communicavit vir eruditus Aloyfius Riccomannius. Linea fecunda abrafum videtur invifum Caracallae nomen.

6.

Romae cippus inventus Tibure, nunc apud heredes Iohan. Baptiftae Piranefii caelatoris.

TT. COCCEI. GAA. ET
PATIENS . QVAEST. III
MENSAM . QVADRATAM . IN . TRICHIL
ABACVM . CVM . BASI . HOROLOGIVM
LABRVM . CVM PVLMENTIS . MARMOR
PVTEALE . CRVSTAS . SVPRA . PARIETEM
ITINERIS . MEDI . CVM . TEGVLIS . COLVMEL
LAM . SVB . HOROLOGIO . TIBVRTINA

 PROIE-

PROIECTVM . ANTE . PORTICVM . TRVTI
NAM . ET . PONDERA . D. D. S. POSVERVNT
ET . LOCVM . POST . MACERIAM . VLTERIOREM
EMENDVM . VSTRINASQVE . DE . CONSAEPTO
VLTIMO . IN . EVM . LOCVM . TRAICIENDAS . ET
ITER . AD . EVM . LOCVM . IANVAMQVE . BENE
FICIO . ET . LIBERALITATE . T. PATRONI . FACI
ENDA . CVRAVERVNT
IDEMQVE . VLTIMVM . POMORVMQ. ET . FLORVM
VIRIDIVMQVE . OMNIVM . GENERVM
SEMINIBVS . EA . LOCA . QVAE . ET . DECVRI
ONIBVS . SVIS . ADTRIBVERAT . EX . PECV
NIA . PVBLICA . ADORNAVERVNT
SISENNA . TAVRO . SCRIBONIO . LIBONE . COS (*)
IMPENSAE . CAVSAM . TITVLVM . QVI . PERLEGIS . AVDI
ET . IVSTAM . QVAESO . PIETATIS . PERCIPE . CVRAM
QVIS (sic) . VERA . VT . CVPIANT . CONCORDI . VIVE-
RE . MENSES (sic)
HOS . ANIMOS . SPECTENT . ATQ. HAEC . EXEMPLA . SE-
QVANTVR
HAEC . LOCA . DVM . VIVENT . LIBEAT . BENE . CVN-
CTA . TVERI
POST . OBITVMQ. SVVM . TRADANTVM (sic) . DEIN-
DE . FVTVRIS
NE . DESERTA . VACENT . IGNOTIS . DEVIA . BVSTA
SED . TVTA . AETERNO . MANEANT . SI . DICERE . FAS .
EST

Exſcripſi ego ipſe kal. decembris anni 1778.

Romae

(*) An. Chr. 16. Urb. 769.

Digitized by Google

7.

Romae inscriptio effossa anno 1777. ante Curiam Innocentianam, nunc in Museo Vaticano Clementino Piano.

EXEMPLARIA LITTE
RARVM . RATIONALI
VM . DOMINORVM . NN
SCRIPTARVM . PERTINEN
TES . AD . ADRASTVM
AVGG. NN. LIB. QVIBVS . AEI (sic)
PERMISSVM . SIT . AEDIFI
CARE . LOCO . CANNABAE
A . SOLO . IVRIS . SVI . PECVNIA
SVA . PRAESTATVRVS . SOLARI
VM . SICVT . CETERI
AELIVS . ACHILLES . C. L. PERPETV
VS . FLAVIANVS . EVTYCHVS
EPAPHRODITO . SVO . SALVTEM
TEGVLAS . OMNES . ET . IMPENSA
DE . CASVLIS . ITEM . CANNABIS
ET . AEDIFICIIS . IDONEIS . ADSIGNA
ADRASTO . PROCVRATORI
COLVMNAE . DIVI . MARCI . VT
AD . VOLVPTATEM . SVAM . HOSPI
TIVM . SIBI . EXTRVAT . QVOD . VT
HABEAT . SVI . IVRIS . ET . AD . HE
REDES . TRANSMITTAT
LITTERAE . DATAE . VIII. IDVS
AVG. ROMAE . FALCONE . ET
CLARO . COS

AE-

AELIVS . ACHILLES . C. L. PERPETV
VS . FLAVIANVS . EVTYCHVS . AQVI
LIO . FELICI . HADRASTO . AVG. LIB
AD . AEDIFICIVM . QVOD . CVSTODI
AE . CAVSA . COLVMNAE . CENTE
NARIE . PECVNIA . SVA . EXTRVC
TVRVS . EST . TIGNORVM . VEHES
DECEM . QVANTI . FISCO . CONSTI
TERVNT . CVM . PONTEM . NECES
SE . FVIT . CONFINGI . PETIMVS
DARE . IVBEAS . LITTERAE . DATAE
XIIII. KAL. SEPT. ROMAE
FALCONE . ET . CLARO . COS

RATIONALES . SAEIO . SVPERSTITI
ET . FABIO . MAGNO . PROCVRA
TOR . COLVMNAE . CENTENARIAE
DIVI . MARCI . EXTRVERE . HABI
TATIONEM . IN . CONTERMINIS
LOCIS . IVSSVS . OPVS . ADGREDIE
TVR . SI . AVCTORITATEM . VES
TRAM . ACCEPERIT . PETIMVS
IGITVR . AREAM . QVAM . DEMO
NSTRAVERIT . ADRASTVS . LIB
D. N. ADSIGNARE . EI . IVBE
ATIS . PRAESTATVRO . SECVNDVM
EXEMPLVM . CAETERORVM . SO
LARIVM . LITTERAE . DATE .
VII. IDVS . SEP. ROMAE . RED
DITAE . IIII. IDVS . SEPT. ROMAE
ISDES. COS

Commun. vir erud Aloysius Gietius. *Ur-*

8.

Urbisaliae in Piceno cippus effossus inter rudera mense iunii anni 1775.

D. ♡ M
M. CALVIO
CLEMENTI
IIII. VIR. VRB SAL.
M. CALVIVS
SABINVS . PATRONO
BM. ♡ ET
CALVIE (sic) . IVCVNDISSIMAE
VXORI . KARISSIMAE

Communicavit vir eruditus Aloysius Riccomannius.

9.

Maceratae in aedibus Comitis Camilli Marefuscii cippus inventus Tibure.

L. ROSCIO . M. F. QVI
AELIANO . MAECIO
CELERI
COS. PROCOS. PROVINC
AFRICAE . PR. TR. PL. QVAEST
AVG. X. VIR. STLITIB. IVDIC
TRIB. MIL. LEG. IX. HISPAN
VEXILLARIOR. EIVSDEM
IN . EXPEDITIONE . GERMANICA
DONATO . AB . IMP. AVG
MILITARIB. DONIS . CORONA

VALLA-

VALLARI . ET . MVRALI . VEXILLIS
ARGENTEIS . II. HASTIS . PVRIS . II
SALIO
C. VECILIVS . C. F. PAL. PROBVS
AMICO . OPTIMO
L. D. S. C

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Marius Maresuscius ὁ μακαρίτης.

10.

Romae ad clivum Cinnae, sive ad montem Marium in vinea Paulli Gandulphi.

D. M. S
Q. GARGILIO
LYSANDRO
GRAMMATICO
GRAECO

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774.

11.

Bocchignani in Sabinis prope Farfam apud Leopoldum Guadagnium in cippo reperto in agro Montopoli vico Cavavilla, ubi rudera veteris villae.

L. NONIVS . QVINTILI
ANVS . L. F. SEX. N. C. SOSI
COS. TRIVMPHAL. PRO . NEP
AVGVR. SALIVS . PALAT
VIX. ANN. XXIIII

Communicavit eruditus vir Aloysius Riccomannius, qui exscripsit octobre mense anni 1766.

Romae

Digitized by Google

12.

Romae in villa Albania extra portam Salariam.

D. M
IVSTVS . IVVENIS
ARMORV . CVSTOS
EQ. S. IMP. N. TVR
NAMMINI . VIXI
AN. XXXV. STIP. XII
CVRANTE AVFI
DIO . VICTORINO
AMICO . IPSIVS

Exſcripſi ego ipſe otio autumnali anni 1774.

13.

Romae lapis inventus in praedio baſilicae ſancti Paulli extra portam Oſtienſem prope Tiberim menſe ianuario anni 1781., exſtat nunc in clauſtro coenobii.

D. M
PLARENTIVS
GRATVS . VIXIT.
AN. III. MES. V.
D. XVIII. D.
PLARENT. GRAT.
7. CL PR. MIS.
P. F. FEC.

Communicavit vir ſpectatiſſimus Ioſephus Iuſtinus Conſtantius Abbas monaſterii s. Paulli.

Romae

14.

Romae lapis repertus ibidem.

L. CORANIVS
L. F. STE. VALENS
DOMO. GRAVISCIS
MIL. COH. XIII
VRBANAE. 7. PAVLI
milita VIT. ANN. X
. . . . XXX

Communicavit idem spectatissimus Abbas Constantius.

15.

Velitris in Museo Borgiano.

STATIVS. VRBICVS. MIL. COH. X
VRBICAE. STATIO. VRBICO. FILIS (sic)
SVIS. QVI. VIXIT. ANN. X. STATIAE
VRBICAE. QVAE. VIXIT. ANN. VII
FILIIS. DVLCISSIMIS

Communicavit cl. Praesul Stephanus Borgia a secretis sacrae congreg. de propaganda fide.

16.

In massa Turbini Ducum Salviatorum ad s. Severam; in cippo.

DIs. MAN
EVHELPISTI
TREBONIVS
MELIPTON
PATER

Exscripsit, & communicavit laudatus Riccomannius.

Romae

17.

Romae in clauſtro monaſterii ſancti Paulli extra portam Oſtienſem.

L. BAEBIVS . ZOSIMVS . SE
VIVVS . FECIT . SIBI . ET FILIIS . SVIS
BAEBIO . ZOTICO . ET . BAEBIO . FLAVIANO
ET . STERTINIAE . FELICITATI . CONIVGI . SVAE
ET . LIBERTIS . LIBERTABVS . QVOS . ME . VIVVS . SI
D VE . TESTAMENTO . MANVMISSI . ERVNT M
ITEM . FILIORVM . MEORVM . LIBERTIS . LIBER
TABVS . QVOS . SEVIVI . SIVE . TESTAMENTO
MANVMISERINT. ET. SI. CVI. TESTAMENTO. MEO. CAVI...
*mon*IMENTVM . LIBERTORVM . LIBERTOS . SIVE . EXTE-
RI . NOMI . . . .
CORPVS . SIVE . CINERES . POST . ME . NON . RECI-
PIT . SI . QVIS . ADVER FECERIT
. . . S . ADVERSVS . HANC . SCRIPTVRAM . INFERET . AE-
RARIO . POP. ROM
S-S. L. M. N

18.

Toſiae in Sabinis prope Farfam.

D. M
AVGIAE . FILIAE
DVLCISSIMAE
QVAE . VIXIT . ANN. II. D. XVI
POLLVX . ET
SPEDVSA . PA
RENTES . ET . SIBI

Communicavit laudatus Riccomannius, qui exſcripſit octobre menſe anni 1771.

Capro-

19.

Caprodossi oppido ditionis Neapolitanae,
Sabinis contermino.

SATVR . SIBI
ET . DOTICINI
FILIAE . PIAE . ET
MARIONI . FRATRI

Communicavit laudatus Riccomannius.

20.

Romae in villa Albania extra portam Salariam, anaglyphum exprimens Amorem, & Psychem.

D. M
EVASI
FILIAE
DVLCISSIMAE
EVPREPES
PATER

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774.

21.

Velitris in Museo Borgiano.

Θ. K	*D. M*
ΕΡΜΑΔΙΩΝ	*Hermadion*
ΕΠΙΜΑΧΟϹ	*Epimachus*
ΥΕΙΩ	*filio*
ΜΝΗΜΗϹ	*memoriae*
ΧΑΡΙΝ	*caussa*

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia.

Romae

Digitized by Google

22.

Romae in hortis Marchionum Leprium ad s. Agnetis extra portam Nomentanam; in facie urnae.

AEL. THALLVSE
FILIAE . DVLCIS
SIME . PARENTES

Communicavit vir cl. Prosper Petronius bibliothecae Romanae sapientiae praefectus.

23.

Romae ibidem; in cippo.

SVATICAE
HIORTENI
FILIAE . SILICIA
EVPHROSYNE
MATER . FECIT
HOC . TV . MIHI
DEBVISTI . FACERE

Cemmunicavit laudatus Petronius.

24.

Maceratae in aedibus nobilis viri Camilli Maresuscii; lapis advectus Tibure.

C. ENNIVS . COSMVS
VALERIVS . PHILOTERA
M. VALERIVS . COSMVS
FILIVS . SIBI . ET . SVIS

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Marius Maresuscius ὁ μακαρίτης.

25.

Velitris in Museo Borgiano.

ΤΗ ΓΛΥΚΥ	*Dulcissi-*
ΤΑΤΗ ΘΥΓΑ	*mae fili-*
ΤΡΙ ΠΟΥΛΧΡΗ	*ae Pulchrae*
ΟΙ ΓΟΝΕΙC	*Parentes*
Μ X	*Memoriae caussa*

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia.

26.

Velitris ibidem; in cippo.

D. M
L. PLVTI. CLADI
Patera PARENTI Patera
OPTIMO. F

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia.

27.

Tarani in Sabinis; in urna iacente in foro.

D. M
L. AVRELIO. TEMIS
THOCLETI. AVRELIA
AVRELIANI. PATRI
BENEMIRENTI (sic)
FECIT

Communicavit, & exscripsit octobre mense anni 1768. vir eruditus Aloysius Riccomannius.

Romae

28.

Romae apud lapicidam; nunc Velitris in Museo Borgiano; in lapide alto palm. 7. $\frac{1}{2}$, lato palm. 4. $\frac{1}{3}$.

ANTALCIDES
AVGVSTORVM
LIBERTVS
AELIAE
CONIVGI
ET SIBI

ITAVT . POST . MORTEM . MEAM . PERTINEAT
HOC . SEPVLCRVM . AD . POSSESSIONEM
FVNDORVM . NAEVIAN. ET . CALPVRNIANI

Exscripsi ego ipse.

29.

Romae in sarcophago cum mulieris superne iacentis imagine anaglyptice sculpta, reperto in vinea Bernardi Oliverii extra portam Capenam.

D. M. FAENIAE . L. LIB. NICOPOLI
FAENIVS . ALCIMVS . VXORI
PIENTISSIMAE . ET . DE . SE . BENEMERENTI , FECIT

Communicavit Praesul spectatissimus Philippus Valentius.

30.

Manliani in ecclesia s. Angeli; in cippo.

SVLPICIAE
PRISCAE
SER. SVLPICIVS
ADMETVS
VXORI

Communicavit vir cl. Petrus Franciscus Fogginius, qui exscripsit anno 1777.

31.

Romae lapis inventus extra portam Capenam mense aprili anno 1772.

MINICIAE
FLORAE
C. MINICIVS
POLLVX
CONIVGI
(sic) SANTISSIM *ae*
BENEM *erenti*
H. S. *e*

Communicavit amplissimus S. R. E. Card. Andreas Iohannettius, Archiep. Bononiensis.

32.

Romae in coenobio s. Francisci Assisinatis montis Marii Eremitarum B. Petri Gambacurtae Pisani.

SACRVM
QVIETI
CORPORIS
PETRONIAE
GLYCONIDIS
M. VETTIVS
SYNEGDEMVS
CONIVGI
OPTVMAE

Exscripsi ego ipse otio autumnali anni 1774.

Romae

Digitized by Google

33.

Romae in pariete eiusdem coenobii.

DIS . MANIBVS
ANTHVSAE
HYPPOLYTVS
COIVGI
BENEMERENTI
FECIT

Exscripsi ego ipse.

34.

Romae in pariete eiusdem coenobii.

D. M
TERTIAE . COIV
GI . ET . MODERA
TO . FILIO . Q. VIXIT
ANN. XXVI. M. III
D. VII BENEMR
RENTIBVS . FEC
Q. GRANIVS . ZO
TICVS

Exscripsi ego ipse.

35.

Beneventi cippus inventus ad pontem fluvii Caloris anno.1779., nunc in aedibus archiepiscopalibus.

D. M
C. ENNIO . AGILI . FILIO . DVLCIS
SIMO

QVI . VIX. ANNIS . XIII. MENS
VIII. OCTAVIAE . SI . . . . INE
CONIVGI . CVM . QVA . VI
XIT . ANNIS . VIII. MENS
VIIII. FECIT . ET . SIBI

C. ENNIVS . AGILIS
ET . FVNDANIAE
QVINTAE . CONIV
GI

V. S. FECER

Exſcripſi ego ipſe otio autumnali anni 1779.

36.

Ibidem ; in cippo.

D. M
CEIAE . PELA
GIAE . Q. VIX
ANN. XVIII. M
VIII. D. XXIII
P. RVTILIVS
CRESCENTIANVS
C. B. M. F

Exſcripſi ego ipſe.

37.

Velitris in Muſeo Borgiano ; lapis inventus in agro Veliterno.

DONATVS . CONIVGI . SVAE
QVE . VIXIT . ANNIS . XXX. ET . DIES
XVII. IN . CONIVGIO . VIXIT . ANNIS . IIII
ET . DIES . XXV. CONIVGI . BENEMERENTI

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

Veli-

38.

Velitris in Museo Borgiano; lapis inventus in agro Veliterno.

P. LIB. SVCCESSVS
ET . AVILLIAE . QVINTAE
CONIVGI . SVAE . ET
LIBERTIS . LIBERTABVSQVE . SVIS
POSTERISQVE . EORVM
FECIT
IN . FRO. P. XVI. IN . AGR. P. XVIIS

Communicavit laud. Praesul Stephanus Borgia.

39.

Maceratae in aedibus nobilis viri Camilli Marefuscii; lapis advectus Tibure.

DIS . MAN
CLODIAE . PRISCAE
P. COMICVS . HERMES
CONIVGI . BENEMERENTI
FECIT . ET . SIBI . ET . SVIS
(sic) POTERISQVE . EORVM

Communicavit laudatus Card. Marefuscius ὁ μακαρίτης.

40.

Romae lapis inventus in vinea Billieria extra portam. Maiorem ianuario mense anni 1775.

D. M
IVNIAE . PRISCAE
FECIT . M. IVNIVS . CASTOR
CONIVGI . B. M
ET . SIBI

Exscripsit, & commun. laudatus Riccomannius.

41.

Romae lapis inventus ibidem.

D. M

TI. CLAVDIVS

EVPREPES . FEC

SIBI . ET

PINARIAE . FELI

CVLAE . CONIVGI

B. M

Exſcripſit, & communicavit laudatus Riccomannius.

42.

Romae lapis inventus ibidem.

P. MESTRINI . PHILONICI

DECVMANI

MESTRINIAE . P. L. HELENAE

VXORI

Exſcripſit, & communic. laud. Riccomannius.

43.

Romae lapis inventus ibidem.

D. M

L. CORNELI

DIOGENIS

CORNELIA

TERPNE

CONIVGI . B. M

Exſcripſit, & communicavit laudatus Riccomannius.

Veli-

44.

Velitris in Museo Borgiano; lapis inventus in agro Veliterno anno 1779.

M. PORCIO . PRISCO
POLLIA . MELIE
VXOR

Exscripsi ego ipse otio autumnali eiusdem anni.

45.

Romae lapis inventus in vinea Billieria extra portam Maiorem ianuario mense anni 1775.

D. M
CASTERIAE . PASSARI
NAE . LIBERTAE . FIDELISSI
MAE . PATRONVS . FECIT
ET . TETTINO . XENOPHONTI
MARITO . EIVS
IN . FR. P. VII. IN . A. P. VII

Exscripsit, & communic. laud. Riccomannius.

46.

Romae urna inventa ibidem.

T. CAESERN. PRINCEPS
VENERIA . L
CAESERNIA . IRENE . L

Exscripsit, & communic. laud. Riccomannius.

47.

Velitris in Museo Borgiano.

D. M
FLAVIAE . AMAN
DAE . FECIT . FLAVI

VS

VS . FORTVNATVS
CONLIBERTAE
B. M. VIXIT ANN. LX

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

48.

Vaconis in Sabinis in turri campanaria ad aediculam s. Stephani prope rudera villae antiquae, quae tribuitur Horatio Flacco; litteris optime ſculptis.

L. OCTAVIVS . L. L. HILAS
CLVIA . C. L. EPIDORA
L. OCTAVIVS . L. L. AVCTVS

Exſcripſi ego ipſe IV. kal. novembris anni 1780.

49.

Perusiae in clauſtro monachorum Caſinenſium s. Petri; lapis Roma advectus.

D. M
A. CORNELIVS
CELER. ET . CORNELIA
EVTYCHIS . CORNELI
AE . SEVERAE . ET . COR
NELIS . QVIETO . ET . ROMA
NO . VERNIS . PAREN
TES . FECERVNT . DVLCIS
SIMIS . ET . PIISSIMIS

Communicavit eruditus vir Franciſcus M. Galaſſius Bonon. monachus Caſin., Prior eccleſiae s. Conſtantii Peruſiae.

Veli-

50.

Velitris in Museo Borgiano.

DIS . MANIB
MEMORIAE
TELESPHORI
BENE . MERENTI
FECIT
FLAVIA . MYRTALE
DOMINA

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

51.

Terracinae in paludibus Pontinis effoſſus lapis anno 1779.

A. AEMILI
VS . A. L
STAPHYLVS
AEMILIA. A. L
SOTERIS
A. AEMILIO
A. AEMILIO
SOTERI
ET . SVIS
IN . FR. P. XIII
IN . AGR. P. XVI

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

Marc-

52.

Mareni in villa Maldachinia, nunc Columnensi.

C. HERIVS . FELIX . PATRON
HERIAE . HELPINIS
HIC . EST . ILLE . SITVS . HERIVS . FELIX . COAEQVALIS
CVNCTEIS . QVEI . VEIXIT . ANNIS . VIGINTI
QVEI . ME . RELIQVIT . LEIBERIA . HELPINE
ANNORVM . NATAM . XIII. SIBI
VNICE . CARAM . QVAE . ILLIVS . OSSA
RESTITVIT . POST . ANNOS . VIGINTI . ET
MONVMENTVM . NOBIS . AEDIFICAVI (sic) . QVI
LEGIT . DISCAT . ESSE . PIVS

Exſcripſi ego ipſe otio autumnali anni 1776.

53.

Velitris in Muſeo Borgiano.

HAVE . MANLIA
ANTHVSA
BENE . SIT . TIBI . QVI . LEGIS
ET . TIBI . QVI . PRAETERIS
MIHI . QVI . HOC . LOCO . MONVMENT
FECI . ET . MEIS

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

54.

Mareni in villa Maldachinia, nunc Columnenſi; anaglyphum exhibet virginem ſtolatam, infundentem dextera odores accenſo igni ſupra aram; hinc epigraphes:

ΦΛΑΟΥΙΑ	*Flavia*
ΑΦΡΟΔΕΙϹΙΑ ΤΡΑΛΛΙΑΝΗ Ε	*AphrodiſiaTralliane an-*
ΤΩΝ ΕΠΤΑ	*norum ſeptem.*

Exſcripſi ego ipſe otio autumnali anni 1776.

Ame-

55.

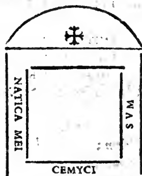
Ameriae figulina inventa in praedio Comitis Marciani, Guardea *dicto*, *anno* 1770.

EX . PR. LARCIAE . SABINAE
L. ERM. FELICIS .
DOL. OP

Communicavit Praeſul ſpectatiſſimus Franciſcus M. Paſinius epiſcopus Tudertinus ὁ μακαρίτης.

56.

Velitris in Muſeo Borgiano ; in lucerna fictili quadrata, in qua ſuperne crux conſpicitur .

Exſcripſi ego ipſe .

57.

Velitris in ſacello SS. Trinitatis gentis Borgiae patritiae ; lapis advectus Roma .

☧ BONOSO BENEMERENTI IN PACE
QVI VIXIT ANNIS II M III D XX
DEP PRID IDVS SEPT POST
CONSS AMANTI ET ALBINI (*) ☧

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

Veli-

(*) Anno Chr. 346.

Digitized by Google

58.

Velitris ibidem; lapis advectus Roma.

BASSVS . CAMPANVS
AVREL. DYONYSIAE
CONIVGI . CARISSIMAE
BENE . MERENTI
REDEDIT . PR. IDVS
MARTIAS

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

59.

Velitris ibidem; lapis advectus Romæ.

FAVSTINVS
EMIT LOCVM
BISOMVM AL
FONE FOSSORE

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia.

60.

Velitris ibidem; lapis advectus Roma.

MARCI . A.
NVS . ENON
FI . TVS.
RE . CE . SI.
CE . LI . TI . BI . PA
TEN . BIS . BES
IN . PA . CE

Communicavit laud. Praeſul Stephanus Borgia. Lege ſic: *Marcianus Neophytus receſſit, caeli tibi patent, vives in pace.*

Romae

61.

Romae olim in monasterio s. Erasmi in Caelio monte.

✠ ΥΠΟ ΘΕΩΔΟCΙΟΥ ΕΛΑΧΙCΤΟΥ ΠΡΕC-
ΒΥΤΕΡΟΥ ΕΓΡΑΦΗCΑΝΤΑ ΩΝΟΜΑΤΑ ΤΟΝΩΝΙ (sic) ΑΚΟΝ ΠΡΟ-
ΑCΤΙΟΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΙ (sic) ΕΝΔΟΞΟΥ ΕΙΕΡΟ ΜΑΡΤΥΡΟ (sic) ΕΡΑC-
ΜΟΥ : ΚΟΡΝΙΦΚΙCΚΑΜΠΙ : CΒΙΛΛΙΚΙC (a) ΩΠΙΑ-ΝΟΝ : ΦΟΥΝ-
ΔΟC ΑΦΡΙΚΑΝΙC. ΚΑΙΗCΤΟ ΠΑΛΟΥΜΒΑΡΙΝ : ΩΝΟ-ΡΑΝΟΝ . ΩΛΕ-
ΡΑΝΟΝ . ΠΑΤΑΝΟΝ . ΦΟΥΝΔΟC ΑΝΤΙΚΥΙC (b) ΠΟΝ-ΠΙΝΙΑ-
ΝΟΝ : ΛΟΝΓΙΑΝΟΝ ΜΙΚΡΟΝ . ΛΟΝΓΙΑΝΟΝ ΜΕΓΑ.
ΜΑΡΜΟΡΑΤΟΥΛΑ ΛΑΚΚΟΥΜΕΓΙΑΝΟΝ : ΒΟΥΞΙΤΟΥ-
ΛΑ : ΦΟΥΝΔΟC ΠΑΤΡΕΓΙΑΝΟΝ . ΜΟΥΚΙΑΝΟΝ : ΚΟΥΑΡΤΙΝΙΑ-
ΝΟΝ : ΜΑΧΙΜΙΑΝΟΝ : ΚΑCΑΦΕΡΡΑΤΑ : ΦΟΥΝΔΟC ΜΟΥ-
ΚΙΑΝΟΝ : ΤΕCCΕΡΑΡΟΡΟΥΜ : ΑΡΙΠΟΥ : ΚΑCΤΕΗC : ΦΟ-
ΥΝΔΟC ΓΡΗΦΗC : ΦΟΥΝΔΟC ΚΑΝΚΕΛΛΑΤΟΥΛΑ :
ΦΟΥΝΔΟC ΤΡΟΥΜΑΚΙΑΝΑ,

✠ *In nomine Dñi noštri I. C. Incipit privilegium Graecum*
& Latinum de S. Herasmo positum in Roma in Coelio monte,
quod fecit Theodosius minimus presbiter:
De Theodosio minimo presbiter fuerunt scripte iste nomina: ideſt: in casali de sancti & gloriosi martiris Erasmi Coñifici campi rillicis. opianum. fundus Afri-

Africano & in palumbara . onorañ. oleranon. pantanõ . fundum . anticuis . Pompenianon . Longiano miccino . Longianon maiore . Mamulatula . Lacumegiano . Ruxitula . fundum . patriano . muciano quartuniano . Maximiano . ad casaferrata . fundum muciano . tesserarum . aripum caste ad fundum grisis . fundum ad cancellatula . fundum Strumaciana .

Communicavit laudatus Abbas Constantius, qui exscripsit adamussim ex veteri regesto membranaceo Sublacensis monasterii saeculi xII. pag. 165., ubi hoc monumentum plenius habetur, quam legere occurrat apud Raphaelem Fabrettium *Inscript.* cap. x. n. 629. pag. 757., & apud Iosephum Blanchinium in praefatione ad Anastasii *Pontificale* §. 49.

FINIS TOMI QUARTI.

Digitized by Google

Digitized by Google

Österreichische Nationalbibliothek

